

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08639

DER TALMUD UN ZAYNE
PERZENLEKHKAYTN

David Malki

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

David MALKI

LE TALMUD
ET SES
PERSONNALITÉS

TOME I

DEUXIÈME ÉDITION

PARIS
1969

מ י י ן ג א נ צ ע ר מ ש פ ח ה

וואָס די דייטשן האָבן אומגעברענגט.

דוד מלכי

דער תלמוד
און זיינע
פערזענלעכקייטן

ערשטער באנד

צווייטע אויפלאגע

פאריז

תשכ"ט - 1969

אַדרעס פֿון מחבר ·

David MALKI, 17, rue Baudoin — Paris (13)

Copyright by David Malki — Paris 1969

דאָנק און אַנערקענונג

זייער האַרציק דאָנק איך מיין טייערן פריינד
שלום צבי הלוי לאַסקער
פאַר זיין ברייט צוגעטיילטער מיטהילף.

אַזוי אויך די טייערע פריינד וואָס האָבן אַזוי שיין אַרויסגעגעבן

דאָס דאָזיקע ספר :

משה האַנטקאָפּ

מאיר זיידע

וואַלף מאַראַנטשיק

אַהרן לוקסענבורג

מיכאל לעמער

יצחק פינק

צדוק פעפער

שלמה פרידריך

און, אַלע צו לאַנגע יאָרן.

מאיר רודעל און לייבל ווייצבערג, זכרונם לברכה.

די אויסגאַבן פון דער דאָזיקער, דער צווייטער, אויפלאַגע זענען
געוואָרן געדעקט דורך דעם שוין אויבן דערמאָנטן טייערן פריינד
מיכאל לעמער

לזכרון זיינע טייערע עלטערן

ר' יעקב יהודה בר' בצלאל ז"ל

מרת שיינדל לאה בר' יחזקאל ז"ל

פון טאַרנאָגראַד

געלעבט אַ ריין יידיש לעבן — און אַזוי טראַגיש אומגעקומען אין
לעמבערג צוזאַמען מיט דער גאַנצער יידישער קהלה.

הקדמה צו דער ערשטער אויפלאגע

אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אומר.
פון שטענדיק אָן האָב איך זער נישט ליב און עס רופט ביי מיר אַרויס שווערע שטימונגען, ווען עס קומט מיר אויס צו הערן, אָדער צו לייענען, אַזעלכע פאַרשידענע מינים התנצלות, דאָס איבערגעטריבענע פאַרענטפערן זיך, וואָס מען ווערט דערביי ממילא, פאַרגעשטעלט אַלס גרויסער עניו און אַ מוסטער פון באַשיידנקייט.
קאָן איך אָבער דאָך גאַרנישט זיך העלפן, וואָס עס איז מיר בשום אופן נישט מעגלעך דאָ יעצט דאָס אויסצומיידן.

*

סהדי במרומים ווי איך בין פול מיט יסורים און מלא בושה וכלימה ביים אַרויסגעבן דאָס דאָזיקע ספר.
איך האָב שטענדיק געווסט אַפצושאַצן דאָס גרויסע גליק, וואָס כל ימי גדלתי בין חכמים, וואָס שטענדיק האָב איך געלעבט אין אַ סביבה, וואָס האָט באמת און אויפריכטיק פאַרהערלעכט און פאַרהיי-ליקט די תורה.
מיין טאַטע עליו השלום, רבי פנחס'ל מורה הוראה, וואָס כל ימיו האָט ער געלעבט אין תורה און אין יראת שמים און איז געווען אַנער-קענט אַלס גרויסער בעל הוראה, וואָס פיל גדולי התורה האָבן זיך געוואָנדן צו אים אין שווערע ענינים, האָט ער דאָך נישט אַרויסגעגעבן קיין ספר.
וכל זר לא יבין את זאת, אַ פרעמדער קאָן נישט פאַרשטיין דאָס געפיל פון מענכע יענע אַמאָליקע יידן, וואָס זענען פשוט נישט געווען דריסט צו פאַרעפנטלעכן זייערע חידושי תורה.
איך קאָן נישט אַפילו זאָגן אויף מיר, אַז לגבי מיין טאַטן עליו השלום בין איך, על כל פנים, חלא בר חמרא און אַפילו אין נאַרמאַלע

צייטן וואָלט מיר אויך נישט געקומען אויף דעם זינען אַרויסצוגעבן ספרים, טאָ וואָס איז ערשט צו זאָגן אין די היינטיקע טעג.

עס זענען פשוט נישטאָ די ווערטער אויסצודריקן אונזער בראַך, ווי אונזער וועלט איז חרוב, ווי אונזערע יידן זענען פאַרברענט און מיט זיי צוזאַמען מיין גאַנצע משפּחה, מיט מיניע רביים, מיט מיניע חברים — נאָר איך לעב ווייטער און, נישט וויסנדיק אין וועלכן זכות, האָב איך נאָך די גרויסע זכיה צו קאָנען אַביסל עוסק זיין אין אונזערע איידעלע ענינים, און יעצט זאָל איך נאָך זיך פאַרמעסטן אַרויסצוגעבן אַ ווערק וועגן דעם תלמוד און זיינע פּערזענלעכקייטן.

דאָס דאָזיקע אַזוי שרעקלעך־פּיינלעכע געפיל, וואָס באַהערשט מיך די גאַנצע צייט בלי הסח הדעת און, נישט זעלטן, נעמט עס אָן אַזאָ אומפאַנג, דאָס עס דאַכט זיך מיר אויס, אַז אַט אַט גיי איך ענדלעך אַריבער די גרענעץ, וואָס טיילט אָפּ פון ריכטיק משוגעת — דאָס דאָזיקע געפיל האָב איך, כסדר, פאַרצווייפלט זיך אַנגעשטרענגט צו באַגראַבן טיף אין זיך אַליין און פאַר קיינעם דאָס נישט אַרויסצוווויזן.

עכטע אמת'ע געפילן היט מען, געווענלעך, טיף באַהאַלטן אין זיך, ווען איוב'ס גוטע פּריינט האָבן פונדערווייטנס געזען זיין אומגליק, האָבן זיי יאָמערלעך זיך צעווייגט, צעריסן זייערע קליידער און געשיט שטויב אויף זייערע קעפּ, אַבער דערנאָך :

וישבו אתו לאַרץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דובר אליו דבר, כי ראו כי גדל הכאב מאוד¹.

זענען זיי געזעסן מיט אים אויף דער ערד זיבן טעג און זיבן נעכט, און קיינער האָט נישט גערעדט צו אים קיין וואָרט, ווייל זיי האָבן געזען, אַז דער ווייטיק איז זער גרויס.

אַגב, איז דאָס זעלבע אויך בנוגע ליבע.

וויילנדיק אויסדריקן די שטאַרקע ליבע פון רבונו של עולם צו זיין פאָלק ישראל, באַנוצט זיך דער נביא צפניה מיט דעם אויסדרוק:

יחריש באַהבתו.

ער וועט שווייגן אין זיין ליבע².

*

האָב איך נישט געמיינט אַרויסצוגעבן קיין ספר, מענכעסמאָל האָב איך געשריבן אין צייטונג קליינע אַרטיקלען וועגן פאַרשידענע ענינים

1. איוב, ב, יג.

2. צפניה, ג, יו.

און עס איז מיר אויסגעקומען צו האַלטן רעפּעראַטן אויף דער טעמע: "דער תלמוד און זיינע פּערזענלעכקייטן".

טרעפט זיך אַמאָל, ווי אַ פּאַריזער יידישער כלל-טוער, אַהרן לוק' סענבורג, גייענדיק צו אַ זיצונג אין דער פּעדעראַציע פון די יידישע געזעלשאַפטן — קהלה, וואָס קומט פּאַר צוויי שטאַק העכער, איז ער געוואָרן פּאַרבלאַנדזשעט צו מיינעם אַזעלכן רעפּעראַט און איז באַלד געוואָרן זער באַגייסטערט פון דער דאָזיקער טעמע. זעט זיך אויס, אַז עס האָט זיך ביי אים דערוועקט די גירסא דינקותא און בכלל די יידישע דערציאונג פון זיין פּאַטערס הויז.

איז ער באַלד צו מיר צוגעשטאַנען, דאָס מען מוז אַרויסגעבן אַ ספר אויף דער דאָזיקער טעמע און פון דאַמאָלט אַן האָט ער שוין נישט אַדורכגעלאָזט קיין איין רעפּעראַט און איז כסדר געוואָרן אַליק מער ענערגישער און צודרינגלעכער מיך איבערצוצייגן אין דער נוצלעכקייט און אין דער נויטווענדיקייט פון אַזאַ ספר.

עס וואָלט צופיל פּאַרנומען צו שילדערן, מיט וואָס פּאַר אַ ליבע און שטאַרקע אַנשטרענגונגען, האָט אהרן לוקסענבורג זיך איבערגעגעבן צו דער דאָזיקער אידעע.

אַגב, געדענק איך זער גוט זיין פּאַטער, דער שיינער ייד, דער קאָזשעניצער חסיד און למדן, ר' מאָטל מאַטשעוויצער, ווי ער פלעגט אין לאַדזש קומען צו אונז, צום טאַטן עליו השלום, און שטענדיק וועגן ענינים פון תורה און חסידות.

*

עס האָט אַזוי געדויערט אַ שיינע פּאַר יאָר און אַהרן לוקסענבורג איז נישט אַפּגעשטאַנען און נישט מיד געוואָרן, ביז ער האָט מיך באַ-ווויגן דערצו, טראָץ אַלע מיינע פּאַרבהאַלטן און ווידער-ווילן.

אויב דאָס דאָזיקע ספר אַנטהאַלט טאַקע עפעס גוטעס, איז עס צו פּאַרדאַנקען דעם דאָזיקן פריינד מיינעם. דאָס איז נאָר געזאַגט געוואָרן וועגן די עווענטועלע מעלות פון דעם ספר, דאַגעגן אַבער פּאַר די חסרות-נות און פעלערן איז, פּאַרשטייט זיך, קיינער נישט פּאַראַנטוואָרטלעך, נאָר דער מחבר אַליין.

* * *

געווענלעך איז אַנגענומען אַזעלכע ספרים צו שרייבן ליבערשט לשון קדוש, העברעאיש, וואָס אין פיל הינזיכטן וואָלט עס טאַקע געווען פיל לייכטער. אויסער אַלעם וואָלטן נישט געהאַט געווען די אַלע שווער-

ריקייטן ביים איבערזעצן די אַלע מאמרים פון דער תורה שבעל פה
און די אַלע פסוקים פון דער תורה שבכתב, וואָס ווערן געברענגט אין
אַריגינאַל צוזאַמען מיט דער יידישער איבערזעצונג. (אגב, די פסוקים
פון תנ"ך ווערן אין מערערע פּאַלן איבערזעצט לויט יהואש).

האַבן דריי מאַטיוון דעצידירט, אַז עס זאָל ווערן געשריבן אין יידיש:
ערשטנס איז עס צוליב דעם גאַר פשוט'ן טעם, וואָס יידיש איז
מיין מוטער-שפּראַך און טאַקע אויך מיין אומגאַנגס-שפּראַך פון מיין
פריעסטער קינדערהייט עד היום הזה.

דער אמת איז טאַקע אויך, אַז מיין גאַנץ לעבן, יעדנפאַלס איבער
זעכציק יאָר, לערן איך העברעאיש. איך אַקצענטיר דאָס לערנען העב-
ברעאיש, ווייל נישט נאָר וואָס איך האָב דאָס גרויסע גליק צו האָבן
אַביסעלע אַ צוטריט צו די באמת אומשאַצבאַרע ווונדערלעכע אוצרות אין
העברעאיש, נאָר אויך דאָס לערנען די דאָזיקע שפּראַך אַן און פאַר זיך.
יעדערע נייע וויכטיקע דערפינדונג און יעדער נייער געלונגענער
אויסדרוק אין דעם היינטיקן העברעאיש, דערפרייט מיך, גאַרנישט קיין
סך וועניקער, ווי דאַמאַלט אין יענע אונזערע יונגע ראַמאַנטישע יאָרן,
ווען העברעאיש האָט אונז אַזוי באַגייסטערט.

בין איך איינער פון די, ליידער אַזוי וועניק פאַרבליבענע יידן,
וואָס לעבן זיך אויס אין די דאָזיקע אונזערע ביידע יידישע שפּראַכן
צוזאַמען.

אַן שום מליצה און אַן שום גוזמא קאָן מען זיך אויסדריקן וועגן
העברעאיש און יידיש, דאָס זיי זענען פאַר אונז בבחינת טאַטע-מאַמע
אין דעם גייסטיקן זין.

*

דער מענטש וואָס איז נישט גייסטיק פאַרקריפלט און איז נישט
דעגענערירט, האָט ער ממילא די נאַרמאַלע באַציאונג, אי צום טאַטן,
אי צו דער מאַמען און די דאָזיקע ביידע מינים באַציאונגען קומען
נישט צו קיין ערנסטע צוזאַמענשטויסן צווישן זיך און אוודאי קאָן נישט
קומען צו אַזא מין אוממענטשלעכן באַשלוס ווי אַפּצוזאָגן זיך פון איי-
נעם פון זיי.

קומט ליידער אויס, גאַרנישט זעלטן, צו ווערן פשוט אויפגעשווי-
דערט פון די גראַבקיטן, וואָס קומען צום אויסדרוק ביי מענכע פאַר-
קרימטע און אומנאַרמאַלע, אַזוי גערופענע, יידישיסטן און העברעאיסטן.
אַז אַ ייד קאָן אינגאַנצן נישט קיין העברעאיש, איז ער דאָך, גע-
בעד, זער אַרעם. אַ ייד איז ער, אַלע צרות פון אַ ייד האָט ער, די

יידישע אומגליקן מיידן אים נישט אויס. איז ער נאָר אַ שיתוף צו די יידישע צרות, אָבער נישט צו דער יידישער גליקזעליקייט.

דאָס גרעסטע גליק פון אַ ייד איז דאָך דאָס קאָנען נהנה זיין, דאָס האָבן די מעגלעכקייט צו געניסן, פון דער באמת ווונדערלעכער אַלטער אַריגינעלער יידישער קולטור.

קומט זער אָפט אויס צו האָבן אויפריכטיקע געפילן פון טיפן מיט-לייד צו די יידן, וואָס האָבן נישט קיין שום צוטריט צו אונזערע יידישע גייסטיקע אוצרות אין דעם אַריגינאַל. ווערט מען מענכעס מאָל גאָר דערדריקט פון ווייטיק און פון חרפה, ווען אַזאַ איינער מאַכט גאָר דערפון אַ טוגענד און מיט אַזאַ מין רימען זיך, דערקלערט ער שטאַלץ: מיך אינטערעסירט עס גאָרנישט!

עס איז פאַרהאַנדן אין תלמוד אַן אַלטער אַראַמעאישער אויסדרוק:

כפין עניא ולא ידע.¹

דער אַרעמאַן ווייסט אפילו נישט ווי הונגעריק, ווי אַרעם, ער איז.

*

ווידער פון דער אַנדערער זייט זעט מען אויך אַזאַ ענלעכע מיאוס'ע דערשיינונג ביי מענכע אַזוי גערופענע העברעאיסטן, און צו אונזער חרפה און ווייטיק קומט דאָס גאָר צום אויסדרוק ביי יידישע מנהיגים און שריי-בער וואָס, צי זיי ווילן דאָס יאָ אַנערקענען, צי זיי ווילן דאָס נישט אַנערקענען, איז יידיש זייער מוטער-שפראַך.

די נאָרמאַלע באַציאונג פון מענטש צו זיין אַריגינעלער נאַטירלעכער שפראַך, קומט שוין ממילא צום אויסדרוק באַלד אין דעם נאָמען: מוטער-שפראַך.

עס טרעפט זיך אַמאָל, אַז אַ מענטש האָט נישט אַזאַ וואַזשנע מאַמע — נו, איז זי נישט קיין מאַמע ??

ביי דער מוטער-שפראַך איז די דאָזיקע פראַגע לגמרי נישט בנמצא, ווייל יעדערע שפראַך, אָן אויסנאַם, איז שייך, קלוג, מלא-חן און, דער עיקר, נאַטירלעך, ביי די אייגענע.

אויב בנוגע צוויי מאַמעס קאָן מען שטעלן די, אַפילו, נאַרישע פראַגע: וועלכע פון די צוויי מאַמעס איז שענער — קאָן מען לגמרי נישט שטעלן אַזאַ מין פראַגע לגבי צוויי שפראַכן, קאָן דען האָבן עפעס אַ זין, אַזאַ מין פראַגע, ווי למשל: וועלכע שפראַך איז שענער,

1. מגילה, ז' ב.

ענגליש אָדער אונגאַריש? — אַוואַדאי איז ביי ענגלענדער שענער ענג-
ליש, אַזוי ווי ביי אונגאַרער איז שענער אונגאַריש.

עס זענען פאַרהאַנדן רייכערע שפראַכן און אַרעמערע שפראַכן און
יידיש איז טאַקע, ליידער, זער אַרעם, שוין צוליב דעם, וואָס נאָר לגבי
יידיש האָט מען אַזאַ מין באַציאונג.
אוי וויי איז יידיש אַרעם, אַרעם און אומגליקלעך!

*

צווייטנס האָב איך אויך גענומען אין באַטראַכט די יידישע יידן,
וואָס האָבן אַמאָל געהאַט געלערנט תורה און בענגען נאָך דעם, וואָס
זיי האָבן טאַקע אַמאָל געהאַט געלערנט און בענגען נאָך מער צו דעם,
וואָס זיי וואָלטן געדאַרפט האָבן געלערנט. פאַר אַזעלכע יידישע יידן
איז אַוואַדאי אַ סך לייכטער און טאַקע צוגענגלעכער יידיש, איידער העב-
רעאיש.

די דאָזיקע יידן וועלן אויך שטאַרק נהנה זיין פון די אַלע גע-
קליבענע אַלטע העברעאישע טעקסטן, ווי געהעריק פונקטירט, און דער-
נעבן די יידישע איבערזעצונג.
מער ווי איין ייד וועט זיך צוריק געפינען.

*

צו דעם אַלעם קומט צו נאָך אַ דריטער און טאַקע גאַר וויכטיקער
אַרגומענט, אַז דאָס דאָזיקע ספר דאַרפט זיין אין יידיש:
דעם תלמוד האָט מען געלערנט און מען לערנט יידיש.
די לייענער וועלן באַלד שטעלן די פראַגע: היתכן, וואָס הייסט,
מען האָט דעם תלמוד געלערנט אין יידיש??! בכּן די פּוילישע און
די ליטווישע יידן האָבן אים געלערנט אויף יידיש??! וואָס פאַר אַ
פאַרהעלטעניש האָט עס לגבי דאָס לערנען דעם תלמוד אין אַלע צייטן
און בכל תפוצות ישראל?!

אַז מען נעמט אין באַטראַכט, וויפיל מען האָט געהאַט אַמאָל גע-
לערנט תלמוד, דעם תלמוד ממש, אין די ישיבות אין בבל און אַזוי
אויך אין די אַנדערע לענדער, אין די אַלע יענע יאָרהונדערטער איידער
עס איז אויפגעקומען דער דרוק. אפילו אויך נאָך דעם גרויסן אויפשטאנד,
וואָס דער לימוד התלמוד האָט געהאַט אין די אַלטע ישיבות אין פראַנקרייך
און אין דייטשלאַנד, נאָך דעם ווי רש"י האָט געשאַפן זיין ווונדערלעכן
פירוש וואָס האָט דעם תלמוד בבלי געמאַכט צוגענגלעך פאַר אַלע.

אז מען נעמט דאס אַלץ אין באַטראַכט און מען פאַרגלייכט דאָס אַלץ מיט דעם לימוד התלמוד נאָך דער אַנטשטייאונג פון דרוק, און וואָס פאַר אַן אַנטייל עס האָט ייִדיש אין דעם לערנען תלמוד אין די דאָזיקע פיר הונדערט פופציק יאָר, זייט דער תלמוד האָט אָנגעהויבן צו דערשיינען אין דרוק — מוז מען קומען צו גאָר גרויסע זער איבער־ראַשנדיקע רעזולטאַטן וועגן דער פאַרהעלטעניש, וואָס ייִדיש פאַרנעמט אין דעם לימוד התלמוד בכלל, אין דעם אַלגעמיינעם לערנען תלמוד אין אַלע לענדער און פון אַלע צייטן עד היום הזה.

*

עס איז שוין אויבן געוואָרן דערמאָנט די שוועריקייטן ביי די איִי־בערזעצונגען. אין תלמוד איז אויך וועגן דעם דאָזיקן פראַבלעם פאַר־האַנדן אַ זער קורצע און טרעפלעכע פאַרמולע. אָבער אפילו די דאָזיקע אַזוי קורצע פאַרמולע איז אויך נישט אַזוי לייכט ווי געהעריק איבער־צוועצן.

רבי יהודה אומר: המתרגם פסוק כצורתו, הרי זה בדאי;
והמוסיף עליו, הרי זה מחרף ומגדף.¹

רבי יהודה זאָגט: דער וואָס זעצט איבער אַ פסוק ווערטלעך איז אַ ליגנער; און דער וואָס גיט צו, איז אַ לעסטערער.
נישט איבערזעצן ווערטלעך נאָר איבערגעבן גענוי דעם ריכטיקן אינהאַלט און גאַרנישט צוגעבן דערצו.
איז גאַרנישט קיין לייכטע אויפגאַבע איבערצוועצן דברי תורה און דערביי זיין זער פאַרזיכטיק נישט אָפצונייגן פון דער דאָזיקער אַנווייזונג פון דעם תנא, רבי יהודה ברבי אלעאי, דער תלמיד פון רבי עקיבא.

אויף וויפיל עס האָבן געגרייכט מיינע באַשרענקטע מעגלעכקייטן, האָב איך נישט געקאָרגט קיין מי, אַז די איבערזעצונגען זאָלן זיין גענוי. אויסער אין גאַנץ זעלטענע פאַלן, וואָס איך האָב דאָך עפעס אַדורכגע־לאָזט, נישט איבערזעצט. יעדנפאַלס קאַנען די ליינער און לערנער נאָכ־קאַנטראָלירן די איבערזעצונגען לויט די אַריגינעלע טעקסטן, וואָס ווערן דערביי געברענגט.

*

1. תוספתא, מגילה, סוף פרק ג. קדושין, מט, א.

רבותי, לאמיר לערנען!

בעזרת החונן לאדם דעת ובחסד עליון זאל מען האפן, אז מען
וועט נישט געשטרויכלט ווערן ביים לערנען תורה, וואס האט אונז אזוי
אויפגעהאלטן, דאס אפילו ביי די שרעקלעכסטע באדינגונגען האט מען
נישט פארלוירן דעם צלם אלהים.

יעקב דוד מלכי באאמו"ר רבי פינחס וויינזאפט זצ"ל.

ב"ה, פאריז, י"א תמוז, תשכ"ד — 21.6.1964.

הקדמה צו דער צווייטער אויפלאגע

לעולם וואלט שוין לאנג צייט געווען ארויסצוגעבן ליבערשט דעם צווייטן באַנד פון דעם דאָזיקן ספר, נאָר צוליב פאַרשידענע סיבות מוז נאָך געדויערן ביז עס וועט אַרויס פון דרוק. דאָס דאָרף אָבער נישט זיין קיין מניעה, אַרויסצוגעבן די צווייטע אויפלאַגע פונעם ערשטן באַנד.

עס איז נישט לייכט צו לערנען תורה ברבים, עס איז אַ גרויס אחריות. לערנען תורה דאָרף מען גאָר איידל און גאַנץ באַשיידן, אָבער ווער, ליידער, איז זוכה דערצו, אויסער יחידי סגולה; ערשט נאָך — לערנען ברבים!

אגב, דער אויסדרוק דאָ: לערנען תורה ברבים, מיינט נישט, לערנען דעם רבים, אין זין פון מרביץ תורה ברבים; ניין, דאָס דאָזיקע ספר פרעטענדירט נישט דערויף, אין דעם ספר לערן איך פאַר זיך זעלבסט, אָבער נישט בלחש, נישט פאַר זיך אליין — נאָר יעדערער וואָס וויל קאָן מיטלערנען.

אַלזאָ, ביים לערנען תורה ברבים מוז מען אָבער, אויסער אַלעם, אויך זיין זייער פאַרזיכטיק און גענוג דיסקרעט: כבוד אלהים הסתר דבר, מען מוז אויך זיין זייער געוואָרנט, און שטאַרק זיך אויסהיטן, ביים פאַפולאַריזירן דברי תורה, אַז זיי זאָלן נישט, חלילה, ווערן באַנאַליזירט.

עס זענען פאַרהאַנדן, אפילו, אמת'ן — וואָס אָסור לדרוש ברבים — וואָס זיי זענען נישט צו פאַפולאַריזירן אין דער עפנטלעכקייט. אויך לגבי איינצעלנע מענטשן איז אונטערצושיידן וואָס און וועמען; עס זענען פאַרהאַנדן ענינים וואָס אָסור לאַמרט בפני עם האָרץ. נאָך אַ העכערע מדרגה איז, וואָס אין מגלין אלאַ לצנועים, וואָס מען קאָן אַנטפלעקן נאָר פאַר באַשיידענע דיסקרעטע מענטשן.

דאָס אַלץ איז נישט נאָר געזאָגט געוואָרן ווען מען לערנט בעל פה, מינדלעך — נאָר אויך בכתב, ווען מען שרייבט דברי תורה. מען דאַרפט

אָזוי שרײַבן אַז יעדערער זאָל עס פאַרשטיין לויט זײַנע אײַגענע השׂגות.
לויט זײַן פאַרשטאַנד און גײסטיקע אײַגענשאַפטן.

איז טאַקע לשון קודש ספּעציעל מסוגל צו דברי תורה, און צווישן
אַלע אַנדערע געבענטשטע אײַגנשאַפטן, פאַרמאַגט עס אויך די דאָזיקע
דיסקרעטע עלאַסטישקײט.

וואָס נוגע אונזער טײער מאַמע-לשון יידיש, האָט עס טאַקע טויזענט
חן, אָבער צי פאַרמאַגט אויך דאָס געשריבענע יידיש, אָט דאָס עלאַס-
טישקײט? און צי איז עס טאַקע אָזוי מסוגל צו דברי תורה, הגם זײ
ווערן אָזוי ווייניק געשריבן אין הײנטיקן יידיש?

איז באַלד לכתחילה מיין צוגאַנג צום דאָזיקן ספר געהאַט געווען
באַגלייט מיט געוויסע זאַרגן בכלל, און נאָך אַ זײער לאַנגער און גאַנץ
שווערער אַרבעט, האָב איך עס אַרויסגעגעבן מיט אַ דאַפּלט געפיל,
בבחינת: ופחד ורחב לבבי.

האָט זיך דערנאָך אַרויסגעוויזן אַז מײנע זאַרגן זענען נישט געווען
באַרעכטיקט.

יעצט איז מיין תפילה, אַז די דאָזיקע צווייטע אויפלאַגע זאָל האָבן
די זעלבע זכיה ווי די ערשטע: יידן זאָלן לערנען תורה.
וזה חלקי מכל עמלי.

דער מחבר.

ב"ה, פאַרײַז, ז' אדר, תשכ"ט — 25.2.1969

אַרײַנפיר

וואָס איז ייִדישקײַט

איינע פון די גרעסטע און שווערסטע פראַבלעמען אין דער גײס־טיקער וועלט, ממש אַ רעטעניש, וואָס באַשעפטיקט און מאַטערט אַ סך געלערנטע און דענקער אין משך פון פיל דורות — איז דער אייביקער פראַבלעם און רעטעניש, וואָס הייסט: ייִדישקײַט.

שטענדיק ווערט כסדר ווידער געשטעלט די פראַגע: במה כוחה גדול? אין וואָס ליגט דער גרויסער כוח פון יהדות, פון ייִדישקײַט, וואָס ווייזט אַרויס אַזאַ שטאַרקן כח חיונה, אַזאַ וויטאַליטעט, אַזאַ זונג־דערלעכע לעבנס־קראַפט, אין משך פון דעם אַזוי לאַנג און אַזוי שווערן גלות. אַזאַ דערשיינונג, וואָס קיין ענלעכן ביישפּיל דערצו געפינט מען נישט ביי קיין שום אומה ולשון.

ליידער, איז עס לעצטנס געוואָרן גאַר אַן אַקטועלע פראַגע אויך ביי יידן גופא און גאַנץ באַזונדער איז דאָס לעצטנס געוואָרן אַ ברענענ־דיקער פראַבלעם אין ארץ ישראל אונטערן נאָמען: התודעה היהודית, דער ייִדישער באַווסטזײַן.

צו וועלן געפינען דעם ענטפער אויף דער דאָזיקער פראַגע און די לעזונג צו דעם דאָזיקן רעטעניש, איז נאָר פאַרהאַנדן איין איינציקער וועג:

לערנען!

לערנען דאָס יהדות גופא, דאָס אייגנטלעכע ייִדישקײַט. לערנען תורה, אָבער לערנען תורה לשמה, תורה לשם תורה, אַן זייטיקע פּניות און אַן שום אַנדערע אינטערעסן.

אַז מען איז זוכה צו לערנען תורה לשמה — איז נישט נאָר בלויה, וואָס מען געפינט אַן ענטפער אויף דער דאָזיקער פראַגע און אַ לעזונג צו דעם דאָזיקן רעטעניש, נאָר מען זעט איין בחוש, אַז די פראַגע איז גאַר קיין פראַגע נישט און דער רעטעניש איז גאַרנישט קיין שום רע־טעניש.

*

תורה, לערנען תורה.

דוד מלכי

תורה שבכתב און תורה שבעל פה, די שריפטלעכע און די מינד־
לעכע לערע.

די פונדאמענטאלע ווערק פון דער תורה שבעל פה

די ווערק ווו עס איז איבערגעגעבן די תורה שבעל פה זענען: די
מכילתא, דער ספרא, דער ספרי, די משנה, די תוספתא, דער תלמוד
ירושלמי, דער תלמוד בבלי און מען קאן אויך צורעכענען די מדרשים,
די עלטערע פון זיי.

די אלע דאָ אויסגערעכנטע ווערק צוזאמען בילדן די תורה שבעל
פה, די אזוי גערופענע מינדלעכע לערע. זי ווערט אזוי גערופן אויך
צוליב דעם, וואָס געווענלעך איז זי איבערגעגעבן אין דעם אַריגינעלן
פאַרם, אזוי ווי זי איז געוואָרן געלערנט דורך די חכמים.

די אלע דאָזיקע קלאַסישע און פונדאמענטאלע ווערק פון דער
תורה שבעל פה בילדן צוזאמען די גרויסע אזוי גערופענע תלמודישע
ליטעראַטור, אָדער אזוי ווי אַנדערע האָבן ליב זיך אויסצודריקן: דער
יס התלמוד¹.

אזוי ווי דער תלמוד איז, אין זיין אומפאַנג, דאָס גרעסטע און אזוי
אויך דאָס פּאָפּולערסטע צווישן די אלע אויבן־דערמאָנטע ווערק פון
דער תורה שבעל פה — ווערט געווענלעך, און אזוי אויך אין דעם
דאָזיקן ספר, באַנוצט דער אויסדרוק תלמוד אינעם זין פון תורה שבעל
פה בכלל, וואָס נעמט אַרום אויך די אלע אַנדערע אויבן־אויסגערעכנטע
ווערק צוזאמען. אויסער, פאַרשטייט זיך, ווען עס ווערט באַזונדער באַ־
צייכנט, ווי למשל: תלמוד ירושלמי, תלמוד בבלי.

דער תלמוד אַליין, אָן דער משנה, ווערט אָפט אויך אָנגערופן: גמרא.

*

הגם מען באַנוצט זיך אַמאָל מיט דעם אויסדרוק: תלמודישע ליטע־
ראַטור, איז איינגטלעך אַ גרויסער ספק, צי מען קאָן דעם תלמוד
רעכענען פאַר אַ ליטעראַרישער שאַפונג אין דעם געווענלעכן זין, וואָס
מען מיינט מיט דער באַצייכענונג: ליטעראַטור.

1. זה התלמוד שהוא כים הגדול. (מדרש רבה, שיר השירים, ה, יב).

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

ליטעראַטור זענען אַלע פירושים אויף דעם תלמוד און אויך אַלע ווערק, וואָס זענען געשריבן געוואָרן וועגן תלמוד, אָבער דער תלמוד גופא איז אַ סך מער ווי ליטעראַטור, ער איז אויך, אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקן, קאָנסערווירט לעבן.
דורך דעם תלמוד ווערן מיר אַריינגעפירט אין דעם לאַבאָראַטאָריום, וווּ עס ווערט פאַר אונזערע אויגן געשאַפן די דאָזיקע תורת חיים, די לעבנס-לערע פאַרן יידישן פּאָלק.

תורת חיים

די תורה שבעל פה, דער תלמוד, איז די אייגנטלעכע יידישע תורה, די תורת חיים, די לעבנס-לערע, וואָס צוזאַמען מיט דער תורה שכתב האָט זי די גאַנצע צייט אויפגעהאַלטן דאָס יידישע פּאָלק אין דעם אַזוי לאַנגן און, גאַנץ אַפּט, זער ביטערן גלות.

אין תלמוד גייט אַדורך דאָס גאַנצע לעבן פון מענטש, פון דעם יחיד און פון דער געזעלשאַפט. עס ווערן גענוי און גרינדלעך באַהאַנדלט אַלע אַספעקטן פון לעבן, פון די פשוט'סטע באַדערפענישן אין דעם טאַג-טעגלעכן לעבן פון יעדן יחיד אַן און פאַר זיך, ווי אויך די פליכטן צו די מענטשן אַרום. די פאַרשידענע באַציאונגען און אַלע אַרט מעג-לעכע צוזאַמענשטויסן און די קאָמפּליצירטסטע ראַנגלענישן צווישן מענטש און מענטש.

אַלערליי אנגעלעגנהייטן, פון די אייגענע ענגסטע פערזענלעכע אינ-טערעסן, ביז דברים העומדים ברומו של עולם, ביז די איידלסטע און דערהויבנסטע ענינים פון דער גייסטיקער וועלט.

דאָס גאַנצע מענטשלעכע לעבן פון יחיד און פון כלל, בין אַדם לחברו און בין אַדם למקום, די באַציאונגען צווישן מענטש און מענטש, און פון מענטש צום רבונו של עולם. אַזוי אויך די פאַרהעלטענישן צווישן פּאָלק און פּאָלק און טאַקע גאַנץ באַזונדער בין ישראל לעמים, די באַ-ציאונגען צווישן יידן מיט די אַנדערע פעלקער.

אַלץ, וואָס עס אינטערעסירט דעם מענטש, דעם יחיד בפרט און די גאַנצע געזעלשאַפט בכלל, קומט גאַנץ קלאַר און בולט צום אויסדרוק אין די ווערק פון דער תורה שבעל פה.

*

דוד מלכי

אנטהאלט די תורה שבעל פה הלכה און אגדה: די געזעצן און בכלל די לעבנס-לערע פארן מענטש.

הלכה און אגדה.

אין די ווייטערדיקע חלקים פון דעם דאָזיקן ספר ווערט אויף פאַר-שידענע ערטער באַהאַנדלט די דאָזיקע צוויי באַגריפן, וואָס באַצייכענען די צוויי טיילן פון דער תורה שבעל פה.

זאָל דאָ דערווייל נאָר ווערן באַמערקט, אַז אַגדה מיינט נישט לע-גענדע. אין מאַדערנעם העברעאיש ווערט טאַקע פאַר לעגענדע באַנוצט דער אויסדרוק אַגדה, אָבער דאָ מיינט אַגדה אונטערצושיידן פון הלכה, פון דער לערע, וואָס באַהאַנדלט געזעצן אין דעם אייגנטלעכן זין און אויך די דיסקוסיעס אַרום די דאָזיקע געזעצן.

עס איז גאַנץ פאַרשטענדלעך, אַז די אַגדה אַנטהאַלט אין זיך אויך געוויסע לעגענדעס, פונקט אַזוי ווי זי אַנטהאַלט אויך פאַרשידענע משלים, דערציילונגען, קוריאָזן וכדומה.

וועגן דער אַגדה ווערט געזאָגט:

רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם, למוד אגדה; שמתוך כך אתה מכיר את הקדוש ברוך הוא ומדבק בדרכיו.¹

וויילסטו קענען דעם באַשעפער פון דער וועלט, זאָלסטו לערנען אַגדה; ווייל דורך איר וועסטו קענען דעם רבנו של עולם און דו וועסט זיך באַהעפטן, גיין שטענדיק, אין זיינע וועגן.

*

אַגב, אַ כאַראַקטעריסטיק וועגן תנ"ך, משנה, הלכה און אַגדה:

מקרא, משנה, הלכה ואגדה. פנים של אימה למקרא, פנים בינוניות למשנה, פנים מסבירות להש"ס, פנים שוחקות לאגדה.²

דאָס הייסט, אַז תנ"ך האָט אַ פורכטבאַר געזיכט, די משנה — ערנסט, דער תלמוד בכלל — געמיטלעך, און די אַגדה — פריילעך.

1. ספרי, פרשת עקב, יא, כב.

2. מסכת סופרים, ט"ז, ב, לויט הגהות הגר"א. אביסל אַנדערש אויסגעדיקט, אין פסיקתא דרב כהנא, הוצאת בוכר, סוף פרשת בחודש השלישי און אויך אין ילקוט שמעוני, פרשת יתרו, רפז.

די תנאים און די אמוראים

דער תלמוד איז תורת חיים אין דעם דאָפּלטן זין פון דעם דאָזיקן באַגריף: אויסער דעם וואָס ער איז די ווירקלעכע לעבנס-לערע פאַרן יידישן פּאָלק, איז דער תלמוד נישט געוואָרן געגליווערט און פאַר-שטאַרט אין אַ שריפטלעכער לערע, נאָר ער פירט אַריין דעם לערנער אין דער אַקאָדעמיע פון די חכמים, אין דעם בית המדרש פון די תנאים און פון די אמוראים.¹

תנאים, די לערנער, ווערן גערופן די חכמים אין ארץ ישראל אין דעם ערשטן און אין דעם צווייטן יאָרהונדערט לויט דער אָנגענומענער צייט-רעכענונג. די לעצטע פון די תנאים ווערן גערעכנט דער מסדר המשנה, וואָס האָט צוזאַמענגעשטעלט די משנה, רבי יהודה הנשיא, וואָס ווערט אויך גערופן, סתם: רבי און אויך די אַנדערע חכמים אין זיין צייט.

די תנאים ווערן אויך גערופן: חכמי המשנה.

אמוראים, די אויסטייטשער, געווענלעך טייטשן זיי אויס די לערע פון די תנאים, ווערן גערופן די שפעטערדיקע חכמים; אין ארץ ישראל — ביז אינעם פופטן און אין בבל — ביז אינעם זעקסטן יאָרהונדערט. זענען פאַרהאַנדן אמוראי ארץ ישראל און אמוראי בבל.

אי די תנאים, אי די אמוראים, ווערן אויך גערופן: חכמי התלמוד. די לערע פון די תנאים ווערט געברענגט אין די אַלע אויבן-אויסגערעכנטע ווערק פון דער תורה שבעל פה. די לערע פון די אמוראים — נאָר אין תלמוד ירושלמי, אין תלמוד בבלי און אין די מדרשים.

די אייגנטימלעכקייטן פון תלמוד

דער תלמוד איז אַן שום גוזמא אַ גרויס ווונדער, וואָס האָט נישט קיין גלייכן און אַפילו נישט קיין ענלעכקייט אין קיין ליטעראַטור ביי קיין שום אומה ולשון.

1. מען דאַרפט נישט פאַרטוישן דעם בית המדרש אין די צייטן פון די תנאים און אמוראים, מיט דעם בית המדרש, וואָס עס איז געווען באַקאַנט אין די יידישע שטעט און שטעטלעך אין די שפעטערדיקע צייטן.

די תורה שבעל פה איז אין תלמוד און אזוי אויך אין די אנדערע אויבן־דערמאנטע ווערק איבערגעגעבן, מערסטנטייל, נישט אין דעם סטאטישן און אין דעם שוין אויסקריסטאליזירטן פאָרם, נאָר אין דעם נאָטירלעכן און אין דעם פליסיקן פאָרלויף אינעם פראָצעס פון שאַפונג און אַנטוויקלונג.

שוין נאָר בלויז צוליב דער דאָזיקער אייגנטימלעכקייט אַליין, איז דער תלמוד אַ ווונדערלעכער אויסנאָם, אַ פענאָמען און אַן אוניקום אין דער וועלט פון גייסטיקע שאַפונגען.

געווענלעך זענען רעליגיעזע תורות אונז באַקאַנט אַלס שוין אינ־גאַנצן פערטיקע און שוין קאַנאָניזירטע, וואָס זייער אַנטשטייאונג איז, אין בעסטן פאַל, איינגעהילט אין אַ נעפל. נישט שטענדיק בערפלי טוהר, אין ריינקייט־נעפלען, ווי מיר זאָגן אין תפילת מוסף, ראש השנה, רעלי־גיעזע תורות, אזוי ווי רעליגיעזע טעמפלען, ליידן נישט, געווענלעך, צו־פיל ליכט.

דער תלמוד איז, אוודאי, די איין און איינציקע רעליגיעזע לעבנס־לערע, וואָס כמעט פון אַנפאַנג ביז אַמענדע, אין פאָרלויף פון דער גאַנצער אזוי לאַנגער אַנטוויקלונג — איז ער פריי, אַפן און קלאַר פאַר אַלע, פאַר דער גאַנצער וועלט, פאַר יעדערן, וואָס וויל נאָר באמת קומען לערנען.

*

דער תלמוד איז נישט קיין אַנטאָלאָגיע פון צוזאַמענגענומענע און איינגעזאַמלטע שאַפונגען פון יחידים און אויך נישט קיין בשותפות־דיק ווערק, וואָס יעדערער פון די באַטייליקטע שאַפט זיין חלק ביי זיך ביחידות — נאָר אַ קאַלעקטיווע שאַפונג אינעם פולן זין פון דעם דאָזיקן באַגריף.

עס ווערט אינעם תלמוד איבערגעגעבן דאָס לערנען, דאָס גייס־טיקע שאַפן פון דעם קאַלעקטיוו צוזאַמען; פון דעם שאַפנדיקן קאַל־לעקטיוו, פון די חכמים, די לערער און מנהיגים פון יענע אַלע דורות אין ארץ ישראל און שפעטער אין בבל ביז חתימת התלמוד, ביז דאָס אַנטגילטיקע אַפּשליסן דעם תלמוד בבלי אינעם זעקסטן יאָרהונדערט.

תורת הנגלה

אינעם תלמוד ווערט קיינמאָל נישט געברויכט קיין אומקלאַרע

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

שפראך אָדער וועלכע עס זאָלן נישט זיין אומפאַרשטענדלעכע, צווייפֿל־
האַפטע, אָדער צוויידייטיקע רמזים און פאַרנעפֿליקע אַנדייטונגען¹.
דער תלמוד איז נישט קיין תורת הנסתר, קיין מיסטישע לערע, נאָר
אויסשליסלעך תורת הנגלה, אַ תורה, וווּ אַלץ ווערט איבערגעגעבן גאַנץ
קלאַר, פשוט און מענטשלעך־פאַרשטענדלעך.
די לערע פון די חכמים איז אין תלמוד אויך אויפגעהאַלטן פריש
און אין דער נאַטירלעכער אַטמאָספֿערע, אַזוי ווי מען וואָלט פשוט
די חכמים געזען פאַר די אויגן און אוממיטלבאַר זיך צוגעהערט צו
זייערע רייד. מען האָט אָפט דאָס געפֿיל, ווי מען איז אַליין אַנוועזנדיק
ביי זייערע פאַרהאַנדלונגען, אַז מען פֿילט אַזש זייערן אַטעם.
אַז מען איז זוכה צו לערנען דעם תלמוד ווי געהעריק, טאַקע
תורה לשמה, קאָן מען אַזוי אַריינדריינגען אין דער דאָזיקער רייכער
גייסטיקער וועלט, דאָס מען זאָל ביים לערנען זיך פֿילן, אַזוי ווי מען
זאָל זעלבסט נעמען דאָרין אַן אַקטיוון אַנטײל.

*

הגם דער תלמוד איז תורת הנגלה, אַ קלאַרע און פאַרשטענדלעכע
לערע פאַר אַלע, איז פונדעסטוועגן, פאַר אַ היינטיקן מענטש נישט
אַזוי באַלד לייכט דער צוטריט צו אים און עס איז אים אוודאי נאָך
שווערער דאָס אַריינדריינגען אין זיין גייסטיקער וועלט.
דער תלמוד איז פֿריי און אָפֿן פאַר אַלע מענטשן, וואָס ווילן באמת
לערנען, ער איז אָבער נישט פאַר אַלע גלייך אַנטפֿלעקט.
דער תלמוד איז אַ וועלט, אַ גאַנצע גייסטיקע וועלט, האָט ער
אין זיך אויך אַן ענלעכע אייגנשאַפט ווי די וועלט בכלל, ווי די נאַטור
גופא:

די וועלט, די גאַנצע וועלט, די גאַנצע נאַטור, איז טאַקע פֿריי
און אָפֿן פאַר אַלע, אָבער נישט אַנטפֿלעקט פאַר אַלע. מען מוז שטענ־
דיק כסדר זיך גוט אַנשטרענגען, כדי צו קאָנען קוים עפעס באַגרייפֿן
פון אירע וועזנטלעכע אייגנשאַפטן, וואָס ווערן טאַקע גערופן: סודות,
די סודות פון דער נאַטור.

*

1. עס זענען אָבער פאַרהאַנדן מענכע שאַרפע אויסדרוקן, אָדער אפילו גאַנצע
מאמרים וועגן מצרים אָדער בבל, וואָס איינגטלעך ווערט דערמיט געמיינט רויס.
אַזוי אויך וועגן פרעה, נבוכדנצר, סנחריב און אַנדערע, וואָס מען פאַרשטייט, אַז
די מיינונג איז וועגן אַספּאַסיאַנוס, טיטוס, אָדער וועגן אַנדערע רוימישע הערשער.

לעולם איז דאָך דאָס וואָס עס איז דאָ געזאָגט געוואָרן לגבי דער גאַטור אויך די מידה פון רבונגו של עולם, וואָס מלוא כל הארץ כבודו און יעדערער מענטש, וואָס האָט נאָר אָפּגעע אויגן, אָן איידל האַרץ און דעם אמת'ן שכל, איז זוכה צו זען און צו פילן די געטלעכקייט אויף יעדערן טריט און שריט — פונדעסטוועגן איז דאָך גאַרנישט זעלטן דאָס הסתרת פנים, דאָס געטלעכע פאַרהיילנקייט אין די אויגן פון די מענטשן.

זעט מען טאַקע אַזאַ ענלעכע אייגנשאַפט, אי בנגוע דעם תנ"ך, אי בנגוע דעם תלמוד:

דעם תנ"ך לערנט מען שוין טויזנטער יאָרן. ער איז שוין געוואָרן איבערזעצט אויף הונדערטער שפראַכן און דיאַלעקטן. מיליאָנען מענטשן לערנען אים טאַג־טעגלעך און טויזנטער געלערטע און פאַרשער פון אַלע מינים, לערנען און פאַרשן אים פון אַלע פאַרשידענע שטאַנד־פונקטן. בלויז פון די פירושנים, פון די אַלע אַרט קאָמענטאַרן און פון די ממש אומצאָליקע ווערק וועגן דעם תנ"ך, קאָן מען אָנפילן ריזיקע ביבליאָטעקן — נו, נאָך דעם אַלעם, איז שוין דער תנ"ך אינגאַנצן אַנטפלעקט??!

דאָס זעלבע איז אויך בנגוע דעם תלמוד:

דער תלמוד איז טאַקע פריי און אָפּן פאַר אַלע, אָבער נישט אַזוי לייכט אַנטפלעקט פאַר אַלע. מען מוז אים לערנען, ריכטיק לערנען און גאָר שטאַרק זיך מיען אינעם לערנען, ווי עס דריקט זיך אויס דער גרויסער אמורא פון ארץ ישראל, רבי יוחנן:

אֲשֶׁרֵי מִי שֶׁגִּדַּל בַּתּוֹרָה וְעִמְלוּ בַּתּוֹרָה!¹

ווייל איז דעם וואָס וואַקסט, וואָס ווערט דערצויגן, אין דער תורה און זיין מיאונג איז אין דער תורה.

צוקומען צום קוואַל

צו פאַרשטיין ווי געהעריק דעם תלמוד און אים ריכטיק באַגרייפן מוז מען אים זער ערנסט שטודירן אין פאַרלויף פון אַ סך יאָרן. מען מוז ווערן היימיש מיט דער סביבה אַרום, גוט זיך באַקענען מיט אַלע

1. ברכות, יז, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

אייגנטימלעכקייטן און באַנעמען די גענויע באַדייטונג פון די פאַר-
שידענע רעדנס-אַרטן און אַלערליי אויסדרוקן אין ביידע שפראַכן: אין
העברעאיש און אין אַראַמעאיש.

אַז מען באַקענט זיך מיט דעם אַלעם און מען הויבט אָן אוממיטל-
באַר צו פאַרשטיין די אַזוי בילדערישע תלמודישע שפראַך און מען
ווערט אייגן מיט דעם סיסטעם פון די דיסקוסיעס און דער עיקר,
ווען מען הייבט שוין אָן צו ווערן היימיש מיט דעם געדאַנקען-גאַנג
פון די חכמי התלמוד — ערשט דעמאָלט עפנט זיך אויף די ברייטע
פאַנאַראַמע, וווּ עס שיינט אויף די ווונדערלעכע און טאַקע רעאַלע וועלט
פון די חכמי התלמוד.

דאָס אַלץ איז אָבער נאָר געזאַגט געוואָרן, ווען מען דערגרונ-
טעוועט זיך צום שורש, ווען מען קומט צו צום קוואַל און מען לעבט
זיך טאַקע איין אין יענער אַטמאָספערע, וואָס איז נאָר מעגלעך, מיט-
דעסטנס, ווען מען פאַרשטייט אוממיטלבאַר די אַריגינעלע שפראַך.

*

בכלל איז נישט לייכט דאָס שטודירן אַלטע ווערק פון לאַנג פאַר-
גאַנגענע דורות, אָבער שטודירן דעם תלמוד איז יעדנפאַלס פיל שווע-
רער ווי שטודירן אַלע אַנדערע ווערק, וואָס זענען באַלד לכתחילה
געוואָרן געשאַפן אַלס אַזעלכע און זייער מחבר, וואָס זיין אייגנטלעכע
אויפגאַבע איז דאָך דאָס רעפערירן אויף דער באַשטימטער טעמע, האָט
שטענדיק פאַרן אויג דעם לעזער, עווענטועל, אַפילו אויך דעם צוקונפ-
טיקן לעזער — באַמיט ער זיך צו מאַכן זיין ווערק וואָס לייכטער,
וואָס צוגענגלעכער און וואָס מער פאַרשטענדלעך.

דער תלמוד אָבער, וואָס אין אים ווערט, מערסטנטייל, איבער-
געגעבן די לערע אינעם נאַטירלעכן פראַצעס פון שאַפן און אין די,
נישט זעלטן, שווערע ראַנגלענישן צווישן די חכמים — איז אודאי
אומגעהויער פיל שווערער באַלד דער צוגאַנג צו אים און דאָס אָנ-
הייבן אַריינדריינגען אין אים צו אַן ערנסטן שטודיום.

X

איבערזעצונג און קאַמענטאַרן

די גרויסע שוועריקייטן און די שטאַרקע אַנשטרענגונגען אין דער
ערשטער צייט פון שטודירן דעם תלמוד, ווערן דערנאָך געהעריק קאַמ-

פענסירט, ווען מען האט שוין די מעגלעכקייט, מער-ווייניק, אריינצו-
 דרינגען אין זיינע טיפענישן. דעמאלט קאן מען זיך שוין אליין גע-
 פינען אין דער תלמודישער סביבה נאָענט צו דער גייסטיקער וועלט
 פון די חכמי התלמוד, וואָס לערנען תורה, תורת חיים, די לעבנס-
 לערע, וואָס שטייט נישט אָפּ פון לעבן.

דאָס אַלץ איז, פאַרשטייט זיך, געזאָגט געוואָרן וועגן דעם תלמוד
 אין דעם אַריגינאַל, אָבער נישט אין קיין שום איבערזעצונג.
 דאָס איבערזעצן וויכטיקע, גרויסע ווערק פון איין שפראַך אין
 אַן אַנדערער, איז בכלל אַ זער שווער פראָבלעם און גאַנץ באַזונדער
 דאָס איבערזעצן גאַר אַלטע ווערק. מערסטנטייל איז דער איבערזעצער
 גלייכצייטיק דער קאָמענטאַר, דער מפרש, דער אויסטייטשער פון
 איבערגעזעצטן ווערק.

איז בנוגע אַלע אַנדערע איבערגעזעצטע ווערק, ווערט ביי זיי
 דאָך נישט אַזוי פיל געענדערט דער אייגנטלעכער כאַראַקטער פון
 דעם איבערגעזעצטן ווערק, ווייל פריער, אין דעם אַריגינאַל, האָט עס
 איין מחבר און אין דער איבערזעצונג האָט עס אַזוי ווי צוויי מחברים.
 דאָגעגן, אָבער, ביי איבערזעצן דעם תלמוד — פאַרלירט ער דאָך
 דערביי זיין וועזנטלעכע אייגנטלעכקייט און זיין כאַראַקטער: אין
 דער איבערזעצונג קאָן מען דאָך שוין נישט צוקומען דירעקט צו דער
 תלמודישער לערע און צו די חכמי התלמוד זעלבסט, נאָר צו דעם פאַר-
 מיטלער: צו דעם איבערזעצער, וואָס איז גלייכצייטיק דער אויסטיי-
 טשער, וואָס גיט איבער דעם תלמוד נאָר לויט זיין אייגענער אויפ-
 פאַסונג און לויט זיין השגה.

*

דער תלמוד האָט זוכה געווען צו זער אַ סך פירושים, צו אַן
 אַ צאָל פאַרשידענע קאָמענטאַרן, אָבער זיי אַלע באַרירן נישט דעם
 אַריגינאַל, וואָס איז טאַקע געבליבן גענצלעך אומבאַרירט.
 די אַלע פירושים, אַפילו די וויכטיקסטע און די אַנערקענטסטע,
 זענען נישט מחייב, זיי זענען נישט פאַרפליכטנדיק. עס איז לגבי זיי
 איינגעשטעלט אַ גאַנץ פרייע, ליבעראַלע באַציאונג.
 ווען מען עפנט וועלכע עס איז מסכתא אין תלמוד, זעט מען
 אויף יעדערן בלאַט גמרא דעם תלמודישן טעקסט און די שענסטע און
 אַנערקענטסטע פירושים אַרום אים.
 אַרומגערינגלט דורך זיינע פירושים, איז דער תלמוד געבליבן אין

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

דעם אומפארענדערטן אריגינאל, אומבארירט פון אלעם, וואָס רינגלט אים אַרום.

*

זאָל דאָ, מינדעסטנס, דורכגייענדיק ווערן דערמאָנט די גרויסע פּאַר־דינסטן פון די מפרשי התלמוד, וואָס האָבן זער פיל צוגעהאָלפן, אַז דער תלמוד, גאַנץ באַזונדער דער תלמוד בבלי, זאָל זיין צוגענגלעך פאַרן פּאָלק, פאַר יעדערן, וואָס וויל לערנען.
ווי אַלע באַוווסט, צייכנט זיך דערמיט אויס, גאַנץ באַזונדער, דער ווונדערלעכער פּירוש רש"י פון רבי שלמה בר' יצחק פון טראָג.
דער דאָזיקער אַזוי ליבער, האַרציקער, ליכטיקער ייד, וואָס האָט געלעבט אין דעם פינסטערן מיטלאַלטער אין אויראָפּע.

דער תלמוד — דער נאַטירלעכער המשך פון תנ"ך

די תורה שבעל פה, דער תלמוד, איז דער נאַטירלעכער המשך, די דירעקטע ווייטערדיקע פאַרטזעצונג פון דער תורה שבכתב, פון תנ"ך. זענען צוויי גרונד־פרינציפן פון דער תורה שבעל פה:
ערשטנס, די מסורה, די איבערגענומענע טראַדיציע, וואָס ווערט שטענדיק גענוי אָפּגעהיטן אין דעם אייגנטלעכן, ריינעם זין און אין דער געהעריקער פאַרם.
צווייטנס, די שטענדיקע ווייטערדיקע אַנטוויקלונג און דאָס נישט בלייבן קיינמאָל הינטערשטעליק אינעם לעבן. דאָס שטענדיקע אויפ־האַלטן און ריכטיק אָפּהיטן די אייגנשאַפט פון תורת חיים, די אייביק־אַקטועלע לעבנס־לערע פון פּאָלק ישראל.
ווי אַזוי האַרמאָניש אָפּהיטן צוזאַמען די דאָזיקע צוויי גרונד־פרינציפן, וואָס אויבערפלעכלעך קאָן זיך גאָר אויסדאַכטן, אַז זיי זענען אפשר זיך סותר, אַז זיי זענען געגנזעצלעך צווישן זיך?
דער דאָזיקער שווערער פּראָבלעם ווערט פיל מאל באַהאַנדלט אינעם תלמוד ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן. ווערט דאָ געברענגט אַ זער קורצע אָבער גאַנץ קלאַרע פאַרמולע, וואָס ווייזט גענוי דעם שטענדיקן און די ריכטונג, ווי אַזוי צו לעזן דעם דאָזיקן גרונדזעצ־לעכן פּראָבלעם:

דוד מלכי

אמר רבי יהושע בן לוי: מקרא ומשנה, תלמוד, הלכות ואגדות, אפילו מה שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו — כבר נאמר למשה מסיני.

רבי יהושע בן לוי האט געזאגט: דער תנ"ך און די משנה, דער תלמוד, די הלכות און די אגדות און אפילו דאס וואס א ריכטיקער תלמיד וועט לערן און אורטיילן אין דער געגנווארט פון זיין רבי'ן — דאס אלץ איז שוין געזאגט למשה מסיני, צו משה'ן פון סיני. אין דעם דאזיקן קורצן מאמר פון רבי יהושע בן לוי איז אויס-געדריקט די לערע וועגן דער מסורה, וועגן דער טראדיציע, און גלייכ-צייטיק וועגן דער ווייטערדיקער נאטירלעכער אנטוויקלונג פון דער תורה שבעל פה:

אין דער תורה, למשה מסיני, איז אנטהאלטן די תורה שבכתב און אויך די אלע דא אויבן-אויסגערעכנטע שאפונגען פון דער תורה שבעל פה. אבער דערמיט ענדיקט זיך נאך נישט אלץ. די יידישע תורה, די תורת חיים, די אייביקע לעבנס-לערע, אנטהאלט דאך אין זיך אלץ וואס דאס לעבן רוקט ארויס — טא ווי אזוי וועט מען אין דער צוקונפט וויסן, וועלכע לערע עס קאן ווערן גערעכנט אלס: למשה מסיני?

ביי אלע אנדערע רעליגיעס וואלט אין אזא פאל, גאנץ פארשטענד-לעך, געווארן באשטימט, אז די דאזיקע וויכטיקסטע און העכסטע דע-ציזיע ליגט אין די הענט און אין דער קאמפעטענץ פון דעם גרעסטן גייסטלעכן פירער, וואס איז די העכסטע רעליגיעזע אינסטאנץ. דאס וואלט אבער געווען נישט נאך בלויז פרעמד דעם אריגינעלן יידישן גייסט, נאך לחלוטין, פולשטענדיק, געגן דעם אמת'ן אריגינעלן גייסט פון יהדות, פון דער יידישער אמונה און רעליגיע. אין דער יידישער רעליגיע איז נישטא און עס קאן גארנישט זיין געמאלט, אז וועלכער עס איז ייד זאל האבן די מינדעסטע רעכט און קאמפעטענץ מער ווי אלע אנדערע יידן. נישט דער טיטל וואס דער ייד טראגט און נישט די פונקציעס וואס ער פירט אויס, גיבן אים באזונדערע רעכט און העכערע קאמ-פעטענצן אין דער יידישער רעליגיע; נאך בלויז, אויסשליסלעך, די תורה גופא איז די העכסטע קאמפעטענץ. טא ווי אזוי וועט מען וויסן, וואס צו האלטן אלס למשה מסיני?

1. ירושלמי, חגיגה, א, ח; פאה, ב, ד.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

א גענויען ענטפער אויף דער דאזיקער אַזוי וויכטיקער פראגע
אַנטהאַלט די קורצע פאַרמולע פון רבי יהושע בן לוי :

מה שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו.

וואָס אַ ריכטיקער תלמיד וועט לערן און אורטיילן אין דער געגנ-
וואָרט פון זיין רבי'ן.

ערשטנס, וותיק, אַ ריכטיקער און עכטער תלמיד.
צווייטנס, להורות, ער זאָל נישט בלויז לערנען פאַר זיך, נאָר
אויך לערנען מיט אַנדערע, לערן און אַרויסגעבן אורטיילן.
דריטנס, תלמיד, ער זאָל נאָר זיין בבחינת תלמיד, ער זאָל נאָך
האַלטן אַליין אין לערנען און אין פאַרפאַלקאַמען זיך אין דער תורה.
פערטנס, לפני רבו, אינעם געגנוואָרט פון זיין רבי'ן. עס מוז
זיין דירעקטער המשך. עס טאָר נישט זיין קיין לידיקער חלל און אפילו
נישט קיין הפסק צווישן דעם עלטערן און דעם יינגערן דור.
פופטנס, אַזוי ווי דער יינגערער דור מוז נאָך זיין צוגעבונדן צום
עלטערן דור, דער תלמיד צום רבי'ן — אַזוי מוז אויך דער עלטערער
דור האָבן פאַרשטענדעניש פאַרן יינגערן דור. דער רבי מוז האָבן די
פעאיקייט צו שאַפן די געהעריקע האַרמאָניע מיט זיינע ריכטיקע
תלמידים.

זעקסטנס, להורות לפני רבו, ער זאָל לערן און אַרויסגעבן אור-
טיילן אין דער געגנוואָרט פון זיין רבי'ן. אייגנטלעך וואָלט דאָך געדאַרפט
זיין נאָטירלעכער פאַרקערט: דער רבי זאָל לערן און אַרויסגעבן אור-
טיילן אין דער געגנוואָרט פון תלמיד. נאָר אַזוי ווי עס רעדט זיך דאָך
וועגן אַ נייע הלכה, וועגן איינפירן נייעס, איז פון שטענדיק אָן דער
סדר העולם, אַז נייעס ברענגט אַריין דער יינגערער דור; אָבער דער
עלטערער דור, דער רבי, דאַרפט דאָס קאַנטראָלירן און האָבן דערצו
די געהעריקע פאַרשטענדעניש.

אַט די אַלע אַזוי לאַגישע, אַזוי נאָטירלעכע, אַזש זעלבסטפאַר-
שטענדלעכע באַדינגונגען, אַז אַ נייע לערע, אַ תורה, אַ הלכה, זאָל
ווערן אויטאָריזירט אַלס למשה מסיני — קומען אַזוי קלאַר צום אויס-
דרוק אין דעם דאָזיקן קורצן און אַזוי קאַנדענסירטן מאַמר פון רבי
יהושע בן לוי.

די געגענער פון תלמוד

מיט זייערן גוט־אנטוויקלטן חוש אין דער שנאה צום יידישן פאלק, האבן די שונאי ישראל פון אומעטום און אין אלע צייטן, ריכטיק באגריפן, דאס דער תלמוד, די אייגנטלעכע יידישע תורה, איז דער הויפט־פאקטאר אין דער דערהאלטונג פון יידישן פאלק אין דעם אזוי לאנגן און שווערן גלות.

איז עס גאנץ נאטירלעך, דאס דער תלמוד האט געטיילט דעם זעלבן גורל פון יידישן פאלק בכלל און די שונאי ישראל האבן, יאָר־הונדערטער, אים שרעקלעך פארפאלגט און געגן אים געפירט אַ שענד־לעכע העצע.

עס איז אוודאי נישטאָ אויף דער וועלט נאָך אַ ווערק, וואָס זאָל האָבן אין משך פון הונדערטער יאָרן געליטן אזוי פיל זלוולים און באַליידיגונגען און וואָס זאָל האָבן אויסגעהאַלטן אזוי פיל רדיפות און בלבולים ווי דער תלמוד.

היטלערס פאַרברענען עפנטלעך, אין יאָר 1933, די ביכער, וואָס האָבן נישט נושאַ חן געווען אין זיינע אויגן, איז נישט געהאַט געווען זיין אייגענע אַריגינעלע דערפינדונג אין איראָפּע. עס האָט אים, אוודאי, געדינט אַלס מוסטער דאָס שענדלעכע פאַרברענען די ספרי תלמוד אין מיטלאַלטער אין עטלעכע הויפט־שטעט פון די קריסטלעכע לענד־דער. אַפילו דאָ הי, אין דעם היינט־אזוי שיינעם, פרייען און גייסט־רייכן פאַריז, איז אינעם יאָר 1242 אויף אַן עפנטלעכן פלאַץ געוואָרן איינגעאַרדנט אַ שייטער־הויפּן, וווּ עס איז מיט גרויס פאַמפע געוואָרן פאַרברענט פיל ספרים פון תלמוד.

* * *

די יידישע משכילים פון אַכטצענטן און ניינצענטן יאָרהונדערט זענען געהאַט געווען איבערצייגט, אַז ווי נאָר די יידן אין איראָפּע וועלן פאַרלאָזן זייערע יידישע אייגנאַרטיקייט און וועלן ליבערשט אַי־בערנעמען דאָס אַרט לעבן פון זייערע קריסטלעכע שכנים — וועלן זיי ווערן אינגאַנצן אויפגעריכט, זיי וועלן ווערן באַפרייט פון אַלע יידישע צרות, עס וועלן אויפהערן געגן זיי אַלע מינים רדיפות און פאַגראַמען און זיי וועלן ווערן גלייכבאַרעכטיקטע בירגער אזוי ווי אַלע אַנדערע איינוווינער פון לאַנד.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

זענען די משכילים, אין זייער נאָיאַוויטעט, געווען גרייט, קודם כל, זיך אָפצוזאָגן און אפילו זיך אָפצוטרייסלען פון תלמוד, נאָר האַלטן זיך נאָר אינעם תנ"ך, וואָס ווערט אויך, אין אַ געוויסער מאָס, אָנערקענט דורך די קריסטן.

די דאָזיקע אַזוי אויבערפלעכלעכע און פאַלשע איינשטעלונג האָט אויך געפירט דערצו, אַז מענכע משכילים האָבן זיך אַזש דערלויבט אויף אַ זער ביליגע אַגיטאָציע געגן תלמוד. זיי האָבן זיך אפילו באַ נוצט מיט באַנאַל לצנות, וואָס זיי האָבן דערביי אויסגענוצט צוויי אומ-שולדיקע אומשטענדן:

ערשטנס, דער תלמוד איז דאָך אויך אַ וועג-ווייזער פאַר יעדערן יחיד, ער לערנט אויך דעם איינצלנעם מענטש דעם דרך הישר, ווי אַזוי זיך צו פירן אינעם לעבן. נעבן דער הויכער גייטיקראַפּינירטער און עטיש-דערהויבענער לערע, געפינט מען אויך אינעם תלמוד גאַנץ אויספירלעכע אָנווייזונגען וועגן די קלענסטע, פשוט'סטע און אַפילו פרימיטיווסטע מענטשלעכע באַדערפענישן. האָבן יענע משכילים זער ליב געהאַט אַרויסצוהייבן אַזעלכע פאַלן און דערביי טרייבן לצנות: מיט וואָס דער תלמוד פאַרנעמט זיך דאָס, מישטיינס געזאָגט.

צווייטנס, עס קומט מענכעס מאַל אויס אינעם תלמוד, אַז אין ברען פון אַ שאַרפער דיסקוסיע, וווּ עס ווערט באַהאַנדלט אַלע מעג-לעכע סיטואַציעס, ווערט אַמאָל דערמאָנט אַזאַ סיטואַציע, וואָס איז טאַקע ווייט פון דער ווירקלעכקייט, ווייל אין יענעם מאָמענט גייט נאָר אין דעם אַלגעמיינעם פרינציפ און נישט אין דעם געגעבענעם פאַל, וואָס דינט נאָר אַלס דראַסטישער משל. אַזעלכע סיטואַציעס, וואָס זענען נאָר דורכגייענדיק געוואָרן געברענגט אַלס קוריאָז — האָבן יענע משכילים בכוונה פאַרגעשטעלט, ווי דער תלמוד זאָל זיי האָבן באַהאַנדלט אַלס פאַקטן אינעם לעבן.

*

איו, ממש, צו שטוינען ווי די אַזוי פלאַכע און, פון אַלע שטאַנד-פונקטן, פאַלשע משכילישע איינשטעלונג בנוגע דעם תלמוד איז נאָך געבליבן ביי מענכע היינט-צייטיקע יידישע מנהיגים, וואָס הגם אויף אַנדערע געביטן אינעם יידישן לעבן האָבן זיי יאָ באַוויזן זיך צו באַ-פרייען פון דעם משכילישן איינפלוס — זענען זיי אָבער בנוגע דעם תלמוד, וואָס זיי האָבן וועגן אים אַ גאַנץ קנאַפע אַנונג, נאָך געבליבן שטעקן ביי יענע משכילים.

לערנען תורה

תורה, לערנען תורה, נישט שטעלן מאַנומענטן און נישט בויען טעמפלען, נאָר פּראָסט פשוט לערנען תורה.
איז אינטערעסאַנט צו ברענגען צוויי אָזעלכע שמועסן צווישן חכמי התלמוד:

רבי חמא בר חנינא ורבי הושעיא רבה הוו מטיילין באילין כנישתא דלוד. אָמר רבי חמא בר חנינא לרבי הושעיא: כמה ממון שיקעו אבותי כאן! אָמר ליה: כמה נפשות שיקעו אבותיך כאן, לא הוה אית בני נש דילעון באורייתא?!

רבי חמא בן חנינא און דער גרויסער רבי הושעיא האָבן צוזאַמען געמאַכט אַ שפּאַציר איבער די שוהלן (בתי כנסיות) אין לוד. זאָגט רבי חמא בן חנינא: וויפיל געלט האָבן מיינע עלטערן אַריינגעלייגט אין די דאָזיקע שוהלן! זאָגט אים רבי הושעיא: וויפיל נפשות האָבן דייע עלטערן אַריינגעלייגט אין די דאָזיקע שוהלן! איז דען נישט געווען בעסער, ליבערשט צו שטיצן מענטשן, אָז זיי זאָלן האָבן די מעגלעכקייט צו לערנען תורה?!

עס ווערט דאָרטן געברענגט נאָך אַזאַ ענלעכער שמועס צווישן צוויי אַנדערע חכמים:

רבי אַבון עבד אילין תרעייה דסדרא רבא, אַתה רבי מנא לגביה. אָמר ליה: חמי מאי עבדית! אָמר ליה: „וישכח ישראל את עושהו ויבן היכלות“² — לא הוו בני נש דילעון באורייתא?!

רבי אַבון האָט געמאַכט טייערע טויערן צו דעם גרויסן בית המדרש. ווען רבי מנא איז צו אים געקומען, האָט ער אים געזאָגט: זע, וואָס איך האָב געטוען! האָט רבי מנא אים דערמאָנט די רייד פון דעם נביא הושע: „ישראל האָט פאַרגעסן זיין באַשעפּער און געבויט טעמ-

1. ירושלמי, שקלים, סוף פרק ה.
2. הושע, ה, יד.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

פלען" און רבי מנא האָט נאָך צוגעגעבן: וואָס, עס זענען דען נישטאָ
קיין מענטשן, וואָס זאָלן ליבערשט לערנען תורה?!

*

לערנען תורה. נישטאָ קיין העכערס ווי לערנען תורה.
אפילו תפילה, וואָס דער מענטש ווערט דערביי דערהויבן אין הער-
כערע ספערן און דערנענטערט צום רבונו של עולם, אפילו תפילה איז
נישט אויף אַזאָ היכער מדרגה ווי תורה.

רבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה, אָמר: מני-
חיים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה? ¹

אז רבא האָט געזען, ווי רב המנונא איז מאריך אין תפילה, האָט
ער זיך געווונדערט, ווי אַזוי פאַרלאַזט מען דאָס אייביקע לעבן און מען
איז עוסק אין דעם נאָר מאַמענטאַלן לעבן.
ווייטער ווערט געברענגט, ווי דער זעלבער אונטערשיד צווישן תורה
און תפילה ווערט אויך אנגעגעבן צווישן תורה און מצוה.

לערנען תורה ברבים

די תורה איז נישט באַשטימט נאָר פאַר יחידים און פאַר אויסדער-
וויילטע פריווילעגירטע קלאַסן, נאָר פאַרן גאַנצן פּאָלק.

אָמר רבי יודן: ללמדך שכל מי שהוא אומר דברי תורה
ברבים, זוכה שתשרה עליו רוח הקודש.²

רבי יודן זאָגט, אַז יעדערער, וואָס לערנט תורה עפנטלעך פאַר אַלע,
איז ער זוכה, אַז עס זאָל אויף אים רוען רוח הקודש.

*

אויסער דעם אייגנטלעכן ציל צו פאַרשפרייטן די תורה אין וואָס

1. שבת, י, א.

2. מורש רבה, שיר השירים, א, ה.

ברייטערע שיכטן פון דער באַפעלקערונג, איז דאָס לערנען גופא פיל וויכטיקער, אַז עס ווערט געלערנט בחבורה, אין געזעלשאַפט — אייִ דער ביחידות, ווי יעדערער באַזונדער לערנט איינזאַם פאַר זיך אַליין.

אַמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב: „ברזל בברזל יחד, ואיש יחד פני רעהו“¹? — לומר לך: מה ברזל זה, אחד מהדד את חברו, אף שני תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה.

רבי חמא בן רבי חנינא זאָגט: דאָס וואָס איז געשריבן: „אייזן שליפט מען מיט אייזן, און אייזן מענטש שליפט דעם שאַרף פון דעם אַנדערן“ — מיינט צו זאָגן: אַזוי ווי אייזן שליפט איינס דאָס אַנדערע, אַזוי אויך צוויי תלמידי חכמים שאַרפט איינער דעם אַנדערן אין דער הלכה.

*

אַמר רבה בר בר חנא: למה נמשלו דברי תורה כאש, שנאמר: „הלוא כה דברי כאש“²? — לומר לך: מה אש אינו דולק יחידי, אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי. והיינו דאָמר רבי יוסי בר חנינא: מאי דכתיב: „וחרב על הכדים ונואָלו“³? חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקים בד בבד בתורה. ולא עוד, אלא שמטפשין, שנאמר: „ונואָלו“. ולא עוד, אלא שחוטאין.

רבה זאָגט: פאַרוואָס זענען דברי תורה געגליכן צו פייער, אַזוי ווי עס זאָגט דער נביא ירמיהו אין נאָמען פון רבונו של עולם: „מיין וואָרט איז דאָך אַזוי ווי פייער“ — ווייל אַזוי ווי פייער ברענט נישט אַליין, אַזוי אויך דברי תורה האַלטן זיך נישט אין איינזאַמקייט. ווי רבי יוסי בן חנינא האָט שוין געהאַט זיך אויסגעדריקט זער שטרענג געגן די תלמידי חכמים, וואָס לערנען ביחידות, איינזאַם, פאַר זיך אַליין. נאָך

1. משלי, כו, יז.
2. ירמיהו, כג, כט.
3. ירמיהו, ג, לו.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

מער: דורך דעם איינזאמען לערנען קאן מען אויך ווערן פארנארט און עס איז אפילו אויך א זינד.

אמר רב נחמן בר יצחק: למה נמשלו דברי תורה כעץ, שנאמר: „עץ חיים היא למחזיקים בה“¹? — לומר לך: מה עץ קמן מדליק את הגדול, אף תלמידי חכמים קמנים מחדדים את הגדולים.

והיינו דאמר רבי חנינא: הרבה למדתי מרבתי, ומחברי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולם.²

רב נחמן בן יצחק זאגט: פארוואס זענען דברי תורה געגליכן צו א בוים, אזוי ווי עס ווערט געזאגט אין ספר משלי: „א בוים פון לעבן איז זי (די תורה) פאר די, וואס האלטן זי פעסט“ — ווייל אזוי ווי א בוים, אזוי ווי האלץ, צינדט מען אן גרויסע העלצער דורך קליינע, אזוי אויך קליינע תלמידי חכמים שארפן די גרויסע.

זאגט טאקע רבי חנינא: איך האב א סך געלערנט פון מיינע לערער, פון מיינע חברים האב איך מער געלערנט ווי פון מיינע לערער, אבער פון מיינע תלמידים האב איך מער געלערנט ווי פון זיי אלע.

*

זאל דא ווערן געמאכט אויפמערקזאם, דאס די חכמי התלמוד האבן אין זייער שטארקער ליבע צום תנ"ך, גענוג אפט זיך פאר-רופן אויף פסוקים פון תנ"ך, נאר ווי אן אטמוכתא בעלמא, אלס גלאט אזוי אן אנשפאר.

עס וועט נאך אויסקומען צו באקענען און טאקע באוונדערן זער שיינע הויך-קינסטלערישע און, פון פארשידענע שטאנדפונקטן, זער אינ-טערעסאנטע פארמען פון די אזוי גערופענע דרשות פון די חכמי התלמוד.

1. משלי, ג, יח.
2. תענית, ז, א.

דאָס ליכט פון דער תורה

דרש רבי מנחם ברבי יוסי: „כי נר מצוה ותורה אור“¹ — תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור, לומר לך: מה נר אינו מאיר אלא לפי שעה, אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה; ומה אור מאיר לעולם, אף תורה מגינה לעולם.²

רבי מנחם בן רבי יוסי האָט אויסגעטייטשט דעם פסוק אין ספר משלי: „ווייל די מצוה איז אַ ליכטל (נר) און די תורה איז ליכטיקייט (אור)“ — אַזוי ווי אַ ליכטל לייכט נאָר מאַמענטאַל, אַזוי אויך אַ מצוה באַשיצט נאָר מאַמענטאַל; דאָגעגן אָבער די תורה שיצט אייביק, אַזוי ווי ליכטיקייט לייכט אייביק.
זאָגט רבי אלעזר:

כל המשתמש באור תורה — אור תורה מחייהו.³

ווער נאָר עס באַנוצט זיך מיט דעם ליכט פון דער תורה, לעבט עס אים אויף.

רבי חייא בתר דמצלי אָמר הכי: יהי רצון מלפניך, ה' אלהינו, שתהא תורתך אומנותנו ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו.⁴

רבי חייא האָט נאָך דער תפילה בכלל, געפלעגט באַזונדער מתפלל זיין: עס זאָל זיין דיין ווילן, רבוננו של עולם, דאָס די תורה זאָל זיין אונזער שטענדיקער באַרוף און אונזער האַרץ זאָל נישט ווייטיקן און אונזערע אויגן זאָלן נישט פאַרפינסטערט ווערן.
די תלמידים פון רבי אמי האָבן ביים געזעגענען זיך אים געוונטשן:

עיניך יאירו במאור תורה!⁵

-
1. משלי, ו, כג.
 2. סוטה, כא, א. לויט דעם נוסח פון „עין יעקב“.
 3. כתובות, קיא, ב.
 4. ברכות, טז, א.
 5. ברכות, יז, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

דיינע אויגן זאלן לייכטן מיט דער ליכט פון דער תורה!

*

ווי טייער איז תורה.

רבי ברכיה ורבי חייא דכפר תחומין. חד אָמר : אפילו כל העולם כולו אינו שווה לדבר אחד מן התורה; וחד אָמר : אפילו כל מצוותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה.¹

רבי ברכיה און רבי חייא פון דעם דאָרף תחומין. איינער זאָגט : אפילו די גאַנצע וועלט האָט נישט די ווערט ווי עפעס פון דער תורה. דער אַנדערער זאָגט נאָך מער : אפילו אַלע מצוות פון דער תורה האָבן נישט די ווערט ווי עפעס פון דער תורה.

עס איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז דאָ איז נישט די רייד וועגן די מצוות שבין אָדס לחברו, וועגן די פליכטן פון מענטש צו מענטש; נאָר וועגן די רעליגיעזע מצוות, די מצוות שבין אָדס למקום.²

עס איז זיך נישט פאַרצושטעלן נאָך אַ רעליגיע, וואָס זאָל דער קלערן, אַז לערנען איז העכער און וויכטיקער, ווי אַלע אַנדערע רעליגיעזע אויסערונגען.

*

איז אוודאי כדאי דאָ צו ברענגען אַ זער מערקווירדיקן מאמר פון תלמוד ירושלמי, ווו עס קומט צום אויסדרוק דער שטאַרקער גלויבן און די אַבסאָלוטע איבערצייגונג אין דער ריכטיקייט און אין דער ווירקזאַמ־קייט פון דער תורה:

„וואמר ה' : על עזבם את תורתִי“³ — אָמר רבי חייא בר אבא : אותי עזבו — אוותרה, שמא את תורתִי שמרו; שאילו אותי עזבו ותורתִי שמרו — המאור שבה היה מקרבן אצלי.⁴

1. ירושלמי, פאה, א, א.

2. „ותלמוד תורה כנגד כולם“ אין דער משנה אַנפאַנג פאה מיינט צו זאָגן, אַז תורה ברענגט צו די אַלע דאָרטן פריער אויסגערעכנטע מעשים טובים.

3. ירמיהו, ט, יב.

4. ירושלמי, חגיגה, א, ז, לויט „קרבן העדה“.

אויף דעם פסוק אין ספר ירמיהו: "גאט האט געזאגט: ווייל זיי האבן פארלאזט מיין תורה" — זאגט רבי חייא בר אבא, ווי גאט וואלט געזאגט, אז ער וואלט מוותר געווען, ווען זיי וואלטן אים פארלאזט, אבער געהיטן (געלערנט, "קרבן העדה") זיין תורה, ווייל דאס ליכט פון דער תורה וואלט זיי דערנענטערט צו גאט.

אין מדרש איז דער דאזיקער מאמר איבערגעגעבן אין א שטארקערן אויסדרוק:

רב הונא ורב ירמיה בשם רב חייא בר אבא אמרו: כתיב: „ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו“¹ — הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו. מתוך שהיו מתעסקין בה, המאור שבה היה מחזירן למוטב.²

די פרייד פון דער תורה

בן עזאי היה יושב ודורש, והאש מתלהטת מכיבותיו. אמרו ליה: שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק? אמר להם: לא, אלא מחזירי דברי תורה לנביאים, ונביאים לכתובים, ודברי תורה שמחים כיום נתינתם בסיני. עיקר נתינתם באש ניתנו, הדא הוא דכתיב³: וההר בוער באש.⁴

רבי שמעון בן עזאי איז געזעסן און עוסק געווען אין דער תורה אז די אטמאספערע ארום איז אזש געווען אנגעגליט. האט מען אים געפרעגט: אפשר ביזנו גאר עוסק אין סדרי מרכבה?⁵ האט ער געענטפערט: ניין, נאר איך צי אויף (אזוי ווי א שנירל פערל) דברי תורה, נביאים און כתובים; פרייען זיי זיך אזוי ווי דאמאלט אויפן בארג סיני, וואס זיי זענען באַלד געגעבן געוואָרן אין פייער.

-
1. ירמיהו, טו, יא.
 2. מדרש רבה, איכה, פתיחתא. ילקוט שמעוני, ירמיהו, רמב. פסיקתא דרב כהנא.
 3. דברים, פרשת ואתחנן, ד, יא.
 4. מדרש רבה, ויקרא, פרשת מצורע, טו, ד; שיר השירים, א, נב.
 5. סדרי מרכבה און מעשה מרכבה חערן באַנוצט אַלס אַלגעמיינע באַציי-כענונגען פאַר תורת הנסתר, פאַר מיסטישער לערע וועגן דער געטלעכקייט.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

אז מען האט ליב די תורה און מען פרייט זיך מיט דער תורה, פילט מען, ווי די תורה אליין פרייט זיך אויך.

*

אמר רבי יונה: ללמדך שאין רוח הקודש שורה אלא על לב שמח.¹

רבי יונה זאגט, אז רוח הקודש רוט נאָר אויף אַ פריילעך האַרץ.

ללמדך שאין שכינה שורה, לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה, שנאמר²: והיה כנגן המנגן, ותהי עליו יד ה'³.

איז עס צו לערנען, אז די שכינה רוט נישט אויף דעם מענטש, נישט אין טרויער, נישט אין פוילקייט, נישט אין געלעכטער, נישט אין לייכט־זיניקייט, נישט אין פלאַפּלעריי, נישט אין פוסטקייטן, נאָר אין איידע־לער פרייד, אין שמחה של מצוה, אזוי ווי עס איז געווען ביי אלישע הנביא.

*

ווערט אָנגעוויזן, אז ביים לערנען תורה דאַרפט מען אויסוויילן אַזעלכעס, וואָס מען האָט דערצו אַ נייגונג.

אמר רבי: אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו הפין, שנאמר⁴: כי אם בתורת ה' חפצו.⁵

רבי זאגט, אז אַ מענטש לערנט נאָר דאָס, וואָס זיין האַרץ באַגערט.

תני דבי רבי ישמעאל: דברי תורה לא יהו עליך חובה, ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהן.⁶

1. ירושלמי, סוכה, ה, א.
2. מלכים ב', ג, טו.
3. שבת, ל, ב.
4. תהלים, א, ב.
5. פְּבוּדָה זֹרָה, יט, א.
6. מנחות, צט, ב.

דוד מלכי

ביי רבי ישמעאל אין בית המדרש האָט מען געפלעגט צו זאָגן: די תורה זאָל ביי דיר נישט זיין און אָנגעוואָרפענע פליכט, הגם, אייגנט־לעך, קאָנסטו נישט באַפרייען זיך דערפון.

*

די חכמי התלמוד, יעדנפאָלס פיל פון זיי, צייכענען זיך אויס מיט אַן אָפטימיסטישער איינשטעלונג אין לעבן און לערנען דעם מענטש־הנאָה צו האָבן און ריין, ערלעך און מענטשלעך געניסן פון לעבן.

אָמר שמואל: כל היושב בתענית נקרא חוטא. סבור כי האי תנא, דתניא: רבי אלעזר הקפר ברבי אומר: מה תלמוד לומר¹: „וכפר עליו מאשר חטא על הנפש“? — וכי באיזה נפש חטא זה? אלא שציער עצמו מן היין. והלא דברים קל וחומר: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין, נקרא: חוטא — המצער עצמו מכל דבר ודבר, על אַחת כמה וכמה!²

שמואל זאָגט: כל היושב בתענית נקרא חוטא, דאָס הייסט: אַז דאָס פאָסטן איז אַ זינד. שמואל איז אין דער זעלבער שיטה ווי רבי אלעזר הקפר, וואָס זאָגט: פאָרוואָס איז וועגן אַ נזיר געשריבן אין דער תורה: „חטא על הנפש“? — ווייל ער האָט זיך אָפגעזאָגט צו געניסן פון וויין; טאָ ווער עס זאָגט זיך אָפ צו געניסן פון אַלעם, איז ער דאָך אַוודאי אַ זינדיקער.

רבי חזקיה, רבי כהן, בשם רב: עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל שראה עינו ולא אכל³.

רבי חזקיה, רבי כהן אין נאָמען פון רב: דער מענטש וועט מוזן אָפגעבן דין וחשבון פאַר דעם אַלעם, וואָס ער האָט געזעען און נישט געגעסן!
עס פאַרשטייט זיך, אַז מען מיינט נישט דווקא עסן, נאָר געניסן פון לעבן בכלל.

1. במדבר, פרשת נשיא, ו, יא.
2. תענית, יא, א. ספרי, במדבר, נשיא, ל.
3. ירושלמי, סוף קדושין.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

*

אודאי זענען נישט אַלע חכמי התלמוד אין דער זעלבער שיטה. שטענדיק געפינען זיך מענטשן, וואָס זענען גענייגט צו עקסטרעם צוריק־געהאַלטנקייט, צו נזירות און צו אַסקעטיזם. רבי אלעזר, וואָס האָט געלעבט אַ דור שפעטער ווי רב און שמואל, האָלט ער פונקט פאַרקערט:

רבי אלעזר אומר: נקרא קדוש.

רבי אלעזר זאָגט, אַז אי אַ נזיר, אי אַ יושב בתענית, ווערט באַ־צייכנט אַלס קדוש. אַזוי זענען אויך פאַרהאַנדן אַנדערע חכמים, וואָס זענען אויך גע־נייגט צו תעניות און צו עקסטרעם צוריקגעהאַלטנקייט, אָבער ווי עס זעט זיך אויס, זענען זיי אין דער מינדערהייט.

*

עס איז מערקווירדיק, דאָס דער זעלבער רבי אלעזר, וואָס האָלט יאָ פון נזירות און פון פאַסטן, האָט ער אָבער שטאַרק זיך גערעכנט מיט רב'ס מיינונג בכלל און ווי עס זעט זיך אויס, האָט ער אָנגענומען, אַז רב מיינט טאַקע ווערטלעך: עסן, האָט ער זיך באַמיט עפעס טועם צו זיין איינמאַל אין יאָר פון יעדן מין נייע פרוכטן, וואָס ער האָט געזעען! איז ביי רבי אלעזר'ן צוגעקומען נאָך אַ מצוה.

*

דער דאָזיקער פראַבלעם וועט אויסקומען צו ווערן באַזונדער באַ־האַנדלט, דאָ איז ער נאָר געוואָרן באַרירט אַגב אורחא, אַזוי דורכגייענ־דיק, ווען עס ווערט גערעדט וועגן דער פרייד פון דער תורה און וועגן שמחה של מצוה.

די ליבע צו דער תורה

רבי יהודה זאגט:

חביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני¹.

שטענדיק איז די תורה באליבט ביי אירע לערנער אזוי ווי אין יענעם טאג, ווען זי איז געגעבן געווארן פון בארג סיני. אדער ווי עס דריקט זיך אויס רבי שמואל בר נחמני:

דברי תורה חביבין על לומדיה כל שעה ושעה כשעה הראשונה².

די דברי תורה זענען שטענדיק באליבט ביי אירע לערנער אזוי ווי אין דעם ערשטן מאמענט.

*

אמר רבי: כשהלכתי למצות מדותי אצל רבי אלעזר בן שמוע מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו והיה חביב לו ביותר וכ"ו צהבו פניו של יוסף הבבלי. אמר ליה: יוסף, כמדומה אני שלא כווננו שמועותינו עד עתה?! אמר לו: הן רבי הן, אלא וכ"ו וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי. עכשיו ששנית לי, החזרת לי אבדתי. זלגו עיניו דמעות של רבי אלעזר בן שמוע. אמר: אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם ביותר. קרא עליו המקרא הזה³: „מה אהבתי תורתך, כל היום היא שיחתי“⁴.

רבי דערציילט, ווי ער איז אמאל געגאנגען צו רבי אלעזר בן שמוע, כדי זיך משתלם זיין אין לערנען, האָט ער אים געטראָפֿן, ווי ער לערנט מיט יוסף הבבלי, וואָס ער האָט אים זער ליב. זעט רבי אלעזר,

1. ברכות, סג, ב.
2. עירובין, נד, ב.
3. תהלים, קיט, צו.
4. מנחות, יח, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

ווי יוסף'ס פנים איז געוואָרן אויפגעשטראַלט, פרעגט ער אים: וואָס, האָט עס ביז יעצט נישט געשטימט?! ענטפערט ער אים: יא, אַזוי איז עס, רבי, אָבער יעצט שטימט עס שוין. פריער איז עס מיר נישט געווען גענוג קלאַר און איך האָב געהאַלטן אין איין זוכן עמיצן, וואָס זאָל דאָס מיר דערקלערן, יעצט האָסטו מיר אַזוי ווי אומגעקערט די אבדה!
דערציילט רבי, ווי רבי אלעזר בן שמוע איז געווען זער גערירט פון יענעם באַמיאונג אין דער תורה, אַז טרערן האָבן אים גערינגען פון די אויגן און האָט אים געזאָגט: וויל איז אייך תלמידי חכמים, וואָס די תורה איז אייך אַזוי ליב, ווי עס איז געזאָגט אין תהילים: "ווי ליב איך האָב דיין תורה! אַ גאַנצן טאָג איז זי מיין אונטערהאַלטונג".

*

ליבע, ריכטיקע שטאַרקע ליבע, האָט די אייגנשאַפט, דאָס וואָס מער מען ליבט — וואָס מער וויל מען ליבן. האָט רב נאָך יעדער תפילה געבעטן:

חיים שיש בהם אהבת תורה ויראת שמים.¹

די דאָזיקע תפילה ווערט אויך געזאָגט שבת ביים ראש-חודש-בענטשן.
איז גאַנץ באַזונדער כאַראַקטעריסטיש, אי דער אינהאַלט, אי דער פאַרם פון דעם פּאָלגנדיקן מאמר:

עברה מכבה מצוה ואין עברה מכבה תורה, שנאמר:² מים רבים לא יוכלו לכבות את האֵהבה.³

אַן עברה פאַרלעשט אַ מצוה, אָבער אַן עברה פאַרלעשט נישט תורה, אַזוי ווי עס ווערט געזאָגט אין שיר השירים: "גרזיסע וואָסערן קאַנען נישט פאַרלעשן די ליבע".
איז דען נאָך פאַרהאַנדן אַ גרעסערע ליבע ווי די ליבע צו דער תורה!?

רבי נתן אומר: אין לך אהבה כאהבה של תורה.⁴

1. ברכות, טו, ב.
2. שיר השירים, ח, ז.
3. סוטה, כא, א.
4. אבות דרבי נתן, גו"א, ריש פרק כח.

דוד מלכי

רבי נתן זאגט: עס איז נישטא נאך אזא ליבע, ווי די ליבע צו דער תורה.

*

מיר לעבן אין א דור, וואס איז ווייט פון תורה, פון דער ליבע צו דער תורה און אויך פון ליבע בכלל, פון ריינער אינטימער ליבע.

דער ייד, וואס פארמאגט אהבת התורה, וואס ליבט אינטיים די תורה, און איז דערביי אויך באשאנקען מיט א הויכער פאעטיש-רעליג'יעזער נשמה — קאן ער האבן די זכיה עפעס משיג צו זיין פון די הויכע השגות און איידעלע רעליגיעזע געפילן פון די חכמי התלמוד בנוגע דער ווונדערלעכער ליבע אין שיר השירים, וואס ווערט ביי זיי ממילא דער אויסדרוק פון דער ליבע צום רבונו של עולם און צו דער תורה.

ווערט אין דער משנה, אין טהרות, געברענגט דער פלאם-פייער דיקער מאמר פון רבי עקיבא:

שאין כל העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל, שכל הכתובים קודש, ושיר השירים — קודש קדשים¹.

די גאנצע וועלט האט נישט אזויפיל ווערט ווי דער איינער טאג, ווען עס איז צו די יידן געגעבן געווארן שיר השירים; ווארן אלע כתובים (אין תנ"ך) זענען הייליק, אבער שיר השירים איז הייליקער ווי הייליק, קודש קדשים.

* * *

ליבן די תורה און זיך מוסר נפש זיין פאר דער תורה.

אמר ריש לקיש: אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר²: זאת התורה, אדם כי ימות באוהל³.

1. משנה, ידים, ג, ה.
2. במדבר, פרשת חוקת, יט, יד.
3. שבת, פג, ב. ברכות, סג, ב. גטין, נו, ב. אין צוזאמענהאנג מיט דעם דאזיקן געדאנק, ברענגט רב דעם פסוק אין איוב, כח, יא: „ולא תמצא בארץ החיים“ סנהדרין, קיא, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

רבי שמעון בן לקיש זאגט, אַז די תורה האַלט זיך נאָר ביי דעם מענטש, וואָס איז זיך מוסר נפש פאַר דער תורה.

*

געדענקט מען נאָך, פון די קינדער־יאָרן, דעם ווייטיק, וואָס מען האָט געפילט, ווען מען איז אין די זומערדיקע שבתים, ביים לערנען אין "חדר" פרקי אבות, צוגעקומען צו דעם באַקאַנטן מאמר פון רבי יהושע בן לוי:

אָמר רבי יהושע בן לוי: בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת: אוי להם לבריות מעלבונה של תורה!¹

טאַג־טעגלעך גייט אַרויס אַ בת־קול פון דעם באַרג חורב: וויי צו זיי, צו די מענטשן, פאַר דער פאַרשעמונג פון דער תורה!

די תורה און באַשיידנקייט

די תורה האַלט זיך נאָר ביי איידעלע און באַשיידענע מענטשן.

אָמר רבי חנינא בר אידי: למה נמשלו דברי תורה למים, דכתיב:² „הוי, כל צמא לכו למים" — לומר לך: מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אַף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה עליו.

רבי חנינא בר אידי זאגט: פאַרוואָס ווערן די רייד פון דער תורה געגליכן צו וואַסער, ווי עס איז געשריבן: „איר אַלע דארשטיקע, קומט צום וואַסער!" — ווייל אַזוי ווי וואַסער לאָזט איבער די הויכע ערטער און לאָזט זיך אַראָפּ צו די נידעריקע, אַזוי אויך האַלט זיך די תורה נאָר ביי די מענטשן, וואָס האַלטן זיך נידעריק.

אָמר רבי הושעיא: למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו: במים ובין ובחלב, דכתיב: „הוי כל צמא לכו

1. אבות, ה, ב.
2. ישעיהו, נה, א.

למים!" , וכתוב: „לכו שברו ואכלו, ולכו שברו בלא כסף
ובלא מחיר יין וחלב" — לומר לך: מה שלשה משקין
הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים, אף דברי תורה
אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה עליו.

רבי הושעיא זאגט: פארוואס ווערן די רייד פון דער תורה גע-
גליכן צו די דריי פאלגנדיקע געטראנקען: צו וואסער, צו וויין און
צו מילך, אזוי ווי עס איז געשריבן: „איר אלע דארשטיקע, קומט צום
וואסער!" און „קומט, שאפט אייך איין און עסט, און קומט, שאפט אייך
אין, און געלט און און געצאלט, וויין און מילך!"? — ווייל אזוי ווי
די דאזיקע דריי געטראנקען זענען דויערהאפטיק נאָר אין די ביליקסטע
(ערדענע) כלים, אזוי אויך האלט זיך די תורה נאָר ביי די מענטשן,
וואָס האלטן זיך גידעריק.

*

אַמר רב יהודה אָמר רב: כל המתיהר, אם חכם הוא —
חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא — נביאותו מסתלקת
ממנו.¹

רב יהודה זאגט עס נאָך אין נאָמען פון זיין רבי'ן, רב: און מען
ווערט צו שטאַליק, אַ חכם — פאַרלירט ער די חכמה, און אַ נביא — דאָס
נביאות.

*

זיין באַשיידן, אָבער נישט קליינלעך, נישט קרעמעריש.

„לא בשמים היא... ולא מעבר לים היא" — רבי יוחנן
אָמר: „לא בשמים היא" — לא תמצא בגסי הרוח; „ולא
מעבר לים היא" — לא תמצא, לא בסחרנים ולא בתגרים.²

„די תורה איז נישט אין די הימלען און נישט אויף יענער זייט

1. תענית, ז, א, לויט הגהות הב"ח.
2. פסחים, טו, ב.
3. דברים, פרשת נצבים, ל, יב-יג.
4. עירובין, נה, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

ים" — זאָגט רבי יוחנן: "די תורה איז נישט אין די הימלען" — דאָס מיינט צו זאָגן, אַז די תורה געפינט זיך נישט ביי די גסי הרוח, ביי די בעלי גאווה, וואָס האַלטן זיך גרויס. "און נישט אויף יענער זייט ים" — דאָס מיינט צו זאָגן, אַז אויך נישט ביי די קרעמער און ביי די הענדלער (אין יענע צייטן זענען נאָר הענדלער געפאָרן איבער ימים).

*

וועגן סובטעלע באַשיידנקייט ביי די, אַזוי צו זאָגן, אַריסטאָקראַטישע תלמידי חכמים, מער ווי ביי די פון ערשטן דור תלמידי חכמים:

אָמר רב חמא: מאי דכתיב¹: „בלב נבון תנוח חכמה, ובקרוב כסילים תודע" — „בלב נבון תנוח חכמה" — זה תלמיד חכם בן תלמיד חכם; „ובקרוב כסילים תודע" — זה תלמיד חכם בן עם הארץ².

רב חמא זאָגט, אַז ביי אַ תלמיד חכם בן תלמיד חכם איז די חכמה, די תורה, מער דיסקרעט ווי ביי אַ תלמיד חכם בן עם הארץ.

די תורה און אירע טרעגער

דער תלמיד חכם דאַרפט זיין באַשיידן, אָבער שטענדיק געדענקען, אַז ער איז, אַזוי צו זאָגן, דער ווירדן־טרעגער פון דער תורה. ער דאַרפט שטענדיק אָפהיטן דעם כבוד פון דער תורה.

אימתי דברי תורה מתבזין בפני עמי הארץ? — בשעה שבעליתן מבזין אותם³.

די תורה ווערט מבזוה ביי די עם־הארצים, ווען די לערנער זעלבסט זענען זי מבזוה.

אָפהיטן דעם כבוד פון דער תורה, אָבער נישט פאַר זיך פער־זענלעך, נישט באַנוצן זיך מיט דער קרוין פון דער תורה.

1. משלי, יד, לג.
2. בבא מציעא, פה, ב.
3. מדרש רבה, רות, א.

דוד מלכי

אמר רבי יוחנן: כל המשתמש בכתרה של תורה — נעקר מן העולם.¹

רבי יוחנן זאגט: ווער עס באנוצט זיך מיט דער קרוין פון דער תורה, ווערט אויסגעריסן פון דער וועלט.
עס מיינט מסתמא צו זאגן: פון דער אייגנטלעכער גייסטיקער וועלט.

*

ווערט זער א סך פארלאנגט פון תלמיד חכם. עס זענען פארהאנדן פיל פארשריפטן, וואס זענען נוגע נאך תלמידי חכמים. אוודאי האבן די תלמידי חכמים גענאסן פון א סך פריווילעגיעס, אבער זייערע פליכטן האבן גאנץ באשטימט איבערגעשטיגן זייערע פריווילעגיעס.
ווער איז א תלמיד חכם?
עס זענען פארהאנדן זער פיל באצייכענונגען, זאל דא דערווייל נאך ווערן געברענגט צוויי פון זיי:
רבי יוחנן זאגט:

זה שמניח חפצו ועוסק בחפצי שמים.²

דער, וואס פארלאזט זיינע אייגענע אינטערעסן און גיט זיך אפ מיט העכערע ענינים.
רבא זאגט:

„וצפית אותו זהב טהור, מכית ומחוץ תצפנו“³ — אמר רבא: כל תלמיד חכם שאין תוכו ככרו — אינו תלמיד חכם.⁴

וועגן דעם אַרױן־הקודש אין משכן איז אין דער תורה געשריבן: „דו זאלסט אים איבערציען מיט ריינעם גאלד, פון אינענווייניק און פון אויסנווייניק זאלסטו אים איבערציען“. זאגט רבא: דער תלמיד חכם —

1. נדרים, סב, א.
2. שבת, קיד, א.
3. שמות, פרשת תרומה, כה, יא.
4. יומא, עב, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

וואָס זיין איבערלעכקייט איז נישט אַזוי ווי זיין אויסערלעכקייט — דאָס מיינט צו זאָגן, אַז ער איז נישט אין דער ווירקלעכקייט אַזוי ווי ער ווייזט זיך פאַר אַנדערע, איז ער נישט קיין תלמיד חכם. רבא האָט דאָס נאָר אַזוי שייך פאַרבינדן מיט דעם פסוק אין דער תורה, אָבער די דאָזיקע פאַדערונג איז שוין לאַנג פריער, נאָך אין יבנה, געוואָרן אַנגעוואָנדן בנוגע די תלמידים :

שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כברו, לא יכנס לבית המדרש¹.

רבן גמליאל האָט געלאָזט פאַרעפנטלעכן, אַז דער תלמיד, וואָס איז נישט תוכו כברו, וואָס זיין איבערלעכקייט איז נישט אַזוי ווי זיין אויסער־לעכקייט, האָט נישט קיין צוטריט צום בית המדרש.

*

איז מען צום תלמיד חכם פיל שטרענגער ווי צו אַ געווענלעכן מענטש.

דרש רבי יהודה ברבי אלעאי: מאי דכתיב: „והגד לעמי פשעם, ולבית יעקב חמאתם“? — „הגד לעמי פשעם“ — אלו תלמידי חכמים, ששגגות נעשות להם כזדונות; „ולבית יעקב חמאתם“ — אלו עמי הארץ, שזדונות נעשות להם כשגגות.

והיינו דתנן, רבי יהודה אומר: הוי זהיר בתלמוד! ששגגת תלמוד עולה זדון².

רבי יהודה האָט אויסגעטייטשט דעם פסוק: „זאָג מיין פאַלק, זייער פאַרברעך; און דאָס הויז פון יעקב, זייערע זינד“ — „זאָג מיין פאַלק, זייער פאַרברעך“ — דאָס מיינט מען די תלמידי חכמים, דאָס אפילו זייערע שגגות, זייערע אומוויליק־באַגאַנגענע זינד, ווערן גערעכנט אַלס זדונות, אַזוי ווי זיי וואַלטן געוואָרן באַגאַנגען גערנוויליק. „און דאָס הויז פון יעקב, זייערע זינד“ — דאָס מיינט מען די עס־הארצים, דאָס

1. ברכות, כח, א.

2. ישעיהו, נח, א.

3. בבא מציעא, לג, ב.

דוד מלכי

אפילו זייערע גערנוויליק־באגאנגענע זינד זענען אויך אזוי ווי שגגות, ווייל זיי ווייסן דאך נישט.
האָט רבי יהודה געפלעגט צו וואָרענען: דו זאָלסט זיין פּאַרזיכטיק אינעם לערנען, ווייל דאָס פּאַרזען אינעם לערנען ווערט גערעכנט אַלס עברה במזיד.

*

אַם ענדע אַ באַמערקונג וועגן דעם נאָמען פון דעם דאָזיקן קאַפיטל: "די תורה און אירע טרעגער":
די תורה, לויט די חכמי התלמוד, נישט נאָר בלויז, וואָס זי דער־ הייבט אירע טרעגער, נאָר אויך, זי טראָגט אירע טרעגער; אזוי ווי עס איז געזאָגט וועגן דעם אַרון הקודש ביי די וואַנדערונגען דאַמאַלט אין מדבר:

נשא אַרון את נושאו¹.

דער אַרון הקודש האָט געטראָגן זיינע טרעגער.

תלמידי חכמים

עס איז זיך גאַרנישט פאַרצושטעלן, ווי יידן האָבן אַמאַל פאַרהער־ לעכט די תורה און די תלמידי חכמים.
אַגב, איז זער מערקווירדיק באַלד דער באַגריף תלמיד חכם, וואָס איז מער באַליבט און פאַרהערלעכט ווי חכם.
עס איז דאָך ווירקלעך נאַריש זיך צו האַלטן פאַר אַ חכם. אויסער אַלעם האָט דאָך שוין דער חכם אַליץ דערגרייכט, טאָ וואָס איז אינטע־ רעסאַנט דאָס ווייטערדיקע לעבן. אָבער דער תלמיד חכם, וואָס לערנט און שטרעבט צו זיין אַ חכם — איז דאָך גאַרנישט דאָ קיין גרענעץ, ווי גרויס ער קאָן וואַקסן און ווי הויך ער קאָן שטייגן.

אַמר רב יהודה אָמר רב: מאי דכתיב: "אַל תגעו במ־ שיחי ולנביאי אַל תרעו!"? — "אַל תגעו במשיחי" —

1. סוטה, לה, א. מדרש רבה, במדבר, ד.
2. תהלים, קה, טו. דברי הימים א, טז, כב.

אלו תינוקות של בית רבן; „ולנביאי אל תרעו“ — אלו תלמידי חכמים.¹

רב יהודה זאגט אין רב'ס נאָמען: וואָס איז דער זין פון פסוק אין תהלים: „איר זאָלט נישט אָנרירן מיינע געזאָלבעטע און איר זאָלט נישט שלעכטס טוען מיינע נביאים!“? — „איר זאָלט נישט אָנרירן מיינע געזאָלבעטע!“ — דאָס מיינט מען די שול-קינדער; „און איר זאָלט נישט קיין שלעכטס טוען מיינע נביאים!“ — דאָס מיינט מען די תלמידי חכמים.

אָמר רב אַבדימי דמן חיפה: מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים. אָמו, חכם לאו נביא הוא?! — הכי קאמר: אָף על פי שניטלה מן הנביאים, מן החכמים לא ניטלה.

אָמר אַמימר: וחכם עדיף מנביא.²

רב אַבדימי פון חיפה זאָגט: נאָך חורבן בית המקדש איז די נבואה געוואָרן צוגענומען פון די נביאים און איז געוואָרן איבערגעגעבן צו די חכמים. פרעגט זיך: וואָס הייסט דאָס? איז דען דער חכם נישט קיין נביא?! נאָך מען מיינט צו זאָגן: הגם פון די נביאים איז די נבואה געוואָרן צוגענומען, איז זי אָבער נישט געוואָרן צוגענומען פון די חכמים.

זאָגט אַמימר: דער חכם איז מער ווי דער נביא.

*

אָמר רבא: כמה טפשיאי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבת, דאילו בספר תורה כתיב אַרבעים וָאָתו רבנן בצרו חדא.³

רבא זאָגט: ווי נאַריש זענען מענכע מענטשן, וואָס שטייען אויף פאַר (לכבוד) אַ ספר תורה און פאַר אַ וויכטיקן מענטש, פאַר אַ תלמיד

1. שבת, קיט, ב.
2. בבא בתרא, יב, א.
3. מכות, כב, ב.

דוד מלכי

חכם, שטייען זיי נישט אויף. זיי ווייסן נישט, ווי די תלמידי חכמים
ווירקן אויף דער תורה.

לאַמיר לערנען אַ משנה:

כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר וכ"ו. אי-
מתי? — בזמן שכולם שוין, אבל אם היה ממזר תלמיד
חכם, וכהן גדול עם הארץ — ממזר תלמיד חכם קודם
לכהן גדול עם הארץ.¹

אַ כהן האָט פאַרצוג פאַר אַ לוי, אַ לוי — פאַר אַ ישראל, אַ ישראל
(סתם) — פאַר אַ ממזר. ווען איז דאָס אַלץ געזאָגט געוואָרן? ווען זיי
זענען גייסטיק גלייך, אָבער ווען דער ממזר איז אַ תלמיד חכם און דער
כהן גדול איז אַן עם האָרץ — איז דער ממזר, דער תלמיד חכם, פריער
ווי דער כהן גדול, דער עם האָרץ.

*

חכם קודם למלך, חכם שמת — אין לנו כיוצא בו, מלך
שמת — כל ישראל ראויין למלכות.²

אַ חכם איז פריער ווי אַ מלך, אַז אַ חכם שטאַרבט קאָן אים קיינער
נישט פאַרטרעטן, אָבער אַז עס שטאַרבט אַ מלך, איז יעדער ייד ראוי
צו דער מלוכה.

*

שמעון העמסוני, ואמרי לה: נחמיה העמסוני, היה דורש
כל את'ין שבתורה. כיון שהגיע ל"את ה' אלהיך תי-
רא!"³ — פירש. אמרו לו תלמידיו: רבי, כל את'ין
שדרשת, מה תהא עליהן? אמר להם: כשם שקבלתי שכר
על הדרשה, כך אני מקבל שכר על הפרישה. עד שבא רבי
עקיבא ולימד: "את ה' אלהיך תירא!" — לרבות תלמידי
חכמים.⁴

1. משנה. סוף הוריות.

2. ירושלמי, הוריות, ג. ה.

3. דברים, פרשת עקב, י. כ.

4. פסחים, כב, ב. בבא קמא, מא, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

עס איז אַ פּראָגע, צי דאָס ביי־וואָרט "את" גיט צו עפעס אַ באַ־
זונדערע באַדייטונג, צי נישט. האָט שמעון פון עמסון געהאַלטן, אַז יאָ,
אַז מען מיינט דערמיט נאָך עפעס צוצוגעבן. ווען ער איז אָבער צוגע־
קומען צו דעם פּסוק אין דער תּורה: "את ה' אלהיך תירא!", "דו זאָלסט
מורא האָבן פאַר גאָט!", האָט ער זיך איבערצייגט, אַז דער "את" איז
גאַרנישט מרבה, ער גיט גאַרנישט צו. ביז עס איז געקומען רבי עקיבא
און האָט געלערנט: "דו זאָלסט מורא האָבן פאַר גאָט!" און אויך פאַר
תּלמידי חכמים.

*

דאָס אַלץ איז, פאַרשטייט זיך, געזאָגט געוואָרן לגבי די עכטע
אמת'ע תּלמידי חכמים, אָבער נישט לגבי יענע, וואָס קליידן זיך נאָר
ווי תּלמידי חכמים.

אָמר רב יהודה אָמר רב: כל המתגאה בטלית של תּלמיד
חכם, ואינו תּלמיד חכם — אין מכניסין אותו במחיצתו
של הקדוש ברוך הוא.¹

רב יהודה זאָגט אין רב'ס נאָמען: דער וואָס צירט זיך אין דער
תּלמיד חכם־דיקער קליידונג און באמת איז ער נישט קיין תּלמיד חכם
— ווערט ער נישט צוגעלאָזט צו דער געטלעכער נאָענטקייט.

די תּלמידי חכמים צווישן זיך

ביי די אַלע, גענוג אָפט גאַנץ שטאַרקע, מיינונגס־פאַרשידנקייטן
צווישן די חכמי התּלמוד, האָט ביי זיי כמעט שטענדיק געהערשט פּול־
שטענדיקע טאָלעראַנץ און געגנזייטיקע פּריינדלעכע, און אַפילו אויך
גאַר האַרציקע באַציאונגען.

גאַנץ באַזונדער איז, למשל, צו באַזונדערן טאַקע די האַרציקע
באַציאונגען פון די חכמי יבנה צו רבי אליעזר בן הורקנוס, וואָס זיי
האַבן געהאַלטן, אַז זיי זענען געצווונגען אים צו דערווייטערן, כדי צו
פאַרקלענערן זיין איינפלוס. מען וועט ווייטער זעען, ווי אַזוי די חכמים

1. בבא בתרא, צה, א.

האָבן זיך באַצויגן צו רבי אליעזר בן הורקנוס, אפילו שוין נאָך דעם אַזוי־גערופענעם חרם.

די חכמי התלמוד האָבן גוט געוואוסט, אַז די געגנזייטיקע באַציאונג־גען צווישן תלמידי חכמים איז נישט קיין לייכטער פּראָבלעם. זיי האָבן גוט געקענט דאָס לעבן, די מענטשן בכלל און האָבן אויך אַוודאי גוט געקענט די נייגונגען פון תלמידי חכמים — האָבן זיי זער אָפט גע־לערנט און געוואָרנט וועגן די גוטע געגנזייטיקע באַציאונג צווישן די תלמידי חכמים.

די חכמי התלמוד האָבן געוואוסט דעם כלל:

כל הגדול מחברו — יצרו גדול הימנו.¹

וואָס גרעסער דער מענטש איז — איז אַלץ גרעסער זיין יצר הרע, און אַביי זאָגט:

ובתלמידי חכמים — יותר מכולם.

ביי די תלמידי חכמים זענען די ליידנשאַפטן שטאַרקער ווי ביי אַנדערע.

*

די חכמי התלמוד האָבן אַריינקומענדיק אין בית המדרש געפלעגט מתפלל זיין אַ ווונדערלעכע תפילה, וואָס באַווייזט זייער לעבנס־חכמה און טאַקע אויך זייער אויפריכטיקייט:

יהי רצון מלפניך, ה' אלהי, שלא יאָרע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו כי חברי, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם.²

רבנו של עולם, זאָל זיין דיין ווילן, אַז עס זאָל נישט געשעען דורך מיר קיין שלעכטס, איך זאָל נישט געשטרויכלט ווערן און מיינע חברים זאָלן זיין דערפון צופרידן, מיינע חברים זאָלן נישט געשטרויכלט ווערן און איך זאָל זיין דערפון צופרידן.

1. סוכה, נב, א.
2. ברכות, כה, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

די חכמי התלמוד האָבן גאַנץ גוט געוואוסט, אַז אַפילו ביי דעם בעסטן ווילן קאָן מען זיך נישט באַפרייען פון אַ געוויסער צופרידנקייט ביי דעם חב'ר'ס דורכפאַל — האָבן זיי גאַנץ אויפריכטיק געבעטן ביי דעם רבונו של עולם, אַז זיי זאָלן נישט דאַרפן צוקומען צו אַזאַ נסיון. באַקלאַגט זיך טאַקע רבי חנינא, פאַרוואָס עס איז שוין אַזוי דער שטייגער, אַז מען איז נישט צופרידן פון דעם כבוד, וואָס עס ווערט צוֹר געטיילט עמעצן אַן אַנדערן:

אָמר רבי חנינא: מלמד שכל אחד ואחד נכוח מחופתו של חברו. אוי לה לאותה בושא, אוי לה לאותה כלימה!¹

*

שני תלמידי חכמים היושבים בעיר אַחת ואין נוחין זה את זה בהלכה — עליהם הכתוב אומר: „וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים, ומשפטים לא יחיו בהם“:

צוויי תלמידי חכמים, וואָס וווינען אין דער זעלבער שטאָט און זענען נישט צווישן זיך אַנגענעם אין לערנען — זאָגט אויף זיי דער פסוק אין ספר יחזקאל: „און איך האָב זיי אויך געגעבן נישט גוטע געזעצן, און משפטים, וואָס זענען נישט צום לעבן“.

*

אָמר רבי אַבא אָמר רבי שמעון בן לקיש: שני תלמידי חכמים המקשיבים זה לזה בהלכה, הקדוש ברוך הוא שומע לקולם. ואם אין עושים כן — גורמים לשכינה שמסתלקת מישראל.

רבי אַבא זאָגט אין נאָמען פון רבי שמעון בן לקיש: צוויי תלמידי חכמים, וואָס הערן זיך גוט צו, איינער צום אַנדערן — הערט זיך אויך צו, צו זיי, דער רבונו של עולם. אָבער ווען זיי פירן זיך נישט אַזוי — זענען זיי גורם, אַז די שכינה זאָל זיך אַפּטוען פון יידן.

1. בבא בתרא, עה, א.
2. יחזקאל, כ, כה.
3. מגילה, לב, א.

ואמר רבי אבא אמר רבי שמעון בן לקיש: שני תלמידי חכמים המדגילים זה לזה בתלכה — הקדוש ברוך הוא אוהבם, שנאמר¹: ודגלו עלי אהבה².

און נאך זאגט רבי אבא אין נאמען פון רבי שמעון בן לקיש: צוויי תלמידי חכמים, וואס דערהייבן איינער דעם אנדערן — ליבט זיי דער רבונג של עולם.

*

האָבן די חכמי התלמוד זער ליב תלמידי חכמים.

אמר מר בר רב אשי: פסילנא ליה לצורבא מרבנן לדינא, מאי טעמא? — דחביב עלי כגופאי, ואין אדם רואה חובה לעצמו³.

מר בר רב אשי זאגט: איך טאר נישט משפט'ן, ווען עס האַנדלט זיך וועגן אַ תלמיד חכם, ווייל איך האָב אים ליב ווי זיך אליין און קיין מענטש זעט נישט אַזוי זיין אייגענע שולד.

*

אודאי ווערט מען גאַנץ אַפט פאַרפירט פון ליבע.

אהבה מקלקלת את השורה.

ליבע צעשטערט דאָס גלייכגעוויכט. אַפילו רבי, דער מסדר המשנה, רבי יהודה הנשיא, איז אַמאָל גע- וואָרן אַביסל פאַרפירט דורך זיין שטאַרקער ליבע צו דער תורה און צו תלמידי חכמים:

רבי פתח אוצרות בשני בצורת ואמר: יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי גמרא, בעלי הלכה, בעלי אגדה, אבל עמי הארץ אל יכנסו. דחק יונתן בן עמרם ונכנס. אמר לו:

1. שיר השירים, ב, ד.
2. שבת, סג, א.
3. שבת, קיט, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

רבי, פרנסני! אָמר לו: בני, קרית? אָמר לו: לאו!
שנית? אָמר לו: לאו! אָמר לו: אם כן, כמה אפרנסך?
אָמר לו: פרנסני ככלב וכעורב! פרנסיה. בתר דנפק,
יתיב רבי וקא מצטער ואָמר: אוי לי שנתתי פתי לעם
האָרץ! אָמר לפניו רבי שמעון ברבי: שמא יונתן בן
עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה?
בדקו ואשכח. אָמר רבי: יכנסו הכל!

רבי למעמיה, דאָמר רבי: אין פורענות בא לעולם אלא
בשביל עמי האָרץ.¹

עס זענען געווען טריקענע יאָרן, אָן רעגן, האָט רבי (ער איז געווען
זער רייך) געעפנט זיינע שפייכלער און געלאָזט וויסן, אָז עס קאָנען קו-
מען אַלע לערנער, פון תנ"ך, משנה, גמרא,² הלכה, אַגדה, אָבער נישט
קיין עס־הארצים.

האָט זיך אַריינגעשטופט יונתן בן עמרם און געזאָגט: רבי, שפייז
מיך! פרעגט אים רבי: מיין קינד, דו האָסט געלערנט תורה? ענט-
פערט ער: ניין! האָסטו געלערנט משנה? — ניין! זאָגט רבי: אויב
אַזוי טאָ ווי אַזוי קאָן איך דיך שפייזן? זאָגט יונתן בן עמרם: שפייז
מיך אַזוי ווי אַ הונט און ווי אַ ראָב! האָט ער אים געשפייזט.

ווען יונתן איז שוין געהאַט אַוועקגעאַנגען, זיצט אַזוי רבי און
קוועלט זיך: אוי וויי, אָן עם האָרץ! זאָגט אים זיין זון, רבי שמעון:
אפשר איז גאָר דער דאָזיקער יונתן בן עמרם, דיין תלמיד, גאָר ער
ווייל נישט נהנה זיין, ער וויל נישט געניסן, פון דעם כבוד התורה?
האָט מען נאָכגעפאַרשט און זיך דערווסט, אָז עס איז טאַקע אַזוי.
האָט רבי געזאָגט: זאָלן אַלע קומען!
רבי איז אויסגעהאַלטן אין זיין שיטה, אָז אַלע צרות קומען דורך
די עס־הארצים.

*

רבי דער נשיא, דער אַריסטאָקראַט צווישן די נשיאים, איז, אין
געגנזאָץ צו אַלע אַריסטאָקראַטן, געווען אַנטשידן דאַגעגן, אָז די גע-
לערנטע, די תלמידי חכמים, זאָלן בילדן אַ באַזונדערן קלאַס און אַ הע-
כערע שיכט אין דער געזעלשאַפט. רבי האָט געשטרעבט און געקעמפט

1. בבא בתרא, ה, א.

2. דאָ מינט גמרא, די ברייטערע באַהאַנדלונג פון דער משנה.

דערפאר, אז דאס גאנצע פאלק זאל זיין בני תורה און תלמידי חכמים.
איז אים, אלזא, אויסגעקומען איבערצוכאפן די מאס.

*

זאל דא ווערן דערציילט אן עפיזאד, וואס האט א שייכות צו רבי'ס
באציאונגען צו תלמידי חכמים:

רבי רכי חייא הוו שקלי ואולי באורחא. כי מסו להאי מתא,
אמרי: אי איכה צורבא מרבנן הכא, ניזיל ונקבל אפיה.
אמרי להו: איכא צורבא מרבנן הכא ומאור עינים הוא.
אמר ליה רכי חייא לרבי: תיב את הכא ולא תולול בנשי-
אותך, איזיל אנא ואקביל אפיה. תקפיה ואזיל בהדיה. כי
הוה מיפטרי מקמיה, אמר להם: אתם הקבלתם פנים
הנראים ואינם רואים, תזכו ותקבלו פני שכינה הרואה
ואינה נראה! אמר ליה רכי לרבי חייא: איכו השתא
מנעתני מהאי ברכתא!!

רבי און רבי חייא זענען געגאנגען אין וועג, זענען זיי אריינגע-
קומען אין א שטאט און האבן געפרעגט: אפשר איז דא הי א תלמיד
חכם, וועט מען אים באזוכן. האט מען זיי געזאגט, אז עס איז דא א
תלמיד חכם, א בלינדער. זאגט רבי חייא: האלט נישט גרינג דיין
נשיאות, איך וועל אליין גיין אים באזוכן. האט רבי שטארק זיך געגנגע-
שטעלט און איז יא מיטגעגאנגען. איז דער בלינדער תלמיד חכם געווען זער
גערייט און האט זיי געוונטשן: אזוי ווי איר זענט געקומען זען מיין
געזיכט, וואס ווערט געזעען און זעט נישט — אזוי זאלט איר זוכה זיין
אויך צו זען די שכינה, וואס זעט יא, נאר ווערט נישט געזען!

זאגט רבי צו רבי חייא'ן: נו, וואס פאר א ברכה וואלסטו מיר אויס-
געברענגט!

1. חגיגה, ה ב.

די חכמי התלמוד אין דעם פאלקס-באווסטזיין

עס זענען פארהאנדן זער ווונדערלעכע דערשיינונגען, וואָס מען איז צו זיי אַזוי צוגעוויינט, דאָס מען לייגט נישט אויף זיי קיין אַכט. מען מיינט, אַז דאָס איז גאַנץ נאַטירלעך און עס דאַרפט אַזוי זיין.

וועלכעס פּאַלק קאָן למשל אויפווייזן ביי זיך אַזאַ ווונדערלעכע דער-שיינונג, וואָס ביי יידן איז דאָס אַזוי זעלבסטפּאַרשטענדלעך, דאָס מען נעמט עס גאַרנישט באַזונדער אין באַטראַכט: אַט למשל דאָס, וואָס גאַרנישט קיין קליינע צאָל גרויסע יידן, הערלעכע געשטאַלטן און אידע-אַלע פּערזענלעכקייטן, לעבן אין דעם זכרון און אין דעם באַווסטזיין ביי יעדערן ייד, וואָס האָט נאָר געהאַט אַ יידישע דערציאונג און איז נישט געוואָרן אינגאַנצן פאַרגרעבט.

מען גיט זיך גאַרנישט אָפּ קיין חשבון דערפון און מען באַמערקט אַפילו נישט די דאָזיקע אַזוי ווונדערלעכע דערשיינונג, וואָס באַגלייט יידן אין פאַרלויף פון דעם גאַנצן אַזוי לאַנג און אַזוי פאַראַכטעטן גלות. עס איז גאַרנישט קיין גומא און אוודאי נישט קיין הוילע מליצה, דאָס די יידישע גייסטיקע העלדן לעבן אין דעם איינגאַרטיקן יידישן פּאַנטעאָן: אין די יידישע הערצער און אין יידישן באַווסטזיין. אַזאַ פּאַנ-טעאָן איז אייגנטימלעך און אויך איינציק מעגלעך פאַר אַ פּאַלק, וואָס לעבט אין גלות און האָט נישט די מעגלעכקייט צו בויען פּאַנטעאָנס אין די לענדער, וווּ זיי לעבן און זענען נישט זיכער מיטן מאַרגן. דאָס איז געזאַגט געוואָרן נישט נאָר דווקא לגבי די תלמידי חכמים און למדנים, נאָר אויך וועגן די פשוטע יידן פון פּאַלק, וואָס האָבן געהאַט אַ יידישע דערציאונג, און וועלכער ייד, אַמאָל, האָט נישט געהאַט קיין יידישע דערציאונג??

יעדערער יידישער ייד האָט לויט זיין שטייגער, לויט זיין פּערזענ-לעכקייט און לויט זיינע השגות, געפילט זיך נאָענט און פאַרבינדן מיט די גדולי ישראל פון אַלע צייטן. לאַמיר זיך דערמאַנען, ווי אַזוי, כמעט, יעדערער ייד האָט זיך געפילט אַזוי נאָענט און אַפילו פּאַמיליאַל מיט, למשל, רבן יוחנן בן זכאי. עס קאָן זיך עפּעס פשוט נישט גלייבן, אַז עס איז שוין פון אים קנאַפע צוויי טויזנט יאָר. ביז ערשט דאָ נישט לאַנג איז ער דאָך געהאַט געווען אַזוי נאָענט צו די יידישע פּאַלקס-מענטשן, צו מענער און צו פרויען, אַזוי ווי ער וואָלט דאָ צווישן אונז געלעבט.

די חכמי התלמוד אזוי ווי זיי זענען

אזוי ווי אויף אַנדערע געביטן, אזוי אויך וועגן היסטאָריע און אויך וועגן דעם לעבן פון גרויסע מענטשן און באַליבטע העלדן, האָבן יידן געהאַט גאָר אַן אַנדערן צוגאַנג און אַ גאַנץ אַנדערע אויפפאַסונג ווי אַנדערע פעלקער.

יידן האָבן, דער עיקר, זיך אינטערעסירט און געלייגט דעם הויפט-געוויכט נישט אויף די פיזישע און מאַטעריעלע, נאָר אויף די גייסטיקע און מאַראַלישע אייגנשאַפטן און אויפטוען פון די גרויסע פּערזענלעכקייטן. אויך אויף דעם דאָזיקן געביט קומט צום אויסדרוק דער אַריגינעלער יידישער גייסט פון דעם אַלטן יידישן געבאַט:

לא תעשה לך פסל וכל תמונה!¹

דער דאָזיקער שטרענגער יידישער געבאַט: נישט מאַכן זיך קיין געטשקעס, איז אויך חל אויף מענטשן, אויף גרויסע מענטשן. דער עיקר ביי דעם מענטש איז, לויט דער יידישער אויפפאַסונג, די גייסטיקע, די מאַראַלישע דערגרייכונגען.

ווערט אין תלמוד נישט איבערגעגעבן קיין ספּעציעלע ביאָגראַפישע ידיעות, אַפילו נישט די דאָטע פון דעם געבורט און פון דער פטירה, אַפילו פון די גרעסטע פּערזענלעכקייטן. די ביאָגראַפישע ידיעות, אַן און פאַר זיך, האָבן זיך נישט גערעכנט פאַר גענוג וויכטיק און אינטערעסאַנט, אַז זיי זאָלן, אַלס אַזעלכע, דאַרפן ווערן גענוי אַפּגעהיטן.

פונדעסטוועגן קאָן מען זיך מאַכן אַ מער-ווייניקער גענוי בילד פון דעם לעבן פון די חכמי התלמוד, לויט זייערער לערע, לויט זייערער ווירקונג און לויט זייערן גייסטיקן לעבן, וואָס קומט ממילא זער אַפט צום אויסדרוק.

*

די חכמי התלמוד האָבן אַבסאָלוט אידענטיפיצירט זייער לעבן מיט זייערער לערע, מיט דער תורה, וואָס זיי האָבן געלערנט. זייערע תורה איז לעבן און זייער לעבן איז תורה, תורת חיים, לעבנס-לערע אין דעם

1. שמות, פרשת יתרו, כ, ד.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

פולן זיין פון דעם דאזיקן באגריף. האָט מען שטענדיק אינעם תלמוד די מעגלעכקייט צו באַקענען גענוי די לערער דורך זייערער לערע. באַקענט מען טאַקע די חכמי התלמוד פּערזענלעך. מען זעט זיי אין דעם טאַג-טעגלעכן לעבן, מען זעט זיי אין די וואַכענדיקע טעג און אום שבת, יום-טוב און אין אַלע פייערלעכע מאַמענטן. מען זעט זיי שטענדיק אין דעם ריכטיקן ליכט. מען זעט זיי אין זייערער הויכער דערהויבנקייט און אַזוי אויך אין זייערע מענטשלעכע שוואַכקייטן.

מענטשלעכע שוואַכקייטן

אין תלמוד קומט זער אָפט צום אויסדרוק דאָס שיינקייט פון מענטש, פון דעם מענטש מיט אַלע זיינע שוואַכקייטן. אָבער די שוואַכקייטן דאַרפן זיין מענטשלעך.

רבי ברכיה בשם רבי שמעון בר אַמי: „אַשרי נשוי פּשע, כּסוי חטאָה“¹ — אַשריו לְאָדם שֶהוּא גבוה מִפּשעיו וְלא פּשעיו גבוהים מִמּוֹ.²

רבי ברכיה זאָגט אין נאָמען פון רבי שמעון בר אַמי: וויל איז דעם מענטש, וואָס ער איז העכער ווי זיינע זינד און זיי שטייגן אים נישט איבער.

עס איז שוין אַזוי די טבע פון מענטש, אַז ער זינדיקט; אָבער זאָל עס, על כל פנים, זיין מענטשלעך!

„בכל דרכיך דעהו“³ — אָמר רבא: אַפילו לדבר עברה’.

זאָגט רבא, אַז אפילו ווען מען באַגייט אַן עברה, טאָר מען אויך נישט פאַרגעסן דעם רבונו של עולם!

*

1. תהלים, לב, א.
2. מדרש רבה, בראשית, כב, ו. ילקוט שמעוני, תהלים, לב, תשית.
3. משלי, ג, ו.
4. ברכות, סג, א.

ביי דער גאנצער ליבע און פארהערלעכונג צו די תלמידי חכמים, ווערט אין תלמוד נישט פארשוויגן די שוואַכקייטן פון די חכמי התלמוד זעלבסט און עס ווערן אויך גאַנץ אַביעקטיוו איבערגעגעבן וועגן זייערע. אַגב: זעלטענע, עברות. זאָל דאָ ווערן געברענגט איינע אַזעלכע:

תנו רבנן: לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהא קשה כארז.

מעשה שבא רבי אלעזר ברכי שמעון ממגדל גדור, מבית רבו, והיה רוכב על חמור ומטייל על שפת הנהר, ושמה שמחה גדולה, והיתה דעתו גסה עליו, מפני שלמד תורה הרבה. נודמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אָמר לו: שלום עליך, רבי! ולא החזיר לו. אָמר לו: ריקה! כמה מכוער אותו האיש! שמא כל בני עירך מכוערין כמוך? — אָמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשני: כמה מכוער כלי זה שעשית!

כיון שידע בעצמו שחטא, ירד מן החמור ונשתמח לפניו ואמר לו: נעניתי לך, מחול לי! — אָמר לו: איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשני, ואמור לו: כמה מכוער כלי זה שעשית!

היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו. יצאו בני עירו לקראתו והיו אומרים לו: שלום עליך רבי, רבי! מורי, מורי! אָמר להם: למי אתם קוראים: רבי, רבי! אָמרו לו: לזה שמטייל אחריו. אָמר להם: אם זה רבי, אַל ירבה כמותו בישראל! אָמרו לו: מפני מה? אָמר להם: כך וכך עשה לי. אָמרו לו: אַף על פי כן, מחול לו, שאדם גדול הוא בתורה. אָמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו, ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן!

מיד נכנס רבי אלעזר ברכי שמעון ודרש: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז!

די חכמים האָבן געלערנט: שטענדיק זאָל דער מענטש זיין אַזוי בייגעוודיק ווי אַ ריטל און זאָל נישט זיין אַזוי האַרט ווי אַ צעדערבוים! ווערט דערציילט:

1. תענית, כ, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

רבי אלעזר בן רבי שמעון איז געקומען פון מגדול גדור, פון זיין רבי'ן, האָט ער רייטנדיק אויפן אייזל שפּאַצירט ביים וואַסער און איז געווען גאַר פּריילעך און זער שטאַלץ, ווייל ער האָט געהאַט געלערנט אַ סך תּוּרָה.

טרעפט ער אַ מענטש, זער אַ מיאוס'ער, וואָס באַגריסט אים: שלום עליך רבי! האָט רבי אלעזר אים נישט געענטפּערט אויף דער באַגריסונג, נאָר גאַר געזאָגט: ליידאַק, ווי מיאוס! זענען אַלע דיינע שטאַט־טישע אַזוי מיאוס ווי דו? ענטפּערט יענער: איך ווייס נישט, נאָר גיי צום מייסטער, וואָס האָט מיך געשאַפּן און זאָג אים: ווי מיאוס איז דיין שאַפּונג!

אַזוי ווי רבי אלעזר האָט זיך געכאַפּט, אַז ער האָט געזינדיקט, איז ער אַראָפּ פון אייזל און זיך געביקט פאַר אים: איך בעט דיך איבער, זיי מיר מוחל! זאָגט אים יענער: איך בין דיר נישט מוחל, ביז דו וועסט גיין צום מייסטער, וואָס האָט מיך געשאַפּן און אים זאָגן: ווי מיאוס איז דיין שאַפּונג!

איז רבי אלעזר יענעם אַזוי נאַכגעאַנגען, ביז ער איז צוגעקומען צו זיין שטאַט, זענען די שטאַט־לייט אים אַקעגנגעקומען און אים באַגריסט: שלום עליך רבי, רבי! מורי, מורי! פרעגט זיי יענער מענטש: וועמען רופט איר דאָס רבי, רבי! ענטפּערן זיי: דעם, וואָס גייט דיר נאָך. זאָגט ער זיי: אויב דער איז אַ רבי, זאָלן זיך נישט מערן צווישן יידן אַזעלכע ווי ער! פרעגן זיי אים: פאַרוואָס?! דערציילט ער זיי די גאַנצע מעשה. בעטן זיי אים: פונדעסטוועגן, זיי אים מוחל, ווייל ער איז גרויס אין דער תּוּרָה. האָט ער זיי געזאָגט: צוליב אייך בין איך אים מוחל, אָבער מיט דעם באַדינג, אַז ער זאָל מער נישט אַזוי זיך פירן! איז רבי אלעזר ברבי שמעון באַלד אַריין אין בית המדרש און געלערנט:

שטענדיק זאָל דער מענטש זיין אַזוי בייגעוודיק ווי אַ ריטל און נישט אַזוי האַרט ווי אַ צעדערבוים!

*

ווי מען זעט איז די דאָזיקע פּאַסירונג איבערגעגעבן אָן שום פאַר־מילדערונגען, הגם עס האַנדלט זיך דאָך וועגן רבי אלעזר ברבי שמעון. פאַרקערט, עס ווערט שטאַרק אַקצענטירט די דאָזיקע עוולה, טאַקע ווייל זי איז געוואָרן באַגאַנגען דורך אַזאַ תּלמיד חכם.

די דאזיקע דערציילונג, ווי, בדרך כלל, די דערציילונגען אין תלמוד, אנטהאלט אין זיך וויכטיקע לערעס.

קודם כל ווערט געוויזן, דאָס אַפילו ביי לערנען תורה, מוז מען זיין זער שטאַרק נזהר, פאַרזיכטיק און געוואָרנט, נישט צו ווערן צו שטאַלץ און נישט אַריינצופאַלן אין גאַווה, וואָס עס קומט דאָ אַזוי קלאַר צום אויסדרוק:

ושמח שמחה גדולה, והיתה דעתו גסה עליו, מפני שלמד תורה הרבה.

וואָס דאַרפט מען מער: רבי אלעזר ברבי שמעון, וואָס די מענטשן פון זיין שטאַט, וועלכע קענען אים גוט, זאָגן זיי אויף אים: שאַדס גדול בתורה הוא, און האָט זיך טאַקע געפרייט מיט דער תורה, איז ער דאָך אַזוי נכשל געוואָרן, אַז עס ווערט וועגן אים געזאָגט: והיתה דעתו גסה עליו — טאָ גלאַט אַזוי אַ בן תורה, אַ תלמיד חכם, דאַרפט ער דאָך אַודאי זיין זער געוואָרנט נישט אַריינצופאַלן אין קיין גאַווה.

*

דורך דער דאָזיקער פאַסירונג איז רבי אלעזר ברבי שמעון גע-
קומען צו דעם מוסר השכל:

”שטענדיק זאל דער מענטש זיין אַזוי בייגעוודיק ווי אַ ריטל און זאל נישט זיין אַזוי האַרט ווי אַ צעדערבוים!”.

וואָס פאַר אַ שייכות האָט אייגנטלעך די דאָזיקע פאַסירונג מיט דעם דאָזיקן מוסר השכל?

עס איז זיך פאַרצושטעלן די שווערע געפילן און דאָס עגמת נפש פון רבי אלעזר ברבי שמעון, ווען ער האָט זיך געכאַפט, וואָס עס איז פאַרגעקומען, און אַזוי אויך די שפעטערדיקע דערלייכטערונג, ווען יענער האָט אים ענדלעך דאָך מוחל געווען.

איז דער מוסר השכל דערפון: מילא, דער מענטש זינדיקט, אָבער אַזוי נאָר ווי ער קומט צוריק צום באַווסטזיין וועגן די באַגאַנגענע זינד, זאל ער שוין זיך געבן אַ בייג איבער, און באַלד אַלץ טוען, כדי אַלץ צוריק אויסבעסערן.

נאָר אין דעם זין איז צו פאַרשטיין דעם מוסר השכל פון רבי אלעזר ברבי שמעון:

לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהא קשה כארוז!

שברי לוחות

עס איז בכלל אן אלטער פראבלעם, די שוואַכקייטן פון העלדן און די קליינלעכקייטן פון גרויסע מענטשן.
עס איז פארהאנדן נאך א טראַגישער פראַבלעם: זייער נפילה, דאָס פאלן פון גרויסע מענטשן. אין העברעאיש איז דאָ אַ פאַסיקער אויסדרוק: נפילים, דאָס הייסט: געפאלענע ריזן.
ווי אַזוי דאַרפט מען זיך באַציען צו געפאלענע ריזן, צו גרויסע מענטשן, וואָס האָבן זיך אויסגעגליטשט, צו ליכטיקע פערזענלעכקייטן, וואָס זענען געוואָרן פאַרטונקלט און צו תלמידי חכמים, וואָס האָבן פאַרגעסן זייער תורה?
אין תלמוד, ווו עס ווערט אַזוי הויך אָפגעשאַצט דער ווערט פון מענטש, איז אויך אין דער דאָזיקער טראַגישער פראַגע פאַרהאנדן אַ זער שיינע און גייסטרייכע פאַרמולע.
צווישן אַנדערע אַנווייזונגען פון רבי יהושע בן לוי צו זיינע קינדער, איז אויך:

והזהרו בזמן ששכח תלמודו מחמת אונסו, דאָמרינן: לוחות ושברי לוחות מונחים באַרון¹.

און איר זאָלט גוט אַכטונג געבן אין אייערער באַציאונג צו אַ זקן, וואָס האָט פאַרלוירן דעם זכרון און פאַרגעסן זיין לערנען; ווי עס זאָגן אונזערע חכמים: די לוחות און אויך די שברי לוחות, די שאַרבנס פון די פריערדיקע צעבראַכענע לוחות, ליגן אין ארון הקודש.

*

דאָס איז דער יידישער ענטפער אויף דער פראַגע וועגן דער באַ-ציאונג צו גרויסע מענטשן, וואָס זענען געוואָרן צעבראַכן, צו תלמידי חכמים, וואָס האָבן פאַרגעסן די תורה:
נישט נאָר בלויז די לוחות, נאָר אויך די שברי לוחות, האָבן יידן מיט זיך געטראַגן אין ארון הקודש.

לוחות ושברי לוחות מונחים באַרון.

1. ברכות, ח, ב.

פּרִיעַ קרִיטִיק

די חכמי התלמוד, אין זייערער לערע און אין אַלע זייערע האַנד־לונגען, זענען אַ מוסטער, ווי אַזוי מען דאַרפט זיך באַציען ערלעך און בלי שום משא פנים, אפילו צו די גרעסטע און הייליקסטע פּערווענלעכ־קייטן. צו אַלע דאַרפט מען זיך באַציען ערלעך קריטיש.

עס איז גאַנץ לייכט צו פאַרשטיין, דאָס יענע רעליגיע, וואָס איז דעמאָלט ערשט געהאַט אַנטשטאַנען אין ארץ ישראל, איז געווען אַ שווערע וואַרענונג, אַז אַן ענגער איינזייטיקער גלויבן, וואָס לאַזט נישט צו קיין ערלעכע לאַגישע קריטיק — קאָן פאַרפירן מענטשן אויף אַזעל־כע וועגן, וואָס פירן צום ווייטן געגנזאַץ פון די אייגענע אויסגאַנגס־אידעען.

האַבן טאַקע די חכמי ישראל יאָ דערלויבט צו באַציען זיך קרי־טיש, צו די גרעסטע, הערלעכסטע און אַנערקענטסטע פּערווענלעכקייטן פון יידישן פאַלק אין אַלע דורות.

די דאָזיקע מידה איז דאָס גרויסקייט פון דער יידישער אמונה, פון דער רעליגיע, וואָס האָט נישט קיין מורא פאַר קיין שום קריטיק און מוז זיך נישט שיצן הינטער אַ פאַנצער פון הייליקער אומבאַרירלעכקייט. לויט דער עכט־יידישער אויפפאַסונג איז נישטאַ און עס קאָן גאַר־נישט זיין, אַ מענטש, וואָס האָט שוין דערגרייכט אַזאַ מדרגה, אַז ער איז שוין נישט עלול זיך טועה צו זיין, אַזוי ווייט, דאָס מען זאָל אים אַזש נישט טאַרן קריטיקירן.

*

ווען דער דאָזיקער יידישער גרונד־פּרינציפּ וואָלט געהאַט געוואָרן אַנגענומען דורך דער מענטשהייט, וואָלט דאָך נישט געקאַנט קומען דערצו, אַז נישט וווּ נישט ווען זאָל קומען עפעס אַ מענטשל און ווערן אַ דיקטאַטער, אַן אומבאַגרענעצטער הערשער אויף דעם לעבן און טויט פון די מענטשן אַרום און ער זאָל וועלן אייננעמען די גאַנצע וועלט.

שטענדיק מענטשלעך

אין פּלוג קאָן אפשר זיך אויסדאַכטן, אַז דאָס אַנערקענען די באַ־גרענעצטקייט פונעם מענטש, פאַרמינערט אים זיין ווערט. דער אמת

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

איז אַבער פונקט פאַרקערט: דער דאָזיקער פּרינציפּ אַקצענטירט די גרויסע ווערט פונעם מענטש אַלס מענטש. נישט נאָר בלויז וואָס ער קאָן נישט, נאָר ער דאַרפט נישט און טאָר נישט קאָנען ווערן אָן איבער-מענטש. דער מענטש, וואָס וויל ווערן אָן איבערמענטש, איז נידריקער ווי אַ מענטש. אַ מענטש איז נאָר גרויס אין זיין מענטשלעכקייט. דאָס וואָס דער מענטש ווייסט, אַז עס איז נישטאָ און עס קאָן נישט זיין קיין איבערמענטש, גיט אין אים אַריין דעם ריכטיקן זעלבסט-באַ-ווסטזיין.

דער דאָזיקער געדאַנק קומט זער שיין צום אויסדרוק ביי די חסידים. רבי ישראל'טשע ריושינער האָט אַמאָל זיך אויסגעדריקט: אַלץ, האָט אַפילו משה רבנו אויך נישט געוואָסט; עפעס, ווייסן מיר דאָך אויך — טאָ איז דאָך שוין דער מרחק נישט אַזוי גרויס! צוקומען צו דער דאָזיקער מדרגה, קודם כל די השגה אַליין און דאָן דער מוט דאָס אַזוי אַרויסצוברענגען — קאָן נאָר אַזאָ רעליגיעזע נשמה און אַזאָ איידעלער ראַפּינירטער גייסט ווי רבי ישראל'טשע רי-זשינער.

*

די גרויסע קראַפט און דער הויכער ווערט פון די חכמי התלמוד איז זייער מענטשלעכקייט, אַזאָ מענטשלעכקייט, ווי עס פאַרשטייט רבי מענדעלע קאַצקער: דעם פּסוק אין דער תורה:

וּאָנְשֵׁי קוֹדֵשׁ תִּהְיוּ לִי.

טייטשט רבי מענדעלע קאַצקער: און איר זאָלט מיר זיין מענטשלעך הייליק! איז טאַקע די כאַראַקטעריסטישסטע אייגנשאַפט פון די חכמי התלמוד, דאָס זיי זענען שטענדיק מענטשלעך.

1. שמות, פרשת משפטים, כב, ל.

בית שמאי און בית הלל

לאָמיר אָנהייבן ביי הייליג און שמאי

משנכנסו חכמים בכרם ביבנה, אָמרו: עתידה שעה שיהא אדם מבקש דבר מדברי תורה — ואינו מוצא, מדברי סופרים — ואינו מוצא, שנאמר: „הנה ימים באים, נאום ה' אלהים, והשלחתי רעב בארץ; לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה'. ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח, ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו.“ „דבר ה' — זו נבואה. „דבר ה' — זה הקיץ. „דבר ה' — שיהא דבר מדברי תורה דומה לחברו. אָמרו: נתחיל מהילל ומשמאי.

ווען די חכמים זענען זיך צוזאמענגעקומען אין דער אַקאַדעמיע אין יבנה, האָבן זיי געזאָגט: עס קאָן קומען אַ צייט, אָז אַ מענטש וועט זוכן עפעס פון דברי תורה און וועט נישט געפינען, די לערע פון די יידישע חכמים — און וועט נישט געפינען, אזוי ווי עס ווערט געזאָגט: „עס קומען טעג, זאָגט גאָט, און איך וועל אָנוואַרפן אַ הונגער אין לאַנד; נישט קיין הונגער נאָך ברויט און נישט קיין דורשט נאָך וואַסער, נאָר צו הערן די רייד פון גאָט. זיי וועלן וואַגלען פון ים צו ים און פון צפון קיין מזרח, זיי וועלן אַרומוואַנדערן, זוכן גאָטס וואַרט און וועלן נישט געפינען.“

גאָטס וואַרט, דאָס מיינט מען: נבואה. דאָס מיינט מען: דעם קץ. דאָס מיינט מען: דברי תורה זאָלן צווישן זיך האַרמאָנירן.

האָבן זיי געזאָגט: נתחיל מהילל ומשמאי, לאָמיר אָנהייבן ביי היילל און שמאי.

*

באַלד נאָך דער גרויסער נאַציאָנאַלער קאָאָרטראָפּע, נאָך דער פאַרשפּילטער מלחמה, נאָך חורבן ירושלים, נאָך שריפת בית המקדש

1. עמוס, ה, יא—יב.

2. תוספתא, ריש עדיות, שבת, קלח, ב.

דוד מלכי

און דאָס פּאָלק איז געהאַט געווען באַהערשט פון אַ שרעקלעכער פּאַר־צווייפלונג, אַז אַלץ איז פּאַרלוירן — זענען דאַמאַלט זיך צוזאַמענגע־קומען די ייִדישע חכמים אין יבנה און באַשלאָסן: צוריק אָנצוהייבן ביי הילל און ביי שמאי.
דאָס איז דער סוד פון קיום האומה, פון דער עגויסטעניץ פון ייִדישן פּאָלק:

ביי דעם ערגסטן פּאָלקס־אומגליק, ביי דער שווערסטער נאַציאָ־נאַלער קאַטאַסטראָפּע, ווען עס קאָן אויסזען, אַז אַלץ איז שוין פּאַר־לוירן — ווייסן אָבער די אמת'ע ייִדישע חכמים, די אייגנטלעכע לערער און פירער פון פּאָלק, אַז די בעסטע, די זיכערסטע און דרינגענדיקסטע רפּוּאַה איז צו שטאַרקן דעם גייסט און ווידער צוריק אויפלעבן די תורה לויט די געענדערטע אומשטענדן און צוגעפאַסט צו די ניי־אַנטשטאַנענע נויטן.

ממש'ך זיין די תורה, די אייביקע ייִדישע תורה, וואָס דאַרפט קיינ־מאַל נישט בלייבן הינטערשטעליק פון לעבן.

*

אייגנטלעך איז די תורה שבעל פה זער אַלט, אַ סך עלטער ווי מען קאָן דאַרויף אָנווייזן. אין לעבן קומען דאָך ממילא אַרויס ניי־אַנטשטאַ־נענע פּראָגן און עס איז גאַנץ פּאַרשטענדלעך, אַז נישט אויף אַלע פון זיי זאָל מען אַזוי לייכט קאָנען געפינען אַן ענטפּער אין דער תורה. איז גאַנץ נאַטירלעך, אַז שוין אין די גאַר אַלטע צייטן איז געהאַט געווען אַ נויטווענדיקייט אָנצוקומען צו די חכמים אין יענע דורות, אַז זיי זאָלן לעזן די ניי־אַנטשטאַנענע פּראָבלעמען אין גייסט פון דער תורה.

דאָס איז געזאָגט געוואָרן, ווען עס איז שנים כתיקונן, אין נאַרמאַלע רואיקע צייטן, ווען דאָס לעבן גייט גלייך נאַרמאַל און עס פליסט כסדר אין זיין נאַטירלעכן גאַנג. קאָן מען ממילא האָבן אַן אָנונג, ווי עס זעט אויס, ווען עס געשעען פּלוצלינג וויכטיקע ענדערונגען און אוודאי ווען עס קומען פּאַר אַזעלכע דערשיטערונגען און אויפּטרייסלונגען, וואָס ענ־דערן ראַדיקאַל די געזעלשאַפטלעכע אַרדענונג.

איז דאָס געווען דאַמאַלט נאָך דעם שרעקלעכן יאַר, ג. תת"ל, דאָס הייסט: יאַר 70, לויט דער אָנגענומענער צייט־רעכענונג, נאָך חורבן ירושלים, וואָס האָט ראַדיקאַל געענדערט דאָס גאַנצע ייִדישע לעבן.
די רוימער, מיט טיטוס'ן בראש, האָבן שוין געהאַט געמיינט, אַז עס איז שוין אינגאַנצן געוואָרן געבראַכן דער ייִדישער ווידערשטאַנד

און די יידן וועלן גענצלעך אויפגעבן דאָס אייגנאַרטיקע יידישע לעבן און וועלן, אַזוי ווי אַלע אַנדערע דאַמאַלט באַזיגטע פעלקער זיך אַרייַן-פאַסן, פּאַליטיש און גייסטיק, אַלס וואַסאַל אין דער גרויסער און מעכ-טיקער רוימישער אימפעריע.

זענען דאַמאַלט זיך צוזאַמענגעקומען די יידישע חכמים אין יבנה ממשײך זיין, ווייטער פאַרזעצן, די תורה ביי די אַלע אַזוי ראַדיקאַל-געעבן-דערטע אומשטענדן און ביי די אַזוי גאַנץ אַנדערע באַדינגונגען פון דעם אַלעם וואָס עס איז געהאַט געווען פריער, פאַרן חורבן, ווען דאָס רעליגיעזע לעבן איז געהאַט געווען קאַנצענטרירט אַרום דעם בית המקדש און עס איז נאָך דאָך געהאַט געווען עפעס פאַרבליבן פון דער אַמאַליקער פּאַליטישער זעלבסטשטענדיקייט.

איז פאַר אַלעם געוואָרן באַשטימט: נתחיל מהלל ומשמאי, לאַמיר אַנהייבן ביי הילל און ביי שמאי, אַרום הונדערט יאָר, פאַר חורבן ירושלים.

די מחלוקות צווישן בית שמאי און בית הלל

עס איז גאַנץ נאַטירלעך, אַז אין דער תורה שבעל פה קומען אַפט פאַר מחלוקות, חילוקי דעות, מיינונגס-פאַרשידנקייטן צווישן די חכמים. על פי רוב ווערן די מחלוקות מער-ווייניגער געלעזן אויפן אַרט. גאַנץ אַנדערש זענען די מחלוקות צווישן הילל און שמאי, וואָס פון זיי ביידע האָבן זיך אָנגעהויבן די צוויי באַזונדערע שולן: בית שמאי און בית הלל. די חילוקי דעות און די מחלוקות צווישן די דאָזיקע צוויי שולן האָבן אַלץ מער זיך פאַרשאַרפט און האָבן טיילמאַל אָנגענומען אַפילו גאָר דראַסטישע פאַרמען. אַפיציעל, אַזוי צו זאָגן, האָבן די מחלוקות צווישן זיי אָנגעהאַלטן אַ הונדערט יאָר, ביז עס איז אין יבנה געוואָרן דעצידירט, אַז די הלכה איז אַזוי ווי בית הלל. ווי געזאַגט, איז דאָס נאָר אַפיציעל, אָבער אין דער אמת'ן, יעדנפאַלס אין דעם פרינציפיעלן זין, האַלטן אָן די דאָזיקע מחלוקות עד היום הזה, ביזן היינטיקן טאָג; אַזוי ווי עס איז טאַקע געוואָרן פאַראויסגעזעען אין תלמוד ירושלמי, וואָס וועט ווייטער ווערן געברענגט.

אַז מען פאַרטיפט זיך אין די פאַרשידענע חילוקי דעות און אין די אַלע מחלוקות צווישן די דאָזיקע צוויי שולן און מען פּאַלגט נאָך כסדר די גאַנצע אַנטוויקלונג, זעט מען קלאַר, אַז דאָס זענען נישט געווען

דוד מלכי

נאָר אַקאַדעמישע דיסקוסיעס און אַבסטראַקטע חילוקי דעות, נאָר פאַק־טישע אַקטועלע און גאַנץ אַפּט, אַפילו גאָר ברענענדיקע, לעבנס־פּראַגן. אי די בית שמאי, אי די בית הלל, זענען אין די מחלוקות צווישן זיך, געווען שטענדיק קאָנסעקווענט צו זייערע גענצלעך־אויסגעהאַלטענע שיטות אין לעבן, וואָס האָט זיי טאַקע שיער נישט פאַרוואַנדלט אין צוויי באַזונדערע געגנערישע און, צווישן זיך קעמפּנדיקע, סעקטעס מיט צוויי באַזונדערע תורות.

*

משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו כל צרכן, רבו מחלוקות בישראל ונעשית תורה כשתי תורות.¹

ווען עס האָבן זיך געמערט די תלמידים פון שמאי און הילל, וואָס האָבן נישט ווי געהעריק געלערנט ביי זייערע לערער, האָבן זיך גע־מערט מחלוקות ביי יידן און די תורה איז געוואָרן אַזוי ווי צוויי תורות. אין דער תוספתא איז עס איבערגעגעבן שטאַרקער :

ונעשו שתי תורות.²

און עס זענען געוואָרן צוויי תורות.
אין תלמוד ירושלמי ווערט צוגעגעבן :

ורבו המחלוקות בישראל ונחלקו לשתי כתות, אלו מטמאין ואלו מטהרין. ועוד אינו עתידה לחזור למקומו עד שיבוא בן דוד.³

און עס האָבן זיך געמערט די מחלוקות ביי יידן און זענען אַזש געוואָרן צעטיילט אויף צוויי סעקטעס, איינע פאַרשווערט און די אַנדערע פאַרלייכטעט; און עס וועט שוין נישט ווערן צוריק אַזוי, ווי עס איז געהאַט געווען פריער, ביז משיח וועט קומען.

*

1. סוטה, מו, ב. סנהדרין, פח, ב.
2. תוספתא, סוטה, יד, ט.
3. ירושלמי, חגיגה, ב, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

צום גליק זענען אין שפיץ פון פאָלק געשטאַנען אַזעלכע חכמים, וואָס האָבן געוואָסט, ווי אַזוי אויסצומיידן אַ שפּאַלטונג אין ייִדישן פּאָלק. ווערט אין דער משנה איבערגעגעבן:

אַף על פי שאַלו אַוסרין ואלו מתירין, אלו פּוסלין ואלו מכשירין, לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הילל, ולא בית הילל מבית שמאי.
כל הטהרות והטומאות שהיו אלו מטהרין ואלו מטמאין, לא נמנעו עושין טהרות אלו על גבי אלו.¹

הגם די בית שמאי מיט די בית הילל זענען נישט געווען איינ-שטימיק אין אַ סך הלכות, האָבן די בית שמאי נישט אויסגעמיטן חתונה צו האָבן מיט די פרויען פון בית הילל, און די בית הילל האָבן נישט אויסגעמיטן די פרויען פון די בית שמאי.
אַזוי האָבן זיי זיך נוהג געווען אויך ביי די דיני טהרות.

*

מער אויספירלעך ווערט דאָס איבערגעגעבן אין דער תוספתא, אין תלמוד ירושלמי און אין תלמוד בבלי:

אַף על פי שנחלקו בית שמאי ובית הילל, בצרות, ובאחיות, ובספק אשת איש, ובגט ישן, ובמקדש בשוה פרוטה, ובמגרש את אשתו ולנה עמה בפונדקי — לא נמנעו בית שמאי לישא נשים מבית הילל, ולא בית הילל מבית שמאי, אלא נהגו האמת והשלום ביניהם. לקיים מה שנאמר²: „והאמת והשלום אהבו“. ואַף על פי שאַלו אַוסרין ואלו מתירין, לא נמנעו עושין טהרות אילו על גבי אילו, לקיים מה שנאמר³: „כל דרך איש ישר בעיניו, ותוכן לבות ה'“⁴.

הגם עס זענען געווען מחלוקות צווישן די בית שמאי און די בית הילל אין פיל פאָרשידענע הלכות, וואָס זענען נוגע אינעם לעבן צווישן

1. משנה, יבמות, א, ד.

2. זכריה, ח, יט.

3. משלי, כא, ב.

4. תוספתא, יבמות, א, י; ירושלמי, א, ו; בבלי, יד, ב.

מאן און פרוי — האָבן די בית שמאי נישט אויסגעמיטן צו נעמען פרויען פון די בית הילל, און די בית הילל — פון די בית שמאי, נאָר האָבן דערהאַלטן דעם אמת און דעם שלום צווישן זיך און האָבן מקיים געווען די אָנווייזונג פון נביא: "און ליבט דעם אמת און דעם שלום!". און הגם זיי אָסר'ן און די אַנדערע זענען מתיר, האָבן אויך אָפילו יענע, וואָס היטן שטרענג אָפּ די דינים פון טהרות, נישט אויסגעמיטן איינע די אַנדערע, און דערמיט האָבן זיי באַשטעטיקט דעם פסוק: "יעדערער וועג פון מענטש איז ריכטיק אין די אייגענע אויגן, אָבער גאָט דער־גרונטעוועט די הערצער".

*

איז פאַרהאַנדן נאָך אַ גאָר וויכטיקער און זער אינטערעסאַנטער מאמר, וואָס ווערט געברענגט מערערע מאָל, אי אין דער תוספתא, אי אין תלמוד ירושלמי, אי אין תלמוד בבלי:

לעולם הלכה כבית הילל, והרוצה לעשות כבית שמאי — עושה, כבית הילל — עושה. והרוצה להחמיר על עצמו ולנהוג כחומרי בית שמאי וכחומרי בית הילל, עליו הכתוב אומר: „והכסיל בחושך הולך“. והתופס כקולי בית שמאי וכקולי בית הילל, הרי זה רשע. אלא, או כדברי בית שמאי כקוליהון וכחומריהון, או כדברי בית הילל כקוליהון וכחומריהון.²

איז לעולם די הלכה (עס איז מאַסגעבנד) ווי די בית הילל. פונדעסט־וועגן קאָן יעדער זיך פירן ווי ער וויל: ווי די בית שמאי אָדער ווי די בית הילל. וויל עמיצער זיך מאַכן שווער און נעמען אויף זיך די חומרות, די שוועריקייטן, אי פון די בית שמאי, אי פון די בית הילל — איז אויף אים געזאָגט געוואָרן: "און דער נאָר גייט אין דער פינסטער". נעמט ער אָבער אָן נאָר די קולות, די פאַרלייכטערונגען, אי פון די בית שמאי, אי פון די בית הילל — איז ער אַ רשע. נאָר: אָדער ווי די בית שמאי מיט זייערע קולות און מיט זייערע חומרות, אָדער ווי די בית הילל, אי מיט זייערע קולות, אי מיט זייערע חומרות.

1. קהלת, ב, יד.
2. עירובין, ו, ב. ראש השנה, יד, ב. חולין, מג, ב. תוספתא, יבמות, א, יג ; עדיהו, ב, ג. ירושלמי, יבמות, א, ו ; קדושין, א, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

*

עס איז אויך באַקאַנט די משנה אין אבות, וואָס מען געדענקט נאָך פון די קינדער-יאָרן אין "חדר":

איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים? — זו מחלוקת שמאי וחילל:

וואָס איז אַ ריין-אידעאישער קאַמף — דער קאַמף צווישן שמאי און הילל.

די דעציזיע אין יבנה

עס זעט זיך אויס, אַז בימי הבית, אין די לעצטע יאָרן פאַרן חורבן בית המקדש, איז בית שמאי געהאַט געווען די מערהייט. יעדנפאַלס האָט זייער שיטה דאָמינירט אין ערנסטע ענינים און ביים לעזן וויכ-טיקע פּראָבלעמען. נאָך חורבן ירושלים האָט אַלץ ראַדיקאַל זיך געענ-דערט און די בית הילל זענען געוואָרן די פאַקטישע וואָרט-זאָגער. נאָך אַ הונדערט-יעריקער מחלוקה צווישן בית שמאי און בית הילל איז אין יבנה געוואָרן דעצידירט:

אלו ואלו דברי אלהים חיים, אבל הלכה כבית הילל¹.

ביידע, אי די לערע פון בית שמאי, אי די לערע פון בית הילל, זענען די רייד פון לעבעדיקן גאַט, אָבער די הלכה איז ווי בית הילל.

*

אוודאי איז נישט באַלד אַזוי לייכט דאָס אַלץ צו פאַרשטיין און באַגרייפן דאָס אַלץ צוזאַמען, וואָס קאָן אויסזען ווי שאַרפע סתירות, וואָס זאָלן זיין גענצלעך געגנזעצלעך צווישן זיך. די אַלע מחלוקות צווישן בית שמאי און בית הילל זענען דאָך אין

1. משנה, אבות, ה, יג.

2. ירושלמי, ברכות, א, ד; יבמות, א, ו. עירובין, יג, ב.

דוד מלכי

זער ערנסטע ענינים בדברים השומדים ברומו של עולם, אין די הויכע גייסטיקע פראבלעמען, און אזוי אויך וועגן אקטועלע ברענענדיקע לעבנס-פראגן, ווי אויך וועגן פארשידענע טאג-טעגלעכע אָנגעלעגנהייטן, אי פון יעדערן יחיד באַזונדער, אי פון גאַנצן פּאָלק צוזאַמען.

האַבן די דאָזיקע מחלוקות געפירט דערצו, דאָס לויט דעם תלמוד בבלי, האָט זיך געשאַפן אַזוי ווי צוויי תורות. לויט דער תוספתא, האָט זיך טאַקע געשאַפן צוויי תורות. לויט דעם תלמוד ירושלמי, זענען בית שמאי און בית הלל געוואָרן צעטיילט אויף צוויי סעקטעס און עס איז פאַראַויסגעזעצט, אַז דאָס וועט זיך שוין נישט ענדערן ביז משיח וועט קומען.

טאָ נאָך דעם אַלעם ווערט גאַר געזאָגט, אַז ביידע האָבן רעכט, אַז אלו ואלו דברי אלהים חיים!

*

צו פאַרשטיין דעם ריכטיקן זין פון דעם אַלעם, מוז מען טיפער אַריינדרינגען אין דער תורה שבעל פה. מען מוז זיך באַקענען גרינדלעך מיט די אַלע פלוגתות און מחלוקות צווישן בית שמאי און בית הלל, כדי צו קאָנען געהעריק באַגרייפן זייערע ביידענס באַזונדערע שיטות אין לעבן, וואָס יעדערע באַזונדער אַן און פאַר זיך, איז שטענדיק קאַנ-סעקווענט אויסגעהאַלטן.

פאַר אַלעם איז אַבער נויטווענדיק צו געבן מינדעסטנס, אַ גאַנץ קורצע איבערויכט איבער דער דאַמאַלטיקער פּאָליטישער סיטואַציע.

די פּאָליטישע סיטואַציע

הילל און שמאי האָבן געלעבט אין אַ זער קריטישער און, אַן שום גוזמא, אין אַ ברענענדיקער עפּאָכע אין דער געשיכטע פון יידישן פּאָלק. זיי האָבן געלעבט און געווירקט אין די צייטן פון דעם קעניג הורדוס. אַרץ ישראל איז שוין געהאַט געווען פאַרנומען דורך די רוימער זייט פאַמפעיוס האָט געהאַט אינגענומען ירושלים אינעם יאָר דריי און וועכציק פאַר דער אַנגענומענער צייט־רעכענונג. פון יאָר זיבן און דריי־סיק ביז יאָר פיר האָט אין זייער נאַמען געהערשט דער האַלבער ייד, דער דעספּאָט, דער קעניג הורדוס, וואָס האָט טעראָרעזירט די יידישע

באפעלקערונג נישט קיין סך ווייניקער פון דעם פיינדלעכן רוימישן הערשער אליין.

אזוי ווי שטענדיק אין אלע צייטן ביי אלע אונטערדריקטע פעלקער, איבעראל אין אלע איינגענומענע און אָקופירטע לענדער — איז אזוי אויך דאָמאלט אין ארץ ישראל געהאַט געווען אַקטועל די ברענענ-דיקע פראַגע:

דערשטיקן אין זיך דעם ווייטיק און די חרפה און געדולדיק אויס-טראַגן אויף זיך דעם שווערן יאָך פון דעם שונא, אַבי נישט אַרויסצו-רופן זיין צאָרן, וואָס ער האָט דאָך די מעגלעכקייט נאָך גרויזאַמער אונטערצודריקן דאָס איינגענומענע לאַנד — אָדער ליבערשט יאָ ריזי-קירן צו זיין אויסגעשטעלט אויף דעם ערגסטן און טראַץ אלע דראַענ-דיקע סכנות, דאָך פראַבירן צוזאַמענצונעמען אלע כוחות, מאַביליזירן דאָס גאַנצע פּאָלק צו דעם גרויסן אויפשטאַנד געגן דעם מעכטיקן שונא, כדי אים צו פאַרטרייבן פון לאַנד און צוריק געווינען די פרייהייט.

דער דאָזיקער אַלטער פראַבלעם, וואָס בלייבט שטענדיק ניי און אַקטועל, איז דער צענטראַל-פונקט אין פיל פלוגותות און מחלוקות צווישן די בית שמאי מיט די בית הלל. די דאָזיקע מחלוקות האָבן זיך נאָך מער פאַרשאַרפט און געוואָרן פאַרביטערטער אין די שפעטערדיקע יאָרן און גאַר שטאַרק אין די לעצטע יאָרן פאַר חורבן ירושלים.

עס פאַרשטייט זיך, אַז לעולם זענען די דאָזיקע ביידע שיטות באַ-רעכטיקט אַז און פאַר זיך, נאָר עס ווענדט זיך שטענדיק דער עיקר אין די באַדינגונגען און אין די אומשטענדן. אין אלע אַזעלכע ענלעכע פּאַלן איז שטענדיק די דעצידירנדיקע פראַגע: וועלכע פון די דאָזיקע ביידע שיטות איז די ריכטיקע, גינסטיקע, צוגעפאַסטע שיטה אין דעם געגע-בענעם מאַמענט ביי די גראַד עגזיסטירנדיקע באַדינגונגען און אומ-שטענדן.

עס איז אויך, גאַנץ פאַרשטענדלעך, אַ סך אָפהענגיק אין דעם כאַ-ראַקטער און אין דער גאַנצער איינשטעלונג פון די דעצידירנדיקע פּאַלקס-פירער.

*

די בית שמאי זענען, בלי שום ספק, די באַגייסטערטע אָנהענגער

1. נישט שטענדיק קאָן מען גענוי אַנווייזן, וועלכע פלוגותות זענען געוואָרן געפירט צווישן הלל און שמאי אליין, און וועלכע — צווישן זייערע תלמידים, די בית הלל און די בית שמאי. קאָן מען, אַלזאָ, אויך אין דעם דאָזיקן ספר, נישט אויסמיידן דאָס פאַרמישן גאַנץ אָפּט, צווישן הלל און שמאי מיט די בית הלל און בית שמאי.

דוד מלכי

פון דער צווייטער שיטה און האָבן די זעלבע אָדער אַן ענלעכע איינ־
שטעלונג ווי די קנאים, די יידישע קעמפנדיקע פּאַטריאַטן: אַראַגאַניזירן
דאָס פּאַלק צום אויפשטאַנד און אַנטגילטיק זיך באַפּרייען פון דער פּרעמ־
דער הערשאַפט.

אַזוי אויך האַלטן די בית שמאי, אַז מען דאַרפט וואָס מער זיך
דערווייטערן פון די גויים, די געצן־דינער, וואָס איז זיי, אגב, געוואָרן
צוגעטיילט אַלע אַרט פּריווילעגיעס אויפן חשבון פון דער יידישער
באַפעלקערונג.

דאַגעגן אָבער די בית הילל, די שטענדיקע איבערצייגטע פּאַציפּיסטן
און אַנהענגער פון כּסדר־דיקע פּשרות און פּאַרשידענע קאַמפּראַמיסן, זענען
אודאי באַלד פון אַנפּאַנג אָן געהאַט געווען אַנטשידן געגן דעם אויפ־
שטאַנד, נאָר אַלץ איבערטראַגן, אַבי נישט גורם זיין קיין שפיכת דמים
און שטענדיק, ביי אַלע באַדינגונגען, אויסמיידן בלוט־פּאַרגיסונגען.
די בית הילל זענען אויך געווען געגן די בית שמאי אין זייערער
שיטה צו דערווייטערן זיך פון די גויים.

די דאָזיקע צוויי פּראָבלעמען, וואָס שטאַמען פון איין שורש, זענען
דער קערן און דער צענטראַל־פּונקט פון די וויכטיקסטע מחלוקות צווישן
די בית שמאי און די בית הילל.

*

אין די יאָרן פאַר חורבן ירושלים האָבן, געווענלעך, די בית שמאי
געהאַט די איבערמאַכט איבער די בית הילל, אָבער נאָך דעם שווערן
דורכפאַל פונעם אויפשטאַנד, נאָך דער אַזוי טראַגיש־פּאַרשפּילטער מלחמה,
וואָס האָט צוגעפירט צום שרעקלעכן חורבן, איז די העגעמאָניע, גאַנץ
נאָטירלעך, איבערגעגאַנגען צו די מעסיקע, פּאַציפּיסטישע, בית הילל.
אין יבנה, וווּ עס האָט, הויפטזעכלעך, געהערשט דער גייסט פון די
בית הילל, פון רבן יוחנן בן זכאי, איז געוואָרן דעצידירט: הלכה כבית
הילל.

מען איז אָבער אין יבנה געווען גענוג ערלעך, געוויסנהאַפט און אויך
פּאַליטיש־קלוג, כדי צו אַנערקענען, דאָס לעולם זענען ביידע שיטות,
אי פון די בית שמאי, אי פון די בית הילל, גלייכבאַרעכטיקט, נאָר עס
איז שטענדיק אָפהענגיק אין די באַדינגונגען, אין די אומשטענדן און אין
די פּאַרהעלטענישן. האָט מען אין יבנה דאָס אַלץ גענוי אויסגעדריקט אין
דער קורצער, אָבער אַזוי ווונדערלעכער, אינהאַלטס־רייכער פּאַרמולע:
אלו ואלו דברי אלהים חיים, אבל הלכה כבית הילל.

חנניה בן חזקיהו בן גוריון

ואלו מן ההלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיהו בן גוריון
שעלו לבקרו. נמנו ורכו בית שמאי על בית הילל, ושמונה
עשר דברים גזרו בו ביום.¹

דאָס זענען פון די הלכות, וואָס זיי האָבן געזאָגט אויף דעם אוי-
בערשטן גאַרן פון חנניה בן חזקיהו בן גוריון, וואָס זיי זענען אַרויפגע-
גאַנגען אים באַזוכן. זיי האָבן אַדורכגעפירט אַן אַפּשטימונג, וווּ די בית
שמאי זענען געווען אין דער מערהייט געגן די בית הילל, און אַכטצן
זאָכן האָבן זיי פאַרוערט אין יענעם טאַג.
די דאָזיקע דריי ווערטער: ושמונה עשר דברים, אַדער ווי עס
איז מער באַקאַנט: שמונה עשר דבר, אַכטצן זאָכן, באַצייכענען אַ פאַר-
ביטערטן קאַמף צווישן בית שמאי און בית הילל.
עס זענען נישט גענוי באַקאַנט אַלע איינצלעייטן פון דעם דאָזיקן
שווערן קאַמף, וואָס זיינע פּאָלגן האָבן געהאַט אַ דעצידירנדיקן איינפלוס
אויף דער געשטאַלטונג פון יידישן פּאָלק אין משך פון דעם צוויי טויזנט-
יעריקן גלות.
וועלן דאָ ווערן געברענגט עטלעכע אַריגינעלע מקורות, אַלטע אוי-
טענטישע קוועלן, וואָס האָבן אַ שייכות צום דאָזיקן קאַמף.

*

עס איז כדאי דאָ צו מאַכן אַן הפסקה און ברענגען צוויי אויסצוגן
פון תלמוד בבלי, וווּ עס ווערט דערציילט וועגן דעם אייגנטימער פון
דער דאָזיקער עליה, פון דעם אויבערשטן גאַרן, וווּ עס זענען געוואָרן
אַנגענומען די דאָזיקע שמונה עשר דבר.
עס איז אוודאי אינטערעסאַנט צו באַקענען זיך מיט וואָס דער דאָזי-
קער חנניה בן חזקיהו האָט זיך אַפּגעגעבן, כדי צו קאַנען זיך מאַכן

1. משנה, שבת, א. ד. בבלי, דף יג. ב. אין דער תוספתא איז דער נוסח: שעלו
ובקרו ונמנו וכ"ו.

עפעס א שטיקל פאַרשטעלונג וועגן דער אַטמאָספּערע דאָרטן אויף יענער, שפּעטער שוין געהיימענס-פּולער עליה. אויף יענעם בוידעם, וווּ עס איז געוואָרן דעציירט וועגן דער ווייטערדיקער געשטאַלטונג פון יידישן פּאָלק.

תנו רבנן: מי כתב מגילת תענית? — אָמרו: חנניה בן חזקיה וסיעתו, שהיו מחבבין את הצרות.¹

די מגילת תענית שטעלט מיט זיך פאַר אַ כראַניק פון די וויכטיקע און, גאַנץ אָפּט, נישט אַזוי פּריילעכע היסטאָרישע געשעענישן ביי יידן. ווערט דאָ איבערגעגעבן, אַז חנניה בן חזקיהו מיט זיין קרייז מענטשן זענען די מחברים פון דער דאָזיקער, פון אַלע שטאַנדפּונקטן, זער וויכ-טיקער מגילה. עס ווערט אויך דערביי צוגעגעבן, אַז זיי זענען געווען מחבבין את הצרות, זיי האָבן געצערטלט די צרות. אַגב, ווער נאָך אַזוי ווי דער היינטיקער יידישער דור וואָלט גע-דאַרפט פילן און פאַרשטיין, וואָס עס הייסט: צערטלען צרות!

*

נאָך אַ ציטאַט פון תלמוד, וווּ עס ווערט איבערגעגעבן וועגן נאָך אַן אַנדערער אונטערנעמונג פון דעם זעלבן חנניה בן חזקיהו און טאַקע אויף דער זעלבער עליה, אויפן דאָזיקן בוידעם:

1. שבת, יג, ב. אין מגילת תענית איז צום סוף שפּעטער געוואָרן צוגע-געבן: ומי כתב מגילת תענית? סיעתו של רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גוריון. פון דעם זעלבן רבי אלעזר ווערט געברענגט אַ מאמר אין דער מכילתא (פרשת יתרו, כ, ח), וואָס דער זעלבער מאמר ווערט אין תלמוד בבלי (ביצה, טז, א) געברענגט אין נאָמען פון בית שמאי. אויך דער ספר יוחסין גיט אַזוי איבער: סיעתו של רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גוריון כתבו מגילת תענית. גרעץ איז ביי דער מיינונג, אַז עס איז דער זעלבער אלעזר בן חנניה, דער באַרימטער העלד און אַנפירער פון דעם גרויסן אויפשטאַנד אין ארץ ישראל געגן די רוימער. ער האַלט, אַז די שמונה עשר דבר זענען געוואָרן אָנגענומען אין דער צייט פון דעם זעלבן רבי אלעזר און אין דער אויבן-געברענגטער משנה וועגן די שמונה עשר דבר, דאָרף זיין: בעלית אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גוריון. גרעץ ברענגט זער האַגיקע אַרגומענטן צו ווייזן, אַז נאָר יענע אַזוי שטורמישע עפּאָכע, יענע אָנגעגליטע אַטמאָספּערע, די לעצטע יאָרן פאַרן גרויסן אויפשטאַנד, זענען געווען געאייגנט, אַז עס זאָלן ווערן אָנגענומען אַזלע דראַסטישע מיטלען וועגן דער דערהייטערונג פון די גוים, די שונאי ישראל. אויב מען זאָל אָנעמען די דאָזיקע מיינונג, איז שווער דער מאמר אין מסכת שבת, וואָס ווערט געברענגט דאָ הייטער אויף זייט 87: ואותו היום היה הילל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים. וואָרעם אין דער צייט פון אלעזר בן חנניה האָבן שוין נישט געלעבט נישט הילל און נישט שמאי.

אָמר רב יהודה אָמר רב: ברם, זכור אותו האיש לטוב,
וחנניה בן חזקיהו שמו, שאלמלא הוא, נגנו ספר יחזקאל,
שהיו דבריו מותרין דברי תורה. מה עשה? — העלו לו
שלוש מאות גרבי שמן, וישב בעליה ודרשן.¹

אין די אַלטע צייטן זענען ביי יידן געהאַט געווען פיל מער ספרים
ווי די וואָס זענען געוואָרן אַריינגענומען אין די כתבי קודש, אין תנ"ך,
אַבער געבליבן זענען, אויסשליסלעך נאָר די דאָזיקע, וואָס זענען יאָ
געוואָרן אַריינגענומען אין תנ"ך. אַלע אַנדערע, וואָס זענען געבליבן
דרויסן און דעריבער ווערן זיי גערופן: ספרים חיצונים, דרויסנדיקע
ספרים — זענען אַלע פאַרלוירן געגאַנגען.

די ספרים חיצונים, די אַפּאַקריפּן, וואָס זענען אונז באַקאַנט, זענען
זיי אַלע געבליבן נאָר אין איבערזעצונגען, אַבער אַפילו קיין איינער איז
נישט געבליבן אין זיין העברעאישן אָדער אַראַמעאישן אַריגינאַל.
צווישן די ספרים, וואָס זענען יאָ געוואָרן אַריינגענומען אין די כתבי
קודש, זענען פאַרהאַנדן עטלעכע פון זיי, וואָס האָבן געזאַלט בלייבן
דרויסן. אויך ספר יחזקאל געהערט צווישן זיי.

זאָגט רב יהודה אין נאָמען פון זיין רבי'ן, רב, אַז מען דאַרפט זיין
דאַנקבאַר דעם דאָזיקן חנניה בן חזקיהו, וואָס אַ דאַנק אים איז פאַר
אונז געוואָרן אַפּגעראַטעוועט דאָס ספר יחזקאל, וואָס עס האָט נישט
געזאַלט ווערן אַריינגענומען צווישן די כתבי קודש, ווייל מענכע שטעלן
דערינען זענען נישט פונקט אַזוי ווי אין דער תורה.

האָט חנניה בן חזקיהו גענומען אויף זיך די מיסיע אויפצוווייזן, אַז
דאָס ספר יחזקאל איז יאָ ראוי צו ווערן אַריינגענומען צווישן די כתבי
הקודש. דאָס איז אים אַבער אַנגעקומען ביי גרויסע און לאַנגע אַנשטרענג-
גונגען, אַזוי ווייט, ווערט איבערגעגעבן בדרך גוזמא, אַז מען האָט אים
דערצו אַרויף באַזאָרגט אויף זיין עליה, אַזש דריי הונדערט פעסער
בויםל אויף באַלייכטונג; אַזוי לאַנג האָט געדויערט זיין שטודירן און
פאַרשן דעם דאָזיקן פּראָבלעם.

1. שבת, יג, ב. חגיגה, יג, א. מנחות, מה, א. אין ספרי (דברים, פרשת כי
תצא, כה, יד) ווערט געברענגט אויף אַ פסוק אין ספר יחזקאל, אַ דרשה פון רבי
אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גוריון.

שמונה עשר דבר

קומט מען יעצט ווידער צוריק צו די שמונה עשר דבר, וואָס זענען געוואָרן באַהאַנדלט אויף דער דאָזיקער עליה פון חנניה בן חזקיהו. די תוספתא ברענגט דאָס זעלבע, ווי די אויבן-דערמאָנטע משנה וועגן די שמונה עשר דבר און גיט צו:

אותו היום היה קשה לישראל כיום שעשו בו העגל. רבי אליעזר אומר: בו ביום גדשו סָאָה רבי יהושע אומר: בו ביום מחקו סָאָה.¹

דער דאָזיקער טאָג איז געווען אזוי שווער פאַר יידן ווי דער טאָג, ווען זיי האָבן געמאַכט דאָס עגל (דאָס גאַלדענע קאַלב, אין דער מדבר). רבי אליעזר זאָגט, אַז אין יענעם טאָג האָבן זיי געגעבן אַ גוטע מאָס (דאָס הייסט, אַז זיי האָבן געטוען אַ גוטע זאַך). רבי יהושע זאָגט, אַז זיי האָבן דאַמאָלט געגעבן אַ קנאַפע מאָס (ווייל זיי האָבן צופיל איבער-געטריבן, איז עס נאָך ווייניקער ווי די ריכטיקע מאָס). די דאָזיקע צוויי גרויסע חכמי יבנה זענען טאַקע ביידע די תלמידים פון רבן יוחנן בן זכאי, נאָר רבי אליעזר בן הורקנוס איז אַן אָנהענגער פון בית שמאי און רבי יהושע בן חנניה — פון בית הלל.

אין תלמוד ירושלמי ווערט צוגעגעבן אויסטערלישע פאסירונגען:

תנא רבי יהושע אונייא: תלמידי בית שמאי עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל. תני: ששה מהן עלו, והשאַר, עמדו עליהן בחרכות וברמחים.²

רבי יהושע אונייא גיט איבער, אַז די תלמידי בית שמאי זענען געשטאַנען אונטן און האָבן אָפּגעקלאַפּט (והיו הורגין) די תלמידי בית הלל. עס ווערט איבערגעגעבן, אַז זעקס פון זיי זענען יאָ אַרויפּגעגאַנגען.

1. תוספתא, שבת, א.
2. ירושלמי, א, ד.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

אַבער געגן די איבריגע זענען זיי אַרויסגעטרעטן מיט שווערדן און מיט שפּיזן.

אין תלמוד בבלי ווערט איבערגעגעבן אַזוי סתם :

נעצו חרב בבית המדרש, אַמרו : הנכנס יכנס, והיוצא אַל יצא ! וואוּתו היום היה הליל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים. והיה אותו היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל.¹

זיי האָבן אַריינגעשטעקט אַ שווערד אין בית המדרש און האָבן גע- זאָגט : אַריין — יאָ ! אַבער אַרויס — נישט ! און אין דעם דאָזיקן טאָג איז הילל געווען אונטערטעניק און געזעסן פאַר שמאלין, ווי איינער פון די תלמידים. און דער דאָזיקער טאָג איז געווען פאַר יידן אַזוי שווער ווי דער טאָג, ווען עס איז געוואָרן געמאַכט דאָס עגל.

*

וואָס, אייגנטלעך, שטעלן מיט זיך פאַר די דאָזיקע אַכטצן זאַכן, די שמונה עשר דבר ?

תני רבי שמעון בן יוחאי : בו ביום גזרו על פיתן, ועל גבי- נתן ועל יינן וכ"ו ועל לשונן ועל עדותן ועל מתנותיהון ועל בניהון ועל בנותיהון וכ"ו.²

רבי שמעון בן יוחאי גיט איבער : "אין יענעם טאָג האָבן זיי פאַר- ווערט זייער ברויט (פון די גוים, די געצן-דינער), זייער קעז, זייער וויין, זייער שפּראַך, זייער עדות-באַגלייבטקייט, זייערע מתנות,³ זייערע זין, זייערע טעכטער א. א. וו."

די חכמים האָבן גוט געוואוסט, אַז סתם אַלגעמיינע אַבסטראַקטע רע-

1. שבת, יו, א.

2. ירושלמי, שבת, א, ד.

3. מתנותיהון, זייערע מתנות, מיינט צו זאָגן : נישט אָננעמען פון גוים קיין מתנות פאַרן בית המקדש און נישט מקריב זיין פאַר זיי קיין קרבנות. יוסף פלאַוויוס שרייבט, אַז אלעזר בן חנניה האָט דאַמאָלט איינגעפירט די דאָזיקע תקנה אין בית המקדש און טאָקע דאַמאָלט האָט מען אויפגעהערט מקריב זיין דעם קרבן לכבוד דעם רוימישן קייסער, וואָס האָט אַרויסגערופן אַ שטאַרקן צאָרן ביי די רוימער. (תולדות מלחמת היהודים, ב, יו, ב). אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם דאָזיקן פאַקט, ווערט אין תלמוד בבלי דערמאנט רבי זכריה בן אַבְקולס, וואָס איז געווען פון די זקני בית שמאי. (גטין, נו, א).

דוד מלכי

זאלוציעס האָבן אַ גאַנץ קנאַפּן ווערט, האָבן זיי באַלד אויפן אָרט גענוי פּרעציזירט אויף וואָס פאַר אַן אופּן עס זאָל טאַקע ווערן אַדורכגעפירט די דאָזיקע דערווייטערונג פון די גויים, די געצן-דינער. דאָס אַלץ איז נישט אַנגעקומען אַזוי לייכט און עס איז נישט אַדורכ-געגאַנגען אַזוי גלאַטיק, די בית הילל האָבן געשטעלט אַ שטאַרקן ווידער-שטאַנד און גאָר ענערגיש געקעמפט געגן די אַלע דאָזיקע גזירות, ווערט געברענגט אין תלמוד ירושלמי, אַז די דאָזיקע אַכטצן הלכות, די שמונה עשר דבר, וועלן קיינמאַל נישט בטל ווערן, מפּני שעמדה להם בנפשותיהם, ווייל די בית שמאי האָבן זיך מוסר נפש געווען און זיי אויסגעקעמפט מיטן לעבן.

*

עס זעט זיך אויס, אַז אַ טייל פון די דאָזיקע אַכטצן הלכות זענען נאָך פון פּריער געהאַט געווען אַנגענומען אין פאַלק אַלס מינהגים, וואָס זענען נישט געווען אַזוי שטאַרק פאַרפליכטעט און אין יענעם טאַג זענען זיי געוואָרן פּעסטע געזעצן.

מעכע געלערטע זענען ביי דער מיינונג, אַז, למשל, דער איסור אויף גויאישן בוימל איז לכתחילה נישט געוואָרן אַרויסגערופן נאָר בלויז צוליב רעליגיעזע טעמים, נאָר אויך צוליב עקאָנאָמישע מאָטיוון: כדי ער זאָל נישט קאָנקורירן דעם יידישן בוימל, וואָס איז דאָמאַלט געהאַט געווען פון די הויפט-צווייגן אין דער ארץ ישראל'דיקער לאַנד-פּראָ-דוקציע.

מיט דער דאָזיקער מיינונג קאָן מען פאַרענטפּערן אַן אַפּאַרשטענד-לעכע שטעלע אין תלמוד בבלי:

הבוצר לגת, שמאי אומר: הוכשר; הילל אומר: לא הוכשר.
אמר ליה הילל לשמאי: מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה? אמר ליה: אם תקניטני, גזרני טומאה אף על המסיקה!.

די פּראָגע איז, צי ביי פּראָדוצירן וויין, מוז מען אָפּהיטן די אַלע פאַרשריפטן וועגן טהרות, אַדער נישט. עס פאַרשטייט זיך, אַז אויב יאָ — איז דאָך דאָרויף קיין גוי נישט באַגלייבט און זיין וויין איז אַסור.

1. שבת, יו, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

האַלט שמאיי, אַז מען מוז יאָ אָפּהיטן טהרות. פּרעגט אים הילל : פּאַרוואָס איז וויין אַנדערש ווי בוימל, און ביי בוימל דאַרפט מען דאָך, לכל הדעות, נישט אָפּהיטן קיין טהרות? ! ענטפּערט אים שמאיי : אויב דו וועסט מיך דערבייזערן, וועל איך דאָס זעלבע אויך גוזר זיין אויף בוימל ! דער דאָזיקער ענטפּער איז דאָך, אין פּלוג גענומען, אינגאַנצן אומ־פּאַרשטענדלעך : אויב מען דאַרפט טאַקע ביי בוימל אָפּהיטן טהרות, טאָ וואָס וואָרט שמאיי ביז הילל וועט איר דערבייזערן? ! דאַרפט מען נישט אָפּהיטן קיין טהרות? — טאָ וואָס האָט דערמיט צו טוען, צי הילל וועט אים יאָ דערבייזערן אָדער נישט.

וואָלט דאָ טאַקע געווען די בעסטע דערקלערונג, דאָס אויסער די ריין־רעליגיעזע טעמים, האָט אין די פּריערדיקע יאָרן אויך געוירקט עקאָנאָמישע מאַטיוון.

דאָס, וואָס עס איז דאָ געזאַגט געוואָרן, איז נאָר בנוגע בוימל¹. אָבער די אַנדערע הלכות פון די שמונה עשר דרר איז זייער ציל : נאָר דאָס דערווייטערן זיך פון די גויים.

באותו היום, אין יענעם טאָג, אויף דער עליה פון חנניה בן חזקיהו בן גוריון, ביים אָננעמען די דאָזיקע אַכטצן אַזוי שטרענגע מיטלען צו דערווייטערן זיך פון גויים, איז געוואָרן דעצידירט דער עגויסטענץ פון יידישן פּאָלק אין גלות.

*

עס איז אויבן געוואָרן ציטירט פון דער תוספתא, פון תלמוד ירו-שלמי און פון תלמוד בבלי דער באַקאַנטער מאמר :

והיה אותו היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל.

און דער דאָזיקער טאָג (פון די שמונה עשר דבר) איז געווען פּאַר יידן אַזוי שווער ווי דער טאָג, ווען עס איז געוואָרן געמאַכט דאָס "עגל". הגם דער דאָזיקער פּאַרגלייך שטאַמט דאָך, זעלבסטפּאַרשטענדלעך, פון בית הילל — דאַרפט מען נישט מיינען, אַז דאָס גוזר זיין די שמונה

אַרום צוויי הונדערט יאָר שפּעטער האָט רבי יהודה נשיאה צוריק מתייר געווען גויאישן בוימל. ירושלמי, שבת, א. עבירה זרה, לו, א, תוספות ד"ה : אשר וד"ה : והתנן, דף לג ב, תוספות, ד"ה : בעא.

עשר דבר ווערט פארגליכן צו מעשה העגל; נאָר עס ווערט געמיינט צו זאָגן, אַז די פּאַלגן דערפון זענען געווען אַזוי שווער, ווי די פּאַלגן פון מעשה העגל, וואָס עס איז דערבוי, אַזוי ווי עס איז געשריבן אין אין דער תורה, אומגעקומען אַן ערך פון אַ דריי טויזנט מאָן. ווערן, אַלזאָ, די בית שמאי אין זייערן קנאות פאַר יידישקייט ממילא פאָרגליכן צו משה רבנו מיט די אַלע בני לוי, וואָס האָבן אַזוי שטרענג רעאַגירט אויף דעם מעשה העגל.

שמאי דער מחמיר

שמאי ווערט געווענלעך פאָרגעשטעלט אַלס זער שטרענגער מחמיר, ווי עס ווערט אויסגעדריקט אין תלמוד בבלי: שאני שמאי דמחמיר טפי, שמאי צייכנט זיך באַזונדער אויס, וואָס ער איז זער שטרענג¹. ער איז ווייט פון פשרות, פון פאָרגלעטן און פאַרדעקן סתירות. שמאי איז זער שטרענג, קודם כל, לגבי זיך אַליין. עס ווערן וועגן אים דערציילט אויסטערלישע חומרות ביי זיך אין דער היים. אַזוי ווערט, למשל, דערציילט:

מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופחת את המעזיבה
וסכך על גבי המטה בשביל הקטן².

עס האָט פּאַסירט, אַז די שנור פון שמאי הזקן האָט געבוירן אַ יינגל, ערב סוכות. האָט ער אויפגעבראַכן דעם סופיט און באַדעקט מיט סכך איבערן בעט, צוליב דעם ערשט־געבוירן יינגלעך. די דאָזיקע פּאַסירונג, למשל, מאַכט דאָך זיכער דעם איינדרוק ווי עפעס אַ קוריאָז פון נאַאיווער פרומער פעדאַנטישקייט. עס זענען בכלל פאַרהאַנדן פיל שטעלן אין די אַזוי אַלטע תלמודישע ווערק, וואָס קאָנען ביי אַן אויבערפלעכלעכען צוגאַנג פון אַ היינטיקן מענטש, מאַכן דעם איינדרוק פון נאַאיוויטעט. די חכמי התלמוד זענען אָבער זער ווייט דער־פון. אַט טאַקע, למשל, די דאָזיקע אַזוי מאַדנע פּאַסירונג, וואָס שמאי האָט זיין נאָרוואָס געבוירן אייניקל שוין פאַרזאָרגט מיט אַ סוכה. עס איז אַן אַלטער פּראָבלעם, וואָס עגזיסטירט ביזן היינטיקן טאַג.

1. נזיר, נג, א.

2. משנה, סוכה, ב, ה.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

וואָס אויך די מאָדערנע פּעדאַגאָגן זוכן נאָך דאַרויף אַן ענטפּער :
פון ווען אַן דאַרפּט מען זאָרגן פאַר דער דערציאונג פון קינד ?
זאָגט שמאי : פון ווען אַן ?! — פון דעם ערשטן טאָג ווען עס ווערט
געבוירן !

*

ומעשה בשמאי הזקן שלא היה רוצה להאכיל את בנו בידו
אחת, וגורו עליו חכמים שיאכילו בשתי ידיו.¹

עס האָט פּאַסירט ביי שמאי הזקן, אַז ער האָט, יום כּפּור, נישט
געוואָלט זיין יינגל געבן צו עסן מיט איין האַנט, האָבן אים די אַנדערע
חכמים באַוויגן, אַז מיט ביידע הענט זאָל ער אים געבן צו עסן.
יום כּפּור גיט מען, געווענלעך, די קינדער צו עסן אַזוי כאַפּעדיק,
אַז זיי זאָלן וויסן, אַז עס איז נישט אַזוי ווי אַלע טאָג. ווערט דאָ באַ-
נוצט דער אויסדרוק, אַז שמאי האָט נישט געוואָלט געבן צו עסן מיט
איין האַנט, אַזוי ווי עס פירט זיך אום יום כּפּור — אָבער אַז ער איז
פון די אַנדערע חכמים געוואָרן באַוויגן דערצו, איז עס ממילא גע-
וואָרן פאַרוואַנדלט אין אַ גאַנצן ענין און עס האָט שוין אויסגעזעען, ווי
ער וואָלט געגעבן דעם יינגל צו עסן מיט ביידע הענט.
אגב, זעט מען דאָ ביי דעם דאָזיקן עפיוזאָד, אַז שמאי איז דאָך
נישט געווען אַזאַ שווערער עקשן, ווי מען שטעלט זיך פאַר, נאָר האָט
דאָך נאָכגעגעבן זיינע חברים.
דער דאָזיקער פּאַקט איז אויך זער כאַראַקטעריסטיש פאַר שמאי'ן
דערמיט, דאָס ווען ער האָט שוין יאָ נאָכגעגעבן זיינע חברים, האָט ער
אַליין, מיט זיינע אייגענע הענט, און נישט דורך אַן אַנדערן, געגעבן דעם
קינד צו עסן.

1. תוספתא, יומא, ה ; בבלי, עו, ב.

שמאי דער קנאי

האומר לשלוחו: צא הרוג את הנפש! — הוא חייב ושולחיו פטור. שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא: שולחיו חייב, שנאמר: „ואותו הרגת בחרב בני עמון“¹.

אז מען שיקט עמיצן הרג'ענען א מענטש, איז נאָר חייב דער אויס־פירער, אָבער נישט דער שיקער. שמאי הזקן זאָגט אין נאָמען פון חגי הנביא, אַז דער שיקער איז יאָ חייב, אַזוי ווי עס שטייט אין פסוק וועגן דער מעשה מיט אוריה החתי: „און אים האָסטו גע'הרג'עט מיט דער שווערד פון די בני עמון“, זעט מען דערפון, אַז עס איז אַזוי ווי מען הרג'עט אַליין.

אייגנטלעך, איז פון דאָרטן אַ גאַנץ קנאַפע ראיה: ווייל עס איז אַ וועזנטלעכער אונטערשיד צווישן אַ מלך, וואָס מען מוז פאַלגן זיינע באַפעלן — און אַ געווענלעכער מענטש, וואָס אים מוז מען נישט פאַלגן. נאָר די דאָזיקע פלוגתא איז, גאַנץ וואַרשיינלעך, גאַרנישט אַזוי אומשולדיק, ווי זי איז דאָ פאַרמולירט און אורשפרינגלעך איז טאַקע גע־ווען די רייד, נישט וועגן אַ געווענלעכן מענטש, נאָר וועגן אַ הערשער. איז דאָריבער אויך פאַרשטענדלעך, פאַרוואָס שמאי האָט געדאַרפט צו פאַרופן זיך אַזש אויף חגי הנביא.

די דאָזיקע פלוגתא איז, זעט זיך אויס, פאַרבינדן מיט אַ מעשה נורא, וואָס עס גיט איבער דער היסטאָריקער יוסף בן מתתיהו הכהן, 29אָוויס:

דער יונגער הורדוס, דער דאָמאַלטיקער הערשער אין גליל אין נאָמען פון הורקנוס, האָט אַן שום דין און משפט באַפוילן אומצוברענגען דעם פאַטריאַט, דעם קנאי, חזקיה² מיט זיינע אָנהענגער. האָט די דאָזיקע רציחה אַרויסגערוּפן אַ שטאַרקן שטורם צווישן פאַלק, אַז הורקנוס האָט ענדלעך דאָך נאָכגעגעבן און גערופן הורדוס'ן צו משפט פאַר די יידישע סנהדרין אין ירושלים.

האָט הורדוס זיך טאַקע געשטעלט צום משפט, אָבער נישט ווי אַ

1. שמואל ב, יב, ט.

2. קידושין, מג, א.

3. גרעץ איז נוטה אַנצונעמען, אַז ער איז דער פאַטער פון חנניה, דער זיידע פון אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גוריון; איז דעריבער פאַרשטענדלעך, פאַרוואָס מען רעכנט אויס אַלע פיר דורות פון דער דאָזיקער באַרימטער משפחה.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

באשולדיקטער, נאָר ווי אַ מעכטיקער הערשער : אַנגעטוען אין אַ פּוּר-
פּוּרן מאַנטל און אַרומגערינגלט מיט אַ באַוואַפנטער מיליטערישער וואַך.
גיט איבער יוסף פּלאַוויוס, ווי אַלע ריכטער, די סנהדרין, האָבן
זיך שרעקלעך דערשראָקן און קיינער פּוּן זיי האָט דאָס מויל נישט
געעפנט, ביז עס איז אויפגעשטאַנען שמאי, דער צדיק, וואָס האָט פאַר
קיינעם נישט קיין מורא, און האָט געוואָרנט דעם מלך הורקנוס און די
סנהדרין, אַז זיי וועלן דערפאַר טייער באַצאָלן.

יוסף פּלאַוויוס ענדיקט דערמיט, דאָס שמאי האָט גאַרנישט זיך
טועה געווען און עס איז טאַקע אַלץ מקוים געוואָרן אַזוי ווי שמאי האָט
פאַראַויסגעזען, ווייל שפּעטער, ווען הורדוס איז געוואָרן מלך, האָט ער
טאַקע אומגעברענגט, אי דעם מלך הורקנוס, אי די אַלע סנהדרין, אוי-
סער גאַר שמאי'ן, וואָס הורדוס איז געווען אַנטציקט פּוּן זיין ערלעכקייט
און פּוּן זיין מוט'.

עס איז גאַנץ מעגלעך, אַז דאָס האָט פאַסירט איידער הילל איז גע-
קומען קיין ארץ ישראל.

ווען פאַרלייכטערן די בית שמאי

איז עס, אַלזאָ, אַ דבר ידוע, אַז די בית שמאי זענען מחמיר און די
בית הילל זענען מקיל, בית שמאי באַשווערן און בית הילל פאַרלייכטערן.
עס זענען אַבער אויך פאַרהאַנדן פיל פּאַלן, וווּ עס איז פאַרקערט : בית
שמאי זענען מקיל און בית הילל — מחמיר.

וויפיל זענען דאָס פאַרהאַנדן אַזעלכע פּאַלן ?

לויט ווי רבי יוחנן גיט איבער, האָט רבי מאיר גערעכנט פיר און
צוואַנציק אַזעלכע פּאַלן,¹ הגם זייער צאָל איז מער ווי טאַפּלט.

אין די איבער דריי הונדערט מחלוקות צווישן בית שמאי און בית
הילל, איז אין איבער פופציק פּוּן זיי : בית שמאי לקולא און בית הילל
לחומרא.

*

1. קדמוניות היהודים, יד, ו, אין דער גייער העברעאישער איבערזעצונג, זייט
132. אין דער גמרא סנהדרין, דף יט, ווערט דערציילט אַזאָ ענלעכע פאַסירונג וועגן
שמעון בן שטח און ינאי המלך, אַבער מענכע יידישע געלערטע דערקלערן מיט
גאַנץ וואַניקע אַרגומענטן, אַז עס דאַרפט דאָרט זיין : שמאי און הורדוס.
2. ירושלמי, סוטה, ג, ח ; שבת, ז, ב. תוספתא, עדיות, ב, ב.

בדרך כלל איז שמאי דער מחמיר און צייכנט זיך באזונדער אויס מיט אַ שטאַרקן כאַראַקטער, מיט אַ סך מוט און פירט זיך בכל חומר הדין, מיט דער גאַנצער שטרענגקייט פון געזעץ. שמאי האָט נישט ליב קיין פשרות און גייט נישט איין אויף קיין קאַמפּראַמיסן. גאַנץ באַזונדער זענען די בית שמאי שטרענג ביי שמירת שבת, ביי טומאה וטהרה און ביי טהרת משפחה. נאָר ווי געזאָגט, זענען פאַרהאַנדן איבער פופציק מחלוקות, וווּ בית שמאי זענען מקיל, הגם אַפילו בית הילל זענען דאָרטן מחמיר. וואָס איז איינגטלעך דער טעם דערביי? וואָס זענען די מאַטיוון, וואָס באַוועגן די בית שמאי מקיל צו זיין? אויב מען קאָן נישט ענטפערן אויף דער דאָזיקער פראַגע וועגן אַלע אַזעלכע פאַלן, קאָן מען אָבער יאָ ענטפערן בנוגע דער גרויסער מער-הייט פון זיי. די בית שמאי זענען מקיל, דער עיקר, צוליב צוויי ערליי מאַטיוון: ערשטנס, צוליב פאַטריאַטישע מאַטיוון. צווייטנס, לטובת די אַרעמערע און שוואַכערע און ממילא אויך לטובת דער פרוי.

פאַטריאַטישע מאַטיוון

וכך היה שמאי אומר: „עד רדתה“ — אפילו בשבת!

די דאָזיקע צוויי ווערטער: אַפילו בשבת, אַנטהאַלטן אין זיך אַ גאָר וויכטיקע לערע, וואָס איז דאַמאַלט, אין יענע צייטן, געהאַט געוועזן אַן איבעראַשנדיק נייעס. אין דער תורה, אין דער פרשה וועגן מלחמה, וווּ עס רעדט זיך וועגן באַלאַגערן אַ שטאָט פונעם שונא, ווערט דאָרטן געברויכט דער אויסדרוק: עד רדתה, ביז איר אַראַפּנידערונג. באַנוצט זיך דאָ שמאי מיט דעם דאָזיקן אויסדרוק, ווען ער וויל זאָגן, אַז מלחמה איז דוחה שבת: „עד רדתה“ — אַפילו בשבת! דאָס הייסט: קעמפּן ביז אַראַפּ, אַפילו, שבת!

1. שבת, יט, א. תוספתא, עירובין, ג. ספרי, פרשת שופטים, כ, יט.
2. דברים, פרשת שופטים, כ, כ.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

היינט צו טאג קאן דאס אוודאי אויסזען גאנץ נאטירלעך, אבער אין יענע צייטן איז די דאזיקע לערע געהאט געווען אן אויסטערליש נייעס. איז דא אינטערעסאנט צו ברענגען א זער מערקווירדיקע פאסי-
רונג פון יענע צייטן:

אין דעם ערשטן מיליטערישן אַנגריף פון די רוימער, ווען זיי זענען אַריינגעדרינגען אין ארץ ישראל, הונדערט דריי און דרייסיק יאָר פאַר חורבן ירושלים, דאָס הייסט: אינעם יאָר 63 פאַר דער צייט־רעכענונג, האָט פאַמפעיוס אין אַ זער פאַרביטערטער מלחמה נאָך אַ באַלאַגערונג פון איבער דריי חדשים, ביי גאַר גרויסע פאַרלוסטן, איינגענומען ירושלים. שרייבט יוסף פלאַוויוס אין זיין קדמוניות היהודים, אַז עס האָט אַ סך געהאַפּן די רוימער ביים אייננעמען ירושלים, דאָס וואָס די יידישע קעמפער האָבן זער שטרענג אַפּגעהיטן שבת אין דער מלחמה ביי דער באַלאַגערונג פונעם שונא.

לויט ווי יוסף פלאַוויוס גיט איבער, האָבן דאָמאַלט די יידישע קעמפער אין באַלאַגערטן ירושלים (אגב: בלויז צדוקים) זיך געפירט, אַז שבת האָבן זיי זיך פאַרטיידיקט נאָר אויסשליסלעך דאָמאַלט, ווען דער שונא האָט זיי דירעקט אַטאַקירט און עס איז שוין געהאַט געווען אומ־מיטלבאַר ממש סכנת־נפשות. דאָגעגן, אַבער, האָבן זיי נישט געשטרעט די רוימער צו מאַכן אום שבת אַלע זייערע צוגרייטונגען צום אַנטגילטיקן אַנגריף. דאָס האָט ביי זיי נישט געהייסן סכנת נפשות, אַז מען זאָל מעגן מחלל שבת זיין.

האָבן טאַקע די רוימער אויסגענוצט די שבתים, כדי דאָמאַלט צו מאַכן אַלע זייערע נויטיקע צוגרייטונגען, וואָס אין דער וואַכן זענען זיי דורך די יידישע קעמפער געוואָרן געשטרעט דאָס צו טוען.

שבת, האָבן די רוימער פאַרשיט די שוין־גריבער אַרום דעם הר הבית, אַרום דעם באַרג, וווּ עס איז געשטאַנען דאָס בית המקדש. זיי האָבן אויך דאָמאַלט אויפגעשטעלט די טורעמס, כדי צו קאָנען אַרײַן בערשפרינגען די מויערן. אַזוי האָבן זיי גוט אויסגענוצט די שבתים אויף איינצואַרדענען זיך און אויפבויען זייערע אַלע נויטיקע פּאַזיציעס.

יוסף פלאַוויוס פירט אויס, אַז די שבתים האָבן דערמעגלעכט פאַמפּעיוס׳ן איינצונעמען דאָס בית המקדש און טאַקע אום שבת. ער האָט אויך באלד אויסגעפירט אַ שרעקלעכע שחיטה אויף אַלע, וואָס האָבן זיך דאַרטן געפונען.¹

1. תולדות מלחמת היהודים, א, ז, ג. קדמוניות היהודים, יד, אין דער העב־
רעאישער איבערזעצונג, זייט 122.

דוד מלכי

*

זעט מען, אז פארהעלטעניש-מעסיג, נישט לאנג נאך דער דאזיקער
אזוי טראגישער פאסירונג, האָט דער קאָנסערוואַטיווער שמאי, וואָס איז
באַקאַנט אַלס שטרענגער מחמיר אין די דינים וועגן היטן שבת, גענומען
לערנען נייעס: אַז מלחמה איז דוחה שבת, נישט נאָר דווקא ביים פאַר-
טידיקן זיך, נאָר אויך אַפילו ביים אַנגרייפן דעם שונא, אַפילו ביים
באַלאַגערן זיינע שטעט:

„עד רדתה“ — אפילו בשבת!

* * *

אזוי איז שמאי אויך מקיל ביי אַזאַ האַרבער עברה, ווי איסור נדה
און ער דערקלערט טאַקע גאַנץ קלאַר דעם פאַטריאַטישן מאַטיוו פאַר
זיינע פאַרלייכטערונגען:

שמאי אומר: כל הנשים דין שעתן; והילל אומר: מפקידה
לפקידה, אפילו לימים הרבה.¹

אמר לו שמאי להילל: אם כן, בטלת בנות ישראל מפריה
ורביה!²

האָט שמאי געזאָגט צו הילל'ן: אויב אזוי, אַז דו זאָלסט אזוי פיל
מחמיר זיין, וועסטו דאָך פאַרמינערן די געבורטן ביי יידן!

*

אויך אין דער ווייטערדיקער משנה איז שמאי מקיל און אוודאי צוליב
דעם זעלבן מאַטיוו.

הילל אומר: מלא הינ מים שאובין פוסלין המקוה, אלא
שאדם חייב לומר בלשון רבו; ושמאי אומר: תשעה קבין.³

1. משנה, עדיות, א, א; נדה, א, א.

2. נדה, ג, ב.

3. משנה, עדיות, ג, הינ = 12 לוגין. קב = 4 לוגין. קומט אויס, אַז 9 קבין

איז 3 הינ.

*

דערפאר אָבער אין דער פּראָגע וועגן דעם מינימום קינדער, וואָס אַ ייד דאַרפט שטרעבן דערצו — זענען די בית שמאי, פאַרשטייט זיך, לחומרא :

לא יבמל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים. בית שמאי אומרים: שני זכרים; וביה הילל אומרים: זכר ונקבה, שנאמר¹: „זכר ונקבה בראם².”

די בית הילל האַלטן, אַז עס איז אויך גענוג אַ יינגל מיט אַ מיידל. דאָגעגן אָבער האַלטן די בית שמאי, אַז דער מינימום איז צוויי יינגלעך.

*

מי שנזר נזירות מרובה, והשלים את נזירותו, ואחר כך בא לארץ — בית שמאי אומרים: נזיר שלושים יום; ובית הילל אומרים: נזיר בתחילה³.

ער האָט גענומען אויף זיך צו זיין אַ נזיר, אַ לאַנגע צייט, און נאָכדעם ווי ער האָט שוין געהאַט אויסגעפירט דאָס גאַנצע נזירות, איז ער געקומען קיין ארץ ישראל — זאָגן די בית שמאי, אַז עס איז גענוג, דאָס ער זאָל אין ארץ ישראל פירן נזירות נאָר דרייסיק טאָג. די בית הילל זאָגן, אַז ער מוז נאָכאַמאָל אָנהייבן צו פירן דאָס נזירות פון דער גאַנצער צייט, ווייל דאָס נזירות, וואָס ער האָט אויסגעפירט אין חוץ לאַרץ, ווערט גאַרנישט גענומען אין באַטראַכט. דער טעם פון בית שמאי איז, גאַנץ וואַרשיינלעך, אַז דאָס מוזן נאָך אַמאָל אָנהייבן אויפסניי דאָס גאַנצע נזירות, קאָן אַמאָל זיין אַ מניעה צוריקצוקומען קיין ארץ ישראל.

1. בראשית, ה, ב.
2. משנה, יבמות, ו, ו.
3. משנה, נזיר, ג, ו.

בית שמאי לטובת די ארעמע און שוואכע

בית שמאי אומרים יחלוקו יורשי הבעל עם יורשי האב; ובית הילל אומרים: נכסים בחזקתן.

ווען מען קאן נישט גענוי פעסטשטעלן, ווער פון די צוויי בעלי דינים האבן רעכט, זאגן די בית שמאי: יחלוקו, זאלן זיי זיך צעטיילן גלייך אויף גלייך. דאגעגן אבער די בית הילל האלטן זיך ביים כלל: נכסים בחזקתן, דאס הייסט: דער קאפיטאל בלייבט שטענדיק אומבאָרירט ביי די אייגנטימער, ביז עס זענען פארהאנדן קלאַרע און נישט וואַקלדיקע באַווייזן געגן זיי.

עס פאַרשטייט זיך, אַז דער דאָזיקער פּריציפּ: נכסים בחזקתן, וואָס פאַרזיכערט דעם קאָפיטאַל, איז לטובת די רייכע און פאַרמעגלעכע.

*

בית שמאי אומרים: הבקר לעניים — הבקר; ובית הילל אומרים: אינו הבקר, עד שיובקר אף לעשירים, כשמימה?

די בית שמאי זאגן, אַז מען איז מפקיר נאָר פאַר אַרעמע־לייט — איז עס הפקר. די בית הילל זאגן, אַז עס איז נישט הפקר, ביז מען איז עס נישט מפקיר אויך פאַר די רייכע, אַזוי ווי שמיטה. פאַרמעל זענען דאָ די בית הילל אַוודאי גערעכט, אַבער די בית שמאי פאַרבייגן לטובת די אַרעמע־לייט.

*

הגוזל את המריש ובנאו כבירה, בית שמאי אומרים: יקעקע את הכירה ויטול את המריש; ובית הילל אומרים: מחשב כמה היה שוה ונותן לבעלים, מפני תקנת השבים?

היורד לחרכתו של חברו ובנאָה שלא ברשות, וכשהוא יוצא אומר: תנו לי עצי ואבני — אין שומעין לו. רבן שמעון

1. משנה, יבמות, ד, ג; כתובות, ה, ו; בבא בתרא, טח—ט.

2. משנה, פאה, ו, א; עדיות, ד, ג.

3. תוספתא, בבא קמא, י; ירושלמי, ט, א; גיטין, ה, ו. בבלי, נה, א.

בן גמליאל אומר: בית שמאי אומרים: הרשות בידו;
ובית הלל אומרים: אין שומעין לו.¹

ער גז'לט אַ בעלקע און מויערט זי איין אין פּאַלאַץ, זאָגן די בית שמאי: זאָל ער צעוואַרפן דעם פּאַלאַץ און צונעמען זיין בעלקע. די בית הלל זאָגן: ער באַרעכנט וויפיל די בעלקע איז ווערט געווען און באַ- צאָלט איר אייגנטימער, כדי בכלל צו פּאַרלייכטערן די, וואָס ווילן תשובה טוען.

ער דרינגט אַרײַן, אָן דערלויבעניש, אין יענעם חורבה און בוט זי אויף, און ביים אַרויסגיין וויל ער צוריק זיין בוי-מאַטעריאַל — באַקומט ער נישט. זאָגט רבן שמעון בן גמליאל, דאָס די בית שמאי האַלטן, אַז ער האָט יאָ רעכט דאָס צו פּאַדערן, נאָר די בית הלל האַלטן אַז נישט.

די דאָזיקע צוויי דינים ווערן געברענגט, יעדערער באַזונדער, אויף פּאַרשידענע שטעלן אין תלמוד, נאָר אין דער תוספתא ווערן זיי גע- ברענגט ביידע צוזאַמען.

אין ערשטן דין איז אַלץ נאָרמאַל: די בית שמאי, ווי עס איז זייער שטייגער, האַלטן: יקוב הדין את ההר! מיט גאַרנישט זיך רעכענען נאָר מיט דער גערעכטיקייט: ער האָט גע'גז'לט אַ פרעמדע בעלקע און זי איינגעמויערט אין זיין פּאַלאַץ — קאָן יענער צעוואַרפן דעם פּאַלאַץ און זי צוריקנעמען. די בית הלל, ווי עס איז זייער שטייגער, גייען יאָ איין אויף פּשרות: ער האָט דאָך זי שוין איינגעמויערט אין פּאַלאַץ, טאָ זאָל ער באַצאָלן איר ווערט און פטור.

דאָס איז נאָר ביים ערשטן דין, אָבער ביים צווייטן דין קאָן אויסזען, אַז ביידע, אי די בית שמאי, אי די בית הלל, זענען אינגאַנצן נישט קאַנ- סעקווענט לגבי זייערע אייגנטלעכע שיטות: דאָ זענען גאָר די בית הלל בכל חומר הדין, אינגאַנצן שטרענג צום געזעץ: ער איז אָן דער- לויבעניש אַרײַן אין יענעם אייגנטום — זאָל ער אַרויס, אַזוי ווי עס איז דער פּאַרמעלער דין. דאָגעגן אָבער די בית שמאי גייען יאָ איין לפנים משורת הדין: ער האָט טאַקע געהאַנדלט געגן געזעץ, דאָך זאָל ער מעגן פּאַרלאַנגען צוריק דאָס מאַטעריאַל, וואָס ער האָט אַריינגע- לייגט.

נאָר לויט דער קאַנצעפּציע, וואָס איז דאָ אויבן געוואָרן אַנטוויקלט, זענען די בית שמאי יאָ קאַנסעקווענט: זיי זענען לטובת דעם אַרעמערן:

1. תוספתא, בבא קמא, י; כתובות, ת. בבא מציעא, קא, א.

אין דעם ערשטן פאל, ביים איינמויערן א פרעמדע בעלקע, שטייט דאך בפירוש: ובנאָה בבירה, ער האָט זי איינגעמויערט אין פאלאץ — איז ער דאך נישט קיין אַרעמאָן און מען דאַרפט נישט פאַר אים זוכן קיין ספעציעלע פאַרלייכטערונגען. ער האָט גע'גזל'ט אַ בעלקע איינצור־מויערן ביי זיך אין פאלאץ — מוז ער זי צוריקגעבן, אין רחמים בדין!
 דאָגעגן אָבער אין דעם צווייטן פאל, ווער ציט זיך דאָס אַרײַן אין אַ חורבה? — פאַרשטייט זיך, אַן אַרעמאָן. עס איז טאַקע נישטאָ קיין עצה און ער מוז פון דאַרטן אַרויס, אָבער עס איז אַ יושר, אַז מען זאָל אים, על כל פנים, באַצאָלן פאַר דעם בוי־מאַטעריאַל.

*

מי שחציו עבד וחציו בן חורין, עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד. דברי בית הלל. אָמרו להם בית שמאי: תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם. לישא שפחה — אינו יכול, בת חורין — אינו יכול; לבטל? — והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנאמר: „לא תהו בראת, לשבת יצרה.“ אלא, מפני תקון העולם, כופין את רבו, ועושה אותו בן חורין, וכותב שטר על חצי דמיו. חזרו בית הלל להורות כבית שמאי.¹

עס איז פאַרהאַנדן אַמאָל אַ פּראָבלעם: חציו עבד וחציו בן חורין, אַ העלפט איז ער אַ קנעכט און אַ העלפט איז ער אַ פּרייער מענטש. ער האָט, למשל, געהערט צו צוויי אייגנטימער און נאָר איינער פון זיי האָט אים באַפּרייט.

אגב, דאַרפט מען געדענקען, אַז דער דאָזיקער פּראָבלעם איז גע־וואָרן באַהאַנדלט, דאַמאָלט, אינעם ערשטן יאָרהונדערט. עס איז אויך כּדאי צוצוגעבן, אַז דאָ רעדט זיך וועגן אַן עבד כּנעני, אַ קנעכט, אַ גוי, אַ געצנדינער.

זאָגן די בית הלל: אַ טאָג דינט ער זיין הער און אַ טאָג דינט ער זיך אַליין.

האָבן די בית שמאי געזאָגט צו די בית הלל: זיין הער האָט איר טאַקע פאַרזאָרגט, אָבער נישט אים אַליין. וואָס זאָל ער טוען? חתונה האָבן מיט אַ דינסט — קאָן ער נישט, מיט אַ פּרייע — קאָן ער נישט.

1. ישעיהו, מה, ית.
 2. משנה, עדיות, א, יג; גיטין, ד, ה.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

זאל ער בלייבן אליין? איז עס דאך געגן דער נאטור, אזוי ווי דער נביא זאגט, אז נישט צו זיין וויסט איז די וועלט באשאפן געווארן. טא וואס איז די עצה? — איז מפני תקון העולם, צווינגט מען דעם אייגנטימער, אז ער זאל אים באפרייען און יענער שטעלט אים אויס א וועקסל אויף דער העלפט פון זיין ווערט.

האבן די בית הילל איינגעזען אין דער גערעכטיקייט פון די בית שמאי און האבן זיך געלאזט איבערצייגן.

אגב, קומט דא ביי די בית שמאי צום אויסדרוק דער אייביקער אמת, אז פרייהייט איז נישט טיילבאר; אז א האלבע פרייהייט — איז קיין פרייהייט נישט.

און נאך עפעס:

אייגנטלעך, וואס הייסט, ער זאל אויסשטעלן א וועקסל אויף דער העלפט פון זיין ווערט? פון וואנעט וועט ער האבן צו באצאלן? ער ווערט דאך ערשט יעצט באפרייט און ממילא פארמאגט ער דאך גאר-נישט?!

קומט דא טאקע אויך צום אויסדרוק, אז א פרייער מענטש האט שטענדיק די אויסזיכט צו קאנען זיך ארויפארבעטן.

*

לויט דעם תלמוד בבלי, האלטן די בית הילל, אז מען טאר נישט ביים עסן זיך באנוטצן מיט א באדינער אן עם הארץ, נאר די בית שמאי האלטן, אז מען מעג יא:

בית הילל סברי: אסור להשתמש בשמש עם הארץ; ובית שמאי סברי: מותר להשתמש בשמש עם הארץ.

* * *

אויך אין די מחלוקות צווישן די בית שמאי און די בית הילל, וואס ווערן דא ווייטער געברענגט, זענען די בית שמאי לטובת העניינים, צום גינסטן פון די ארעמעלייט:

1. כרכות, נב, ב.

שמאי אומר: מקב לחלה; והילל אומר: מקביים.¹

*

מלבנות התבואה שבין הזיתים, בית שמאי אומרים: פאָה
מכל אַחת ואַחת; בית הילל אומרים: מאַחת על הכל?²

*

כרם רבע וכ"ו, בית שמאי אומרים: יש לו פרט ויש לו
עוללות, והעניים פודין לעצמם; ובית הילל אומרים: כלו
לגת.³

*

וכמה הוא מרובה (שיהא מחויב בראשית הגז)? — בית
שמאי אומרים: שתי רחלות, שנאמר: „יחיה איש עגלת
בקר ושתי צאן“; ובית הילל אומרים: חמש, שנאמר:
„וחמש צאן עשויות“.⁴

*

בית שמאי אומרים: לא ימכור לו (למי שחשוד על שבי-
עית) פרה חורשת, בשביעית; ובית הילל מתירין, מפני
שהוא יכול לשחטה.⁵

*

לא יאמר אדם לחברו: הלויני כור חטים ואני אתן לך
לגורן, אבל אומר לו: הלויני עד שיבוא בני, או עד שאמצא
מפתח; והילל אומר. וכן היה הילל אומר: לא תלוה אשה
ככר לחברתה עד שתעשנה דמים, שמא יוקרו חטים ונמצאו
באות לידי רבית.⁶

-
1. משנה, עדיות, א. ב.
 2. משנה, פאה, ג. א.
 3. משנה, פאה, ז. ו; מעשר שני, ה. ג.
 4. ישעיהו, ז. כא.
 5. שמואל א, כה, יח.
 6. משנה, חולין, יא. ב. ספרי, דברים, פרשת שופטים, יח. ד.
 7. משנה, שביעית, ה. ת.
 8. משנה, בבא מציעא, ה. ט; תוספתא, ו. יד.

*

השולח יד בפקדון, בית שמאי אומרים: ילקח בחסר וביתר;
ובית הלל אומרים: כשעת הוצאה. רבי עקיבא אומר:
כשעת התביעה.¹

*

החושב לשלוח יד בפקדון — בית שמאי אומרים: חיב;
ובית הלל אומרים: אינו חיב, עד שישלח בו יד, שנאמר:
„אם לא שלח ידו במלאכו רעהו“.²

*

שני עמרים — שכחה, ושלישה — אינם שכחה. שני צבורי
זיתים והרוכים — שכחה, ושלישה — אינם שכחה. שני
חצני פשתן — שכחה, ושלישה — אינם שכחה. שני גרגרים
— פרט, ושלישה — אינם פרט, שני שבלים — לקט,
ושלישה — אינם לקט. אלו כדברי בית הלל; ועל כולם,
בית שמאי אומרים: שלישה — לעניים, וארבעה לבעל
הבית.³

* * *

בכלל זענען פארהאנדן זער וועניג כללים, וואס זאלן נישט האבן
קיין שום אויסנאמען, זענען אויך דא פארהאנדן צוויי אויסנאמען, וויל
עס גייט אין דער פסיכאלאגישער אויסטייטשונג פון דעם אייגנטימערס
האנדלונג, וואס דערפון איז אפהענגיק, צי עס איז יא שכחה, צי נישט:

כל עמרי השדה של קב קב, ואחד — של ארבעה קבים,
ושכחו, בית שמאי אומרים: אינו שכחה; ובית הלל
אומרים: שכחה.⁴

1. משנה, בבא מציעא, ג, יב.
2. שמות, פרשת משפטים, כב, ז.
3. משנה, בבא מציעא, מכילתא, פרשת משפטים, כב, ז.
4. משנה, פאה, ו, ח.
5. משנה, פאה, ו, א.

העומר שהוא סמוך לגפה ולגדיש ולבקר ולכלים, ושכחו —
בית שמאי אומרים: אינו שכחה; ובית הלל אומרים:
שכחה.¹

* * *

עס וואלט געווען א שאד אדורכצולאזן די באקאנטע משנה, וואס
די משכילים האבן וועגן איר גערעדט מיט ביטול און לצנות:

ביצה שנולדה ביום-טוב — בית שמאי אומרים: תאכל.
ובית הלל אומרים: לא תאכל.²

אן איי, וואס אן עוף האט געלייגט אום יום-טוב, זאגן די בית שמאי,
אז מען מעג עס באלד עסן און די בית הלל זאגן, אן נישט, נאר ערשט
נאך יום-טוב.

די קלוגע משכילים האבן נישט פארשטאנען, אז ביי א ייד אן ארע-
מאן קאן אמאל זיין א פארלייכטערונג צו מעגן עסן א פריש איי, יום-
טוב, ווען עס איז זער באגרענעצט דאס באקומען פרישע שפיזן.

בית שמאי לטובת דער פרוי

געטריי צו זייערער שיטה: צו שטיצן די ארעמערע און שוואכערע,
זענען די בית שמאי אין אלע זייערע פלוגות און מחלוקות מיט די בית
הלל וועגן מאן און פרוי — שטענדיק לטובת דער פרוי:

בית שמאי אומרים: לא יגרש אדם את אשתו, אלא אם
כן מצא בה דבר ערוה, שנאמר:³ „כי מצא בה ערות דבר“;
ובית הלל אומרים: אפילו הקדיחה תבשילו, שנאמר: „כי
מצא בה ערות דבר“.⁴

1. משנה, פאה, ו, ב.

2. משנה ריש ביצה.

3. דברים, פרשת כי תצא, כה, א.

4. משנה, סוף גיטין.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

די בית שמאי זאגן: מען טאָר נישט פאַרטרייבן די פרוי, אויסער
מען האָט ביי איר אַנטדעקט אַ זינד פון פאַראַט; און די בית הלל זאָגן:
אַפילו ווען זי האָט נאָר געלאָזט אַנברענען דאָס געקעכטס.

*

אויך אין אַלע אַנדערע פלוגות צווישן די בית שמאי מיט די בית
הלל וועגן מאַן און פרוי — זענען שטענדיק די בית שמאי לטובת
דער פרוי:

בית שמאי מתירין הצרות לאַחים; ובית הלל אומרים¹.

עס איז אינטערעסאַנט, דאָס ווען עס האָט זיך געטראָפן אַזאַ פאַל
ביי דעם נשיא, רבן גמליאל אַליין, האָט ער, אין אַזאַ האַרבן ענין, זיך
געפירט ווי די בית שמאי:

מעשה בבתו של רבן גמליאל שהיתה נשואה לאַבא אַחיו
ומת בלא בנים, וייבם רבן גמליאל את צרתה².

*

אַרבעה אַחין, שנים מהן נשואים שתי אַחיות, ומתו הנשור-
אים את האַחיות — הרי אלו חולצות ולא מתיבמות. ואם
קדמו וכנסו — יוציאו. רבי אליעזר אומר: בית שמאי
אומרים: יקימו; ובית הלל אומרים: יוציאו³.

*

שלושה אַחין, שנים מהם נשואים שתי אַחיות, ואחד מופנה.
מת אחד מבעלי אַחיות, ועשה בה מופנה מאמר ואחר כך
מת אַחיו השני, בית שמאי אומרים: אשתו עמו, והלז
תצא משום אחות אשתו; ובית הלל אומרים: מוציא את
אשתו כגט ובחליצה, ואשת אַחיו, בחליצה. זו היא שאַמרו:
אוי לו על אשתו ואוי לו על אשת אַחיו⁴.

1. משנה, יבמות, א, ד.

2. יבמות, דף טו, א.

3. משנה, יבמות, ג, א.

4. משנה, יבמות, ג, ה.

דוד מלכי

*

פוטרו אדם את אשתו בגט ישן; ובית הילל אוסרים. ואיזהו גט ישן? — כל שנתיחד עמה אחר שכתבו לה.¹

*

המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי, בית שמאי אומרים: אינה צריכה הימנו גט שני; ובית הילל אומרים: צריכה הימנה גט שני.²

*

המדיר את אשתו מת' המ', בית שמאי אומרים: שתי שבתות, כלידת נקבה; ובית הילל אומרים: שבת אחת, כלידת זכר וכימי נדתה. יותר על כן, יוציא ויתן כתובה.³

*

הנותן רשות לשלשה לקדש לו את האשה, רבי נתן אומר: בית שמאי אומרים: יכולים שנים לעשות עדים, ואחד — שליח; ובית הילל אומרים: שלשתן שליחים ואינן יכולין להעד.⁴

*

האשה שנפלה לה נכסים עד שלא תתאָרס, מודים בית שמאי, ובית הילל שמוכרת ונותנת וקים. נפלו לה משנתאָרסה, בית שמאי אומרים: תמכור; ובית הילל אומרים: לא תמכור.⁵

*

-
1. משנה, גיטין, ה, ד. תוספתא, עדיות, ב, ד.
 2. משנה, גיטין, ה, ט.
 3. תוספתא, עדיות, ב. משנה, כתובות, ה, ו.
 4. תוספתא, קידושין, ד; בבלי, מג, א.
 5. משנה, כתובות, ה, א.

מתו בעליהן עד שלא שתו, בית שמאי אומרים: נוסלות
כתובה ולא שותות; ובית הלל אומרים: לא שותות ולא
נוסלות כתובה.¹

*

שמע אביה והפר לה ולא הספיק הכעל לשמוע עד שמת,
חוזר האב ומפר חלקו של בעל. אמר רבי נתן: הן הן
דברי בית שמאי; ובית הלל אומרים: אין יכול להפר.²

*

נדרה מלהניק את בנה, בית שמאי אומרים: שוממת את
דדיה; ובית הלל אומרים: כופה אותה להניק.³

*

אין די ווייטערדיקע פלוגתות האבן די בית הלל זיך געלאזט איין
בערציגן אין דער גערעכטיקייט פון דער מיינונג פון די בית שמאי,
לשובת דער פרוי:

אלו דברים שחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי:
האשה שבאה ממדינת הים ואמרה: „מת בעלי“ — תנשא,
„מת בעלי“ — תתיבם; ובית הלל אומרים: לא שמענו
אלא כבאה מן הקציר — כלכד. אמרו להם בית שמאי:
אחת הבאה מן הקציר, ואחת הבאה מן הזיתים, ואחת
הבאה ממדינת הים; לא דברו בקציר, אלא בהות. חזרו
בית הלל להורות כבית שמאי.

*

בית שמאי אומרים: תנשא ותטול כתובתה; ובית הלל
אומרים: תנשא, ולא תטול כתובתה. אמרו להם בית שמאי:

1 משנה סוטה, ד, ב.
2 נדרים, סט, א; תוספתא, ו.
3 תוספתא, כתובות, ה; ירושלמי, ה; בבלי, נט, ב.

דוד מלכי

התרתם את הערוה החמורה, לא תתירו את הממון הקל? !
וכ"ו. חזרו בית הילל להורות כדברי בית שמאי.¹

*

בית שמאי עבדין כתובה מדרש, דבית שמאי דרשי מספר
כתובה נלמד שהוא כותב לה, שאם תנשאי לאחר, תמלי מה
שכתוב ליכי, חזרו בית הילל להורות כדברי בית שמאי.²

* * *

אין אֵלע פלוגתות מיט בית הילל, איז בית שמאי לטובת דער פרוי,
אויסער ווען עס האַנדלט זיך וועגן כהנים און אויך וועגן קדשים:

הנותן גט לאשתו ולא שהדו, בית שמאי אומרים: פסלה
מן הכהונה.³

*

כתב לגרש את אשתו ונמלך, בית שמאי אומרים: פסלה
מן הכהונה; ובית הילל אומרים: אף על פי שנתנו לה
על תנאי ולא נעשה התנאי, לא פסלה מן הכהונה.⁴

*

המסלדת בבנה, בית שמאי פוסלין; ובית הילל מכשירין.
שתי נשים שהיו מסלדות זו את זו, בית שמאי פוסלין; ובית
הילל מכשירין.⁵

*

-
1. משנה, עדיות, א, יב; יבמות, טו, ב—ג. תוספתא, עדיות, א, ו.
 2. ירושלמי, כתובות, ד, ח.
 3. תוספתא, גיטין, ח.
 4. משנה, גיטין, ח, ח.
 5. ירושלמי, גיטין, ח, ח. תוספתא, סוטה, ה. סנהדרין, סט, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

בשר בכור, בית שמאי אומרים : אין מאכילין אותו לנדות ;
ובית הלל אומרים : מאכילין אותו לנדות.¹

* * *

ביי די יונגע מיידלעך, וואָס זייערע פאָמיליע מאַכט זיי חתונה אָפילו
געגן זייער ווילן, זענען די בית שמאי מחמיר און דערקלערן בפירוש
דעם מאַטיוו :

אָמרו לְהֵן בית שמאי : אין בנות ישראל הפקר !

הָאֵבֶן די בית שמאי צו זיי (צו די בית הלל) געזאָגט : יידישע טעכ-
טער זענען נישט הפקר !²

* * *

עס איז אַוודאי זער כאַראַקטעריסטיש די פּלוגתא צווישן בית שמאי
און בית הלל וועגן דעם מינימום, וואָס עס מוז ווערט זיין די קידושין,
וואָס דער מאַן איז דערמיט מקדש די פרוי :

בכסף, בית שמאי אומרים : בדינר, ובשוה דינר ; ובית
הלל אומרים : בפרוטה, ובשוה פרוטה.³

די בית שמאי זאָגן, אַז מקדש זיין אַ פרוי קאָן מען, מינדעסטנס,
מיט אַ גילדן, אָדער מיט דער ווערט פון אַ גילדן. די בית הלל זאָגן,
אַז עס איז גענוג מיט אַ פרוטה, אָדער מיט דער ווערט פון אַ פרוטה.
אַ פרוטה איז די קלענסטע מטבע. אַ דינר, אַ גילדן, האָט די ווערט
פון אַ צוויי הונדערט פרוטות.

*

איז אפשר כדאי דאָ צו באַהאַנדלען אַביסל אויספירלעכער דעם
אייגנטלעכן זין פון דער דאָזיקער פּלוגתא.
עס איז אַלע גוט באַקאַנט, ווי שטרענג עס ווערט ביי יידן אָפּגע-

1. תוספתא, בכורות, ג.
2. משנה, יבמות, יג, א.
3. משנה, ריש קידושין.

היטן טהרת משפחה, דאָס ריינע און ערלעכע צוזאַמענלעבן צווישן מאַן און פרוי, און וואָס עס באַדייט אשתי-איש, אַ פאַרהייראַטע פרוי.

איז דער דין אַז אַזוי ווי אַ מאַן איז מקדש אַ פרוי מיט געלט אַדער מיט עפעס אַ ווערט-זאַך ווערט זי זאָפאַרט אַן אשתי-איש. שטעלט זיך באַלד, ממילא, די פראַגע: ווי גרויס דאַרפט זיין די סומע געלט אַדער דער ווערט פון דער זאַך, אַז די קידושין זאָלן זיין גילטיק.

פאַרשטייט זיך, אַז ביים באַשטימען דעם מינימום ווערט גענומען אין באַטראַכט אויך דער אַרעמסטער קלאַס צווישן דער באַפעלקערונג, ווייל די באַשטימונג מוז דאָך זיין איינהייטלעך פאַר אַלע.

איז דאָס דאָך בכלל אַ זער שווער און גאַר האַרבער פראַבלעם, ווייל אויב עס זאָל ווערן באַשטימט אַזאַ מינימום וועט דאָך אויסקומען, אַז אויב מען איז מקדש מיט אַ קלענערער סומע אַדער מיט אַ זאַך, וואָס האָט אַ קלענערן ווערט — זאָלן טאַקע די קידושין נישט זיין גילטיק און די פרוי איז ממילא נישט קיין אשתי-איש און מעג חתונה האָבן מיט אַן אַנדערן מאַן.

איז דאַריבער גאַנץ פאַרשטענדלעך די שטעלונג פון די בית הילל, אַז דער מינימאַלסטער ווערט און די קלענסטע מטבע וואָס עגזיסטירט, אַפילו אַ פרוטה, איז שוין גענוג, אַז די קידושין זאָלן זיין גילטיק.

דאַגעגן אַבער די בית שמאי, אַז זיי האָבן יאָ באַשטימט אַ מינימום, אַ דינר, האָט דאָך זיי, זיכער, געמוזט באַוועגן דערצו עפעס אַ גאַר וויכ-טיקער מאַטיוו. טאָ וואָס איז ער, דער דאָזיקער אַזוי וויכטיקער מאַטיוו? אויף דער דאָזיקער פראַגע גיט אַן ענטפער דער גרויסער תלמודי-שער אויטאָריטעט, רבא. ער דערקלערט בפירוש, אַז דער מאַטיוו פון די בית שמאי איז, דאָס וועלן אַקצענטירן די ווערטיקייט פון דער פרוי:

רבא אָמר: היינו טעמא דבית שמאי: שלא יהו בנות יש-
ראל כהפקר!¹

רבא האָט געזאָגט: דער מאַטיוו פון די בית שמאי איז, אַז די יידישע טעכטער זאָלן נישט זיין אַזוי ווי הפקר!

1. קידושין, יב, א.

דער גרים־פראבלעם ביי הילל און שמאי

עס זענען פארהאנדן, אזוי אלגעמיינע און אזוי אויך ספעציעל־ידי־שע, אייביקע פראבלעמען. איינער אזא אייביקער יידישער פראבלעם איז, בלי שום ספק, דער ענין גרים. עס איז איינע צווישן די אומצאליקע ווונדערלעכע דערשיינונגען אין דער יידישער געשיכטע.

ביי די אלע צרות צרורות, וואס דאס יידישע פאלק שטייט כמעט שטענדיק אויס, האט דאך דאס יידישקייט אַ רייז און אַ צוציאונגס־קראפט פאר פיל איידעלע גויאישע רעליגיעזע מענטשן, עגזאלטירטע נאטורן, וואס גארן נאך דעם אמת, אדער ווי מען פלעגט זיך אויסדריקן: וואס זוכן גאט.

עס איז אַ זער אינטערעסאנטע און גאר באלערנדיקע געשיכטע, וואס ווארט אויף דעם גרויסן היסטאריקער, וואס זאל ברייט אויפוויקלען די גרויסע מגילה פון מסירת נפש, וואס איידעלע גוים, מענער און פרויען, האבן אין פארשידענע צייטן ארויסגעוויזן ביים וועלן אָננעמען די יידישע רעליגיע.

טראץ די אלע שיינע מענטשלעכע אייגנשאפטן און די, בלי שום ספק, גוטע און ריינע כוונות, וואס זענען גענוג אַפט געקומען צום אויסדרוק, סיי ביי די פאקטישע, סיי ביי די פאטענציאָנעלע גרים — קאָן מען דאָך, נאָך דער צוויי טויזנט־יעריקער דערפאַרונג, נישט קאָנסטאַטירן, צי דאָס האָט נישט געהאַט געברענגט פאַרן יידישן פאַלק, מער שאָדן ווי נוצן. זענען טאַקע אין אלע צייטן פאַרהאַנדן שטאַרקע חילוקי דעות און זער ערנסטע מיינונגס־פאַרשידנקייטן ביי די יידישע געלערטע און פאַר־אַנטוואָרטלעכע פירער, צי גרים זענען געוואונטשן פאַר די אינטערעסן פון יידישן פאַלק, אָדער נישט.

דער דאָזיקער זער ערנסטער און גאר וויכטיקער פראבלעם האט אויך פארנומען אַן אָנגעזעענע פּאָזיציע אין די חילוקי דעות צווישן די בית שמאי און בית הילל.

אזוי ווי אלע זייערע פלוגתות, איז אזוי אויך די דאָזיקע פלוגתא וועגן גרים, נישט געהאַט געווען נאָר אַן אַקאַדעמישער וויכוח, נאָר, דער עיקר, אַן אַקטועלער פראבלעם.

נישט דאָ איז דאָס אַרט צו אַנטוויקלען ברייטער דעם דאָזיקן ענין, וואָס די בית הילל זענען די באַגייסטערטע אָנהענגער פון אויפנעמען וואָס מער גרים און די בית שמאי, דאַגעגן, זענען גאַרנישט אזוי אַנטציקט דערפון.

דער תלמוד בבלי ברענגט עטלעכע דראַסטישע ביישפּילן, ווי ווייט

הילל האט אלץ געזאָלט איינגיין אויף אַלע מינים פשרות, אויף פאַרשי-
דענע גאַר ווייטגייענדיקע קאַמפּראַמיסן כדי צוציען גרים :

תנו רבנן. מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי. אָמר לו :
כמה תורות יש לכם ? אָמר לו : שתים, תורה שבכתב
ותורה שבעל פה. אָמר לו : שבכתב — אני מאמינך, ושבעל
פה — איני מאמינך, גיירני על מנת שתלמדני תורה
שבכתב. גער בו והוציאו בנויפה. בא לפני הילל, גייריה.
יומא קמא אָמר לו : אַלף בית גימל דלת. למחר, אפיך
ליה. אָמר לו : והא אתמול לא אָמרת לי הכי. אָמר לו :
לאו עלי דידי קא סמכת ? ! דעל פה נמי סמוך עלי¹.

די חכמים האָבן געלערנט : עס האָט פאַסירט מיט אַ גוי, וואָס איז
געקומען צו שמאי און אים געפרעגט : וויפיל תורות האָט איר ? האָט
ער אים געענטפערט : צוויי, תורה שבכתב און תורה שבעל פה. האָט ער
אים געזאָגט : די תורה שבכתב, גלייב איך דיר, אָבער נישט די תורה
שבעל פה ; זיי מיך מגייר, אָ דו זאָלסט מיט מיר לערנען די תורה
שבכתב. האָט שמאי אים אָנגעשריגן און אים אָוועקגעשיקט. איז ער
געקומען צו הילל'ן, האָט ער אים יאָ מגייר געווען. דעם ערשטן טאָג
האָט ער אים געזאָגט : אַלף בית גימל דלת. צומאָרגנס האָט ער אים
געזאָגט פאַרקערט. האָט אים דער גר געפרעגט : נעכטן האָסטו דאָך מיר
נישט אָווי געזאָגט ! האָט אים הילל געענטפערט : דאַרפסטו דען נישט
צו פאַרלאָזן זיך אויף מיר ? ! טאָ וועגן תורה שבעל פה, פאַרלאָז זיך אויך
אויף מיר !

אייגנטלעך איז דאָס בכלל נישט צו פאַרשטיין און אינגאַנצן גאַר-
נישט משיג צו זיין, דאָס דאָמאַלט אין יענע צייטן, ווען די פּרושים האָבן
געפירט אַ פאַרביטערטן קאַמף געגן די צדוקים, וואָס האָבן נישט אָנער-
קענט די תורה שבעל פה — זאָל דאָמאַלט הילל אויפנעמען אַ גר, וואָס
באַלד לכתחילה דערקלערט ער קלאָר און אָפּן, אָז ער גלייבט גאַרנישט
און אָנערקענט אינגאַנצן נישט די תורה שבעל פה. בכּן, הילל האָט
זיך פאַרלאָזט אויף דעם גוי'ס יושר און אויף זיין שכל הישר, אָז סוף
כל סוף וועט ער טוען די גרויסע טובה און ענדלעך יאָ אַנערקענען די
תורה שבעל פה.

*

1. שבת, לא, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

אזוי ווערט אויך דערציילט אויף דער זעלבער שטעלע, אין תלמוד בבלי, נאך אזא ענלעכע מעשה וועגן א גר, וואס איז אויך נישט צו פארשטיין:

שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי. אמר לו: גירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה על רגל אחת. דחפו באמת הכנין שבידו. בא לפני הילל, גיריה. אמר לו: דעלך פני — להכריך לא תעביד! זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושא הוא, זיל גמור!

עס האט ווידער פאסירט אזא מעשה מיט א גוי, וואס איז געהאט געקומען צו שמאי'ן און האט אים געזאגט: זיי מיך מגייר אויף דעם באדינג, אז דו זאלסט מיך אויסלערנען די גאנצע תורה אויף איין פוס. האט ער אים אוועקגעשטופט מיט דער מוירער-מאס, וואס ער האט געהאלטן אין האנט. איז ער געקומען צו הילל'ן, האט ער אים יא מגייר געווען און האט אים געזאגט: וואס דו האסט פיינט פאר דיר, זאלסט דו נישט טוען יענעם! דאס איז די גאנצע תורה און דאס איבריקע איז צו דעם א פירוש, א קאמענטאר, גיי לערנען!
די צווייטע מעשה איז נאך שווערער צו פארשטיין ווי די ערשטע: איז טאקע די דאזיקע, אן און פאר זיך גאנץ גוטע און עטישע לערע— די גאנצע תורה?!

* * *

די דאזיקע לערע: וואס דו האסט פיינד פאר דיר, זאלסט דו נישט טוען יענעם! ווערט געברענגט צוויי מאל אין דער תלמודישער ליטע-ראטור. איין מאל, אין נאמען פון הילל הזקן, און איין מאל, אין נאמען פון רבי עקיבא.
אין נאמען פון הילל הזקן ווערט עס געברענגט אין תלמוד בבלי, אין מסכת שבת, דער מאמר וואס איז דא ערשט געווארן ציטירט.
אין נאמען פון רבי עקיבא ווערט די דאזיקע לערע געברענגט אין אבות דרבי נתן:

מעשה באחד שבא לרבי עקיבא. אמר לו: רבי, למדני כל התורה כולה כאחת. אמר לו: בני, אם משה רבינו עליו השלום שעשה כהר ארבעים יום וארבעים לילה עד

שלא למדה, ואתה אומר: למדני כל התורה כולה כאחת?!
אלא בני, הוא כללה של תורה: מה דאת סני לגרמך, לחברך
לא תעביד!¹

עס איז אמאל עמעצער געקומען צו רבי עקיבא און געזאגט: רבי,
לערן מיך אויס די גאנצע תורה מיט אַ מאָל! האָט אים רבי עקיבא
געזאָגט: מיין קינד, אפילו משה רבינו האָט דאָך געמוזט פאַרברענגען
אויף דעם באַרג סיני פערציק טעג און פערציק נעכט, זאָגסט דו מיר:
לערן מיך אויס די גאנצע תורה מיט אַ מאָל?! נאָר, מיין קינד, דער
פרינציפ פון דער תורה איז: וואָס דו האָסט פּינד פאַר דיר, זאָלסט דו
נישט טוען יענעס!

אין צווייטן באַנד וועט אפשר ווערן באַהאַנדלט די פּראָגע: וועלכע
פון די דאָזיקע צוויי קוועלן איז מער אויטענטיש.
דאָ זאָל נאָר דערווייל ווערן באַמערקט, דאָס רבי עקיבא זאָגט נישט:
דאָס איז די גאַנצע תורה, זוּ היא כל התורה. רבי עקיבא זאָגט: הוא
כללה של תורה, דאָס איז אַ כלל, אַ פּרינציפ, אין דער תורה, וואָס שטימט
טאַקע מיט אַן אַנדערן מאַמר פון רבי עקיבא:

*

„ואהבת לרעך כמוך“² — זה כלל גדול בתורה!³

“דו זאָלסט ליב האָבן דיין חבר אַזוי ווי זיך אַליין” — דאָס איז
אַ וויכטיקער פּרינציפ אין דער תורה.

*

אויף דער זעלבער שטעלע אין תלמוד בבלי, אויף דעם זעלבן עמוד
אין דער גמרא, ווערט נאָך דערציילט אַזאָ דריטע ענלעכע מעשה מיט
אַ דריטן גר:

עס איז געקומען אַ גוי צו שמאַין און געזאָגט: זיי מיך מגייר, מיט
דעם באַדינג אַז דו זאָלסט מיך מאַכן פאַר כהן גדול. האָט ער אים
אַוועקגעשטופט מיט דער מוירער-מאָס, וואָס ער האָט געהאַט אין
דער האַנט. איז דער גוי געאַנגען צו הילל'ן, האָט ער אים יאָ מגייר

¹ תלמוד בבלי, ע"ב, כו.

² ויקרא, פרשת קדושים, יט, יח.

³ ירושלמי, נדרים, ט, ד.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

געווען און ווען דער גר איז צוגעקומען צו די דינים וועגן כהן גדול, האָט ער אַליין זיך איבערצייגט, דאָס עס איז בכלל נישט מעגלעך, דאָס אַ גר זאָל אַמאָל ווערן כהן גדול. ווערט דאָרטן צוגעגעבן, ווי דער דאָזיקער גר איז שפעטער גע- קומען צו הילל'ן און אים געזאָגט :

ענוותן הילל, ינוחו לך ברכות על ראשך, שהקרבתי תחת כנפי השכינה !

געדולדיקער הילל, עס זאָלן רוען ברכות אויף דיין קאָפּ, וואָס דו האָסט מיך דערנענטערט אונטער די פליגלען פון דער שכינה ! ווערט דאָרטן נאָך צוגעגעבן :

לימים נזודווגו שלשתן למקום אחד, אָמרו : קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ; ענוותנותו של הילל קרבנו תחת כנפי השכינה.

אין אַ צייט אַרום האָבן די דאָזיקע אַלע דריי גרים זיך צוזאַמען- געטראָפּן אויף אַן אָרט, האָבן זיי געזאָגט : שמאי'ס שטרענגקייט האָט אונז שיער נישט פאַרשטויסן פון דער וועלט ; נאָר הילל'ס געדולד האָט אונז דערנענטערט אונטער די פליגלען פון דער שכינה. וועגן דעם דריטן גר ווערט דערציילט, אַז ער האָט געבוירן צוויי זין, האָט ער איינעם אַ נאָמען געגעבן : הילל און דעם אַנדערן : גמליאל. האָט מען זיי גערופּן : "הילל'ס גרים"¹.

נישט דאָ, איז דאָס אָרט צו באַהאַנדלען די פּראָגע, צי שמאי איז טאַקע באַגאַנגען אַזאַ עוולה, וואָס ער האָט פאַריאַגט די דאָזיקע דריי טיפּן. יעדנפאַלס קומט דאָ בולט צום אויסדרוק די שטאַרקע שטרעבונג פון הילל'ן אויפצונעמען וואָס מער גרים.

*

אין דער הלכה וועגן גרים זענען, פאַרשטייט זיך, בית שמאי לחומרא און בית הילל — לקולא. למשל :

גר שנתגייר כשהוא מהול, בית שמאי אומרים : צריך להטיף

1. אבות דרבי נתן, נו"א, טו.

ממנו דם ברית; ובית הילל אומרים: אין צריך להטיף ממנו דם ברית.¹

א גר, וואס האָט זיך מגייר געווען, ווען ער איז שוין געהאַט געווען גע'מל'עט, זאָגן די בית שמאי, אז מען דאַרפט לאָזן אָפּפליסן אַ טראָפּן בלוט, דם ברית. די בית הילל זאָגן, אז מען דאַרפט נישט.

די באַציאונג צום גר

קומט מען צו, צו אַ זער כאַראַקטעריסטישער דערשיינונג, וואָס באַשטעטיגט אַן איבריך מאָל, ווי קאַנסעקווענט און אויסגעהאַלטן עס זענען, אי די בית שמאי, אי די בית הילל, אין זייערע אַלע פּלוגותות און מחלוקות.

עס איז גאַנץ פאַרשטענדלעך און זער נאַטירלעך, אז בנוגע גרים זאָלן די בית שמאי זיין לחומרא און די בית הילל לקולא און אַזוי איז עס טאַקע געווען. אָבער במה דברים אמורים? ווען איז דאָס אַלץ גע- זאָגט געוואָרן? — פריער, איידער דער גר האָט זיך מגייר געווען, אָבער באַלד דערנאָך ווי ער האָט זיך מגייר געווען, איז שוין פּונקט פאַרקערט: דאַמאַלט זענען שוין די בית שמאי לקולא און די בית הילל לחומרא. וואָס איז דער טעם? וועלכעס איז דער מאַטיוו דערפון? — גאָר פשוט: פריער, ווען עס איז געהאַט געווען די פּראָגע וועגן ווערן אַ ייד, האָבן די בית הילל אים געמאַכט אַלע פאַרלייכטערונגען דערצו, און די בית שמאי האָבן אים באַשווערט. מיט דעם מאַמענט אָבער, ווען ער איז שוין געוואָרן אַ ייד — מאַכן אים די בית שמאי פאַרלייכטערונגען, ווייל איז דען נאָך פאַרהאַנדן אַן אַרעמערער ייד ווי אַ גר?!

גר שנתגייר בערב פסח, בית שמאי אומרים: טובל ואוכל את פסחו לערב; ובית הילל אומרים: הפורש מן הערלה — כפורש מן הקבר.²

א גר, וואָס האָט זיך מגייר געווען ערב פסח, זאָגן די בית שמאי: זאָל ער זיך טובל זיין, און אין אַוונט עסן דעם קרבן פסח. די בית הילל

1. שבת, קלה, א. ספרא, פרשת תוריע, יב, ג. תוספתא, טו; ירושלמי, יט.
2. משנה, פסחים, ה, ח; עדיות, ה, ב.

זאָגן: דער וואָס פאַרלאָזט די ערלה איז פונקט אַזוי ווי דער וואָס פאַר-
לאָזט דאָס קבר. דאָס הייסט, אַז ער מוז נאָך פריער אַדורכגיין אַ לענגער-
דויערנדיקע רייניגונג, אַזוי ווי ער וואָלט געווען טמא פון אַ מת.
אין יענע יאָרן, בימי הבית, ווען עס האָט נאָך געהאַט עגזיסטירט
דאָס בית המקדש, איז פסח געהאַט געווען דער גרויסער פייערלעכער
יום־טוב אין ירושלים, און אין דער ערשטער נאַכט פסח איז דאָס עסן
דעם קרבן־פסח געווען זער פייערלעך.

עס איז גאַרנישט שווער זיך פאַרצושטעלן, וואָס פאַר אַ באַדייטונג
עס האָט געהאַט פאַר אַ פרישן גר, דאָס באַטייליגן זיך אין דער דאָזיקער
פייערלעכקייט. שוין בלויז דער פאַקט אַליין, אַז ער מעג עסן דעם קרבן
פסח, איז שוין געווען די בעסטע באַשטעטיגונג, אַז ער איז שוין אַ פול-
שטענדיקער ייד; דאָס איז דאָך געהאַט געווען פאַר אים אַ גרויס גליק,
וואָס ער האָט דאָך געשטרעבט דערצו.

די בית שמאי, וואָס שטענדיק זענען זיי מחמיר בנוגע טומאה
וטהרה און גאָר ספעציעל ביי די דינים, וואָס האָבן אַ שייכות צו די
ענינים פון בית המקדש — האָבן דווקא זיי, די דאָזיקע בית שמאי, גע-
האַט איינזעעניש פאַר דעם אַרעמען גר, וואָס איז ערשט אַקערשט געוואָרן
אַ ייד, און אים יאָ מתיר געווען דעם קרבן פסח, און זאָל ער האָבן אַ פריי-
לעכן יום־טוב.

*

עס איז דאָ כדאי צו מאַכן אַן אַלגעמיינע באַמערקונג:
אַז מען זאָגט, למשל, דאָס די בית שמאי זענען שטענדיק מקיל
לטובת די שוואַכערע און אַרעמערע, הייסט דאָס נישט, אַז די בית הילל
זאָלן האָבן געהאַט וועלכע עס איז ספעציעלע טענדענצן געגן די אינטע-
רעסן פון די אַרעמע־לייט.

מען דאַרפט געהעריק פאַרשטיין און גוט אויפפאַסן, וואָס איז, אייגנט-
לעך, בכלל, דער זין פון די מחלוקות צווישן די חכמים; אַזוי צווישן
בית שמאי און בית הילל און אַזוי אויך שפעטער אין פאַרלוף פון דער
גאַנצער צייט אין משך פון זעקס הונדערט יאָר, בימי המשנה והתלמוד,
אין די אַלע מחלוקות צווישן די תנאים און אַזוי אויך שפעטער צווישן
די אמוראים.

ווען די חכמים באַטראַכטן אַ דין, נעמען זיי אין אַכט אַלע מינים
מאָטיוון און אַלע רעזולטאַטן, וואָס קאָנען דערפון אַרויסקומען. טרעפט
זיך זער אָפט, דאָס עס זענען פאַרהאַנדן פאַרשידענע מאָטיוון, וואָס זענען

געגנגעזעצט צווישן זיך און מען דארפט אנטשיידן: וועלכע פון זיי זענען די וויכטיקע, די וועזנטלעכע און די דעצידירנדיקע, וואָס דארפן האָבן די בכורה, דעם פרימאט, דעם פאַרצוג, און מכריע זיין ביים פעסט-שטעלן דעם דין.

אין אַזעלכע פּאַלן קומען אָפט פאַר מחלוקות צווישן די חכמים, וואָס, געווענלעך, האָבן זיי נישט שטענדיק די זעלבע מיינונגען און אַוודאי נישט די זעלבע נייגונגען, וואָס ווירקן, ממילא, אויף דעם באַשלוס. ווען מען זאָגט, אַז די בית שמאי זענען שטענדיק מקיל לטובת די אַרעמערע און שוואַכערע, הייסט דאָס, אַז אין אַלע מחלוקות, וווּ עס האַנדלט זיך וועגן אַרעמע, איז שטענדיק, געגן אַלע אַנדערע מאַטיוון, מכריע ביי די בית שמאי — די טובה פאַר די אַרעמע.

אין דעם פּאַל, למשל, ביי דעם גר, וואָס האָט זיך מגייר געווען ערב פסח, איז אַוודאי דער פאַרמעלער דין ביי די בית הילל. אָבער די בית שמאי, וואָס הגם זיי זענען געווענלעך מקפיד און מחמיר פיל מער ווי די בית הילל — זענען זיי אָבער דאָ יאָ מקיל, כדי דער אַרעמער גר זאָל האָבן אַ פּריילעכן יום-טוב, און אַ כשר'ן פסח.

געמיטלעכע דיסקוסיעס

אַפטימיזם און פעסימיזם

לוינט זיך געבוירן צו ווערן אָדער נישט?

תנו רבנן: שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הילל. הללו אומרים: נוח לו לאדם שלא נברא — יותר משנברא; והללו אומרים: נוח לו לאדם שנברא — יותר משלא נברא. נמנו וגמרו: נוח לו לאדם שלא נברא — יותר משנברא. עכשיו שנברא — יפּשפש במעשיו!¹

די חכמים האָבן איבערגעגעבן: צוויי און אַ האַלב יאָר האָבן זיך געשפּאַרט די בית שמאי מיט די בית הילל. זיי זאָגן, אַז עס וואַלט בעסער געווען פאַרן מענטש, אינגאַנצן נישט געבוירן צו ווערן, און זיי זאָגן, אַז עס איז יאָ בעסער געבוירן צו ווערן.

1. עירובין, יג, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

אז מען נעמט אין באטראכט, אין וואָס פאַר אַ קריטישער עפאַכע עס איז פאַרגעקומען די דאָזיקע דיסקוסיע, איז אַ ווונדער ווי אַזוי די אַפטימיסטישע וועלט־אַנשוואונג האָט דאַמאַלט פאַרמאַגט אַזעלכע אי־בערציגטע אָנהענגער ווי די בית הילל. ווערט איבערגעגעבן, אַז נאָך דער דאָזיקער צוויי און אַ האַלב־יעריקער דיסקוסיע, איז טאַקע דאַמאַלט, ביי אַן אַפּשטימונג, די אַפטי־מיסטישע וועלט־אַנשוואונג געבליבן אין דער מינדערהייט. עס איז נאָר אַם ענדע געוואָרן צוגעגעבן: אַז ער איז שוין יאָ געבוירן געוואָרן, דער מענטש — טאָ זאָל ער, על כל פנים, לעבן אַ באַוווסטזיניק לעבן.

*

עס ווערט דערציילט אַ מעשה, וואָס דאַרפט ווייזן הילל'ס אַפטימיזם:

מעשה בהילל הזקן שהיה בא בדרך, ושמע קול צווחה בעיר, אָמר: מוכטח אני שאין זה בתוך ביתי.¹

עס האָט פאַסירט ביי הילל הזקן, אַז ער איז געקומען פון וועג און געהערט אַ וויי־געשריי אין שטאָט, האָט ער געזאָגט: איך בין זיכער, אַז דאָס געשעט נישט אין מיין הויז.²

*

אמת און העפּלעכקייט

תנו רבנן: כיצד מרקדין לפני הכלה? — בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא; ובית הילל אומרים: כלה נאה וחסודה. אָמרו להם בית שמאי לבית הילל: הרי שהיתה חוגרת או סומא, אומרים לה: כלה נאה וחסודה?!

1. ברכות, ס, א.

2. עס קאָן זיין, אַז די דאָזיקע פאַסירונג האָט אַ פּאָליטישן אונטערשלאַג: דאַמאַלט, בימי הורדוס, האָט געהערשט אַ שווערער טעראָר. עס איז אָבער גאַנץ פאַרשטענדלעך, אַז הילל, מיט זיין רואיקן כאַראַקטער און אַודאי מיט זיין שיטה, איז מער ווי אַנדערע חכמי ישראל געוואָרן גערן־געזעען דורך הורדוסין. איז עס ממילא גאַנץ נאַטירלעך, דאָס ווען הילל איז אַמאָל געהאַט געקומען פון וועג און געהערט קול צווחה בעיר, אַ וויי־געשריי אין שטאָט, איז ער געווען זיכער, אַז דאָס קומט נישט פאַר אין זיין הויז, וואָס ווערט, אַודאי, געשוּנט.

— והתורה אָמרה¹: מדבר שקר תרחק! אָמרו להם בית הילל לבית שמאי: לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו.

די חכמים האָבן געלערנט: ווי אַזוי טאַנצט מען פאַר אַ כלה? (ווי אַזוי דאַרפט מען זי משמח זיין?) — זאָגן די בית שמאי: כלה כמות שהיא, מען רימט איר אַזוי ווי זי איז. די בית הילל זאָגן: כלה נאָה וחסודה, שיינע, סימפאַטישע כלה! האָבן די בית שמאי געזאָגט צו די בית הילל: אַז זי איז, למשל, אַ לאַמע אַדער אַ בלינדע, זאָל מען איר זאָגן: שיינע, סימפאַטישע כלה?! — די תורה האָט דאָך אַבער געזאָגט: "פון אַ ליגנט זאָלסטו זיך דערווייטערן!". האָבן געזאָגט די בית הילל צו די בית שמאי: לויט אייך, אַז איינער האָט געמאַכט אַ שלעכטן קויף, טאַ זאָגט מען דען אים נישט, אַז ער האָט יאָ גוט געקויפט??

*

פרומקייט און באַקוועמלעכקייט

מי שאַכל ושכח ולא בירך. בית שמאי אומרים: יחזור למקומו ויברך; ובית הילל אומרים: יברך במקום שנזכר².

תניא, אָמרו להם בית הילל לבית שמאי: לדבריכם, מי שאַכל בראש הכירה, ושכח וירד ולא בירך, יחזור לראש הכירה ויברך? ! אָמרו להם בית שמאי לבית הילל: לדבריכם, מי ששכח אַרנקי בראש הכירה, לא יעלה ויטלנה? ! לכבוד עצמו הוא עולה, לכבוד שמים — לא כל שכנ! ³

ער האָט געגעסן און פאַרגעסן צו בענטשן, זאָגן די בית שמאי: זאָל ער צוריקגיין צום זעלבן אָרט און בענטשן. די בית הילל זאָגן: זאָל ער בענטשן דאָרטן, ווו ער האָט זיך דערמאַנט. האָבן די בית הילל געזאָגט צו די בית שמאי: לויט אייך, אַז ער האָט געגעסן אין דער הייך, אין אַ שלאָס, און האָט פאַרגעסן און איז אַראָפּגעגאַנגען נישט גע-

1. שמות, פרשת משפטים, כו, ז.
2. כתובות, יז, א.
3. משנה, ברכות, ת, ז.
4. ברכות, נג, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

בענטשט, טאָ זאָל ער צוריק אַרױפגיין אין דער הייך, בענטשן?! האָבן די בית שמאי געזאָגט צו די בית הילל: לױט אייך, אַז ער האָט פאַרגעסן אין דער הייך אַ בייטל געלט, װעט ער נישט צוריק אַרױפגיין?! פאַר אייגענע אינטערעסן גייט ער צוריק אַרױף, טאָ פאַר כבוד שמים, אַװדאי און אַװדאי!

*

הימל און ערד

תנו רבנן, בית שמאי אומרים: שמים נבראו תחילה ואַחר כך נבראת האָרץ, שנאמר: בראשית ברא אלהים את השמים ואת האָרץ; ובית הילל אומרים: ארץ נבראת תחילה ואַחר כך שמים, שנאמר¹: ביום עשות אלהים ארץ ושמים².

די חכמים האָבן געלערנט, די בית שמאי זאָגן: צום ערשט זענען באַשאַפן געװאָרן די הימלען און דערנאָך די ערד. די בית הילל זאָגן: צום ערשט איז באַשאַפן געװאָרן די ערד און דערנאָך די הימלען.

*

שבת און די װאָכעדיקע טעג

אָמרו עליו על שמאי הזקן, שלא היה זכרון שבת זו מתוך פיו: לקח חפץ טוב — אומר: זה לשבת! כלי חדש — אומר: זה לשבת³! אבל הילל הזקן — מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים, שנאמר⁴: „ברוך ה' יום יום!“

תניא נמי הכי: בית שמאי אומרים: מחד שביך, לשבתך! ובית הילל אומרים: ברוך ה' יום יום⁵!

מען האָט געזאָגט װעגן שמאי הזקן, אַז ער האָט קיינמאַל נישט

1. בראשית, ב, ד.
2. תגינה, יב, א. ירושלמי, ב, א.
3. מכילתא, דרבי שמעון בן יוחאי, יתרו, כ, ת.
4. תהלים, סח, כ.
5. ביצה, טז, א.

אויפגעהערט צו דערמאָנען וועגן שבת; האָט ער געקויפט עפעס גוטס, האָט ער געזאָגט: דאָס איז אויף שבת! אַ נייע זאַך — דאָס איז אויף שבת! אָבער הילל הזקן האָט געהאַט אַן אַנדערע מידה: אַלץ איז ביי אים געווען לשם שמים, אַזוי ווי עס ווערט געזאָגט אין תהלים: ברוך ה' יום יום! גאָט איז געבענטשט טאָג-טעגלעך.

ווערט געברענגט, אַז די בית שמאי האָבן געפלעגט צו זאָגן: באַלד פון דעם ערשטן טאָג פון דער וואָך, געדענק וועגן שבת! און די בית הילל פלעגן זאָגן: ברוך ד' יום יום!

*

בית שמאי אומרים: מברך על היום ואחר כך מברך על היין; ובית הילל אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על היום.¹

די בית שמאי זאָגן: צום ערשט, מאַכט מען די ברכה וועגן שבת און יום-טוב און דערנאָך אויף דעם וויין. די בית הילל זאָגן: צום ערשט אויף דעם וויין און דערנאָך וועגן שבת און יום-טוב.

*

דאָס וואָרט און די באַדייטונג

בית שמאי אומרים: בערב, כל אדם ישו ויקראו; ובבוקר, יעמוד, שנאמר:² „בשכבך ובקמך“; ובית הילל אומרים: כל אדם קורא כדרכו, שנאמר: „ובלכתך בדרך“; אם כן, למה נאמר: „ובשכבך ובקמך“? — בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים.³

די בית שמאי זאָגן: אין אַוונט זאָל מען לייענען, קריאת-שמע, איינגעבויען און אין דער פרי — שטייענדיק, ווי עס ווערט געזאָגט אין דער תורה: „ביי דיין לייגן זיך און ביי דיין אויפשטיין“. די בית הילל זאָגן: יעדערער לייענט אַזוי ווי עס איז אים באַקוועמט, ווי עס ווערט דאָרט

1. משנה, פסחים, י, ב.
2. דברים, פרשת ואתחנן, ו, ז.
3. משנה, ברכות, א, ג.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

געזאגט: "און אין דיין גייען אין וועג". טאָ פאַרוואָס איז געזאָגט גע-
וואָרן: "ביי דיין לייגן זיך און ביי דיין אויפשטיין"? — דאָס מיינט צו
זאָגן: אין דער צייט ווען מענטשן לייגן זיך און אין דער צייט ווען
מענטשן שטייען אויף.

*

די קאַליר פון ליכט

בית שמאי אומרים: „שברא מאור האש“; ובית הלל
אומרים: „בורא מאורי האש“¹.

בית שמאי סברי: חדא נהורא איכא בנורא; ובית הלל
סברי: טובא נהורא איכא בנורא².

וועגן דער ברכה אויף ליכט, וואָס מען מאַכט מוצאי שבת ביי
הבדלה, איז אַ פּלוגתא צווישן בית שמאי און בית הלל, צי מען דאַרפט
זאָגן: מאור האש, אָדער: מאורי האש, לשון יחיד אָדער לשון רבים,
איינצאָל אָדער מערצאָל. האַלטן בית שמאי, אַז מען דאַרפט זאָגן מאור
האש, ווייל נאָר איין קאַליר איז דאָ אינעם פּלאַם. אָבער בית הלל האַלטן:
מאורי האש, ווייל דער פּלאַם ווייזט פאַרשידענע קאַלירן ליכט.

ביאָגראַפישע ידיעות וועגן הילל און שמאי

שליסלעך ווייסט מען זער וועניג וועגן דעם פּערזענלעכן לעבן פון
די דאָזיקע צוויי גרויסע יידישע פּערזענלעכקייטן, די צוויי זיילן פון דער
תורה שבעל פה.

וועגן דעם פּערזענלעכן לעבן פון שמאי ווייסט מען גאָר גאַרנישט.
אין דער גאַנצער אַזוי ברייטער תלמודישער ליטעראַטור ווערט גאַרנישט
איבערגעגעבן, נישט פון וואַנען ער שטאַמט און טאַקע גאַרנישט וועגן
זיין לעבן. עס איז אַלץ גרינדלעך פאַרשוויגן געוואָרן. אויסער וואָס עס

1. משנה, ברכות, ה, א.

2. בבלי, נב, ב.

דוד מלכי

ווערן דערציילט א פאר קוריעזע עפיזאדן, וואס זענען געווארן געברענגט, מער אין א נעגאטיווער פארם. אפילו קיין איין לעגענדע ווערט נישט דערציילט וועגן שמאי הזקן.

מענכע ווילן דרינגען, אז ער איז געהאט געווען א מויערער, ווייל אין צוויי פון יענע אויבן-דערמאנטע דריי מעשות מיט די גרים, ווערט דערציילט, אז שמאי האט זיי אוועקגעשטופט באמת הבנין שבידו, מיט דער מוירער-מאס, וואס ער האט געהאט אין האנט.

וועגן הילל'ן, דאגעגן, ווערט שוין גראד יא א סך איבערגעגעבן און עס ווערט וועגן אים דערציילט פיל לעגענדעס. עס איז אבער נישט אלץ גענוג קלאר און עס זענען אויך פארהאנדן דערביי מענכע, אפשר נאר שיינבארע, אינערלעכע סתירות.

הילל איז געקומען פון בבל. ער ווערט טאקע גערופן אויך הילל הבבלי¹, אזוי אויך הילל הזקן, ווי שמאי הזקן. אגב, מיינט דא נישט, הזקן, דער אלטער; נאר דער וויכטיקער, דער פארשטייער, דער פירער.

אמר רבי לוי: מגילת יוחסין מצאו בירושלים וכתוב בה: הילל דוד².

רבי לוי האט געזאגט, אז מען האט געהאט געפונען אין ירושלים א יחוס-בריוו, ווו עס איז געווען געשריבן: הילל שטאמט פון דוד המלך. לויט אן אנדערן מאמר אין תלמוד ירושלמי, שטאמט הילל פון דוד המלך, נישט פון א זון, נאר פון א טאכטער³.

אין די תלמוד'ישע ווערק איז גארנישט איבערגעגעבן וועגן דער באשעפטיגונג פון הילל'ן, אזוי ווי עס ווערט נישט איבערגעגעבן וועגן שמאי'ס באשעפטיגונג.

דער רמב"ם⁴ און רבי בחיי אבן פקודה⁵ שרייבן, אז הילל איז פריער געהאט געווען א האלץ-העקער.

*

„ומשה בן מאה ועשרים שנה“⁶ — זה אחד מארבעה שמתו

1. פסחים, טו, א. סוכה, כ, ב.
2. ירושלמי, תענית, ד, ב. כתובות, סב, ב. מדרש רבה, פרשת ויחי, סב, ב.
3. ירושלמי, כלאים, ט, ג.
4. פירוש המשניות לרמב"ם, אבות, ד, ה.
5. חובת הלבבות, שער הפרישות, ה.
6. דברים, פרשת וזאת הברכה, לד, ז.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

בני מאה ועשרים שנה, ואלה הם: משה, והילל הזקן, ורבן יוחנן בן זכאי, ורבי עקיבא. הילל הזקן, עלה מכבל בן ארבעים שנה, ושמש חכמים ארבעים שנה, ופרנס ישראל ארבעים שנה.¹

אין דער תורה איז געשריבן: "און משה איז אלט געווען הונדערט און צוואנציק יאר, ווען ער איז געשטאָרבן" — ווערט געזאָגט אין ספרי, אַז ער איז איינער פון די פיר, וואָס זענען געשטאָרבן ביי הונדערט און צוואַנציק יאָר: משה, הילל הזקן, רבן יוחנן בן זכאי און רבי עקיבא. הילל הזקן איז אויפגעאַנגען קיין ארץ ישראל, ווען ער איז אלט געווען פערציק יאָר, געלערנט ביי די חכמים פערציק יאָר, און געזאָרגט פאַרן פאַלק פערציק יאָר.

לויט ווי עס איז איבערגעגעבן, זאָל הילל האָבן געקומען קיין ארץ ישראל צוויי מאָל. פריער איז ער געקומען אין די יונגע יאָרן און געלערנט תורה ביי שמעיה און אַבטליון און צוריק אַהיימגעפאַרן. ערשט שפעטער, נאָך פיל יאָרן, איז ער ווידער געקומען. עס ווערט דערציילט, אַז ער האָט געליטן נויט און איז געווען עוסק בתורה מתוך עוני. ער האָט געלערנט תורה אין אַרעמקייט, ווי עס וועט ווייטער ווערן געברענגט.

דער נשיא און דער אב בית דין

עס איז אָנגענומען, אַז הילל איז געווען דער נשיא און שמאי — דער אב בית דין. דאָס קאָן הייסן אַזוי ווי הילל — דער פּרעזידענט, און שמאי — דער פּאַרזיצער פון געריכט. הגם לויט דער משנה קאָן זיך אויסזעען פאַרקערט: אַז שמאי זאָל האָבן געווען דער נשיא און הילל — דער אב בית דין.²

איז טאַקע אויך נישט צו פאַרשטיין די שוין אויבן־געברענגטע גמרא: ווי שמאי זאָגט צו הילל: אַם תקניטני, גורני טומאָה אָף על המסיקה, אויב דו וועסט מיך דערבייזערן, וועל איך פאַרווערן אויך זייער בוימל.³ אויך פון דער תוספתא זעט זיך אויס, אַז שמאי איז געווען קאָמ־פעטענט אַרויסצוגעבן נייע געזעצן; סיידן מען זאָל זאָגן, אַז דער אב־בית־דין איז געווען אומאַפהענגיק פון נשיא.⁴

1. ספרי, דברים, סוף.

2. משנה, חגיגה, ב, ב.

3. שבת, יז, א. זע אויבן זייט 88.

4. תוספתא, שביעית, ג.

דוד מלכי

*

ווי אזוי איז הילל געקומען צום נשיאות?
אין אלע דריי גרויסע ווערק פון דער תורה שבעל פה: אין דער
תוספתא, אין תלמוד ירושלמי און אין תלמוד בבלי, ווערט איבערגעגעבן
די זעלבע מעשה מיט געוויסע ענדערונגען.
אין תלמוד בבלי ווערט דאס אזוי איבערגעגעבן:

תנו רבנן. הלכה זו נתעלמה מבני בתירה:

פעם אחת חל צרבעה עשר להיות בשבת. שכחו ולא ידעו
אם פסח דוחה את השבת, אם לאו. אמרו: כלום יש אדם
שיודע אם פסח דוחה את השבת, אם לאו? אמרו להם:
אדם אחד יש שעלה מכבל והילל הבבלי שמו, ששמש
שני גדולי הדור, שמעיה ואבטליון, ויודע אם פסח דוחה
את השבת, אם לאו. שלחו וקראו לו. אמרו לו: כלום
אתה יודע אם הפסח דוחה את השבת, אם לאו? אמר
להם: וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת?
והלוא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין
את השבת! אמרו לו: מנין לך? אמר להם: נאמר:
„מועדו“ בפסח ונאמר²: „מועדו“ בתמיד — מה „מועדו“
האמור בתמיד דוחה את השבת, אף „מועדו“ האמור בפסח
דוחה את השבת. ועוד, קל וחומר הוא: ומה תמיד שאין
ענוש כרת, דוחה את השבת — פסח שענוש כרת, אינו
דין שדוחה את השבת?!

מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא אליהם, והיה יושב
ודורש כל היום כולו בהלכות הפסח. התחיל מקנתרן בדב-
רים, אמר להם: מי גרם לכם שאעלה מכבל ואהיה נשיא
עליכם? עצלות שהיתה בכם, שלא ששמתם שני גדולי
הדור, שמעיה ואבטליון!

אמרו לו: רבי, שכח ולא הביא סכין מערב שבת, מהו?
אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי, אלא הנח להם ליש-

1. במדבר, פרשת בהעלותך, ט, ב.
2. במדבר, פרשת פינחס, כה, ב.

ראל, אם אין נביאים הם — בני נביאים הם! למחר, מי שפסחו מלה — תוחבו בצמרו, מי שפסחו גדי — תוחבו בין קרניו. ראה מעשה ונזכר הלכה ואמר: כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון.¹

די פאלגנדיקע הלכה איז געווען פארהוילן פאר די בני בתירה: עס איז אמאל אויסגעפאלן שבת ערב פסח, האבן זיי פארגעסן און נישט געוויסט, צי פסח איז דוחה שבת, צי נישט. דאס הייסט, צי מען איז שבת מקריב דעם קרבן פסח.

זאגן די בני בתירה: איז טאקע עמעצער דא, וואס זאל וויסן, צי פסח איז דוחה שבת, צי נישט!?

האט מען זיי געזאגט: עס איז דא א מענטש, וואס איז געקומען פון בבל, מען רופט אים: הילל הבבלי, וואס האט געלערנט ביי די צוויי גדולי הדור, ביי שמעיה און אבטליון, און ער ווייסט, צי פסח איז דוחה שבת, צי נישט.

האבן די בני בתירה געשיקט רופן הילל'ן און אים געפרעגט: ווייסטו טאקע, צי פסח איז דוחה שבת, צי נישט?

זאגט זיי הילל: האבן מיר דען אין יאר נאר איין קרבן פסח, וואס איז דוחה שבת! מיר האבן דאך אינעם יאר מער ווי צוויי הונדערט אזעלכע, וואס זענען דוחה שבת!

הילל האט דערמיט געמיינט דעם קרבן תמיד און דעם קרבן מוסף פון שבת און יום טוב.

פרעגן אים די בני בתירה: מנין לך? פון וואנען נעמסטו, אז אויך דער קרבן פסח זאל זיין דוחה את השבת?

ענטפערט הילל: ביים קרבן פסח איז געזאגט אין דער תורה: במועדו, אין זיין צייט, אזוי ווי ביים קרבן תמיד — טא פונקט אזוי ווי דער קרבן תמיד איז דוחה שבת, איז אזוי אויך דער קרבן פסח דוחה שבת.

אויסער דעם איז עס אויך א קל-חומר: אז קרבן תמיד, וואס איז נישט בכרת, איז דוחה שבת — טא קרבן פסח, וואס איז יא בכרת, דארפט עס דאך אזודאי זיין דוחה שבת.

האבן זיי אים באַלד געזעצט אויבן-אָן און האבן אים באַשטימט אַלס נשיא איבער זיי.

איז הילל א גאנצן טאג געזעסן און געלערנט מיט זיי הלכות הפסח

1. פסחים, טו, ב.

און האָט זיי אויך שטאַרק קריטיקירט: פאַרוואָס בין איך, אָן ערשט-געקומענער פון בבל, געוואָרן אַ נשיא איבער אייך? ווייל איר האָט פאַרנאַכלעסיקט די צוויי גדולי הדור, שמעיה און אַבטליון און ביי זיי נישט געלערנט.

ווערט ווייטער דערציילט, ווי זיי האָבן הייליך געפרעגט אַ הלכה, האָט ער מודה געווען, אַז ער האָט די דאָזיקע הלכה יאָ געהאַט געהערט, נאָר פאַרגעסן. זאָגט ער זיי: לאַמיר זען, ווי אַזוי דאָס פאַלק וועט זיך נוהג זיין, אויב זיי זענען נישט קיין נביאים — שטאַמען זיי דאָך פון נביאים!

איז טאַקע אַזוי געווען: יידן האָבן אַליין געוויסט, ווי אַזוי זיך נוהג צו זיין און הייל האָט זיך דערמאַנט, אַז פונקט אַזוי האָט ער טאַקע געהאַט געהערט די דאָזיקע הלכה פון זיינע צוויי לערער, שמעיה און אַבטליון.

*

אין תלמוד ירושלמי ווערט נישט געזאָגט: שכחו ולא ידעו, נאָר בלויז: הלכה זו נתעלמה מזקני בתירה, די דאָזיקע הלכה איז געווען פאַרהיילן, פאַר די זקני בתירה, ווערט דאָרט ווייטער איבערגעגעבן, ווי הייל האָט דאַמאַלט אַנטוויקלט דריי אַזעלכע כללים, מדות שהתורה נדרשת בהן, וואָס מיט זיי האָט ער באַוויזן, אַז פסח איז דוחה שבת: אַ היקש, אַ גזירה שוה און אַ קל-וחומר, אַבער די בני בתירה (דאָרטן: זקני בתירה) האָבן דאָס נישט געוואָלט אָננעמען און געזאָגט:

כבר אָמרנו: אם יש תוחלת מבבלי?!

מיר האָבן באַלד פאַרשטאַנען, אַז פון אַ בבלי איז גאַרנישט צו דערוואַרטן. ווערט דאָרטן ווייטער דערציילט:

אָף על פי שהיה יושב ודורש כל היום, לא קבלו ממנו עד שאמר להן: יבוא עלי, כך שמעתי משמעיה ואבטליון!

כיון ששמעו ממנו כן, עמדו ומינו אותו נשיא עליהן.

1. ירושלמי, פסחים, ה, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

הגם הילל איז געזעסן אַ גאַנצן טאָג און געלערנט מיט די בני בתירה, האָבן זיי דאָס נישט אָנגענומען, ביו ער האָט זיי געזאָגט בלשון שבועה, אַז אַזוי האָט ער געהערט פון שמעיה און אַבטליון. אַז זיי האָבן דאָס דערהערט, האָבן זיי אים באַלד באַשטימט אַלס נשיא איבער זיי.

*

אין דער תוספתא ווערט נישט דערמאָנט די בני בתירה נאָר סתם :

שאלו את הילל הזקן : פסח, מהו שידחה את השבת ?

ווערט דאָרטן איבערגעגעבן, אַז הילל'ס ענטפער האָט געמאַכט אַזאָ שטאַרקן איינדרוק, אַז :

חברו עליו כל העזרה, אָמרו לו : מנין לך ?

די גאַנצע עזרה, דאָס הייסט : אַלע פון בית המקדש, האָבן זיך צוזאַמענגענומען געגן אים, געגן הילל'ן, און אים געפרעגט : פון וואָס נעמסטו דאָס, אַז פסח איז דוחה שבת !! האָט הילל פאַר זיי אַנטוויקלט די אויבן־דערמאָנטע דריי מידות און האָט צוגעגעבן, דאָס אויסער אַלעם האָט ער בקבלה פון זיינע לערער, אַז פסח איז דוחה שבת. ווערט אויך אין דער תוספתא פאַרענדיקט :

בו כיום מינו את הילל נשיא והיה מורה להן הלכות הפסח :

* * *

איז, איינגטלעך, די גאַנצע מעשה גאַרנישט צו פאַרשטיין, קודם כל פרעגט רבי אָבין אַ גוטע קשיא : וואָס הייסט, זיי האָבן נישט געוואָלט, ווי אַזוי מען פירט זיך שבת ערב פסח !! מינדעסטנס, מוז על כל פנים, איין מאָל אין פאַרלויף פון פערצן יאָר אויספאַלן שבת ערב־פסח² עס איז אויך בכלל נישט צו פאַרשטיין דאָס גאַנצע לשון, אַזוי אין

1. תוספתא, פסחים, ד.
2. ירושלמי, שבת, יט ; פסחים, ו.

דוד מלכי

ירושלמי און אַזוי אין בבלי: עס איז דאָ איינער פון בבל מיטן נאָמען הילל, וואָס האָט געהאַט געלערנט ביי שמעיה און אַבטליון, ווייסט ער, צי פסח איז דוחה שבת, צי נישט.

אין בבלי ווערט אַזש פיר מאָל ווידערהאַלט די פראַגע: אַם פסח דוחה שבת, אַם לאַן.

אַזוי איז אויך אויסטערליש די פראַגע פון די בני בתירה, ווי עס איז איבערגעגעבן אין ירושלמי:

שמעת מימך, כשחל אַרבעה עשר להיות בשבת, אַם דוחה את השבת, אַם לאַו?

האַסטו אַמאָל אין דיין לעבן געהערט — ווען ערב פסח פאַלט אויס שבת, צי איז עס דוחה שבת, צי נישט?

*

אויסער אַלעם דאַרפט מען דאָך אויך נעמען אין באַטראַכט, דאָס די כוהנים אין בית המקדש, וואָס זענען געווען אַזוי באַרימט מיט דער מוסטערהאַפטער אַרדענונג, מיט זייער אויסערגעווענלעכער דיסציפלין, מיט דעם פעדאָנטישן אָפּהיטן אַלע דינים אין יעדן פרט באַזונדער און די גאַנצע איינגעשטעלטע אַרדענונג אין בית המקדש בכלל — זאָלן זיי אַלע, ממש אַלע כוהנים און אויך דאָס גאַנצע פאַלק, פאַרגעסן, ווי אַזוי מען פירט זיך ביי אַזאַ עפנטלעכער פאַלקס-פיייערונג, ווי דאָס ברענגען דעם קרבן פסח!?

זאָלן זיי אַלע דאָס אַלץ האָבן פאַרגעסן, ביז מען האָט זיך דערוויסט, אַז עס איז פאַרהאַנדן אַ ייד פון בבל, וואָס האָט אַמאָל געהאַט געלערנט ביי די צוויי גדולי הדור אין ארץ ישראל, שמעיה און אַבטליון, און נאָר ער ווייסט דאָס, וואָס קיינער ווייסט נישט!

* * *

נאָר די מעשה איז אַזוי:

ווי עס איז באַוווּסט, זענען די שפעטערדיקע מלכים פון דער חשמוֹנאים־דינאַסטיע געווען צדוקים. איז ממילא גאַנץ פאַרשטענדלעך, אַז אין בית המקדש האָט דאָמאַלט אַלץ זיך געפירט לויט די צדוקים. ווען הורדוס איז געקומען צו דער מאַכט, האָט ער אַכזריות־דיק אומ־

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

געברענגט די חשמונאים און שרעקלעך פארפאלגט, קודם כל, די גאנצע רעגירנדיקע פארטיי, די צדוקים.

פארשטייט זיך, אז פאר דעם ברוטאלן הורדוס זענען די מעסיקע, און דאמאלט אויך אפשר: אפאליטישע, פרושים געווען וועניקער שעדלעך און אין אלע הינזיכטן פיל גינסטיקער, ווי זייערע געגנער, די צדוקים.

איז גאנץ נאטירלעך און גאר פשוט אָנצונעמען, אז טאקע דאמאלט, ווען הורדוס איז געקומען צו דער מאַכט, איז דאָס התנהגות, דאָס פירונג, דער סדר העבודה, אין בית המקדש איבערגעגאָנגען צו די פרושים. איז דאמאלט ממילא נישט געהאט געווען די פראַגע, ווי אַזוי מען האָט זיך געהאַט געפירט אין בית המקדש, נאָר ווי אַזוי דאַרפט מען זיך פירן לויט דער תורה, ווי עס לערנען די פרושים.

עס איז אָנצונעמען, אַז נישט נאָר בלויז די צדוקים, נאָר אויך פיל פון די פרושים האָט הורדוס פארפאלגט און אויך אומגעברענגט. איז דאמאלט גארנישט געווען אַזוי לייכט צו געפינען אַ גדול בתורה, אפילו צווישן די פרושים, וואָס זאָל נושא חן זיין ביי הורדוס'ן.

איז אפשר דאָס דער זין, וואָס עס ווערט אַזוי אַקצענטירט, אַז הילל איז געקומען פון בבל, וואָס זאָל הייסן, אַז ער איז, אַלזאָ, נישט אַנגאָ-זשירט אינעם קאַמף געגן הורדוס'ן, האָט ער ממילא מער שאַנסן, אַז הורדוס זאָל נישט זיין געגן אים.

איז טאקע פארשטענדלעך, פאַרוואָס הילל האָט נישט געענטפערט לאַקאָניש, פראַסט פשוט, ווי עס איז דער דין, נאָר האָט דערביי אַנט-וויקלט אַ גאַנצע תורה, אַ טעאָריע, ווי אַזוי מען לערנט אַרויס די דינים פון דער תורה שבכתב, ווייל ריכטיק איז דאָרטן דאמאלט נישט געגאַנגען נאָר בלויז אין דעם איינצלנעם פאַל וועגן פסח דוחה שבת, נאָר וועגן דער גאַנצער איינשטעלונג פון די חכמי הפרושים בכלל.

*

אַם ענדע זאָל דאָ אויך ווערן באַמערקט, אַז דאָס נשיאות דאָרטן, האָט דאמאלט, זעט זיך אויס, געהאַט נאָר אַ לאַקאַלן כאַראַקטער.

מינו אותו נשיא עליהן.

זיי האָבן אים באַשטימט אַלס נשיא איבער זיך. דער אויסדרוק: איבער זיך, ווערט, אגב, אַקצענטירט צוויי מאַל אין תלמוד ירושלמי און אויך צוויי מאַל אין תלמוד בבלי.

מדות שהתורה נדרשת בהן

אויף אן אנדער אָרט אין דער תוספתא ווערט געברענגט, אַז הילל האָט אַנטוויקלט זיבן מידות, שבע מידות שהתורה נדרשת בהן:

שבטע דברים דרש הילל הזקן לפני זקני בתירה: קל וחומר, וגזירה שוה, וכניין אב, וכתוב אחד ושני כתובים, וכלל ופרט ופרט וכלל, וכיוצא בו ממקום אחר, ודבר הלמד מעניינו. אלו שבע מדות דרש הילל הזקן לפני זקני בתירה.¹

עס ווערט נישט אָנגעגעבן אין די פונדאַמענטאַלע ווערק פון דער תורה שבעל פה, צי הילל איז געהאַט געווען דער ערשטער, וואָס האָט זיך באַנוצט מיט די דאָזיקע מידות, אָדער ער האָט דאָס געהאַט איבער־גענומען מרבותיו, פון זיינע לערער. יעדנפאַלס ווייסט מען פון זיי דורך הילל'ן.

עס איז אויך נישט אָנגעגעבן, ווי אַזוי שמאי זאָל זיך האָבן באַ־צויגן צו די דאָזיקע מידות. עס איז צו פאַרשטיין, אַז מיט די פשוט־לאַגישע פון זיי האָט אויך שמאי זיך באַנוצט. וועגן דער גזירה שוה ווערט בפירוש איבערגעגעבן, אַז זי איז נישט געוואָרן אָנערקענט דורך בית שמאי:

בית שמאי, לית להו גזירה שוה.²

הילל'ס תקנות

הילל האָט איינגעפירט וויכטיקע און זער ניצלעכע תקנות, ווי עס ווערט טאַקע ריכטיק באַצייכנט: מפני תקון העולם, אַזעלכע תקנות, וואָס זענען געוואָרן נויטווענדיק ביי די ניי־אַנטשטאַנענע ווירטשאַפטלעכע באַדינגונגען.

1. תוספתא, סנהדרין, ו. אגב, דאָ ווערט יאָ דערמאַנט: לפני זקני בתירה, און צוויי מאל.
2. גזרים, עה, א. עס דאַרפט דאָ ווערן באַמערקט, אַז דער אויסדרוק: גזירה שוה אין דער משנה, ביצה, א, ו, האָט נישט קיין שום שייכות צו דעם באַגריף, וואָס מען מיינט דאָ.

איינע פון די דאָזיקע תקנות, די באַרימטסטע און אוודאי אויך די וויכטיקסטע פון זיי, איז די תקנה, וואָס איז באַקאַנט מיטן נאָמען: פרוּבול, צו מעגן איינמאַנען די חובות אין אַ שמיטה יאָר, וואָס, לויט דער תורה, ווערט אין יעדערן זיבעטן יאָר, אין שמיטה, בטל אַלע חובות און מען טאָר זיי מער נישט מאַנען.¹

אַז עס זאָל נישט אויסזען, דאָס עס ווערט בטל אַ בפירושער דין אין דער תורה, האָט הילל געפונען אַ מיטל, אַז דער מלוה, דער באַרגער, זאָל אַזוי ווי איבערגעבן זיין חוב צום בית דין, צום געריכט, אַז עס זאָל הייסן, אַז נישט ער, נאָר דאָס בית דין פאָדערט אויף זיין חוב.

דאָס איז דאָמאַלט געהאַט געווען אַ זער נויטווענדיקע תקנה, ווען אין ארץ ישראל האָט זיך געהאַט פאַרברייטערט דער האַנדל, וווּ עס שפילט אַ גרויסע ראָלע דער קרעדיט, אָבער דער דין פון שמיטה האָט אים אַ סך געשטערט אין זיין אַנטוויקלונג.

דער נאָמען "פרובול" איז אַ יורדישער טערמין אין דער גריכישער שפראַך.

אויסער דעם "פרובול" האָט הילל מתקן געווען נאָך אַנדערע זער וויכטיקע און נוצלעכע תקנות.² ווי עס זעט זיך אויס, זענען צוליב פאַר-שידענע סיבות, נישט אַלע צו אונז דערגאַנגען.

שמאי'ס שטעלונג צו היל'ס תקנות

מען געפינט נישט, דאָכט זיך, אין ערגעץ, וואָס פאַר אַ שטעלונג שמאי האָט אָנגענומען אין דעם ענין שמיטת כספים, צי האָט ער מתיר געווען אויפצומאַנען די חובות אין שמיטה אָדער נישט. יעדנפאַלס איז צו פאַרשטיין, אַז דער סיסטעם פון "פרובול" איז נישט לויט זיין גייסט. ווען שמאי וואָלט געהאַלטן, אַז מען דאַרפט דערלויבן דאָס אויפ-מאַנען חובות אין שמיטה, וואָלט ער אוודאי דאָס מתיר געווען דירעקט און וואָלט זיך נישט באַנוצט מיט אַזעלכע מיטלען. די בית שמאי זענען בכלל געגן אַזעלכע און ענלעכע מיטלען. אַזוי האַלטן זיי נישט פון ביטול רשות בשבת.³ און זיי זענען טאַקע פריי-ציפיעל אַנטשיידן געגן עירוב בכלל:

1. ספרי, דברים, פרשת ראה, טו, ג. משנה, שביעית, י, ג; גיטין, ד, ג. בבלי, לו, א.
2. משנה, ערכין, ט, ד; בבלי, לא, א. גיטין, עד, ב.
3. עירובין, עא, א.

חנניה אומר: כל עצמן של בית שמאי לא היו מודים בעירוב.¹

חנניה זאגט: די בית שמאי, אין זייערן גאנצן וועג, האבן זיי נישט געהאלטן פון "עירוב".

אז די חכמים האבן באווייגן שמאי הזקן, אז ער זאל יא געבן דאס יינגעלע צו עסן אום יום-כפור, האט ער דאס נישט געטוען דורך קיין אנדערן, נאר ער אליין, ווי עס ווערט דארטן אויסגעדריקט: מיט ביידע הענט האט ער אליין יום כפור געגעבן דעם יינגעלע צו עסן.² אז שמאי האט געפונען פאר נויטיק מתיר צו זיין דאס פירן מלחמה אום שבת, האט ער נישט געמאכט קיין פרומע מינע, נאר גאנץ קלאר, שוין באלד: מיליטעריש, דערקלערט: עד רדתה — אפילו בשבת! ביז אראפ — אפילו אום שבת!³

קאן מען גאנץ דרייסט אננעמען, אז יעדנפאלס, דער פארם פון דער דאזיקער זער וויכטיקער און נויטוענדיקער תקנה און אפשר אויך דער גריכישער נאמען, איז לגמרי נישט געווען צום הארצן פון די בית שמאי.

איז אינטערעסאנט דא צוצוגעבן, אז בערך צוויי הונדערט יאר דערנאך טרעט זער שארף ארויס געגן דעם "פרובול", דער בארימטער יוריסט, דער ערשטער פון די אמוראי בבל, שמואל:

אמר שמואל: הא פרובולא, עולבנא דדייני הוא. אי איישר חיל — אכמליניה!⁴

שמואל האט געזאגט: דער "פרובול" איז א באלידיגונג פאר די דיינים, פאר די ריכטער. אז איך וועל האבן כח — וועל איך אים בא-זייטיקן, אינגאנצן מבטל זיין.

1. עירובין, ל. ב. זע אויך רש"י, ד"ה: כמאן דלא כחנניה. עס איז, אגב, גאנץ ווארשיינלעך אנצונעמען, אז דער דאזיקער חנניה, וואס גיט דא איבער די שטעלונג פון די בית שמאי וועגן עירוב, איז חנניה בן חזקיה, וואס ביי אים אויפן גארן זענען געווארן אנגענומען די שמונה עשר דבר; הגם אנדערע מיינען, אז עס איז חנניה בן אחי רבי יהושע בן חנניה.

יעדנפאלס, זעט זיך אויס, אז צווישן די בית שמאי זענען געווען פארשידענע מיינונגען וועגן עירובין.

2. געברענגט אויבן אויף זייט 91.

3. זע אויבן אויף זייט 94.

4. גיטין, לו. ב.

הילל'ס ליבע צו דער תורה

וועגן הילל'ס ליבע צו דער תורה ווערט דערציילט, אז ער האט אוועקגעגעבן א האלבן לוי'ן פון זיין ארבעט דעם שומר פון בית המדרש, אז ער זאל אים אריינלאזן הערן דאס לערנען תורה פון שמעיה און אבטליון. איינגטלעך, איז דאך שוין גענוג צו שטוינען, אז עס זאל זיין געווען איינגעשטעלט אזא מין ארדענונג, ווערט נאך דארטן ווייטער דערציילט, דאס עס האט אמאל פאסירט, אז הילל האט גאר-נישט פארדינט און דער שומר האט אים טאקע נישט אריינגעלאזט אין בית המדרש, האט ער זיך ארויפגעכאפט אויף דעם דאך. דאס איז געהאט געווען א פרייטיק אין חודש טבת, האט אזוי ארויפגעשנייט אויף אים א גאנצע נאכט. אין דער פרי, ווען דער מארגנשטערן איז אויפגעגאנגען, זאגט שמעיה צו אבטליון: ברודער אבטליון, שטענדיק איז שוין ליכטיק און היינט איז נאך טונקל? האבן זיי ארויפגעקוקט אין דער הייך און געזען א געשטאלט פון א מענטש אויפן פענסטער. זענען זיי ארויף אויפן דאך און אים געפונען אונטער דריי איילן שניי. האט מען אים אראפגענומען, געוואשן, געשמירט און אים דערווארעמט נעבן פייער. זיי האבן געזאגט: ראוי זה לחלל עליו את השבת! ער איז ראוי, אז מען זאל צוליב אים מחלל שבת זיין.¹

*

מען האט געפלעגט צו זאגן: הילל מחייב את העניים,² דאס הייסט, אז צוליב הילל'ן קאן קיינער זיך נישט פארענטפערן, דאס צוליב זיין ארעמקייט האט ער נישט געהאט די מעגלעכקייט צו לערנען תורה.

כי אתא רב דימי אמר: הילל ושבנא אחי הוו. הילל עמך בתורה, שבנא עבד עיסקא. לסוף אמר ליה: תא נערוב וליפלוג. יצאה בת-קול ואמרה:³ „אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה — בוז יבוזו לו!“⁴.

ווען רב דימי איז געקומען, האט ער דערציילט, אז הילל און

1. יומא, לה, ב.
2. יומא, לה, ב.
3. שיר השירים, ת, ז.
4. סוטה, כא, א.

שבנא זענען געווען ברידער. הילל האָט עוסק געווען אין דער תורה און שבנא האָט געפירט געשעפטן. זאָגט שבנא צו הילל'ן: לאָמיר מאַכן שיתפות גלייך אויף גלייך. האָט זיך דערהערט אַ בת-קול, דער פסוק אין שיר השירים: אַז אַ מענטש זאָל געבן, אַפילו זיין גאַנץ פאַרמעגן, פאַר ליבע — וועט מען אים אויסלאַכן.

*

עס ווערט פאַרשידנס דערציילט וועגן הילל'ס ליבע צו דער תורה און וועגן זיינע באַמיאונגען זי צו פאַרשפרייטן צווישן פּאָלק¹. פון הילל'ן שטאַמען מערערע וויכטיקע כללים וועגן לערנען תורה:

אינו דומה שונה פרקו מאָה פעמים, לשונה פרקו מאָה פעמים ואַחת².

לערנען הונדערט מאָל, איז נישט אַזוי, ווי לערנען הונדערט און איין מאָל.
נאָך אַ פשוט'ער אַבער אַ זער וויכטיקער כלל וועגן לערנען תורה:

וצל תאמר: לכשאפנה — אשנה!

און זאָג נישט: ווען איך וועל האָבן צייט — וועל איך לערנען³.
און דער עיקר, וואָס מען דאַרפט שטענדיק געדענקען:

ואם לאַ עכשיו — אימתי?

און אויב נישט יעצט — טאָ ווען דען?!⁴

*

הילל האָט געהאַט זיין שיטה, ווען און ווי אַזוי מען דאַרפט זיין מרביץ תורה, פאַרשפרייטן די תורה צווישן פּאָלק:

הילל הזקן אומר: בעת המכנסין — פּזר! ובעת המפזרין

-
1. אַבות דרבי נתן, נו"ב, כו—כו.
 2. חגיגה, ט, ב.
 3. משנה, אבות, ב, ד.
 4. משנה, אבות, א, יד.

— כנס! בשעה שאתה רואה שהתורה חכיבה על ישראל והכל שמחין בה — הוי מפזר! שנאמר: „יש מפזר, ונוסף עוד“. ובשעה שאתה רואה: תורה משתכחת מישראל ואין הכל משגיחין בה — הוי מכנס, שנאמר: „עת לעשות לה, הפרו תורתך“³.

הילל הזקן האָט געזאָגט: ווען דו זעסט, אָז די תורה איז באַליבט ביי יידן און אַלע פרייען זיך מיט איר — פאַרשפרייט זי! אָבער דאָ מאַלט ווען דו זעסט, אָז די תורה ווערט פאַרגעסן ביי יידן און מען קוקט זיך נישט אַרום אויף איר — זאַמל זי איין!

*

עס איז פאַרהאַנדן אַ פּלוגתא צווישן די בית שמאי מיט די בית הילל וועגן לערנען תורה:

די בית שמאי האַלטן, אָז דער עיקר איז די ווערטפולע מענטשן, אין גייסטיקן, אינטעלעקטועלן און אין מאַראַלישן זין, אָז זיי זאָלן שטענדיק עוסק זיין אין דער תורה בקביעות, אַזוי ווי עס לערנט שמאי: עשה תורתך קבץ! די תורה זאָל זיין דיין שטענדיקע באַשעפטיקונג. איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, אָז דאָס מיינט מען גאָר די בני עליה, די איידעלע מענטשן, וואָס זענען פעאיק אויפצונעמען די תורה ווי גע־העריק און זי זאָל זיין זייער באַרוף.

דאָגעגן אָבער די בית הילל האַלטן, אָז דער עיקר איז צו פאַרשפרייטן די תורה צווישן גאַנצן פאָלק און זיי פאַרופן זיך טאַקע אויף פאַקטן, אָז אַפילו גאַנץ קנאַפע לייט האָבן זיך גענומען צו לערנען תורה, זענען פון זיי אַרויסגעקומען גאָר וויכטיקע מענטשן⁴.

*

הוא היה אומר: אין בור — ירא חטא, ולא עם הארץ — חסיד, ולא הבישן — למד, ולא הקפדן — מלמד⁵.

1. משלי, יא כד.
2. תהלים, קיט, קכו.
3. תוספתא, ברכות, ז, כד. ירושלמי, סוף ברכות; בבלי, סג, א.
4. משנה, אבות, א, טו.
5. אבות דרבי נתן, נו"א, ג. דאָס וואָרט: עשיר, איז דאָרטן, לויט אַלע וואָרטן שיינלעכקייטן, אַריין על פי טעות; אויך נו"ב, ד.
6. משנה, אבות, ב, ה.

הילל האט געפלעגט צו זאגן: דער וואָס איז ליידיק פון תורה — דער ווייסט נישט צו זיין פרום; אַן עם האַרץ — איז נישט קיין חסיד; אַ שעמעוודיקער — לערנט זיך נישט און אַ צו שטרענגער קאַן נישט זיין קיין לערער.

הילל'ס געדולד

תנו רבנן. לעולם יהא אדם ענוותן כהילל ואל יהא קפדן כשמאי. מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה, אָמרו: כל מי שילך ויקניט את הילל, יטול ארבע מאות זוז. אָמר אחד מהם: אני אַקנטנו.

אותו היום ערב שבת היה והילל חפף את ראשו. הלך ועבר על פתח ביתו. אָמר: מי כאן הילל? מי כאן הילל? נת-עטף ויצא לקראתו; אָמר לו: בני, מה אתה מבקש? אָמר לו: שאלה יש לי לשאול. אָמר לו: שאל בני, שאל! — מפני מה ראשיהם של בבליים סגלגלים? (באבות דרבי נתן: ארוכים). אָמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת! מפני שאין להם חיות פקחות.

הלך והמתין שעה אַחת. חזר ואָמר: מי כאן הילל? מי כאן הילל? נתעטף ויצא לקראתו; אָמר לו: בני, מה אתה מבקש? אָמר לו: שאלה יש לי לשאול. אָמר לו: שאל בני, שאל! — מפני מה עיניהם של תדמוריים טרוטות? אָמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת! מפני שדרים בין החולות.

הלך והמתין שעה אַחת. חזר ואָמר: מי כאן הילל? מי כאן הילל? נתעטף ויצא לקראתו, אָמר לו: בני, מה אתה מבקש? אָמר לו: שאלה יש לי לשאול. אָמר לו: שאל בני, שאל! — מפני מה רגליהם של אַפרקיים רחבות? אָמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת! מפני שדרים בין בצעי המים.

אָמר לו: שאלות הרבה יש לי לשאול ומתירא אני שמא תכעים. נתעטף וישב לפניו, אָמר לו: כל שאלות שיש לך לשאול, שאל!

אָמַר לוֹ: אַתָּה הוּא, הִילֵל, שְׁקוֹרָאִים אוֹתָךְ: „נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל“? אָמַר לוֹ: הֵן! אָמַר לוֹ: אִם אַתָּה הוּא, לֹא יִרְבוּ כְמוֹתָךְ בְּיִשְׂרָאֵל! אָמַר לוֹ: בְּנִי, מִפְּנֵי מַה? אָמַר לוֹ: מִפְּנֵי שֶׁאֲבֹדְתִי עַל יָדְךָ אַרְבַּע מֵאוֹת זָוָן.

אָמַר לוֹ: הוּי זֶהִיר בְּרוּחְךָ! כְּדֹאֵי הוּא הִילֵל שֶׁתֵּאֲבֹד עַל יָדוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת זָוָן וְאַרְבַּע מֵאוֹת זָוָן, וְהִילֵל לֹא יִקְפִיד.¹

די חכמים האָבן געלערנט, שטענדיק זאָל דער מענטש זיין אַזאַ געדולדיקער ווי הילל און נישט אַזאַ שטרענגער ווי שמאי! עס איז אַמאָל געווען אַ מעשה מיט צוויי מענטשן, וואָס האָבן זיך געוועט אויף פיר הונדערט גילדן, ווער עס וועט דערבייזערן הילל'ן.

פרייטיק, ערב שבת, ווען הילל האָט זיך געוואָשן דעם קאָפּ, דרייט זיך יענער פֿאַר דער טיר און רופט: ווער איז דאָ הילל? ווער איז דאָ הילל? הילל? הילט זיך הילל איין, גייט אַרויס און זאָגט אים: מיין קינד, וואָס פֿאַרלאַנגסטו? ענטפערט יענער: איך האָב אַ פראַגע צו פרעגן. זאָגט אים הילל: פרעג מיין קינד, פרעג! — פֿאַרוואָס זענען די קעפּ ביי די בבל'ער קיילעכדיק? (לויט אַן אַנדערער ווערסיע: לענגלעך). זאָגט אים הילל: מיין קינד, דו האָסט געפרעגט אַ וויכטיקע פראַגע, דאָס איז, ווייל זיי האָבן נישט קיין געשיקטע הייבאַמען. גייט ער אַוועק. אין אַ וויילע אַרום קומט ער ווידער צוריק און רופט: ווער איז דאָ הילל? ווער איז דאָ הילל? הילט זיך הילל איין, גייט אַרויס און זאָגט אים: מיין קינד, וואָס פֿאַרלאַנגסטו? ענטפערט יענער: איך האָב אַ פראַגע צו פרעגן. זאָגט אים הילל: פרעג מיין קינד, פרעג! — פֿאַר- וואָס האָבן די תּדמורער, טריבע אויגן? זאָגט אים הילל: מיין קינד, דו האָסט געפרעגט אַ וויכטיקע פראַגע, דאָס איז, ווייל זיי וווינען צווישן זאַמדן. גייט ער אַוועק.

אין אַ וויילע אַרום קומט ער ווידער צוריק און רופט: ווער איז דאָ הילל? ווער איז דאָ הילל? הילט זיך הילל איין, גייט אַרויס און זאָגט אים: מיין קינד, וואָס פֿאַרלאַנגסטו? ענטפערט יענער: איך האָב אַ פראַגע צו פרעגן. זאָגט אים הילל: פרעג מיין קינד, פרעג! — פֿאַרוואָס האָבן די אַפּריקאַנער, ברייטע פיס? זאָגט אים הילל: מיין קינד, דו האָסט געפרעגט אַ וויכטיקע פראַגע, דאָס איז ווייל זיי וווינען צווישן בלאַטעס.

זאָגט ער צו הילל'ן: איך האָב צו פרעגן אַ סך פראַגן, נאָר איך

1. שבת, לא, א. אבות דרבי נתן, נו"א, טו; נו"ב, כט.

האָב מורא, טאַמער וועסט דו זיך בייזערן, האָט הילל זיך גוט איינגעהילט, זיך אַינדערגעזעצט און געזאָגט: אַלע פראַגן וואָס דו האָסט צו פּרעגן, פּרעג!

זאָגט אים יענער: דאָס ביזט דו טאַקע, הילל, וואָס מען רופט דיך: יידישער נשיא? ענטפערט הילל: יאָ! — אויב אַזוי, זאָגט יענער, לא ירבו כמותך בישראל! זאָלן זיך נישט מערן צווישן יידן אַזעלכע ווי דו! פּרעגט אים הילל: מיין קינד, פאַרוואָס? ענטפערט יענער: ווייל צוליב דיר האָב איך אַנגעווירן פיר הונדערט גילדן. זאָגט אים הילל: דו זאָלסט זיין פאַרזיכטיק אין דיין אימפעט! הילל איז ווערט, אַז דו זאָלסט צוליב אים אַנווערן פיל מאָל פיר הונדערט גילדן, און הילל וועט זיך נישט בייזערן!

*

דאָס איינציקע מאָל ווי הילל און שמאי ווערן אַזוי אַוועקגעשטעלט איינער געגן דעם אַנדערן. עס איז, דאָכט זיך, דער איינציקער פאַל אין דער גאַנצער תלמודישער ליטעראַטור, ווי עס זאָלן ווערן אַוועקגע-שטעלט צוויי גרויסע אויטאָריטעטן, איינער געגן דעם אַנדערן, און עס זאָל נאָך דערביי אַזוי בולט ווערן אַנגעוויזן, אַז מען זאָל שטענדיק זיין אַזוי ווי איינער פון זיי און עס זאָל נאָך ווערן אַקצענטירט צוגעגעבן: אָבער נישט ווי דער אַנדערער.

”שטענדיק זאָל דער מענטש זיין אַזאָ געדולדיקער ווי הילל און זאָל נישט זיין אַזאָ קפּדן ווי שמאי” — דאָס איז די לערע און באַלד דערנאָך קומט, אַלס אילוסטראַציע, די מעשה וועגן געוועט, וואָס ווערט אַזוי שיין און לעבעדיק דערציילט. איז עס זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אין דער דאָזיקער דערציילונג קומען טאַקע צום אויסדרוק די כאַראַק-טעריסטישע אייגנטומלעכקייטן פון הילל'ן אין געגנזאָץ צו שמאי'ן. ענוותן, ווערט דאָ נישט איבערגעזעצט: באַשיידענער, נאָר געדול-דימער¹, ווייל אין דער דאָזיקער גאַנצער שילדערונג קומט נישט צום אויסדרוק קיין באַשיידנקייט. עס קומען יאָ צום אויסדרוק: שנעלע אַריענ-טאַציע, מענטשן-קענטעניש, געדולד, קאַלטבלוטקייט און זעלבסטבאַ-ווסטזיין. די אַלע דאָזיקע וויכטיקע אייגנשאַפטן זענען, אגב, גאַרנישט קיין שום סתירה צו באַשיידנקייט; אָבער דאָ, אין דער דאָזיקער מעשה מיטן געוועט, קומט לגמרי נישט צום אויסדרוק קיין שום באַשיידנקייט.

1. ענוותנותו של זכריה בן אבקולס — איז רש"י מפרש: ענוותנותו — טבגנותו. (גיטין, גו, א).

דער תלמיד: און זיינע פערזענלעכקייטן

די דאָזיקע שילדערונג איז, אגב, זער טרעפלעך און געלונגען אויף פאַרזושטעלן דעם כאַראַקטער־אונטערשיד צווישן דעם געדולדיקן, רואיקן און געמיטלעכן הילל געגן דעם ערנסטן, שטרענגען און שטור־מישן שמאי.

אויסער דעם וואָס ביי שמאי'ן וואָלט צו דעם אַלעם נישט געקאָנט קומען, ווייל ווער וואָלט דאָס געדאַרפט זיך צו געוועטן וועגן דערבייזערן שמאי'ן דעם קפּדן?! — וואָלט בכלל גאַרנישט געקאָנט מעגלעך זיין אַזאַ האַנדלונג ביי שמאי'ן.

קודם כל וואָלט שמאי אודאי געהאַלטן, אַז מען טאַר גאַרנישט גורם זיין, אַז יענער זאָל ווייטער אַנגיין אין אַזאַ האַרבער עבירה, ווי וועלן דערבייזערן אַ מענטש, כדי צו געווינען אַ געוועט. גאַנץ באַזונדער, וואָלט ער בכלל גאַרנישט געווען מסוגל דערצו, אַזוי זיך צו שפּילן מיט אַזאַ מין פאַרשוין.

הילל האָט אָבער, קענטיק, געהאַלטן, אַז אַזאַ האַנדלונג האָט אַ דערציערישן ווערט: אַזוי אַרום ווייזט מען יענעם אויף, ווי גאַריש און גראַב ער איז און ווי אומזיניק ער האָט געהאַנדלט. אַזוי אַרום האָט הילל געוואָלט אים מאַכן פעאיק צו קאַנען באַגרייפן און אויפנעמען די לערע, די עכט היללישע לערע: הוי זהיר ברוחך! דו זאָלסט שוין זיין פאַרויכטיקער און קליגער!

שמאי'ס קפּדנות

פונדעסטוועגן דאַרפט מען וויסן, אַז דאָס גאַנצע קפּדנות פון שמאי הזקן איז אויך נישט געווען, חלילה, אַזוי שרעקלעך. אין אַנפאַנג מסכת אַבות ווערט, לויט דער כראַנאָלאָגישער אַרדע־נונג פון די חכמי ישראל, געברענגט זייערע עטישע מאַראַלישע לערע אין דריי זער קורץ־געפאַסטע לער־זאַצן, וואָס זענען, גאַנץ וואַרשיינלעך, געווען זייער דעוויז אין לעבן. ווערט דאַרטן געברענגט:

שמאי אומר: עשה תורתך קבע. אמור מעט ועשה הרבה. והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות!¹

1. משנה, אבות, א. טו.

שמאי האט געפלעגט צו זאגן: די תורה זאל זיין דיין שטענדיקע באשעפטיגונג. זאג וועניג צו, און טו א סך. און זאלסט יעדערן מענטש אויפנעמען העפלעך.

די חכמי המשנה והתלמוד בכלל האבן באזונדערס זיך אויסגעצייכנט דערמיט, דאס די תורות וואס זיי האבן געלערנט יענעם — האבן זיי, קודם כל און דער עיקר, אליין גענוי מקיים געווען. ערשט אוודאי און אוודאי שמאי, וואס מען ווייסט, ווי אזוי ער האט אליין שטרענג אפגע- היטן די ערשטע צוויי אנווייזונגען, קאן מען גאנץ דרייסט זיין איבער- צייגט, אז אויך בנוגע דער דריטער אנווייזונג איז ער אויך נישט געווען אזוי ווייט הינטערשטעליק.

נאר וואס דען? — אז מען איז אזוי ערנסט און שטרענג אפגעהיטן ווי שמאי און דערצו האט מען אזא בעל פלוגתא ווי הילל, מיט הילד'ס געדולד, איז אים גארנישט געהאט געווען א סך מקנא צו זיין.

* * *

א פראבלעם, וואס נאך היינט קומט אויס, נישט זעלטן, צו לייענען אין די צייטונגען צווישן די באריכטן פון די געריכטס-אונטערהאנדלונגען: א מענטש פארשרייבט אין זיין צוואה, אז נאך זיין טויט זאל זיין גאנץ פארמעגן געהערן א געוויסן פרעמדן מענטש אדער צו וועלכער עס איז געוויסער ווילטעטיקער אינסטיטוציע, און פאר זיינע אייגענע קינדער און קרובים לאזט ער גארנישט איבער.

פארמעל, יורדיש, איז דאס פולשטענדיק אין ארדענונג. ער האט דאס רעכט צו טוען מיט זיין פארמעגן, וואס ער וויל. דאס איז אבער, ווי געזאגט, נאר פארמעל יורדיש, אבער פאקטיש איז דאס נישט אין ארדענונג. מעביר נחלה זיין, צונעמען אינגאנצן דאס ירושה־רעכט פון קינדער און קרובים, איז, פון פארשידענע שטאנדפונקטן, נישט ריכטיק. אין אזעלכע פאלן, געווענלעך, געפינען זיך די ריכטער אין א גע- וויסער פארלעגנהייט; זיי מוזן לאוערירן צווישן דעם פארמעלן דין פון איין זייט, מיט פארשידענע גאר וואגיקע ארגומענטן פון דער אנדער- רער זייט.

אויך שמאי האט אמאל, מיט צוויי טויזנט יאר צוריק, זיך געפונען אין אזא לאגע; טא ווי אזוי האט ער געלעזן דעם דאזיקן פראבלעם?

אמר רבי יוסי בי רבי בון: אכין הוה עובדא, יונתן בן עוזיאל הדירו אכיו מנכסיו ועמד וכתבן לשמי. מה עשה

שמי? — מכר מקצת, והקדיש מקצת, ונתן לו במתנה את השאָר, ואמר: כל מי שיבוא ויערער על המתנה הזאת. יוציא מיד הלקוחות ומיד ההקדש, ואחר כך יוציא מיד זה!¹

רבי יוסי ברבי בון זאָגט: די מעשה איז געווען אַזוי: דער פאָטער פון יונתן בן עוזיאל האָט אים גע'אַסר'ט צו האָבן הנאָה פון זיינע גיטער און האָט אַלץ פאַרשריבן פאַר שמאי'ן. וואָס האָט שמאי געטוען? — עפעס דערפון האָט ער פאַרקויפט, עפעס האָט ער מקדיש געווען, און דאָס אַלץ איבריגע האָט ער, בתורת מתנה, געגעבן יונתן'ען בן עוזיאל און האָט געזאָגט: ווער עס וועט קומען און וועלן מבטל זיין די מתנה, זאָל ער קודם כל צונעמען פון די קונים און פון הקדש, און ערשט דערנאָך זאָל מען אַנולירן די מתנה פאַר יונתן בן עוזיאל.

שמאי האָט דערמיט געמיינט צו ווייזן, דאָס אַזוי ווי ער קאָן פאַר-קויפן וועמען ער וויל און מקדיש זיין וויפיל ער וויל און קיינער קאָן דאָס נישט אַנולירן — אַזוי קאָן אויך קיינער נישט אַנולירן דאָס, וואָס ער האָט געגעבן יונתן בן עוזיאל.

זעט מען אויך פון דעם דאָזיקן פאַל, ווי שמאי האָט גאַנץ גוט געווסט ווען, נישט צו רעכענען זיך מיט דעם פאַרמעלן דין, נאָר לפנים משורת הדין; נישט מיט דין, נאָר מיט יושר.

דער באַוווסטזיין פון דער אייגענער ווערט

"הילל איז ווערט, אַז דו זאָלסט אַנווערן פיל מאָל פיר הונדערט גילדן און הילל וועט זיך נישט בייזערן".

דער באַוווסטזיין וועגן דעם אייגענעם מענטשלעכן פערזענלעכן ווערט, איז נישט קיין שום סתירה צו באַשיידנקייט. פאַרקערט: וואָס מער דער מענטש ווייסט ריכטיק זיין ווערט און איז אַ מבין אויף זיך אַליין — איז ווערט-פולער און וויכטיקער זיין באַשיידנקייט. הילל האָט טאַקע גאַנץ גוט געווסט זיין אייגענעם ווערט. ווי זאָגט ער:

אם אני כאן — הכל כאן; ואם איני כאן — מי כאן?!

1. ירושלמי, נדרים, ה, ו. אין תלמוד בבלי, בבא בתרא, קלג, ב, איז פאַרהאַנדן גאָר אַן אַנדערער נוסח, אָבער לויט עטלעכע גענוג קלאַרע באַווייזן איז צו זען, אַז דער דאָזיקער נוסח דאָ, פון תלמוד ירושלמי, איז דער ריכטיקער.
2. סוכה, נג, א.

אז איך בין דא — איז אלץ דא; אז איך בין נישט דא — טא ווער
איז דא?!

הילל מיינט דא אַוודאי צו זאָגן, אַז דער מענטש, יעדערער מענטש,
האַט די פליכט און האָט אויך אַליין די מעגלעכקייט אויסצופירן און
דערפילן די דערהויבנסטע מענטשלעכע אויפגאַבן, ווי ער דריקט זיך
אויס:

אם אין אני לי — מי לי? ! וכשאני לעצמי — מי אני? !¹

אז איך וועל נישט זאָרגן פאַר זיך — טאָ ווער וועט פאַר מיר
זאָרגן?! און ווען איך זאָרג נאָר פאַר זיך — וואָס בין איך, מישטיינס
געזאַגט, אינגאַנצן?!

*

הילל האָט געלערנט צו האַלטן בכבוד אויך דעם גוף, נישט נאָר
בלוין די נשמה. ער האָט געפלעגט צו דערמאַנען, אַז דער מענטש איז
באַשאַפֿן געוואָרן בצלם ובדמות, אין דעם געטלעכן געשטאַלט און פאַרם.²
אַבער דער מענטש דאַרפט זיין באַשיידן און וואָס ער איז באַשיי-
דענער — איז ער אַלץ העכער און דערהויבענער:

וכן היה הילל אומר: השפּלתי — היא הגבהתי; הגבהתי —
היא השפּלתי!³

און אַזוי האָט הילל געפלעגט צו זאָגן: מיין באַשיידנקייט — איז
מיין דערהויבנקייט; מיין שטאַלץ — איז מיין דערנידערונג.

הילל'ס גוטסקייט און העפלעכקייט

עס ווערן דערציילט מערערע מעשות וועגן הילל'ס גוטסקייט און
באַשיידנקייט.⁴ עס ווערן אַבער דערביי אויך דערציילט פאַרשידענע
גוזמאות און אַפילו אויך אויסטערלישע זאַכן.

-
1. משנה, אבות, א יב.
 2. מדרש רבה, ויקרא, פרשת בהר, לד, ג.
 3. מדרש רבה, ויקרא, א ה; שמות, פרשת כי תשא, מה, ה.
 4. ירושלמי, סוטה, ט. סנהדרין, יא, א. סוטה, מה, ב. אבות דרבי נתן, גיב, כו. ילקוט שמעוני, חקת, תשסא.

דוד מלכי

אפשר מיינט גאר טאקע דער תלמוד צו זאגן, אז דאס דערציילן אליין, איז שוין גענוג כאראקטעריסטיש פאר היללים לעגענדארן גוטסקייט.

*

הילל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן: אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הכריות ומקרבן לתורה.¹

הילל האט געפלעגט זאגן: דו זאלסט זיין פון אהרן'ס תלמידים; ליב האבן שלום און שטרעבן נאך שלום, ליבן מענטשן און זיי דער-נענטערן צו דער תורה.

דאס באמיען זיך פארן שלום און דאס וועלן אויסמיידן מחלוקות און נישט לאזן צערייצן די געמיטער, האט געברענגט הילל'ן צו ווייטע פשרות. ער האט אפילו מודה געווען אויף פעלערן, וואס ער איז נישט באגאנגען און דערקלערט, אז ער האט זיך טועה געווען.² צוליב שלום האט ער זיך דערלויבט אפילו, צו זאגן אמאל אזעלכעס, וואס האט נישט דווקא געשטימט אינגאנצן מיטן אמת.³

באלד דער דעוויון: הוי מתלמידיו של אהרן! זאגט דאך שוין ממילא, אז צוליב שלום מעג מען א סך פארזען און מוותר זיין.

*

הגם יעדערער געדענקט דאס נאך פון חדר, איז זער כדאי, שטענ-דיק, נאך א מאל דאס צו לערנען:

הילל אומר: אל תפרוש מן הציבור, ואל תאמין בעצמך עד יום מותך, ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו.⁴

הילל זאגט: דו זאלסט זיך נישט אפזינדערן פון דער געזעלשאפט! און ביז דיין לעצטן לעבנס-טאג זאלסט דו נישט זיין איינגעגלויבט אין זיך! און דו זאלסט קיינעם נישט אורטיילן ביז דו געפינסט זיך נישט אין זיין לאגע!

1. משנה, אבות, א, יב.
2. תוספתא, אהלות, טז; פרה, ג, ילקוט שמעוני, חקת, תשס"א.
3. ירושלמי, ביצה, ב; חגיגה, ב. תוספתא, חגיגה, ב. ביצה, כ, א. אגב, אין דאס אלץ וועגן איין פאקט.
4. משנה, אבות, ב, ד.

זער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

איז הילל געווען זער געמיטלעך, ער האָט באַרואיקט די געמיטער, פאַרגלעט יענעם עוולות און געשאַפן אַרום זיך אַ גוטע און אַנגענעמע אַטמאָספּערע.

פון הילל'ן ווערט נאָכגעזאָגט דער שיינער און געמיטלעכער אויס-
דרוק:

הנח להם לישראל, אם אין נביאים הם — בני נביאים הם!¹

לאַז זיי, די יידן, זענען זיי נישט קיין נביאים — שטאַמען זיי דאָך פון נביאים.

*

עס זענען אויך פאַרהאַנדן אַזעלכע שלעכטע און נאַרישע מענטשן, וואָס האָבן אַפילו הילל'ן אַריינגעברענגט אין כעס. עס ווערט דערציילט ווי הילל האָט אַמאָל, ווי זיין שטייגער איז געווען, זיך צעשמעסט מיט פּראָסטע מענטשן און זיי האָבן אים געגעבן אַ זאָג: בבֿלאַה טפּשאַה, נאַרישער בבל'ער! און הילל האָט זיי גוט אַנגעשריגן: שוּטִים וריקִים! אידיאָטן און ליידאַקעס! עס ווערט אַבער דאָרט צוגעגעבן: "מה עשה להם הילל הזקן? החזירן למוטב", וואָס האָט זיי געטוען הילל הזקן? ער האָט זיי אומגעקערט צום גוטן².

הילל איז אוודאי נישט געוואָרן אַזוי דערבייזערט צוליב דער באַ-ליידיגונג פון זיין אייגענעם כבוד, ווי עס האָט אים פאַרדראָסן די שלעכ-טע און מיאוסע געוויינהייט צו זידלען יענעם מיט דעם אַרט, פון וואָנען יענער שטאַמט.

רוח הקודש

משמתו חגי זכריה ומלאכי, נביאים האחרונים, פסקה רוח הקודש מישראל. וואָף על פי כן, היו משמיעין להן בבת קול. מעשה שנכנסו חכמים לבית גוריו ביריחו, ושמעו בת-קול אומרת: יש כאן אדם שראוי לרוח הקודש, אלא שאין

1. פסחים, טו, ב. ירושלמי, שבת, יט, א. געברענגט אויבן, זייט 127.
2. אבות דרבי נתן, ג"א, יב.

מען האָט געזאָגט וועגן הילל'ן, אָן ער האָט נישט אַדורכגעלאָזט קיין שום חכמה, אָן ער זאָל זי נישט לערנען, אַזוי פּרעמדע שפּראַכן, נאַטור־וויסנשאַפּט, באַטאַניק, זאַלאָגיע, דעמאָנאָלאָגיע און שיינע לי־טעראַטור.

תלמידי בית שמאי

עס ווערט אין ערגעץ נישט אָנגעגעבן, וויפיל תלמידים עס האָט געהאַט שמאי און עס ווערן נישט אויסגערעכנט זייערע נעמען. עס איז, פאַרשטייט זיך, בלתי שום ספק, דאָס שמאי האָט געהאַט פיל תלמידים. עס ווערט געברענגט: בית שמאי מחדדי טפי, די בית שמאי זענען שאַרפּזיניגער ווי די בית הילל¹.

אַזוי ווערט דערמאָנט סתם: אחד מתלמידי בית שמאי². אַדער: תלמידי אחד מתלמידי בית שמאי³.

עס ווערט דערציילט, ווי אַ תלמיד האָט געזאָגט אַ דין, איז מען געקומען פּרעגן אין יבנה, האָט מען דאָרטן געזאָגט: אינו אלא מתלמידי בית שמאי, דאָס איז נישט קיין אַנדערער נאָר פון די תלמידי בית שמאי; דאָס הייסט, אַז מען דאַרפט זיך נישט רעכענען מיט אים⁴.

*

פיר תלמידי בית שמאי ווערן יאָ אָנגערופן ביי די נעמען, זיי ווערן אַבער געברענגט, ווען זיי זענען אין אַ הלכה מסכים מיט בית הילל: רבי יוחנן בן החורנית, ווערט וועגן אים נאָר איבערגעגעבן, דאָס הגם ער איז געווען פון די תלמידי בית שמאי, האָט ער זיך געפירט אַזוי ווי די בית הילל, ביי אַ הלכה וועגן סוכה⁵ און ביי נוהג זיין די דיני טהרות, אפילו ביי חולין⁶.

*

דוסטאי איש כפר יתמי, ווערט דערמאָנט איינמאָל אין דער משנה,

1. יבמות, יד, א.
2. ביצה, כ, ב.
3. תוספתא, אהלות, ה.
4. תוספתא, כלאים, א.
5. משנה, סוכה, ב, ז.
6. תוספתא, עדיות, ב; סוכה, ב. יבמות, טו, ב.

דאָס ער איז געווען פון די תלמידי בית שמאי און ער גיט איבער, דאָס ער האָט געהערט פון שמאי הזקן אַ הלכה, וואָס שטימט מיט דער הלכה פון די בית הילל.¹

*

יועזר איש הבירה, ער ווערט אויך נאָר איין מאָל דערמאָנט אין דער משנה, דאָס ער איז געווען מתלמידי בית שמאי און האָט איבערגעגעבן, אַז ער האָט אַמאָל געפרעגט אַ הלכה ביי רבן גמליאל הזקן און דער ענטפער האָט געשטימט מיט דער מיינונג פון די בעלי פלוגתא פון רבי אליעזר בן הורקנוס, דאָס הייסט, געווענלעך, מיט די בית הילל.²

*

בבא בן בוטא, ווערט וועגן אים דערציילט, דאָס הגם ער איז געווען פון די תלמידי בית שמאי, האָט ער געווסט, אַז אין דער אַלטער פלוגתא וועגן סמיכה ביי די קרבנות אום יום־טוב, זענען גערעכט די בית הילל. האָט ער אַמאָל, יום־טוב, געלאָזט ברענגען דריי טויזנט שאָף פון דער בעסטער סאָרט און האָט זיי געלאָזט אויסשטעלן אויף דעם הר הבית און דערקלערט, אַז ווער עס וויל, זאָל קומען און פון זיי מקריב זיין אַ קרבן, לויט די אַנווייזונגען פון די בית הילל. איז טאָקע דאָמאָלט געוואָרן באַשטימט, אַז עס איז דערביי די הלכה ווי בית הילל.³

בבא בן בוטא

בבא בן בוטא איז אַן אויסנאַם צווישן די אַלע דאָזיקע פיר תלמידי בית שמאי, דאָס ביי אים ווערט יאָ דערציילט וועגן אַנדערע געשעענישן אויסער זיין מסכים זיין אויף אַ הלכה פון די בית הילל. ווערט דערציילט אין תלמוד בבלי, דאָס ווען הורדוס האָט אומגעברענגט פיל פון די חכמי ישראל, האָט ער אויסגעמיטן בבא בן בוטא, נאָר ער האָט אָבער באַפוילן אים בלינד צו מאַכן. ווערט דאָרטן ווייטער איבערגעגעבן, אַז דערנאָך האָט הורדוס געהאַט חרטה און געוויסנס־ביסן

1. משנה, ערלה, ב, ה.

2. משנה, ערלה, ב, יב.

3. תוספתא, חגיגה, ב; ירושלמי, ב, ג, ביצה, כ, א.

*

אגב איז דאָ אינטערעסאַנט צו באַמערקן :
 אין דער משנה ווערט געברענגט סתם : אָמרו עליו על בבא בן בוטא.
 מען האָט געזאָגט וועגן בבא בן בוטא.
 אין דער תוספתא און אין תלמוד ירושלמי ווערט געברענגט : והיה
 שם בבא בן בוטא מתלמידי בית שמאי, און עס איז דאָמאַלט דאָרטן
 געווען, בבא בן בוטא פון די תלמידי בית שמאי. דאָס הייסט, אַז עס ווערט
 גערעדט וועגן בבא בן בוטא, אַלס מענטש, וואָס מען קאָן אים, אַזוי ווי
 מען זעט טאַקע פון דעם אַלעם, וואָס איז דאָ אויבן געוואָרן געברענגט
 וועגן אים.
 דאָגעגן אָבער אין תלמוד בבלי ווערט באַנוצט דער אויסדרוק : היה
 שם זקן אחד ובבא בן בוטא שמו, איז דאָרטן געווען אַן אַלטער מאַן
 מיטן נאָמען בבא בן בוטא. און אַ צווייט מאַל : והיה שם זקן אחד מתלמידי
 שמאי הזקן, ובבא בן בוטא שמו, און עס איז דאָרטן געווען אַן אַלטער
 מאַן, פון שמאי הזקן'ס תלמידים, מיטן נאָמען : בבא בן בוטא.

תלמידי בית הילל

שמונים זוג של תלמידים היו לו להילל הזקן. גדול שבהם —
 יונתן בן עוזיאל, והקטן שבהם — רבן יוחנן בן זכאי.
 פעם אחת חלה, ונכנסו כולן לבקרו. עמד לו רבן יוחנן בן
 זכאי בחצר. אָמר להם : היכן הוא הקטן שבכם, שהוא
 אָב לחכמה ואָב לדורות ; אין צריך לומר : הגדול שבכם.
 אָמרו לו : הרי הוא בחצר. אָמר להם : יכנס ! כיון שנכנס,
 אָמר להם¹ : „להנחיל אוהבי יש, ואוצרותיהם אמלא“².

אכטציק (פאַר ?) תלמידים האָט געהאַט הילל הזקן. דער עלטסטער
 פון זיי איז געווען יונתן בן עוזיאל, און דער יינגסטער — רבן יוחנן בן
 זכאי. אַמאָל איז הילל קראַנק געוואָרן, זענען זיי אַלע געקומען אים מבקר
 חולה זיין און רבן יוחנן בן זכאי איז געבליבן שטיין אין הויף, פּרעגט זיי
 הילל : ווו איז דער יינגסטער צווישן אייך, וואָס איז דער אָב לחכמה

1. משלי, ה, כא.
 2. ירושלמי, נדרים, ה, ו.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

זאָב לדורות? (פאַרשטייט זיך שוין, וואָס עס איז דער עלטסטער). זאָגן זיי: ער איז אין הויף. הייסט אים הילל אַרײַנקומען און זאָגט דעם פסוק אין משלי: "איך האָב איבערצולאָזן ירושה פאַר מײַנע ליבהאַבער און אַנפילן זייערע שפייכלער".

*

וועגן הילל'ס אַכטציק תלמידים ווערט איבערגעגעבן אין תלמוד בבלי:

תנו רבנן: שמונים תלמידים היו לו להילל הזקן. שלושים מהן ראויים שתשרה עליהן שכינה כמשה רבינו, ושלושים מהן ראויים שתעמוד להם כמה כיהושע בן נון, עשרים בינונים. גדול שבכולן — יונתן בן עוזיאל, קטן שבכולן — רבן יוחנן בן זכאי.¹

די חכמים האָבן איבערגעגעבן: אַכטציק תלמידים האָט געהאַט הילל הזקן. דרייסיק פון זיי זענען געווען ראוי, אַז די שכינה זאל אויף זיי רוען ווי אויף משה רבינו. דרייסיק פון זיי זענען געווען ראוי, אַז די זון זאל ביי זיי בלייבן שטיין, אַזוי ווי ביי יהושע בן נון און צוואַנציק זענען געווען מיטעלע. דער עלטסטער פון זיי איז יונתן בן עוזיאל און דער יינגסטער פון זיי, איז רבן יוחנן בן זכאי.

*

פון די אַלע אַכטציק תלמידים, וואָס ווערן לעגענדאַריש פאַרגעשטעלט, ווערט אָנגערופן ביים נאָמען, אויסער רבן יוחנן בן זכאי, נאָר בלויז יונתן בן עוזיאל.

אויסער אין די צוויי דאָ געברענגטע מאמרים, ווערט יונתן בן עוזיאל דערמאָנט אין תלמוד ירושלמי, אין דער שוין אויבן געברענגטער דער ציילונג, ווי זיין פאָטער האָט אים מעביר נחלה געווען און אַלץ פאַר שריבן פאַר שמאי הזקן.²

1. סוכה, כח, א. בבא בתרא, קלד, א. אבות דרבי נתן, נו"א, יד.
2. אין תלמוד בבלי, בבא בתרא, קלג, ב, ווערט די דאָזיקע דערציילונג גאָר אַנדערש דערציילט, אָבער לויט גענוג קלאַרע באַזייזן איז צו זען, אַז דער עיקר איז דער נוסח פון תלמוד ירושלמי, נדרים, ה, ו, וואָס ווערט געברענגט אויבן, אויף זייט 143.

גייט דאָס אָבער נישט אַזוי לייכט און די בית שמאי לאָזן זיך נישט אַזוי שנעל באַזייטיקן און לאָזן זיך נישט אַראַפּפירן פון זייערן וועג — איז עס געווען אַ זער שווערער און גאָר ווייטיקדיקער פּראָצעס, דאָס אַריבערגיין פון דער שיטה פון בית שמאי, צו דער פון בית הילל. אוודאי וואָלט מען געוואָלט אין יבנה, אַז אַלץ זאָל צוגיין גלאַטיק און גאַנץ פּרידלעך, אָבער דאָס לעבן בכלל איז נישט קיין אידיליע, ערשט נאָך דאַמאָלט אין יענער אַזוי אכזריות'דיקער עפּאָכע. אַז מען מאַכט גענוי דעם חשובן, מוז מען באַוונדערן, וואָס דער דאָזיקער אַזוי טראַגישער איבערגאַנג איז דאַמאָלט דאָרטן אין יבנה אַדורך אַזוי פּרידלעך, אַזוי מענטשלעך.

*

די שפּעטערדיקע חכמים האָבן אויף זייער שטייגער געזוכט אַ מאַטיוו, פאַרוואָס די בית הילל האָבן זוכה געווען דערצו, אַז די הלכה זאָל זיין אַזוי ווי זיי:

וכי מאַחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים, מפני מה זכו בית הילל לקבוע הלכה כמותן? — מפני שנוחים ועלובים היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי. ולא עוד, אלא שמק-דימין דברי בית שמאי לדבריהן.¹

אַז ביידע זענען דברי אלהים חיים, טאָ פאַרוואָס האָבן דווקא די בית הילל זוכה געווען, אַז עס זאָל ווערן באַשטימט די הלכה אַזוי ווי זיי? — ווייל זיי זענען געווען אַנגענעם און באַשיידן און זיי ברענגען אויך די מיינונגען פון די בית שמאי. נאָך מער: די מיינונגען פון די בית שמאי ברענגען זיי פריער ווי זייערע אייגענע מיינונגען. אין תלמוד ירושלמי ווערט נאָך צוגעגעבן:

ולא עוד, אלא שהיו רואין דברי בית שמאי וחוזרין בהן.²

נאָך מער, אַז זיי האָבן געזעען, אַז די בית שמאי האָבן רעכט — האָבן זיי נאָכגעגעבן.

1. עירובין, יג ב.
2. ירושלמי, סוכה, ב, ה. אויסער די שוין אויבן, אויף זייט 100 און 107 דער מאַנטע פּלוגתות, וואָס חזרו בית הילל להורות כבית שמאי, קאָן מען נאָך צוגעבן: משנה, עדיות, א, יד; כלים, ט, ב; אהלות, ה, ד. עס איז דאָ אויך כדאי צו ברענגען די משנה, דמאי, ו, ו: „וצונוי בית הילל היו נוהגין כדברי בית שמאי“.

איז שטענדיק די הלכה ווי בית הילל ?

ניין, נישט שטענדיק איז די הלכה ווי בית הילל!

טאָ, ווען יאָ און ווען נישט ?

דאָס יידישע פּאָלק האָט אין דער גאַנצער צייט במשך פון די טויזנט
ניין הונדערט יאָר, זייט עס איז געוואָרן אין יבנה אָנגענומען די רעזאָ-
לוציע: לעולם הלכה כבית הילל — ווי געהעריק זי קאָרעגירט:

אין פרטים און אפילו ביי וויכטיקע פּראָבלעמען, איז הלכה כבית הילל.
דאָס איז אָבער נאָר בנוגע פרטים און ביי אפילו וויכטיקע, אָבער
דאָך נאָר צוויי־דראַנגיקע פּראָבלעמען. דאָגעגן אָבער, ווען עס האַנדלט
זיך וועגן די יסודות פון יידישקייט, וועגן די פונדאמענטאלע לעבנס-
פאַרמען פון בית ישראל — דאָמאַלט איז טראַץ אַלעם, עד היום הזה, ביזן
היינטיקן טאָג, הלכה כבית שמאי.

דער גייסט פון דעם אייגנטלעכן היסטאָרישן יידנטום, וואָס האָט באַ-
וויזן דאָס, וואָס קיין שום אומה ולשון פון דער גאַנצער וועלט האָט עס
נישט באַוויזן און האָט עס גאַרנישט געקאָנט באַווייזן; דאָס דאָזיקע
יידנטום, וואָס גרויסע מאַסן פון פּאָלק, מענער און פרויען, האָבן גענוג
אָפּט, אַזוי איבערמענטשלעך זיך מוסר נפש געווען אויף קידוש השם —

דער דאָזיקער יידישער גייסט איז דער גייסט פון די הייסע קאָכעדיקע
יידן פון די בית שמאי, פון אַט די דאָזיקע קנאים, די פּאַנאַטישע קעמפער
פאַר דעם גייסט פון ישראל סבא, פאַר דעם עכטן, אַריגינעלן יידישן גייסט.
אָוודאי זענען די בית הילל גוטע און טייערע יידן, אָנגענעמע און
ליבע מענטשן מיט פיינער באַנעמונג און העפעלעכער האַלטונג און זענען
איבערגענומען מיט ליבעראַלע און פּראַגרעסיווע אַנשוואַונגען. תבוא עליהם
ברכה, זיי זאָלן זיין געבענטשט פאַר די אַלע פאַרלייכטערונגען, וואָס זיי
האָבן אַריינגעברענגט אין יידישקייט — אָבער בלויז פון אַזאָ אידל און
ווייך מאַטעריאַל קאָן בשום אופן נישט ווערן אויסגעשמידט אַזאָ פּאָלק,
אַזאָ יידיש פּאָלק, וואָס זאָל אַזוי אויסהאַלטן אַלע פייער־פּראָבן.

ווען שמאי וואַלט אויפגעשטאַנען, ווען עס איז, אין פאַרלויף פון דער
גאַנצער יידישער היסטאָריע אין גלות, וואַלט ער גאַנץ דרייסט געקאָנט
זיך באַנוצן מיט דעם באַקאַנטן אויסדרוק:

אותי עזבו ואת תורת שמרו.¹

מיך האָבן זיי טאַקע פאַרלאָזט, אָבער מיין תורה היטן זיי!

1. מדרש רבה, איכה, פתיחתא. געברענגט אויבן אויף זייט 40.

רבו יוחנן בן זכאי

רבן יוחנן בן זכאי אין פאָלקס־באווסטזיין

רבן יוחנן בן זכאי געהערט צו די אויסדערוויילטע יחידי סגולה, די ליבלינגען צווישן די באַרימטסטע גרויסע יידן פון אַלע דורות. די יידישע יינגלעך האָבן געמאַכט די ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט רבן יוחנן בן זכאי, אין חדר, אין די ווינטערדיקע טעג, ווען זיי האָבן ערשט נישט לאַנג געהאַט אַנגעהויבן צו לערנען חומש־רש"י. ליגט נאָך היינט דער טעם אין מויל פון דאַמאַלט, ווען מען האָט דאָס ערשטע מאָל גע־לערנט דעם מאמר פון דער מכילתא, וואָס רש"י ברענגט אין פרשת משפטים:

אמר רבן יוחנן בן זכאי: אוון זאת ששמעה על הר סיני:
לא תגנוב! והלך וגנב — תרצע!¹

רבן יוחנן בן זכאי האָט געזאָגט: דאָס דאָזיקע אויער, וואָס האָט געהאַט געהערט אויף דעם באַרג סיני: "דו זאָלסט נישט גנב־ענען!", איז ער געאַנגען און גע'גנב'ט — זאָל עס ווערן דורכגעבויערט! שפעטער, ווען מען האָט שוין אין חדר געלערנט גמרא, האָט מען ערב תשעה באב, ביים לערנען וועגן חורבן בית המקדש, מיטגעלעבט אין פיבער, צוזאַמען מיט רבן יוחנן בן זכאי, די טראַגישע עפאַפע פון חורבן ירושלים. מיט אַ פאַרכאַפטן אָטעם האָט מען דאַמאַלט אויפגע־נומען דאָס געשפרעך צווישן רבן יוחנן בן זכאי מיט דעם צוקונפטיקן רוימישן אימפעראַטאָר.²

הגם די יידישע קינדערלעך האָבן דאַמאַלט געהאַט שטאַרק פאַראַיבל אויף דעם טייערן און האַרציקן רבן יוחנן בן זכאי, הלמאי ער האָט אַזוי וועניג פאַרלאַנגט, נישט מער נאָר יבנה — איז ער דאָך געבליבן זער ליב און טייער. מען האָט זיך געפילט מיט אים זער היימיש און אַזוי איז ער געבליבן אין זכרון און אין באַווסטזיין אַלע יאָרן.

1. שמות, פרשת משפטים, כא, ו.
2. גיטין, נו, א.

עס איז אַ זער אינטערעסאַנטע דערשיינונג, דאָס רבן יוחנן בן זכאי, וואָס איז אויף אייביק פאַרבונדן מיט דער טרויעריגסטער נאַציאָנאַלער קאַטאַסטראַפּע, מיט חורבן ירושלים, און דערביי אויך ממילא מיט דעם טרויעריגסטן טאַג אינעם יאָר: תשעה באב — דערשיינט ער תמיד אין דעם זכרון און אין דער פאַרשטעלונג פון פאַלק אַזוי העל און לויטער, קלאָר און ליכטיק, דאָס עס ווערט רואיק אין געמיט און גוט אויפן האַרצן, ווען נאָר מען טראַכט וועגן אים.

מען פילט אַ שלות־הנפש, אַ זעלישע האַרמאָנישע רואיקייט, אַ צאַרטע גוטסקייט און ליכטיקייט אין אַלע אויסערונגען פון רבן יוחנן בן זכאי: אין אַלע זיינע מעשים, אין זיינע תורות און אין אַלעם וואָס עס ווערט וועגן אים דערציילט.

די ליכטיקע פּערזענלעכקייט פון רבן יוחנן בן זכאי האָט באַשטראַלט און באַלויכטן דעם יידישן האַריזאָנט, וואָס איז פאַרפינסטערט געוואָרן ביי חורבן ירושלים. זיין זכרון באַשיינט און באַלייכט דאָס פאַלק אין דעם, אַזוי אַפּט, פינסטערן גלות.

אין דער לעצטער משנה אין מסכת סוטה, ווו עס ווערט אויסגע־רעכנט די באַזונדערע כאַראַקטעריסטישע אייגנשאַפטן פון די גרויסע יידי־שע חכמים, ווערט זי ביי רבן יוחנן בן זכאי באַצייכנט אַלס: זיו החכמה, דאָס לויטערקייט פון דער חכמה. אייגנטלעך איז דאָס נישט גאַנץ פאַר־שטענדלעך: אַוואַדי ווייסט מען, אַז חכמה איז לויטער און ליכטיק און די חכמים, די אמת'ע חכמים, האָבן די לויטערקייט פון דער חכמה, טאַ פאַרוואָס האָט נאָר רבן יוחנן בן זכאי זוכה געווען דערצו?

רש"י, ביי זיין אַזוי נאַבעלע ערלעכקייט און באַשיידנקייט, שרייבט טאַקע דאַרטן אויף דער שטעלע אין זיין פירוש, אין זיין באַרימטן קאַ־מענטאַר: זיו חכמה — זה לא ידענא מה היא, דאָס, ווייס איך נישט, וואָס עס איז¹

פונדעסטוועגן דאַרפט מען שטענדיק געדענקען דעם כלל פון אונ־זערע חכמים: לא נתנה תורה למלאכי השרת, די תורה איז נישט גע־געבן געוואָרן פאַר מלאכים, נאָר פאַר מענטשן². יעדערער מענטש, יעדער געווענלעכער און פשוט'ער מענטש, האָט דאָס רעכט און אַפילו די פליכט צו וועלן און צו שטרעבן צו פאַרשטייען, אַפילו דאָס, וואָס די גרעסטע און הייליקסטע מענטשן האָבן געזאָגט, אַז זיי פאַרשטייען דאָס נישט.

1. סוטה, מט, א.
2. ברכות, כה, ב.

דאָס וואָס עס איז געוואָרן באַזונדער צוגעשריבן צו רבן יוחנן בן זכאי זיז חכמה, דאָס לויטערקייט פון דער חכמה, קאָן מען דערקלערן גאָר פשוט מיט די פערזענלעכע אייגנשאַפטן פון רבן יוחנן בן זכאי, ווייל אויסער די חכמה גופא, די תורה, וואָס ער האָט געלערנט מיט זיינע גרויסע תלמידים און מיטן גאַנצן פּאַלק — האָט זיין פערזענלעכער חן און צויבער, זיין איידלקייט און ליכטיקייט, וואָס האָט פון אים אַרויס־געשטראַלט, געהאַט די ליכטיקע השראָה און די אַזוי געבענטשטע השפּעה אויף יענעם גרויסן טראַגישן דור.

אויסער די תורה און חכמה, וואָס רבן יוחנן בן זכאי האָט געלערנט מיטן פּאַלק, האָט שוין זיין ליכטיקע פערזענלעכקייט באַאיינפלוסט דאָס פּאַלק נישט אַריינצופאַלן אין יאוש, אין פאַרצווייפלונג, און אין אַפאַטיע. ער האָט אויסגעלייטערט דאָס באַטריבטע געמיט און באַלויכטן דאָס פינס־טערקייט פון גלות באַלד ביי דער התחלה.

*

אין תלמוד בבלי רעדט זיך וועגן עטלעכע געהיימע סימנים און רמזים, אַזעלכע סיגנאַלן, וואָס זענען געוואָרן באַנוצט אין די געפערלעכע צייטן, ווען עס האָט געהאַט געהערשט דער שווערער טעראַר מצד דער פינדלעכער מאַכט. צווישן אַנדערע ווערט דאַרטן אויך גערעכנט: אור הנר בכרור חיל, וואָס די מפרשים טייטשן אויס אויף אַ שווערן און נישט זער וואַרשיינלעכן אופן.

עס זעט זיך אויס, אַז דאָס איז געהאַט געווען אַזאַ סימא, אַזאַ דעוויז, וואָס איז געוואָרן באַנוצט אין יענע שווערע צייטן, אַ דעוויז, וואָס האָט געהאַט אַ געהיימע פאַרשטעלטע באַדייטונג. די פשוט'ע און עפנטלעכע באַדייטונג איז גאַנץ קלאַר: ברור חיל, איז דאָך דער נאָמען פון דער שטאָט, וווּ רבן יוחנן בן זכאי האָט פאַרברענגט די לעצטע צייט, נאָכדעם ווי רבן גמליאל האָט געהאַט איבערגענומען דאָס נשיאות אין יבנה. איז גאַנץ פאַרשטענדלעך און גאָר פשוט, אַז אין דער שטאָט, וווּ עס וווינט רבן יוחנן בן זכאי, לייכט אַ ליכט

אור הנר בכרור חיל.

עס לייכט אַ ליכט אין ברור חיל.¹

1. סנהדרין, לב, ב.

פשוט-מענטשלעכע נאטירלעכקייט

צוליב דער קלאַרקייט און האַרמאָנישער גאַנצקייט פון דעם געשטאַלט און פון דער פּערזענלעכקייט פון רבן יוחנן בן זכאי, האָט זיך נישט גע-וועבט, כמעט, קיין לעגענדעס אַרום זיין פּערזאָן און וועגן זיין לעבן בכלל. לעגענדעס ווערן געווענלעך געוועבט אין אַ נישט-קלאַרער אַטמאָספּערע, אָבער נישט אין אַזאַ סביבה אַרום רבן יוחנן בן זכאי, וווּ עס הערשט קלאַרקייט און ליכטיקייט. לעגענדאַרע דערציילונגען און איבער-געטריבענע שילדערונגען ווערן געווענלעך געשאַפן דאָרטן, וווּ עס פעלן אויס רעאַלע ידיעות וועגן ווירקלעכע היסטאָרישע געשעענישן. וועגן רבן יוחנן בן זכאי ווערט נישט דערציילט קיין שום אויסטער-לישע זאַכן און קיין נסים ונפלאות. אַלץ וואָס ווערט וועגן אים איבער-געגעבן איז זער איינפאַך, אָבער האַרציק און פשוט מענטשלעך. אַלץ איז ביי אים און לגבי אים, נאַטירלעך און אַן שום גוזמא. אַזוי איז אויך זער פשוט געשילדערט זיין העפלעכקייט און באַשיידנקייט:

אָמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי: שלא הקדימו אדם שלום מעולם, ואפילו נכרי בשוק.¹

מען האָט געזאָגט וועגן רבן יוחנן בן זכאי, אַז קיינער האָט נישט באַוויזן אַמאָל אים צו באַגריסן פריער, אַפילו אַ פּרעמדער, אַ גוי, אין גאַס. אַזוי ווערט אויך צווישן אַנדערעס איבערגעגעבן:

ולא פתח אדם דלת לתלמידיו, אלא הוא בעצמו.²

און קיינער האָט נישט געעפנט די טיר פאַר די תלמידים, נאָר רבן יוחנן בן זכאי אַליין.

*

מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של רבן יוחנן בן זכאי. אָמר לו: חנינא בני, בקש עליו רחמים, ויחיה! הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים, ויחיה. אָמר רבן יוחנן בן זכאי:

1. ברכות, יו, א.
2. סוכה, כח, א.

אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו כל היום כולו, לא היו משגיחים עליו.¹

עס האָט פּאַסירט מיט רבי חנינא בן דוסא, דאָס ער איז געגאַנגען לערנען תורה ביי רבן יוחנן בן זכאי, איז דאָמאַלט גראָד קראַנק געוואָרן זיין זון. זאָגט ער אים: חנינא מיין קינד, בעט פאַר אים רחמים, אַז ער זאָל געזונט ווערן. האָט רבי חנינא אַריינגענומען דעם קאַפּ צווישן די קניען און געבעטן פאַר אים רחמים, און ער איז געזונט געוואָרן. האָט געזאָגט רבן יוחנן בן זכאי: ווען בן זכאי וואָלט אַפילו אַ גאַנצן טאָג זיך געקלאַפט אין קאַפּ, וואָלט גאַרנישט געהאַלפּן.
עס איז אינטערעסאַנט צוצוגעבן, דאָס די פרוי האָט געפרעגט: איז טאַקע חנינא גרעסער פון דיר?! האָט רבן יוחנן בן זכאי איר באַרואיקט מיט אַ שיינעם משל.

*

אַזוי ווערט אויך דערציילט, ווי אַן אַנדערשט מאָל, ווען עס איז געשטאַרבן אַ זון ביי רבן יוחנן בן זכאי און די תלמידים זענען געקומען אים טרייסטן.

גייט אַריין רבי אליעזר בן הורקנוס און זאָגט: רצונך, אומר דבר אחד לפניך, אַז דו דערלויבסט מיר, וועל איך עפעס זאָגן. ענטפערט רבן יוחנן בן זכאי: זאָג! זאָגט רבי אליעזר: אַדם הראשון האָט גע- האָט אַ זון, איז ער געשטאַרבן — האָט ער אַנגענומען טרייסט, טאָ לאַז זיך אויך טרייסטן! זאָגט ער אים: האָב איך דען וועניג מיין אייגענעם צער, דערמאַנסטו מיר, אויך דעם צער פון אַדם הראשון??!

קומט אַריין רבי יהושע בן חנניה און זאָגט דאָס זעלבע וועגן איוב'ן: איוב האָט געהאַט זין און טעכטער און אַלע זענען אים אויסגעשטאַרבן אין איין טאָג, פונדעסטוועגן האָט ער אַנגענומען טרייסט און האָט גע- זאָגט:

ה' נתן וה' לקח, יהי שם ה' מבורך!

גאָט האָט געגעבן און גאָט האָט גענומען, זאָל גאָט'ס נאַמען זיין געבענטשט!²

1. ברכות, לה, ב.
2. איוב, א, כא.

דוד מלכי

ענטפערט רבן יוחנן בן זכאי רבי יהושע'ן דאָס זעלבע, וואָס ער
האָט פריער געהאַט געענטפערט רבי אליעזר'ן:

לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרת לי צערו של
איוב?!

האָב איך דען נישט גענוג מיין אייגענעם צער, דערמאָנטו מיר נאָך
אויך איוב'ס צער!!
רבי יוסי הכהן דערמאָנט די מעשה מיט די צוויי זין פון אַהרן הכהן,
נדב ואביהו, וואָס ביידע זענען געשטאַרבן אין איין טאַג און דאָך האָט
ער אָנגענומען טרייסט.
רבי שמעון בן נתנאל דערמאָנט, ווי ביי דוד המלך איז געשטאַרבן
זיין זון און האָט באַלד זיך געלאָזט טרייסטן.
אויך זיי, ענטפערט רבן יוחנן בן זכאי דאָס זעלבע, וואָס ער האָט
געענטפערט די צוויי פריערדיקע.
גיט אַריין רבי אלעזר בן ערך און דערציילט אַ געמיטלעכן משל
און פירט אויס:

אַף אַתה, רבי, היה לך בן, קרא תורה, מקרא, נביאים
וכתובים, משנה, הלכות ואגדות, ונפטר בלא חטא — ויש
לקבל עליו תנחומים כשהחזרת פקדונך שלם.

אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: אלעזר בני, נחמתני כדרך שבני
אדם מנחמים¹.

רבי, דו האָסט געהאַט אַ זון, האָט ער געלערנט תורה, נביאים און
כתובים, ער האָט געלערנט משנה, הלכות און אגדות, און איז אַוועק פון
דער וועלט אָן זינד — דאַרפסט דו יאָ אָנעמען טרייסט, אָז דו האָסט אים
צוריקגעגעבן בשלמות, אַזוי ווי עס דאַרפט צו זיין!
זאָגט רבן יוחנן בן זכאי:
אלעזר, מיין קינד, דו טרייסט מיך טאַקע אַזוי ווי מענטשן פלעגן
טרייסטן.

*

1. אבות דרבי נתן, נו"א, יד.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

אודאָי זענען זער פאַרשטענדלעך די רייד פון די פיר תלמידים, וואָס טרייסטנדיק דעם רבי'ן, האָבן זיי אַזוי דיסקרעט אים פאַרגליכן מיט יענע באַרימטע מענער פון תנ"ך. אָבער רבן יוחנן בן זכאי, ביי זיין נאַטירלעך פשטות, איז אים געווען מער צום האַרצן די רייד פון רבי אלעזר בן ערך, וואָס קאַנען אויך ווערן אָנגעוואָנדן לגבי אַלע פשוט'ע ערלעכע יידן.

*

דאָס פאַלקסטימלעכקייט פון רבן יוחנן בן זכאי און זיין פאַרשטענ-
דעניש פאַר די פשוט'ע פאַלקס־מענטשן, קומט זער אָפט צום אויסדרוק
אין זיינע פאַפולערע שמועסן און אין דעם פאַלקסטימלעכן אויסטייטשן
די תורה און אויך די געשעענישן אין דער יידישער געשיכטע. אַט
למשל אַזאָ מאמר:

מפני מה גלו ישראל לכבל יותר מכל הארצות כולן? —
מפני שכית אברהם אביהם משם. משלו משל למה הדבר
דומה, לאשה שקילקלה על בעלה, להיכן משלחה? — לכית
אביה¹.

פאַרוואָס זענען די יידן געוואָרן פאַרטריבן (נאָך דעם ערשטן חורבן
בית המקדש) קיין בבל און נישט אין אַן אַנדער לאַנד? — ווייל דאָרטן
איז אַמאָל געהאַט געווען דאָס הויז פון זייערן פאַטער אַברהם. עס איז
למשל אַזוי ווי אַ פרוי פאַרזינדיקט זיך געגן איר מאַן, טאָ וואַהין שיקט
ער זי? — אודאָי שיקט ער זי צוריק אין איר פאַטערס הויז.

תורה ביי רבן יוחנן בן זכאי

רבן יוחנן בן זכאי קבל מהילל ומשמאי. הוא היה אומר:
אם למדת תורה הרבה — אל תחזיק טובה לעצמך, כי
לכך נוצרת!²

1. תוספתא, בבא קמא, ו.
2. משנה, אבות, ב, א.

רבן יוחנן בן זכאי האט איבערגענומען פון הילל און פון שמאי. ער האט געפלעגט צו זאגן: אַז דו האַסט געלערנט אַ סך תורה — נעם זיך נישט דערמיט איבער, דו ביזט דאָך דערצו באַשאַפן געוואָרן (דאָס איז דאָך דיין באַשטימונג)!

די דאָזיקע אַזוי קורצע און קאָנדענסירטע משנה אין פרקי אַבֹּת, וואָס זי געדענקט זיך נאָך פון יענע קינדער־יאָרן אין די זומערדיקע שבתים אין חדר, לערנט דריי זאַכן:

ערשטנס. רבן יוחנן בן זכאי, דער אייגנטלעכער נאָכפּאָלגער פון הילל'ן, איז נישט איינזייטיק און האַט נישט איגנאָרירט די תורה פון שמאי'ן. ער האַט איבערגענומען די תורה פון ביידע גרויסע לערער.

צווייטנס. לך נוצרת! צו דעם ביזטו באַשאַפן געוואָרן! דיין אויפ־גאַבע און דיין באַשטימונג — איז די תורה. די תורה אין דעם פּולן זינען פון וואָרט.

דריטנס, אַל תחזיק טובה לעצמך! אַז דו האַסט טאַקע יאָ דאָס גרויסע גליק צו האָבן געלערנט תורה, טאָ זיי געוואָרנט נישט צו קומען צו קיין גאווה, צו קיין פּוסטן שטאַלץ און צו נאַרישע איינרעדענישן!

*

צוויי מאַמרים וועגן די דינים פון מזבח, ווו עס קומט צום אויס־דרוק, ווי רבן יוחנן בן זכאי האַלט הויך די בני תורה און וואָס ער פאַרלאַנגט פון זיי.

„מזבח אבנים, לא תניף עליהם ברזל“¹ — והרי דברים קל וחומר: ומה אבנים, שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות, על שמטילות כפרה בין ישראל לאביהם שבשמים, אָמר הכתוב: „לא תניף עליהם ברזל!“ — בני תורה, שהם כפרה לעולם, על אַחת כמה וכמה שלא ליגע בהם אחד מן המזיקים כולם²

“אַ מזבח פון שטיינער, זאָלסט נישט אויפהייבן אויף זיי קיין אייזן!“ (זאָגט די תורה) — איז דאָך זעלבסטפאַרשטענדלעך: אויב שטיינער, וואָס נישט זיי זעען, נישט זיי הערן און נישט זיי רעדן, נאָר דערפאַר

1. דברים, פרשת כי תבוא, כו, ה.
2. תוספתא, בבא קמא, ז, ב. מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, יתרו, כ, כה.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

וואָס זיי ברענגען פאַרגעבונג צווישן יידן מיט זייער פּאָטער אין הימל, זאָגט די תורה: דו זאָלסט אויף זיי נישט אויפהייבן קיין אייזן! — טאָ, בני תורה, וואָס זיי זעלבסט זענען פאַרגעבונג פאַר דער וועלט, איז דאָך אַוודאַ צו פאַרשטיין, אַז קיין שום מוזיקים זאָלן זיי נישט באַרירן.

*

רבן יוחנן בן זכאי האָט אויך געוויזן ווי פון דעם זעלבן דין וועגן מזבח, דאַרפט מען זיך לערנען, ווי ווייט בני תורה זאָלן שטרעבן צו שלמות און צו רעכטפערטיקייט:

הרי הוא אומר: „אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך“, אבנים שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, אָמר המקום: יהיו שלמות לפני — בני תורה, שהם שלום בעולם, על אַחת כמה וכמה שיהיו שלמים לפני המקום.

עס איז געזאָגט אין דער תורה: „גאַנצע שטיינער זאָלסטו בויען דאָס מזבח צו דיין גאָט“ — שטיינער, ווייל זיי ברענגען שלום צווישן יידן מיט זייער פּאָטער אין הימל, זאָגט דער רבונן של עולם: „זיי זאָלן זיין גאַנץ, פאַר מיר!“ — טאָ, בני תורה, וואָס זיי זעלבסט זענען דער שלום אויף דער וועלט, דאַרפן זיי דאָך אַוודאַ און אַוודאַ זיין גאַנץ פולשטענדיק, פאַרן רבונן של עולם.

*

דער עיקר ביי רבן יוחנן בן זכאי איז געווען, דאָס מען זאָל קודם כל אַליין אַנווענדן ביי זיך, דאָס וואָס מען וויל לערנען יענעם. פון אים שטאַמט טאַקע די שיינע און קורצע באַצייכענונג: נאה דורש ונאה מקיים, ער פּרעדיגט שייך און ווענדט דאָס שייך אָן ביי זיך אַליין¹.

„אשר נשיא יחטא“² — אָמר רבן יוחנן בן זכאי: אַשרי הדור שהנשיא שלו מביא חטאת על שגנתו. אם על שגנתו מביא חטאת — צריך לומר, מה הוא על זדונו? ! אם נשיא שלו מביא חטאת — צריך לומר, מהו הדיוט? !³

1. תוספתא, תגינה, ב.

2. ויקרא, ד, כב.

3. ספרא, תוספתא, בבא קמא, ז, הוריות, י, א.

”אז דער נשיא זינדיגט“ (זאל ער ברענגען א באשטימטן קרבן, איז געשריבן אין דער תורה) — זאגט רבן יוחנן בן זכאי: וויל איז דעם דור, דאס זיין נשיא (זיין פרעזידענט) אנערקענט זיינע אומגערן-באגאנ-גענע זינד. אז ער אנערקענט זיינע שטרויכלונגען — טאג אנערקענט ער דאך אוודאי זיינע באווסטזיניק-באגאנגענע זינד. אויב דער נשיא פירט זיך אזוי — טאג פארשטייט מען דאך שוין, ווי אזוי עס פירט זיך א גע-ווענלעכער מענטש!

*

דער גלויבן אין דער תורה איז אזוי ווייט דערגאנגען ביי רבן יוחנן בן זכאי, דאס ער איז געווען איבערצייגט, אז די תורה איז, אויסער אלעם, אויך א רפואה און א גוטע סגולה אויף אריכות ימים, אויף לעבן לאנגע יארן.

ווערט דערציילט, אז אין ירושלים איז אמאל געווען א געוויסע משפחה, וואס איז געהאט געווען געשטראפט מיט קיצור ימים, געשטארבן יינגערהייט. האט רבן יוחנן בן זכאי געזאגט:

לכו ועסקו בתורה, וחיו!

נעמט זיך עוסק צו זיין אין דער תורה, וועט איר לעבן!
ווערט איבערגעגעבן, אז עס האט טאקע געהאלפן און פון דאמאלט אן איז זי געווארן גערופן: ”רבן יוחנן'ס משפחה“¹.

*

עס ווערט איבערגעגעבן וועגן דער אויסערגעווענלעכער התמדה פון רבן יוחנן בן זכאי, ווי ער האט שטענדיק עוסק געווען אין דער תורה. אזוי איז ער שטענדיק געקומען אין בית המדרש דער ערשטער און אוועק דער לעצטער².

דאס לעבן פון רבן יוחנן בן זכאי איז געווען אויסגעפילט מיט תורה און מיט חכמה. עס ווערט אויסגערעכנט א לאנגע רייע פון די אלע פארשידענע געביטן אין דער תורה און פון אנדערע וויסנשאפטן, ווו רבן יוחנן בן זכאי האט זיך באזונדער אויסגעצייכנט³.

1. ראש השנה, יח, א. יבמות, קה, ט.

2. סוכה, כה, א.

3. בבא בתרא, קלז, א. סוכה, כה, א. אבות דרבי נתן, נו"א, יד; נו"ב, כה.

*

עס טרעפט אָפּט אין תלמוד, אַז אָפּילו קליינע, קורץ־געפּאַסטע און אַזוי ווי דורכגייענדיק־איבערגעגעבענע, עפּיזאָדן, רופן אַרויס אַ סך פּאַנ־טאַזיע און עס שטעלן זיך פאַר גאַר אינטערעסאַנטע בילדער, וואָס וועקן גייסטיגע התלהבות און רעליגיעזע באַגייסטערונג. אַט למשל אַזעלכע צוויי שורות.

אָמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, שהיה יושב בצלו של היכל ודורש כל היום כולו¹.

מען האָט געזאָגט וועגן רבן יוחנן בן זכאי, דאָס ער איז געזעסן אינעם שאַטן פון היכל און האָט פאַרן פּאַלק געלערנט תורה, אַ גאַנצן פעליגן טאַג (יום־טוב).

אַז מען איז געבענטשט אָפּילו נאָר מיט אַ קליין ביסעלע איידעלע פּאַנטאַזיע, קאָן מען אין די דאָזיקע קנאַפע צוויי שורות זעען אַ הערלעך אימפּאַזאַנט בילד:

ירושלים, אין בית המקדש, יום־טוב. אַרומגענומען פון דער הייסער אַטמאָספּערע, זענען אינעם קילן שאַטן וואָס עס וואַרפט די ברייטע און הויכע וואַנט פון היכל, פּאַרזאַמלט די יידן, וואָס זענען דורשטיג נאָך גאָט'ס וואַרט. די יידן וואָס זענען זיך צוזאַמענגעקומען פון גאַנצן לאַנד און פון די תּפוצות, שטייען זיי און נעמען אויף די האַרציקע רייד, וואָס זענען דורכגענומען מיט גוטסקייט און ליבשאַפט; וואָס פליסן אַרויס פון דעם ריינעם רעליגיעזן קוואַל און זענען באַהויכט פון דער געלייטערטער הימלישער לויטערקייט: זיי שטייען אַלע אַרום און נעמען־אויף די תורה פון רבן יוחנן בן זכאי.

תורת הנגלה און תורת הנסתר

מען האָט געוואַרפן אַ בליק אין בית המקדש, ווען רבן יוחנן בן זכאי לערנט מיט יידן תורה. לאַמיר אויך צולייגן אַן אויער צו דעם שמועס צווישן רבן יוחנן בן זכאי מיט זיין באַליבטן תלמיד רבי אלעזר בן ערך:

1. פּסחים, כו, א. רש"י. ירושלמי, עבודה זרה, ג, יא.

מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה רבי אלעזר בן ערך מחמר אחריו. אמר לו: רבי, שנה לי פרק אחר במעשה מרכבה! אמר לו: ולא כך שנתי לכם: „ולא במרכבה ליחיד, אלא אם כן, היה חכם מבין מדעתו“? אמר לו: מעתה, ארצה לפניך? אמר לו: אמור! פתח רבי אלעזר בן ערך ודרש במעשה מרכבת. ירד רבן יוחנן בן זכאי מן החמור ונתעמף במליתו וישבו שניהם על גבי אבן תחת הזית והרצה לפניו. עמד ונשקו ואמר: ברוך ה' אלהי ישראל, אשר נתן בן לאברהם אבינו, שיודע להבין ולדרוש בכבוד אבינו שבשמים. יש נאה דורש ואין נאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש; ואלעזר בן ערך, נאה דורש ונאה מקיים. אשריך אברהם אבינו, שאלעזר בן ערך יצא מחלצוך, שיודע להבין ולדרוש בכבוד אבינו שבשמים.¹

עס ווערט דערציילט וועגן רבן יוחנן בן זכאי. ווי ער איז געריטן אויף אן אייזל און זיין תלמיד רבי אלעזר בן ערך האָט אים באַגלייט. זאָגט דער תלמיד צום רבי'ן: רבי, לערן מיט מיר עפעס וועגן מעשה מרכבה.² ענטפערט אים רבן יוחנן בן זכאי: איך האָב דען אייך (תלמידים) נאָכנישט געזאָגט, אַז מעשה מרכבה לערנט מען נישט מיט קיינעם, אַפילו נישט מיט קיין איינצלנעם תלמיד, נאָר בלויז פאַר זיך אַליין, אויב מען האָט שוין אַליין דערגרייכט דערצו?! פרעגט ער: אויב אַזוי, זאָל איך אפשר עפעס פאַרברענגען? איז רבן יוחנן בן זכאי מסכים. האָט רבי אלעזר בן ערך אָנגעהויבן צו דרש'ענען וועגן מעשה מרכבה. איז רבן יוחנן בן זכאי אַראָפּ פונעם אייזל און זיך איינגעהילט אין דעם מאַנטל (בדרך כבוד) און ביידע האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטיין אונטער אַן איילבירטן-בוים, וווּ רבי אלעזר בן ערך האָט אַלץ פאַרגע-ברענגט פאַרן רבי'ן. שטעלט זיך אויף, רבן יוחנן בן זכאי, קושט אים און זאָגט:

געבענטשט איז גאָט, דער יידישער גאָט, וואָס האָט געגעבן צו אַברהם אבינו אַ זון, וואָס ווייסט צו פאַרשטיין און אויסצוטייטשן די געטלעכקייט פון אונזער פאַטער אין הימל. עס איז פאַרהאַנדן, דאָס פאַר יענעם פּרע-דיגט מען זער שייך, נאָר אַליין פירט מען זיך נישט אַזוי; עס איז פאַר-

1. תוספתא, חגיגה, ב; ירושלמי, ב; בבלי, יד, ב. מכילתא דרשב"י, ריש משפטים.

2. מעשה מרכבה, ווערט באַנוצט אַלס אַלגעמיינע באַצייכענונג פאַר תורה-הנסתר, פאַר דער מיסטישער לערע וועגן דער געטלעכקייט.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

האַנדן פאַרקערט: מען פירט זיך שיין, נאָר מען האָט נישט קיין זין פאַר יענעם — אָבער אלעזר בן ערך, אי ער פרעדיגט שיין, אי ער איז אַלץ אַליין שיין מקיים!
ווייל איז דיר, אַברהם אַבינו, אַז פון דיר איז אַרויסגעקומען אלעזר בן ערך, וואָס ווייסט צו פאַרשטיין און אויסצוטייטשן דאָס געטלעכקייט פון אונזער פאַטער אין הימל!

*

פון דער באַגייסטערונג פון רבן יוחנן בן זכאי, קאָן מען באַקומען אַ שטיקל אַנונג, וואָס פאַר אַ הויכע מדרגה רבי אלעזר בן ערך האָט דערגרייכט אין מעשה מרכבה, אין דעם איידעלן באַגרייפן עפעס פון דער געטלעכקייט. עס איז אויך גאַנץ פאַרשטענדלעך, וואָס אין זיין באַגייט טערונג רופט רבן יוחנן בן זכאי אַרויס, נישט קיין אַנדערן נאָר אַברהם אַבינו, וואָס איז אַנגענומען אַלס דער ערשטער, וואָס איז צוגעקומען צום יסוד פון מאַנאַטעאָיזם, צו דער אמונה אין אַחדות האלהות, אין דעם גלויבן אין איין און איינציקן גאָט.

*

ווערט איבערגעגעבן, אַז נאָכדעם ווי רבן יוחנן בן זכאי האָט געהאַט אַזוי גערימט די דרשה פון רבי אלעזר בן ערך, האָבן אויך די אַנדערע תלמידי דים אַנגעהויבן מער עוסק צו זיין אין די דאָזיקע ענינים.
זאָגט רבי יהושע בן חנניה צו רבי יוסי הכהן, אַזוי גייענדיק צוזאָם מען אין וועג: לאַמיר אויך עוסק זיין אין מעשה מרכבה! ווערט גע- שילדערט:

פתח רבי יהושע ודרש במעשה מרכבה, ואותו היום תקופת תמוז היה, ונתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת בענן. והיה מלאכי השרת מתקבצים ובאים לשמוע מעשה מרכבה, ככני אדם שמתקבצים ובאים לראות במזמזמי חתן וכלה.¹

האַט רבי יהושע אַנגעהויבן אין מעשה מרכבה און הגם עס איז געווען אַ טאָג פון חודש תמוז (ווען עס רעגנט נישט דאָרטן), האָבן די הימלען זיך פאַרוואַלקנט און עס האָט זיך באַוויזן אַזאַ מין רעגן-בויגן,

1. חגיגה, יד, ב.

דוד מלכי

און די מלאכי השרת, די מלאכים, וואָס באַדינען די געטלעכקייט, האָבן זיך איינגעזאָמלט און געקומען הערן דאָס לערנען מעשה מרכבה, אַזוי ווי עס זאָמלען זיך איין מענטשן צו זעען די פייערלעכקייטן לכבוד חתן-כלה. ווערט ווייטער דערציילט:

הלך רבי יוסי הכהן וסיפר דברים לפני רבן יוחנן בן זכאי, ואמר: אַשריכם ואַשרי יולדתכם! אַשרי עיני שכך ראו! ואף אני ואתם, בחלומי, מסובים היינו על הר סיני, וניתנה עלינו בת־קול מן השמים: עלו לכאן! עלו לכאן!

איז געגאַנגען רבי יוסי הכהן און דאָס דערציילט רבן יוחנן בן זכאי. האָט ער געזאָגט: וויל איז אייך און וויל איז אייערער מאַמע! וויל איז מיינע אויגן, וואָס האָבן דאָס געזען! און איך האָב געזען אין חלום, ווי מיר אַלע זענען אָנגעלענט אויף דעם באַרג סיני און עס איז צו אונז דערגאַנגען אַ בת־קול פון הימל: שטייגט דאָ אַרויף! שטייגט דאָ אַרויף!

זער ענלעך צו דעם, וואָס ווערט דערציילט אין תלמוד בבלי וועגן רבי יהושע בן חנניה און רבי יוסי הכהן, ווערט אין תלמוד ירושלמי דערציילט וועגן רבי יוסף הכהן און רבי שמעון בן נתנאל:

יום אחד, בתקופת תמוז היה, ורעשה האַרץ ונראתה הקשת בענן ויצאה בת־קול ואמרה להם: הרי המקום פנוי לכם, והטרקלין מוצע לכם, ואתם ותלמידים מוזמנים לכת שלישיית¹.

*

עס איז אַוודאי אינטערעסאַנט צו באַמערקן, דאָס ווען עס ווערט איבערגעגעבן אַזאַ מין שמועס אין מעשה מרכבה, קומט דאָס פאַר אין דרויסן, אין פעלד, אויף דער פרייער נאַטור און עס ווערט באַגלייט מיט פּאָעטישע שילדערונגען וועגן קלימאַטישע ענדערונגען.

* * *

עס איז שוין געוואָרן אונטערגעשטראַכן, דאָס די תורה איז תורת

1. ירושלמי, חגיגה, ב, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

הנגלה, אַ קלאַרע און פאַר אַלע, אָפּענע און פאַרשטענדלעכע לערע. די תורה איז געווייגן און געמאַסטן מיט דעם קלאַרן מענטשלעכן שכל און מיט דער גלייכער לאַגיק, אַפילו דאַמאַלט ווען עס רעדט זיך וועגן ענלעכעס צו מיסטישע ענינים.

יעדערער יחיד האָט אָבער, פאַרשטייט זיך, די מעגלעכקייט צו לערן נען פאַר זיך אַליין, וואָס ער וויל. האָט ער לויט זיינע נייגונגען, לויט זיינע געפילן און שטימונגען, אָן אינטערעס פאַר מיסטישע תורות, קאָן ער זיך פאַרטיפּן אין זיי וועגן אַלע מינים פאַרהוילענע וועלטן. אָבער דאָס איז נאָר, אַזוי צו זאָגן, נישט אָפיציעל, נישט געזעלשאַפטלעך; נאָר יעדערער פאַר זיך אַליין, לויט זיינע אייגענע נייגונגען. יעדערער לויט זיינע השגות, לויט זיינע אייגענע דערגרייכונגען.

לערנען די חכמים: אין דורשין במעשה מרכבה, מען לערנט נישט מיט קיינעם מעשה מרכבה. דאָס איז אַ צו איידל ענין, צו לערנען מיט יענעם; דאָס איז די פערזענלעכע און די אינטימע באַציאונג בין אדם למקום, צווישן מענטש און רבונו של עולם.

מעשה מרכבה איז בכלל נישט פאַר יענעם און אַוודאי נישט פאַר דער פּענטלעכקייט, נאָר בלויז אינטיים באַהאַלטן ביי זיך אַליין.

העכטנס קאָן מען אַזעלכע אַרט געפילן, געדאַנקען און השגות, איבערגעבן אַ גאָר נאָענטן סובטעלן מענטש. האָט רבי אלעזר בן ערך דאָס איבערגעגעבן דעם רבי'ן, רבן יוחנן בן זכאי, און רבי יהושע בן חנניה האָט זיך געטיילט מיט זיין חבר, רבי יוסי הכהן.

*

אייגנטלעך, צייכנט זיך דאָך אויס רבן יוחנן בן זכאי מיט זיין קלאַרן לאַגישן שכל און מיט דעם וואַכן רעאַלן בליק אויפן לעבן, וואָס ער האָט זיך נישט געלאָזט פאַרפירן פון אילוזיעס און אַוודאי נישט פון חלומות.

איז עס עפעס נישט געפאַסט צו דעם כאַראַקטער און צו דער מענה טאַליטעט פון רבן יוחנן בן זכאי צו רעכענען זיך מיט חלומות און דער ציילן מיט אַזאַ באַגייסטערונג, ווי ער דערציילט זיין חלום פאַרן תלמיד רבי יוסי הכהן.

איז עס אפשר די נאַטור פון דער זאך, אַז צו מיסטישע תורות פאַסן זיך חלומות.

אָדער אפשר האָט גאָר דאָ רבן יוחנן בן זכאי געוואַלט מרמו זיין די תלמידים און זיי וואַרענען, אַז ווען מען איז עוסק אין מיסטישע תורות,

מוז מען זיין זער פאָרויכטיק, נישט אַנצונעמען קיין חלומות פאַר רעאַלי-
טעטן און זיי נישט רעכענען פאַר ווירקלעכקייט.

*

אַם ענדע איז כדאי צו באַמערקן, דאָס רבי אליעזר בן הורקנוס
איז, זעט זיך אויס, נישט געוואָרן מיטגעריסן מיט דער באַגייסטערונג
פון די דרשות אין מעשה מרכבה.

די ווירדע פון מענטש

דער סיסטעם פון לערנען תורה ביי די תנאים, ביי די חכמי התלמוד,
איז על פי רוב, נישט איבערצוגעבן די לערע סתם און אַבסטראַקט, נאָר
זי אילוסטרירן מיט ביישפילן פון לעבן און מיט אויסטייטשן און דער-
קלערן דעם זין און די מאַטיוון פון די מצוות אין דער תורה. טייטשט,
למשל, אַזוי אויס רבן יוחנן בן זכאי, דעם זין פון דעם אַמאָליקן דין
וועגן אויסבויערן אַ לעכל אין דעם אויערן-לעפל פון אַ יידישן קנעכט,
וואָס וויל נישט אויסנוצן די מעגלעכקייט, וואָס עס געבן אים די געזעצן
אין דער תורה צו ווערן באַפרייט:

רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר:
מה נשתנה אוון מכל אברים שבגוף? — אָמר הקדוש
ברוך הוא: אוון ששמעה קולי על הר סיני, בשעה שאַמרת:
„כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם“ — ולא עבדים
לעבדים! והלך זה וקנה אָדון לעצמו — ירצע!¹

רבן יוחנן בן זכאי האָט גע'דרש'נט דעם דאָזיקן פסוק² אויף גאָר
אַ שיינעם אופן: מיט וואָס איז אייגנטלעך אַנדערש דאָס אויער פון
אַלע אַנדערע גלידער אינעם קערפער? — נאָר הקדוש ברוך הוא האָט
געזאָגט: דאָס אויער, וואָס האָט געהאַט געהערט מיין שטימע אויף

1. ויקרא, פרשת בהר, כה, נה.
2. קידושין, כב, ב; ירושלמי, א, ב. תוספתא, בבא קמא, ז, ה.
3. ורצע אדוניו את אזנו במרצע, זיין הער זאָל דורכבויערן זיין אויער מיט
אַן אַל (שמות, פרשת משפטים, כא, ו).

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

דעם באַרג סיני, ווען איך האָב געזאָגט: "ווייל צו מיר זענען די בני ישראל קנעכט, מיינע קנעכט זענען זיי" — אָבער נישט קיין עבדים לעבדים, נישט קיין קנעכט צו קנעכט! איז ער געגאַנגען און זיך איינגעשאַפט אַ הער איבער זיך — זאָל ער ווערן דורכגעבויערט.

*

עס איז אינטערעסאַנט צו ברענגען נאָך אַן אַמאָליקן אַלטן דין, וואָס רבן יוחנן בן זכאי טייטשט אים אויס מיט אונטערשטרייכן די וויכטיג-קייט פון כבוד הבריות, פון דער מענטשלעכער ווירדע. פון יעדערן מענטש באַזונדער, אַפילו פון אַ נידעריקן מענטש, אַ פאַרברעכער:

אָמר רבן יוחנן בן זכאי: בוא וראה כמה גדול כבוד הבריות: שור שהלך ברגליו — חמישה; שה שהרכיבו על כתפו — אַרבעה.¹

רבן יוחנן בן זכאי זאָגט: זע ווי טייער עס איז דער מענטשלעכער כבוד: אַן אַקס גייט דאָך אַליין — באַצאָלט ער (דער גנב) — פינף-פאַכיק; דאָגען אָבער אַ שעפס, טראָגט ער דאָך אים אויף די אַקס-לען — באַצאָלט ער נאָר פיר-פאַכיק.

יידן און גוים

די שרעקלעכע געשעענישן דאַמאָלט אין ארץ ישראל, די אכזריות דיקע מעשים פון דער רוימישער מאַכט, האָבן דאָך נישט באַאיינפלוסט רבן יוחנן בן זכאי, אַז ער זאָל אויפגעבן זיינע אידעען און ענדערן זיינע איבערצייגונגען און זיין שטעלונג וועגן דער באַציאונג צום מענטש, צום מענטש בכלל, צו אַלע מענטשן, צו יידן און צו גוים. רבן יוחנן בן זכאי האָט גאַנץ גוט געוואוסט, דאָס די אַלע גרויזאַמע מעשים פון די רוימער מוזן האָבן אַ שלעכטע ווירקונג אויף דער פסי-כיק פון דער יידישער באַפעלקערונג און גאַנץ באַזונדער בנוגע דער באַציאונג צו גוים בכלל. האָט רבן יוחנן בן זכאי זיך באַמיט, אין דעם גייסט פון זיינע אַנשוואונגען און איבערצייגונגען, צו ווירקן אויפן פאַלק און גאַנץ באַזונדער אויף די חכמים, אויף זיינע חברים און תלמידים.

1. בבא קמא, עט, ב. מכילתא, משפטים, כא, לו. תוספתא, בבא קמא, ז, י.

דוד מלכי

איז כאַראַקטעריסטיש אַן אינטערעסאַנטע שטעלע אין תלמוד בבלי, וווּ עס ווערט איבערגעגעבן די באַמייאונג פון רבן יוחנן בן זכאי צו דערהייבן דעם מענטשלעכן ווערט פון די גויים אין די אויגן פון די יידן, וואָס האָבן דאַמאָלט אַזוי פיל געליטן פון דער רוימישער רשעות: עס איז אַזאַ שמועס צווישן רבן יוחנן בן זכאי מיט זיינע תלמידים:

אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו: בני, מהו שאמר הכתוב: „צדקה תרומם גוי, וחסד לאומים חטאת”¹.

רבן יוחנן בן זכאי האָט אַמאָל געפרעגט זיינע תלמידים: וואָס איז דער טייטש פון דעם פסוק אין משלי:

צדקה תרומם גוי, וחסד לאומים חטאת.

*

עס דאַרפט דאָ ווערן באַמערקט:

חסד, ווי עס איז אַלע באַוווסט, איז גענאָד און גוטסקייט. אין דער תורה² ווערט איין מאָל געברענגט דאָס וואָרט חסד אין דעם באַגריף: שאַנדע, אַזוי ווי אין משלי³ אין דעם באַגריף: פאַראַכטן. ווען אויך דאָ: וחסד לאומים חטאת, זאָל מען טייטשן: שאַנדע, וואָלט עס געווען גאַנץ קלאַר און פאַרשטענדלעך. זעט זיך אויס, אַז די חכמים דאַמאָלט זענען נישט געווען גענייגט דערצו, נאָר זיי טייטשן אויך דאָ דאָס וואָרט חסד מיט דעם אייגנטלעכן טייטש: גענאָד, גוטס־קייט, אַלס פאַראַלעל צו צדקה אין דעם דאָזיקן פסוק. אין דעם זעלבן פסוק איז אויך דאָ נאָך אַ פראָבלעם: גוי און לאום, וואָס זענען שמות נרדפים, סינאָנימען, פון עס, פאַלק. אַמאָל האָט מען אַוודאַי געווסט די ניואַנסן, וואָס אונטערשיידן די דאָזיקע, אַזוי ווי בכלל אַלע אַנדערע, סינאָנימען אין דער העברעאישער שפראַך, וואָס שפּעטער האָט מען שוין נישט געווסט.

*

1. משלי, יד, לד.
2. חסד הוא, ויקרא, פרשת קדושים, כ, יז.
3. פן יחסדן שומע, משלי, כה, י.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

אַלזאָ, פּרעגט רבן יוחנן בן זכאי די תלמידים: װאָס איז דער ריכ-
טיקער טייטש פון דעם דאָזיקן פּסוק.

נענה רבי אליעזר ואמר: „צדקה תרומם גוי“ — אלו
ישראל, דכתיב: „ומי כעמך כישראל, גוי אחד בארץ“!
„וחסד לאומים חטאת“ — כל צדקה וחסד שאומות עושין,
חטא הוא להן; לפי שאינן עושין אלא להתגדל בו.

רופט זיך אָן רבי אליעזר בן הורקנוס און זאָגט: צדקה תרומם גוי,
גערעכטיקייט דערהייבט דעם פּאַלק — דאָס מיינט מען דאָס יידישע
פּאַלק, אַזוי ווי עס איז געשריבן: ומי כעמך כישראל, גוי אחד בארץ? !
און ווער איז נאָך אַזוי ווי דיין פּאַלק ישראל, אַזאָ איינציק פּאַלק? !
וחסד לאומים חטאת — אַפילו דאָס גוטסקייט פון די גוים איז זינדיק,
ווייל זיי טוען עס נאָר כדי זיך צו רימען דערמיט.

דאָס זעלבע האָבן אויך געזאָגט, אי רבי יהושע בן חנניה, אי רבן
גמליאל און אויך רבי אלעזר המודעי.

רבי נחוניא בן הקנה האָט געזאָגט: צדקה תרומם גוי וחסד, דאָס
מיינט מען די יידן; ולאומים חטאת, דאָס מיינט מען די גוים.
זאָגט רבן יוחנן בן זכאי (מסתמא מיט אַביסל איראַניע): צום
שענסטן געפעלט מיר שוין די מיינונג פון רבי נחוניא בן הקנה, ווייל
ער גיט די יידן, אי צדקה, אי חסד און די גוים גיט ער חטאת.
אַם ענדע פּרעגט די גמרא: און וואָס איז טאַקע די מיינונג פון
רבן יוחנן בן זכאי אַליין? איז דער ענטפער:

אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: כשם שחטאת מכפרת על
ישראל — כך צדקה מכפרת על אומות העולם.¹

רבן יוחנן בן זכאי האָט צו זיי געזאָגט: אַזוי ווי דער קרבן חטאת
(עס פאַרשטייט זיך, מיט תשובה) איז דאָך מכפר אויף די זינד פון די
יידן — איז אַזוי צדקה מכפר אויף די זינד פון די גוים, די אומות
העולם.

*

1. שמואל ב', ז', כג.
2. בבא בתרא, י', ב. פסיקתא דרב כהנא, פרשת שקלים. מדרש משלי.

אָוודאי קאָן מען גאַנץ גוט פאַרשטיין דעם גרויסן ווייטיק, דעם אומגלויבן אין דעם יושר פונעם מענטש און דאָס פאַראַכטן די גערעכט־טיקייט פון די גוים. ווער נאָך אַזוי ווי דער היינטיקער יידישער דור קאָן אַזוי גוט פאַרשטיין דאָס האַרץ פון יענע יידישע חכמים, וואָס האָבן מיט זייערע אייגענע אויגן געזעען אַזוי פיל רשעות און אכזריות. איז טאַקע באַזונדער צו באַוונדערן, ווי אַזוי רבן יוחנן בן זכאי האָט, אַפילו דאַמאַלט, געהאַט אַזוי פיל כח נישט צו ווערן דערשיטערט אין זיין גלויבן אינעם מענטש בכלל.

פאַטריאַטיזם און פאַציפּיזם

רבן יוחנן בן זכאי, דער גרויסער יידישער פאַטריאַט, וואָס זיין פאַטריאַטיזם, אַזוי ווי אַלע זיינע הערלעכע אייגנשאַפטן, איז עכט, נאַטירלעך און אוודאי זעלבסטפאַרשטענדלעך — איז ער דער איבער־צייגטער און אינגאַנצן איבערגעגעבענער אָנהענגער פון שלום. זיין שטרעבן און לעבן נאָך שלום איז נישט קיין פּאָליטישער קאַניונקטור־פאַציפּיזם, וואָס פליסט אַרויס און ווערט אויך כסדר באַוויגן פון פּראַקטישע אויסרעכענונגען און פון דער מאַמענטאַלער נוצלעכקייט פון דער פאַציפּיסטישער פּראַפּאָגאַנדע.

מיט דער גאַנצער נשמה איז רבן יוחנן בן זכאי שטענדיק איבער־געגעבן צו דער שטרעבונג פון שלום. שלום צווישן מענטש און מענטש, צווישן פּאָלק און פּאָלק, שלום שטענדיק און איבעראַל, אַפילו אין די אומבאַקוועמסטע סיטואַציעס און ביי די שווערסטע באַדינגונגען.

צוזאַמען און זער האַרמאָניש פאַרקערפערט אין זיך רבן יוחנן בן זכאי די דאָזיקע ביידע געבענטשטע אייגנשאַפטן: אי פאַטריאַטיזם, אי פאַציפּיזם. איינגלטעך איז דאָס בכלל די כאַראַקטעריסטישע אייגנטימ־לעכקייט פון רבן יוחנן בן זכאי, דאָס ער פאַראייניקט אין זיך האַרמאָניש די מידות טובות, די שענסטע מענטשלעכע אייגנשאַפטן, וואָס מען קאָן זיך נאָר פאַרשטעלן.

עס איז ווירקלעך איינס פון די גרעסטע ווונדער, דאָס אַזאַ שטור־מישע, אַזאַ שרעקלעכע, פאַרביטערטע און אַזוי גרויזאַמע עפּאָכע — האָט אַרויסגעגעבן אַזאַ ווונדערבאַרע, גוטע, רואיקע און אַזוי האַרמאָנישע פּערזענלעכקייט ווי רבן יוחנן בן זכאי.

*

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

פאליטיש איז רבן יוחנן בן זכאי אַ רעאַליסט, אַ רעאַל־פּאָליטיקער, אָבער נישט אין דעם קליינעם און באַשרענקטן זין, נאָר מיט דעם ברייטן אויסבליק צו דער צוקונפט. אויסער אַלע ריין־מענטשלעכע, מאַראַלישע, עטישע מאַטיוון געגן בלוט־פּאַרגיסונג בכלל, איז רבן יוחנן בן זכאי אַודאַי געווען אַנטשידן געגן אַ באַוואַפנטן אויפשטאַנד און גאָר באַזונדער געגן פירן ווייטער די מלחמה, אויך צוליב דעם פשוטן טעם, וואָס באַלד לכתחילה זענען נישט געהאַט געווען קיין גענוג רעאַלע אויסזיכטן אויף אַ דויערהאַפטיקן ניצחון.

רבן יוחנן בן זכאי האָט קלאַר פאַראַויסגעזעען די שרעקלעכע פּאָלגן פון דעם טאַקע זער ווונדערלעך־העלדישן, אָבער אַזוי טראַגישן, און אפשר אויך באַלד האַפּענונגסלאָזן אויפשטאַנד געגן דער מעכטיקער און אכזריות־דיקער רוימישער אימפעריע.

*

אויבן זענען געברענגט צוויי מאַמרים פון רבן יוחנן בן זכאי, ווי ער לערנט אַרויס פון די דיני מזבח, די גרויסע וויכטיקייט פון די בני תורה און זייערע באַזונדערע הויכע פליכטן. ווערט דאָ יעצט געברענגט נאָך צוויי אַזעלכע מאַמרים, וואָס די פאַרם איז אינגאַנצן ענלעך צו יענע צוויי, אָבער דאָ רעדט זיך וועגן שלום. אין אמת'ן האָט מען דאָך היינט נישט קיין גרויס פאַרשטענדעניש פאַר אַ מזבח מיט שעכטן קרבנות בכלל, אָבער עס איז זער אינטער־רעסאַנט און גאָר באַלערנדיק די הויכע עטישע לערע, וואָס רבן יוחנן בן זכאי דרינגט אַלץ אַרויס פון די דאָזיקע דינים:

רבן יוחנן בן זכאי אומר: „אכנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך“¹ — אכנים שמטילות שלום. והרי דברים קל־וחומר: ומה אבני מזבח, שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות, על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, אָמר הקדוש ברוך הוא: „לא תניף עליהם ברזל!“ — המטיל שלום בין איש לאיש, בין איש לאשתו, בין עיר לעיר, בין אומה לאומה, בין ממשלה לממשלה, בין משפחה למשפחה — על אַחת כמה וכמה שלא תבוא עליו פורענות.²

1. דברים, פרשת כי תבוא, כו, ו.
2. מכילתא, יתרו, כ, כב.

רבן יוחנן בן זכאי זאָגט: אין דער תורה איז געשריבן: "אבנים שלמות, זאלסטו בויען דאָס מזבח צו דיין גאָט" — שלמות, שטיינער וואָס מאַכן שלום. טאָ איז דאָך זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אויב שטיינער פון מזבח, וואָס נישט זיי זעען, נישט זיי הערן און נישט זיי רעדן, נאָר ווייל זיי מאַכן שלום צווישן יידן מיט זייערן פאַטער אין הימל, זאָגט הקדוש ברוך הוא: "זאַלסט נישט אויפהייבן אויף זיי קיין אייזן!" — איז דאָך זעלבסטפאַרשטענדלעך, דאָס דער מענטש, וואָס מאַכט שלום צווישן מענטש און מענטש, צווישן מאַן און ווייב, צווישן שטאַט און שטאַט, צווישן פּאָלק און פּאָלק, צווישן רעגירונג און רעגירונג, צווישן משפּחה און משפּחה — וועט דאָך אַוודאי און אַוודאי אויף אים נישט קומען קיין שום אומגליק!

*

„מזבח אבנים, לא תניף עליהם ברזל" — וכי מה רצה ברזל ליפסל יותר מכל המתכות? מפני שהחרב ראויה לעשות הימנו. חרב — סימן פורענות, ומזבח — סימן כפרה. מעבירין דבר שסימן פורענות מדבר שהוא סימן כפרה.¹

פאַרוואָס דווקא אייזן טאָר מען נישט באַנוצן ביים מזבח? — ווייל פון אייזן מאַכט מען דאָך שווערדן, וואָס איז אַן אומגליק פאַר דער וועלט, דאַרפט מען דאָס דערווייטערן פון דעם מזבח, וואָס איז דער סימ-באַל פון פאַרגעבונג.

דער געזעלשאַפטלעכער אידעאַל

וואָס איז דער, אַזוי צו זאָגן, געזעלשאַפטלעכער אידעאַל פון רבן יוחנן בן זכאי?

אַמר רבי יהושע: מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי, ששמע מרבו, ורבו מרבו, הלכה למשה מסיני, שאין אליהו בא למאז ולטהר, לרחק ולקרב; אלא לרחק — המקורבים בזרוע, ולקרב — המרוחקים בזרוע.²

1. תוספתא, בבא קמא, ז.
2. משנה עדיות, ה, ז.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

רבי יהושע בן חנניה האָט געזאָגט: איך האָב דאָס איבערגענומען פון רבן יוחנן בן זכאי, וואָס האָט געהאַט איבערגענומען פון זיין רבי'ן און זיין רבי — פונעם רבי'ן, אַ הלכה למשה מסיני, דאָס אליהו וועט נישט קומען צוליב עפעס אַנדערש, נאָר כדי צו דערווייטערן יענע לייט, וואָס האָבן זיך אַרויפגעכאַפט מיט געוואַלט און צוריק צו דער־נענטערן יענע, וואָס זענען מיט געוואַלט געוואָרן דערווייטערט. אין די דאָזיקע פאַר ווערטער איז דאָך באמת אַנטהאַלטן די אויס־לייונג און די רעטונג פון דער מענטשהייט:

לרחק — המקורבים בזרוע; ולקרב — המרוחקים בזרוע!

דערווייטערן יענע, וואָס האָבן זיך אַרויפגעכאַפט מיט געוואַלט און צוריק דערנענטערן יענע, וואָס זענען מיט געוואַלט געוואָרן דער־ווייטערט.

*

עס וואַלט ווירקלעך געווען אַ גרויסע שאַד אַריבערצוגיין איבער דער דאָזיקער משנה אָן, מינדעסטנס, עטלעכע קורצע באַמערקונגען: קודם כל, דער עצם־געדאַנק, וואָס די דאָזיקע משנה דריקט אויס, איז דאָך באמת אַ תורה שלמה, אַ פונדאַמענטאַלע לערע, וועגן דער געזעלשאַפטלעכער אַרדענונג בכלל. עס איז אויך זער באַלערנדיק און גאָר אינטערעסאַנט און כאַראַק־טעריסטיש, דאָס די דאָזיקע לערע קומט גאָר אַזוי שטרענג און קאַטע־גאָריש צום אויסדרוק, נישט דורך קיין אַנדערן נאָר דורך רבי יהושע בן חנניה, וואָס גיט דאָס, אַזוי פייערלעך, איבער אינעם נאָמען פון זיין גרויסן רבי'ן, רבן יוחנן בן זכאי, וואָס ביידע זענען דאָך, נישט נאָר בלויז די איבערצייגטסטע אָנהענגער פון דער שיטה פון די בית היגד. נאָר אויך אירע גרעסטע און אייפערדיקסטע אויספירער. גאַנץ באַזונדער איז אויך זער באַלערנדיק דאָס באַנוצן זיך דאָ מיט דעם אויסדרוק, אַז דאָס איז אַ הלכה למשה מסיני¹. רבן יוחנן בן זכאי, וואָס פאַרקערפערט מיט זיך, אַזוי שיין, די שלום־אידעע אין דעם ריינסטן זין, איז בכלל נישט געהאַט געווען אַ שוואַכע און ווייכע נאַטור, וואָס נעמט אַלץ פאַר ליב און שטעלט קיינמאַל נישט קיין ווידערשטאַנד. מען זעט, ווי אין דער פאַרשטעלונג

1. זע אויבן, זייט 30.

פון רבן יוחנן בן זכאי וועגן דער גליקלעכער צוקונפט, איז דאָס דער־ווייטערן די שלעכטע מענטשן נאָך פריער, ווי דאָס דערנענטערן די גוטע.

*

עס ווערן איבערגעגעבן פאַרשידענע וויכוחים, דיסקוסיעס, וואָס רבן יוחנן בן זכאי האָט געפירט גאַנץ אָפּט מיט אַלע מינים געגנער אין זיין צייט. אַזוי ווערט, למשל, איבערגעגעבן אַזעלכע וויכוחים, וואָס ער האָט געהאַט געפירט מיט די גויים, די געצן־דינער¹ און אויך מיט די געגנערישע פאַרטייען, ווי למשל, די צדוקים².

די טראַגעדיע פון רבן יוחנן בן זכאי

רבן יוחנן בן זכאי האָט געלעבט און געווירקט אין יענע שווערע צייטן, אין די יאָרן פאַרן חורבן, ווען עס איז אָנגעגאַנגען אַ פּערמאַ־נענטער געראַנגל מיט דער ברוטאַלער מאַכט פון דער רוימישער אימ־פּעריע, וואָס האָט געהאַלטן אַקופירט ארץ ישראל.

דאָס לעבן איז מער און מער געוואָרן אָנגעפילט מיט געוואַלט און אונטערדריקונג. עס איז געהאַט געווען דער אַריינפיר צו די שפּע־טערדיקע מוראָדיקע יאָרן פון אויפשטאַנד און פון דער שרעקלעכער מלחמה מיט די אַלע שוידערלעכע גרויל־טאַטן.

פון דרויסן די מערדערישע, אכזריות־דיקע מלחמה און פון אינע־ווייניק — דער טעראָר, אַ מבול פון שנאה און נקמה, פון רציחה און כל מיני פּורעניות. נאָך דעם אַלעם — דער שרעקלעכער פינאַל: דער גרויזאַמער חורבן מיט אַלע שוידערלעכע באַגלייט־דערשיינונגען.

אין יענע אַלע שרעקלעכע יאָרן, אין יענער אַזוי טראַגישער עפּאָכע, האָט געלעבט און געווירקט אַ מענטש, אַ יידישער מענטש, וואָס נאָך ביז דעם היינטיקן טאַג, נאָך טויזנט ניין הונדערט יאָר — איז ער פאַר־בליבן דער הערלעכער אידעאַל פון אַ טיפּ מענטש, וואָס מען איז שוין באַלד אינגאַנצן מיד געוואָרן, אַפילו נאָר צו חלום־ען, צו טרוימען, וועגן אים.

1. בכורות, ה. א. ירושלמי, סנהדרין, א. ד; א. ה. פסיקתא דרב כהנא, פרשת פרה. ילקוט שמעוני, חקת.
2. משנה, ידים, ד, ו. תוספתא, סוף ידים. בבא בתרא, קטו, ב. מנחות, סה, א. תוספתא, פרה, ג.

*

רבן יוחנן בן זכאי האָט פאַראויסגעזען דעם טראַגישן פינאַל און גאַרנישט געקאָנט העלפן, כדי דאָס צו פאַרמיידן. עס ווערט פּאַעטיש איבערגעגעבן אַ טראַגישע וויזיע:

והיו דלתות היכל נפתחות מאליהן, עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי, ואמר: היכל, היכל! מפני מה אתה מבעית עצמך! יודע אני כך שמופך ליחרכ!¹

און די טירן פון היכל האָבן זיך אַליין געעפנט, ביז רבן יוחנן בן זכאי האָט זיי אָנגעשריגן: היכל! היכל! וואָס וואַרפסטו אָן אַ שרעק! איך ווייס גאַנץ גוט, אַז דו וועסט חרוב ווערן!

*

אין יענע שרעקלעכע טעג דרייט זיך רבן יוחנן בן זכאי אין שטאַט צווישן דער באַפעלקערונג, ער זעט, ווי מענטשן קאָכן שטריו צו טריבן קען דאָס וואַסער. פרעגט ער: געוואַלט יידן, מענטשן וואָס קאָכן שטריו צו טרינקען דאָס וואַסער — וועלן באַזיגן די אַרמעען פון וועספּאַסיאַ-נוסיען?²

ער זעט שרעקלעכע בילדער אין די גאַסן און צעוויינט זיך, ווען ער זעט, ווי אַן איידעלע יידישע טאַכטער קלויבט קערנער צווישן מיסט פון די אַראַבישע פּערד:

בכה רבן יוחנן בן זכאי ואמר: אַשריכם ישראל, בזמן שעושים רצונו של מקום — אין כל אומה ולשון שולטת בכם; ובזמן שאין עושים רצונו של מקום — מוסרים ביד אומה שפלה.³

האָט רבן יוחנן בן זכאי געוויינט: וויל איז אייך יידן, ווען איר פירט אויס גאַט'ס ווילן און קיין שום פּאַלק קאָן אייך דאַמאַלט נישט באַהערשן; אָבער ווען איר פירט נישט אויס זיין ווילן — ווערט איר נעבעך איבערגעגעבן אין די הענט פון נידעריקן פעבל.

1. יומא, לט, ב.

2. איכה רבתי, א, לב.

3. ספרי, סוף וילך. מכילתא, יתרו, יט, א. כתובות, סו, ב.

*

בעט זיך, רבן יוחנן בן זכאי, ביי די פאָטריאָטישע קעמפער, די קנאים, אַז זיי זאָלן דאָך זיך באַזינען און איינזען, וואָס פאַר אַן אומ-גליק עס דערנענטערט זיך:

שלח וקרא לאנשי ירושלים ואמר להם: בני, מפני מה אתם מחריבים את העיר הזאת, ואתם מבקשים לשרוף את בית המקדש?!¹

האַט רבן יוחנן בן זכאי געשיקט רופן די פאַרשטייער פון ירושליב און זיי געזאָגט: קינדער מיינע, פאַרוואָס מאַכט איר חרוב די שטאָט און איר פירט צו, אַז דאָס בית המקדש זאָל ווערן פאַרברענט?! שיקט רבן יוחנן בן זכאי נאָך איינעם פון די פירער פון אויפ־שטאַנד, בר סקרא, קומט ער אין געהיים. פרעגט אים רבן יוחנן בן זכאי: ווי לאַנג נאָך וועט איר לאָזן די באַפעלקערונג אויסשטאַרבן פון הונגער?!²

ענטפערט בר סקרא: וואָס קאָן איך דאָ העלפן, אויב איך וועל זיי עפעס זאָגן — וועלן זיי מיך אומברענגען!³

דער שווערער נסיון

קינסטלער שאַפן ווערק וועגן טראַגישע העלדן. זיי קלערן זיך אויס גייסטיקע קאָנפליקטן און ווייטיקלעכע ראַנגלענישן אין די נשמות פון זייערע אויסגעטראַכטע העלדן.

איז דען דער גרעסטער און סובטעלסטער קינסטלער אימשטאַנד צו באַגרייפן דאָס, וואָס עס איז פאַרגעקומען אין דעם האַרץ און אין דער נשמה פון רבן יוחנן בן זכאי אין יענע שרעקלעכע טראַגישע מאַט־מענטן, ווען ער האָט ענדלעך געמוזט אַנטגילטיק דעצידירן, צי זאָל ער טאָקע זיך לאָזן אויף יענעם אַזוי נישט־בכבוד'יקן וועג, וואָס איז ווייט פון קידוש השם.

*

1 אבות דרבי נתן, נו"א, ד; נו"ב, ו.
2 מדרש איכה, הוצאת בוכר, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

פאר דער טראגישער ענדע פון דער שרעקלעכער, פארביטערטער מלחמה מיט דער רוימישער ריזיקער ארמיי אין די יארן פון 66 ביז 70, דאמאלט ווען עס איז שוין געהאט געווען באשטימט דער טראגישער אויסגאנג און עס זענען שוין כמעט נישט פארבליבן קיין שום אויסזיכטן צו קאנען אויסמידן דעם שרעקלעכן פינאל — האבן נאך, טראץ אלעם, די יידישע פאטריאטן, די אויסערגעווענלעך-העלדישע קעמפער, בשום אופן נישט געוואלט זיך אונטערגעבן.

רבן יוחנן בן זכאי האט נישט געקאנט רוען, ער האט געפילט, דאס ער וואלט דאך נאך אפשר געקאנט עפעס אפראטעווען, ווי ער דריקט זיך אויס: אפשר דהוי הצלה פורתא; אבער די יידישע קעמפנדיקע העלדן האבן נישט געוואלט ארויסלאזן רבן יוחנן בן זכאי פון דעם באלאגערטן ירושלים.

האט רבן יוחנן בן זכאי, לויט דער אגדה, נישט געהאט קיין אַנ־דערע עצה, ווי אזוי ארויסצוקומען פון באלאגערטן ירושלים, נאך דאָ דורך, וואָס מען זאל אים פארשטעלן אלס געשטארבענעם, כדי די יידישע קעמפער זאלן דערלויבן אים ארויסטראגן קובר זיין אויסער ירושלים, אזוי ווי עס האט זיך דאמאלט געפירט.

די דאזיקע שווערע אויפגאבע זאלן האבן אדורכגעפירט די צוויי טרייע תלמידים פון רבן יוחנן בן זכאי, רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה.¹

אזוי ארום זאל רבן יוחנן בן זכאי זיך האבן ארויסגעקריגן פון דעם אומגליקלעכן באלאגערטן ירושלים, כדי דאך אויסצובעטן ביי דעם רוי-מישן הערשער, עפעס איינזעעניש.

*

ביי די באמת-ערלעכע רעליגיעזע יידן איז גארנישט אזוי שווער און לגמרי גארנישט קיין שרעקלעכער קרבן דאָס אומקומען אויף קידוש השם. איז דען דאָ אויף דער וועלט נאך אזא גרויס גליק, ווי עס איז פאר אַן אמת'דיקן רעליגיעזן ייד דאָס אומקומען אויף קידוש השם! רבן יוחנן בן זכאי איז דאמאלט געהאט געשטאנען פאר גאר אַן אנדערן זער שווערן און טיף-טראגישן נסיון. ער האט זיך געפונען אין אַן אינערלעכן קאנפליקט, וואָס איז טיפער ווי דער תהום. עס איז נישט דארטן געגאנגען דאמאלט וועגן קידוש השם, נאָר וועגן חילול השם.

1. גיטין, נו, א. אבות דרבי נתן, נו"א, ד; גו"ב, ו. איכה רבתי, א, לא. מדרש משלי, טו.

עס איז נישט געגאנגען וועגן מסירת־נפש פונעם גוף, נאָר פון דער נשמה. אַלץ איז פאַרלוירן און עס דראָט אויך אַ געפערלעכע סכנה פאַר יידישקייט בכלל; פאַר דער יידישער אמונה, פאַר דער יידישער רע־ליגיע, פאַרן גייסט און פאַר די אידעאַלן פון יידישן פאָלק. רבן יוחנן בן זכאי פילט אָבער, אַז ער וואָלט דאָך נאָך געקאָנט עפעס אַפראַטעווען, הגם עס איז דאָך פאַרבונדן מיט חילול השם!

האָט דער צאַרטער, איידעלער און אַוודאַי אויך גענוג שטאַלצער רבן יוחנן בן זכאי געפונען אין זיך די גרויסע גייסטיקע גבורה, צו באַ־שליסן, אַז ער שטעלט אַלץ איין. ער איז זיך מוסר נפש פאַר יידישקייט. אי מיטן גוף, אי מיט דער נשמה. ער שטעלט איין נישט נאָר בלויז זיין עולם הזה, נאָר אויך זיין עולם הבא; אַבי פראַבירן צו ראַטעווען דאָס, וואָס לאַזט זיך דאָך נאָך, אפשר, ראַטעווען: ראַטעווען די תורה! די יידישע תורה מיט אירע טרעגער!

ווער איז פעאיק צו דערהייבן זיך צו אַזאַ הויכער מדרגה, צו קאָנען משיג זיין, וואָס פאַר אַ קרבן רבן יוחנן בן זכאי האָט דאַמאַלט געברענגט, ווען ער האָט זיך געלאָזט אויף יענעם גאַרנישט בכבוד־יקן און, פון אַלע שטאַנדפונקטן, זער געפערלעכן וועג!

דאָס אַלץ האָט זיך אָבער געלוינט! רבן יוחנן בן זכאי האָט טאַקע דאַמאַלט אַפגעראַטעוועט די תורה, די אייביקע יידישע תורה, וואָס איז דער אייגנטלעכער זין און דאָס גליק פון יעדערן גאַנצן און באמת־באַ־ווסטזיניקן ייד. דאָס אַלץ איז אַנטהאַלטן אין די צוויי ווערטער:

יבנה וחכמיה.

חורבן ירושלים

היה רבן יוחנן בן זכאי יושב ומצפה כנגד חומת ירושלים, לדעת מה יעשה בה. כדרך שנאמר: „והנה עלי יושב על הכסא יד דרך מצפה“. כיון שראָה רבן יוחנן בן זכאי, שחרב בית המקדש ונשרף ההיכל, עמד וקרע את בגדיו, וחלץ את תפיליו, והיה יושב ובוכה, ותלמידיו עמו.¹

1. שמואל א', ד', יג.
2. אבות דרבי נתן, ג"ב, ז.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

אין יענעם פינסטערן טאָג, איז אין יבנה געזעסן רבן יוחנן בן זכאי געגנאיבער דער מויער פון ירושלים. ער איז געזעסן און דאָך געהאַפּט און געוואָרט אויף אַ נס. דער נס איז נישט געקומען. ווען ער האָט געזען, אַז דאָס בית המקדש איז חרוב און דער היכל ברענט, האָט ער זיך אויפגעשטעלט און צעריסן אויף זיך די קליידער און אויסגעטוען די תפילין און זיך אַוועקגעזעצט וויינען אויף חורבן בית המקדש.

*

צו דעם דאָזיקן טרויעריקן באַריכט איז נאָר צוגעגעבן צוויי ווער-טער; ותלמידיו עמו, און זיינע תלמידים זענען מיט אים. באַלד נעבן דער מכה — איז געווען די רפואָה, ביי דער פאַרצווייפֿ-לונג — די האַפּענונג. אין דעם טיפן טרויער — איז באַלד געווען די טרייסט;

ותלמידיו עמו — אין די דאָזיקע צוויי ווערטער איז אויסגעדריקט די האַפּענונג און דער קיום פון יידישן פאַלק אין גלות; אַז זיינע תלמידים זענען מיט אים, מיט רבן יוחנן בן זכאי, קאָן קיין שום שונא נישט האָבן קיין שליטה אויף זיין גייסט, אויף דעם גייסט פון יידישן פאַלק; אויף דער מאַראַל און אויף דער נשמה פון ישראל טבא, פון דעם אַלטן פאַלק ישראל, וואָס ווערט שטענדיק צוריק יונג.

ירושלים און יבנה

אין יענעם קריטישן מאַמענט אין דער יידישער געשיכטע, באַלד נאָך דער שרעקלעכער נאַציאָנאַלער קאַטאַסטראַפּע, האָט דער גוטער, שטילער, באַשיידענער און קלוגער רבן יוחנן בן זכאי גענומען אויף זיך יענע שווערע אומגעהויערע קאַמפּליצירטע און אַזוי פאַראַנטוואָרט־לעכע מיסיע:

איינציק און אַליין האָט ער אין יענעם קריטישן און דעצידירנ־דיקן מאַמענט איבערגענומען די פירערשאַפּט פון פאַלק, וואָס איז גע־האַט געשטאַנען ביים תהום, ביים אַפּגרונד, פון פאַרצווייפלונג און יאוש. עס האָט דאַמאַלט געקאַנט אויסזען, אַז עס האַלט ביי חורבן האומה, ביים פולשטענדיקן אונטערגאַנג אַלס אַריגינעל יידיש פאַלק. האָט רבן יוחנן בן זכאי צוואַמענגענומען דאָס ביסל קיום אַנט־רינענע, ראַנירטע, ביטער־אַנטוישטע און שרעקלעך־פאַרצווייפּלטע פלי־

טים. ער האָט זיי געשטאַרקט, געטרייסט און דערמוטיקט. ער האָט דער־
וועקט פרישע האָפענונגען און געעפנט נייע האַריזאָנטן.
די שטרעבונג פון רבן יוחנן בן זכאי איז געווען צו דערהייבן דאָס
יידישע פּאָלק צו אַזאַ הויכער מדרגה, דאָס יעדערער ייד, אַלע צוזאַמען
און יעדערער יחיד באַזונדער, זאָל טראָגן דאָס פאַרברענטע בית המקדש
ביי זיך אין האַרצן.

פעם אַחת היה רבן יוחנן בן זכאי מהלך בירושלים והיה
רבי יהושע מהלך אחריו. ראה בית המקדש שהוא חרב.
אמר: אוי לנו על הכית שחרב, מקום שמתכפרים בו
עונותינו! אמר לו: בני, אל ירע לך! שיש לנו כפרה
אַחרת שהיא כמותה, ואי זה? — זה גמולת חסדים; לכך
נאמר¹: „חסד חפצתי ולא זבח“, ואומר²: „כי אמרתי:
עולם, חסד יבנה!“³

אַמאָל איז רבן יוחנן בן זכאי געגאַנגען אין ירושלים מיט זיין
תלמיד רבי יהושע בן חנניה און זעט, ווי דאָס בית המקדש איז חרוב,
זאָגט ער: וויי איז צו אונז, אַז דאָס הויז איז חרוב און פאַרוויסט, דאָס
אַרט, וווּ עס ווערן פאַרגעבן אונזערע זינד! זאָגט אים רבן יוחנן בן
זכאי: מיין קינד, נעם זיך נישט צופיל צום האַרצן, עס איז נאָך פאַר־
האַנדן אַזאַ רייניקונג און פאַרגעבונג. וואָס? — גמילות־חסדים, גוטס־
טוען מענטשן. ווי עס זאָגט דער נביא הושע אין גאָט'ס נאָמען: גוטסקייט,
ווייל איך, נישט שעכטן קרבנות! און עס ווערט אויך געזאָגט אין תהילים:
איך דענק, אַז די וועלט ווערט געבויט אויף גוטסקייט!

*

ירושלים און יבנה — בית שמאי און בית הלל.
אַזוי ווי דאָס הייסע, ווונדערלעך־העלדישע און פאַנאַטיש־פּאַטריאַ־
טישע ירושלים, איז געהאַט געווען אין אַן איבערגעטריבענער מאָס,
דער אויסדרוק פון דער לערע און פון דעם גייסט פון די בית שמאי,
איז אַזוי דאָס קאַלטע, קלוגע און מיושב־דיקע יבנה, דאַמאָלט געווען דער
גענויער אויסדרוק פון דער לערע און פון דעם גייסט פון די בית הלל.

1. הושע, ו, ו.

2. תהילים, פט, ג.

3. ילקוט שמעוני, הושע, תקכ"ב. אבות דרבי נתן, נו"א, ז; נו"ב, ח.

הוא היה אומר: אל תסתיר את כמותיהם, שלא תבנה בידוך. אל תסתיר של לבנים, שלא יאמרו לך: בוא ועשה של אבנים.

אם היתה נטיעה בתוך ירך, ויאמרו לך: „הרי לך המשיח!“ — בוא ונמע הנטיעה, וְאַחַר כֵּךְ: צא והקבילו.

ואם יאמרו לך הילדים: „נלך ונבנה בית המקדש“ — אל תשמע להם! ואם יאמרו לך הזקנים: „בוא ונסתירנו“ — שמע להם! מפני שבנין ילדים — סתירה, וסתירת זקנים — בנין.¹

ער (רבן יוחנן בן זכאי) האָט געפֿלעגט צו זאָגן: דו זאָלסט נישט צעשטערן זייערע אַלטאַרן, אַז דו זאָלסט נישט מוזן מיט דיינע הענט זיי צוריק אויפשטעלן. דו זאָלסט נישט צעשטערן פֿון ציגל, אַז זיי זאָלן דיך הייסן צוריק אויפשטעלן פֿון שטיינער.

אַז דו האָלסט אין דער האָנט אַ נטיעה, אַ פֿלאַנץ, און מען זאָגט דיר: „משיח איז געקומען!“ — איז קודם כל, פֿלאַנץ-איין די נטיעה, און ערשט דערנאָך, גיי אים מקבל פנים זיין.

און אויב די יוגנטלעכע וועלן דיר זאָגן: „לאָמיר גיין אויפֿבויען דאָס בית המקדש“ — זאָלסטו זיי נישט פֿאַלגן. און אויב די אַלטע וועלן דיר זאָגן: „קום און לאָמיר עס צעשטערן“ — זאָלסטו זיי יאָ פֿאַלגן. ווייל דאָס בויען פֿון די יוגנטלעכע — איז צעשטערונג, און דאָס צעשטערן פֿון די אַלטע — איז בויאונג.

*

עס איז אַ שפּאַרער מהלך, אַ געוואַלטיקער מרחק, צווישן ירושלים און יבנה. ממש, חו הקצה אל הקצה, פֿון איין עקסטרעם צום אַנדערן. דער דאָזיקער קער איז נישט לייכט אָנגעקומען און איז נישט, פֿאַרשטיי זיך, געוואָרן אָנגענומען לייכטזיניק, יידן, דאָמאַלט, האָבן נישט לייכט „מאַנעוורירט“ אין דער פֿאַליטיק.

ירושלים האָט געקעמפט מיט אַזאַ באַוווּסטזיניקן און דויערהאַפטיקן מסירות נפש, וואָס די היסטאָריע ווייסט, אפשר, נישט פֿון אַזאַ גלייכן. ירושלים האָט ביטער געקעמפט ביז דער לעצטער רגע, ביז אַלץ איז שוין געהאַט געווען פֿאַרלוירן.

1. אבות דרבי נתן, נו"ב, לא. תוספתא, עבודה זרה, א.

נאך אזעלכע איבערמענטשלעכע העלדישקייטן, וואָס עס האָט אַרויס-
געוויזן די יידישע יוגנט, נאָך אַזאַ מין מסירות נפש, וווּ אַזויפיל יידן
האַבן זיך מקריב געווען ביים פאַרטיידיקן ירושלים און דאָס בית
המקדש, נאָך דעם אַלעם איז גאַרנישט געווען אַזוי פשוט און לייכט
פאַר אַזאַ נפש היפה, פאַר אַזאַ הערלעך פּערזענלעכקייט, ווי רבן יוחנן
בן זכאי, אַרויסצוקומען מיט אַזאַ מין "פּאַליטישן פּראָגראַם".
איז שוין אויבן געוואָרן דערמאָנט די איינגאַרטיקע העלדישקייט
פון רבן יוחנן בן זכאי, דאָס כדי דאָך צו ראַטעווען דאָס, וואָס עס
לאָזט זיך נאָך ראַטעווען, האָט ער זיך אינגאַנצן איינגעשטעלט און אַלץ
מקריב געווען און אַוודאי נישט געזאָרגט פאַר זיין פּרעסטיזש.

די תקנות פון רבן יוחנן בן זכאי

דאָס בית המקדש איז חרוב געוואָרן, דאָס הויז, וווּ עס האָט גערוט
די שכינה, דער הייליקער גייסט און די געטלעכע ליבע, בין ישראל
לאביהם שבשמים, צווישן יידן מיט זייערן פאַטער אין הימל; דאָס בית
המקדש, וווּ עס איז געוואָרן אויסגעפירט די עבודה, די עבודת הקודש,
די מצוות שבין אָדם למקום, די פליכטן פון מענטש צו דעם רבונו
של עולם.

אַז דאָס בית המקדש איז פאַרברענט געוואָרן און דאָס אַלץ איז חרוב
געוואָרן, האָט רבן יוחנן בן זכאי איינגעפירט נייעס, נייע פאַרמען, ווי
אַזוי אויפצוהאַלטן דאָס אַלטע יידישקייט. האָט רבן יוחנן בן זכאי אַרויס-
געגעבן נייע תקנות, וואָס זאָלן ווייטער דערנענטערן און פאַרבינדן יידן
מיטן רבונו של עולם, אָן דעם בית המקדש און אָן יענע אַלע טראַדיציאָן-
געלע פאַרמען, וואָס זענען געווען פאַרהייליקט אַזויפיל הונדערטער יאָרן.
ווערט מערערע מאָל באַנוצט אין דער משנה דער אויסדרוק:

משחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זכאי...¹

נאָכדעם ווי עס איז חרוב געוואָרן דאָס בית המקדש, האָט רבן
יוחנן בן זכאי איינגעפירט...

*

1. משנה, סוכה, ג, יג; ראש השנה, ד — א, ג, ד; מנחות, י, ה.

אָמר רבי יהודה: דברים אלו הנהיג בעולם, רבן יוחנן
בן זכאי, משחרב בית המקדש. וכשיבנה הבית — יחזרו
דברים אלו ליושנן.¹

רבי יהודה האָט געזאָגט: די דאָזיקע זאָכן האָט רבן יוחנן בן
זכאי איינגעפירט אין דער וועלט, נאָכדעם ווי דאָס בית המקדש איז
חרוב געוואָרן. ווען עס וועט ווידער ווערן צוריק אויפגעבויט — וועט
דאָס אַלץ זיין אזוי ווי עס איז געהאַט געווען פריער.

*

אָמר רבן גמליאל: קבלנו עדותכם, אבל מה נעשה שגזר
רבן יוחנן בן זכאי...?²

רבן גמליאל האָט געזאָגט (צו די עדים): מיר וואָלטן אָנגענומען
אייער עדות, אָבער וואָס זאָל מען טאָן, אַז רבן יוחנן בן זכאי האָט שוין
דאָס פאַרווערט!?

* * *

עס איז גאַנץ נאַטירלעך און היינט איז עס דאָך אַוודאַי גאָר זעלבסט-
פאַרשטענדלעך, אַז נאָך חורבן ירושלים און נאָך די אַלע געשעענישן,
וואָס האָבן דערשיטערט דאָס לעבן אין ארץ ישראל, איז דאַמאַלט געהאַט
געווען לעבנס-נויטווענדיק איינצופירן ראַדיקאַלע ענדערונגען און נייע
תקנות אויף אַלע געביטן פון לעבן און גאַנץ באַזונדער אויף דעם רעלי-
גיעזן געביט, נאָכדעם ווי עס איז חרוב געוואָרן דאָס בית המקדש, ווו
עס איז געהאַט געווען קאַנצענטרירט דאָס רעליגיעזע לעבן.
פונדעסטוועגן איז אַפילו דאַמאַלט נישט געהאַט געווען אזוי לייכט
אַדורכצופירן ענדערונגען און איינפירן נייע תקנות.
מענטשן בכלל און אַוודאַי גלויביקע מענטשן, זענען קאַנסערוואַטיוו
געשטימט און עס איז גאַרנישט אזוי לייכט מוותר צו זיין אויף אַלטע
איינגעפירטע דינים און מנהגים, זיך אַפצוזאָגן פון איינגעפונדעוועטע
זיסן און געווינהייטן, בפרט אינעם רעליגיעזן לעבן.

1 תוספתא, ראש השנה, ד.
2 משנה, עדיות, ח, ג.

אפילו דאמאלט, נאך חורבן ירושלים און שרפת בית המקדש, ווען אלץ האט זיך אזוי ראדיקאל געענדערט, אפילו דאמאלט, איז נישט גע- האט געווען אזוי לייכט פאר רבן יוחנן בן זכאי איינצופירן די אלע אזוי נויטווענדיקע תקנות, וואס ער האט איינגעפירט. ער האט געהאט זיך אנגעשטויסן, זעט מען, אויף א ווידערשטאנד מצד די דאמאלטיקע קאנג- סערוואטיווע רעליגיעזע מנהיגים, די בני בתירא אין יבנה און גאנץ בא- זונדער די צדוקים און די כהנים בכלל, וואס זענען דאך פריער געהאט געווען די אויספירער פון דער עבודה אין בית המקדש¹.

*

עס איז זער כאראקטעריסטיש פאר רבן יוחנן בן זכאי, דאס אפילו נאך פריער, פאר דער גרויסער נאציאנאלער קאטאסטראפע, האט ער שוין געהאט איינגעפירט נייע תקנות אינעם רעליגיעזן לעבן. ביי זיין גאנץ נאטירלעך און אויפריכטיק באשיידנקייט האט ער דאך געפילט אין זיך אזא גרויסע אויטאריטאטיווע קראפט, דאס אפילו אלטע טראדיציעס, וואס זענען בפירוש באזירט אויף דער תורה, האט ער זיך דערלויבט אפצושאפן, אויב אין פארלויף פון דער צייט און פון די ענ- דערונגען אינעם לעבן, האבן זיי אנגעוויירן זייערן אמאליקן אייגנטלעכן זין און אינהאלט. אט למשל צוויי אזעלכע:

אין דער תורה איז געשריבן א גאנצע פרשה, ווי אזוי מען זאל זיך נוהג זיין, אז עס ווערט געפונען א הרוג, א דערמארדעטער, אין פעלד און מען ווייסט נישט, ווער עס איז דער מערדער:

די עלטסטע פון דער נאענטסטער שטאט זאלן זיך צוזאמענקומען ביים טייך און מיטברענגען מיט זיך א קאלב, וואס זאל דארטן ווערן גע- קעפט, ענגלעך ערופה, און זיי זאלן בעטן גאט, אז ער זאל פארגעבן די זינד און עס זאל שוין מער נישט ווערן, אומשולדיק, פארגאסן קיין מענטשלעך בלוט².

דאס אלץ האט א זינען, פארשטייט זיך, ווען אזעלכע פאלן טרעפן זיך זעלטן, אבער נישט דארטן, ווו עס זענען פארהאנדן א סך רוצחים, ווי אין יענע אמעריקע יארן.

1. וועגן עטלעכע מיינונגס-פארשידנקייטן צווישן רבן יוחנן בן זכאי און די כהנים, איז איבערגעגעבן אין דער משנה: שקלים, א, ד; כתובות, יג, א-ב; עדיות, ה, ג. עס איז דא א מיינונג, אז רבן יוחנן בן זכאי איז געווען א כהן; זע: ספרי, ריש חוקת. תוספתא, פרה, ו. מנחות, כא, ב, תוספות ד"ה: שהכהנים, שבת, לה, א. רש"י, ד"ה: תורמסי תרומה; אבער די דאזיקע מיינונג איז נישט זער ווארשיינלעך.

2. דברים, פרשת שופטים, כא, א-ט.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

צוליב דעם דאָזיקן מאַטיוו, האָט טאַקע דאַמאַלט רבן יוחנן בן זכאי אָפּגעשאַפּט די אַלע דינים וועגן עגלה ערופה.

*

דאָס זעלבע איז אויך בנוגע די דינים וועגן אַ סוטה : אין דער תורה איז פאַרהאַנדן אַ גרויסע פרשה, געשריבן אויספיר־לעך, ווי אזוי אַ מאַן דאַרפֿט זיך פירן, ווען ער האָט אַ באַשטימטן חשד אויף זיין ווייב. עס איז אַ גאַנץ לאַנגע און זער פיינלעכע פּראָצעדור, וואָס די באַשולדיקטע פרוי האָט דאַמאַלט געמוזט אַדורכגיין דערביי¹. האָט רבן יוחנן בן זכאי דאָס אָפּגעשאַפּט צוליב די געענדערטע אומשטענדן אין דער געזעלשאַפּט :

לויט דער משנה, איז דער מאַטיוו פון רבן יוחנן בן זכאי, דאָס די אַלע דינים וועגן אַ סוטה און די גאַנצע פיינלעכע פּראָצעדור, האָבן געהאַט אַ זינען און אויך געווען באַרעכטיקט, נאָר אין די פריערדיקע צייטן, ווען די מענער זענען, אין אַלגעמיין, געהאַט געווען אומשולדיק². לויט דער תוספתא, איז דער מאַטיוו פון רבן יוחנן בן זכאי, אז דאָס אַלץ האָט געהאַט אַ זינען און עס איז אויך געהאַט געווען אויס־פירבאַר, נאָר אין די פריערדיקע צייטן, ווען די פרויען זענען, אין אַל־געמיין, געהאַט געווען מער דיסקרעט און ציניעות'דיק³.

*

די דאָזיקע איינגשאַפּט, וואָס צייכנט אויס די יידישע רעליגיע — נישט לויט די שומרונים, נישט לויט די צדוקים און נישט לויט די קראים, נאָר בלויז לויט די פרושים, לויט די חכמי התלמוד — די דאָזיקע איינגשאַפּט : די מעגלעכקייט איינצופירן נייע תקנות און נייע פאַרמען אין יידישקייט, האָט שטענדיק געהאַט די געבענטשטע ווירקונג אויף דער פרישקייט און אויף דער אומפאַרגענגלעכקייט פון דער יידישער רעליגיע.

נייע תקנות און נייע פאַרמען, וואָס באַרירן גאַרנישט דעם יסוד פון יהדות און ענדערט נישט דאָס מינדעסטע אין דעם עצם מהות, אין דעם אייגנטלעכן וועזן פון יידישקייט.

1. במדבר, פרשת נשא, ה, יב—לא.
2. משנה, סוטה, ט, ט.
3. תוספתא, סוטה, יד, א.

רבן יוחנן בן זכאי פארלאזט יבנה

פאר חורבן ירושלים איז רבן שמעון בן גמליאל געווען דער נשיא און רבן יוחנן בן זכאי — דער משנה, דער סגן, דער וויצע-נשיא.¹

דאס נשיאות האָט, אַלזאָ, געדאַרפט איבערגיין בירושה צום זון פון דעם פריערדיקן נשיא, צו רבן גמליאל, דעם זון פון רבן שמעון בן גמליאל. נאָר די ערשטע יאָרן נאָך חורבן ירושלים איז רבן גמליאל געווען געצווונגען זיך אויסצובאַהאַלטן פאַר די רוימער, ווייל ער איז געווען פאַרדעכטיק צוליב דעם, וואָס זיין פאַטער, דער נשיא רבן שמעון בן גמליאל, איז געווען זייער געגנער און איז טאַקע דורך זיי אומגעקומען. אגב, ווערט רבן שמעון בן גמליאל אַריינגערעכנט צווישן די עשרה הרוגי מלכות, די צען גדולי חכמי ישראל, וואָס זענען אומגעקומען דורך די רוימער.² זיי ווערן דערמאָנט צוויי מאל אין יאָר: יום כפור ביי „מוסף“, און תשעה באב אין דער פרי, ביי „קינות“, ביים וויינען אויף חורבן ירושלים.

ערשט אין די שפעטערדיקע יאָרן, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן צו באַרואיקן, איז רבן גמליאל געקומען קיין יבנה און איבערגענומען דאָס נשיאות.

דאָמאַלט האָט רבן יוחנן בן זכאי פאַרלאָזט יבנה, וואָס ער האָט עס אויפגעשטעלט מיט אַזאַ מין מסירות נפש, און זיך באַזעצט אין דעם שטילן שטעטל ברור חיל, ווו ער האָט אַוודאי ווייטער געפירט זיין ישיבה. ווערט איבערגעגעבן:

חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי. כל זמן שהיה קיים, היו יושבים לפניו; כשנפטר — הלכו ליבנה.³

פינף תלמידים האָט געהאַט רבן יוחנן בן זכאי. כל זמן ער האָט געלעבט, זענען זיי געווען מיט אים. ווען ער איז געשטאַרבן — זענען זיי געגאַנגען קיין יבנה.

*

1. מדרש תנאים, הוצאת הופמאן, פרשת כי תבוא. זייט 176.
2. מכילתא, משפטים, יח, הוצאת האַראַוויטץ זייט 313. סנהדרין, יא. א. אבות דרבי נתן, נו"א, לח; נו"ב, מא. מסכת שמחות, ח. תנא דבי אליהו, הוצאת איש שלום, זייט 153.
3. מדרש רבה, קהלת, ז, טו.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

באפרייט פון די שווערע אויפגאבן, וואָס רבן יוחנן בן זכאי האָט גערנוויליק אויף זיך גענומען אין דעם קריטישן און דעצידירנדיקן מאַמענט ביי דער טראַגישער נאַציאָנאַלער קאַטאַסטראָפּע — איז ער אין די לעצטע טעג פון זיין לעבן געזעסן אין דעם שטילן שטעטל ברור חיל און געהאַט די גוטע מעגלעכקייט צו מאַכן פאַר זיך דעם לעצטן און אַנטגילטיקן חשבון הנפש פון אַלע זיינע מעשים און זייערע אויסווי-
קונגען אין פאַרלויף פון זיין אַזוי רייכן און פרוכטבאַרן לעבן.

עס איז נישט באַקאַנט, ביי וועלכע אומשטענדן רבן גמליאל האָט איבערגענומען דאָס נשיאות, די העכסטע פירערשאַפט, דאַמאַלט, ביי יידן, געטריי צו זיין נאָבעלער נאַטור האָט רבן יוחנן בן זכאי אַוודאי געדאַרפט גערנוויליק איבערגעבן דאָס נשיאות צו רבן גמליאל, וואָס עס איז אים געקומען בירושה פון זיין פאָטער, דער לעצטער נשיא בימי הבית.

עס וואָלט זיך זער גערן געוואָלט גלייבן, אַז רבן יוחנן בן זכאי האָט דאָס נשיאות איבערגעגעבן אין די הענט פון רבן גמליאל מיט זיין גוטן ווילן און גאַנץ גערנוויליק האָט ער אַליין זיך צוריקגעצויגן פון דער, אַזוי צו זאָגן, געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, כדי צו פאַרברענגען די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן נאָר אויסשליסלעך אין דער תורה.

עס איז אַבער עפּעס דאָך זיך נישט פאַרצושטעלן, אַז רבן יוחנן בן זכאי האָט אַלע זיינע פּאָליטישע געגנער איבערצייגט אין דער ריכ-
טיקייט פון זיין פּאָליטיק און אַז יענער שריט זיינער, ביי דער באַלאַג-
גערונג פון ירושלים, איז טאַקע געהאַט געווען באַרעכטיקט און האָט געברענגט נאָר גוטס.

פון דעם, וואָס עס ווערט איבערגעגעבן וועגן די לעצטע טעג פון רבן יוחנן בן זכאי, זעט זיך עפּעס נישט אויס, אַז אַפילו זיינע לעצטע יאָרן זאָלן האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט אַן אידיילע.

ווען איז דען דאָס לעבן יאָ אַן אידיילע, און נאָך דערצו אין אַזאַ גרויזאָמער עפּאָכע ווי דאַמאַלט?!

די לעצמע טעג פון רבן יוחנן בן זכאי

כשחלה רבן יוחנן בן זכאי, נכנסו תלמידיו לבקרו. כיון שראה אותם, התחיל לבכות.¹

ווען רבן יוחנן בן זכאי איז קראַנק געוואָרן, זענען צו אים אַרייַנגעגאַנגען זיינע תלמידים אים מבקר חולה זיין. אַזוי ווי ער האָט זיי געזען, האָט ער אָנגעהויבן צו וויינען.

פרעגן די תלמידים דעם רבי'ן: פאַרוואָס וויינסטו?
דערקלערט זיי רבן יוחנן בן זכאי, וואָס עס הייסט אָפּגעבן אַ דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא און פירט אויס:

ולא עוד, אלא שיש לפני שתי דרכים, אחת של גן עדן ואחת של גיהנם, ואיני יודע באיזו מוליכים אותי, ולא אבכה!?

און אויסער אַלעם, זענען דאָך פאַר מיר צוויי וועגן, איינער צום גן עדן און איינער צום גיהנם און איך ווייס נישט, אויף וועלכן מען וועט מיך פירן — טאָ זאָל איך נישט וויינען?!
עס פאַרשטייט זיך, אַז רבן יוחנן בן זכאי האָט נישט געקאָנט האָבן קיין שום צווייפל, צי ער האָט געפירט אַ רעכטפערטיק לעבן און דע־ריבער זיך געשראַקן פאַרן גיהנם.

זעט זיך אויס, אַז רבן יוחנן בן זכאי איז דאָך נישט געווען אַזוי רואיק און גאַנץ זיכער איבערצייגט, דאָס זיין אַריבערגיין דאַמאַלט מיט זיין שתדלנות צו דעם רוימישן הערשער, איז טאַקע געווען אַזוי אינגאַנצן באַרעכטיקט.

איז כדאי דאָ צו ברענגען דעם נוסח אין אַבות דרבי נתן:

ועוד שיש לפני שתי דרכים, אחת לגן עדן ואחת לגיהנם, ואיני יודע אם יכריעני לגיהנם, או אם יכניסני לגן עדן.²

און עס זענען פאַר מיר צוויי וועגן, איינער צום גן עדן און איינער צום גיהנם און איך ווייס נישט, צי וועט מען מיך נייַגן צום גיהנם, צי מען וועט מיך אַרייַננעמען אין גן עדן.

1. ברכות, כה, ב.
2. אַבות דרבי נתן, נו"א, כה.

דער אויסדרוק, מכריע זיין, ווערט געווענלעך באנוצט דארטן, ווו עס וואקלט זיך, למשל, דאס צינגל פון דער וואגשאַל. האָט רבן יוחנן בן זכאי אַוודאי געמיינט דערמיט צו זאָגן, אַז דאָס איז דאָך אַזאַ איידע־לער ענין, אַז מען קאָן אַליין נישט וויסן גענוי, ווי אַזוי קען וועט מכריע זיין דאָס צינגל פון דער וואַגשאַל ביים באַטראַכטן, אין הימל, צי ער האָט טאַקע דאַמאַלט ריכטיק געהאַנדלט.

*

עס איז שוין אויבן געוואָרן דערמאָנט, דאָס הגם רבן יוחנן בן זכאי איז דער ריכטיקער נאַכפּאָלגער פון הילל'ן, האָט ער דאָך נישט אינגאַרירט די לערע פון די בית שמאי, אַזוי ווי עס לערנט די אויבן־דערמאָנטע משנה אין אַבות: רבן יוחנן בן זכאי קבל מהילל ומשמאי. האָט רבן יוחנן בן זכאי, זעט זיך אויס, דאָך נישט געהאַט די אַבסאַָ־לוטע זיכערקייט און די גאַנצע רואיקייט, אַז ער האָט טאַקע ריכטיק געהאַנדלט אין יענעם טראַגישן און דעצידירנדיקן מאַמענט. איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן דאָס לשון אין דעם דאָ אויבן־דערמאָנטן מאמר:

כיון שראה אותם, התחיל לבכות.

אַזוי ווי ער האָט זיי געזעען (די תלמידים), האָט ער אָנגעהויבן צו וויינען. מען קאָן פאַרשטיין, דאָס ווען רבן יוחנן בן זכאי האָט דערזעען זיינע תלמידים, וואָס זענען געווען מיט אים צוזאַמען, ווען ער האָט דאַמאַלט אויסגעפירט יענע טראַגישע מיסיע — איז אויפסניי ווידער געוואָרן אויפגעלעבט אין זיין זכרון און אין דער פאַרשטעלונג יענע קאַשמאַרנע נאַכט, האָט ער זיך צעוויינט. אויך אין דעם דאָזיקן געוויין, בסוף ימיו, זעט מען דאָס איידעלע און צאַרטע געפיל פון רבן יוחנן בן זכאי, וואָס מען קאָן מיינען, אַז ער האָט זיך נאָר אויסגעצייכנט מיט דעם גלייכן און קאַלטן שכל און מיט דער אויסגעהאַלטענער לאַגיק.

*

נאַכדעם ווי רבן יוחנן בן זכאי האָט געהאַט מסביר געווען און דערקלערט דעם זין פון זיין געוויין, איז ער איבערגעגאַנגען צו אַ זער האַרבער קריטיק געגן די תלמידים.

אָמרוּ לוֹ: רבינו, ברכנו! אָמר להם:
 יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם!
 אָמרוּ לוֹ תלמידיו: עד כאן? !
 אָמר להם: ולואי! תדעו, כשאדם עובר עבירה, אומר:
 שלא יראני אדם!

ווען די תלמידים האָבן געבעטן רבן יוחנן בן זכאי: אונזער לערער,
 בענטש אונז! האָט ער זיי געבענטשט:
 הלוואי זאל אַזוי זיין אייערע מורא פאַר גאָט, ווי די מורא פאַר
 מענטשן!
 ווערן דאָך די תלמידים דערשטוינט: דאָס איז אַלץ? !
 ענטפערט זיי רבן יוחנן בן זכאי:
 הלוואי זאל עס כאַטשיק זיין אַזוי! איר ווייסט דאָך, אַז ווען דער
 מענטש זינדיקט, היט ער זיך אויס פאַר מענטשן.

*

כדי צו קענען זיך מאַכן אַ גענויען באַגריף, וואָס פאַר אַ האַרבע
 קריטיק עס איז אַנטהאַלטן אין די דאָזיקע דאָ אויבן־דערמאָנטע ווערטער
 פון רבן יוחנן בן זכאי, איז אינטערעסאַנט דאָ צו ברענגען איינעם פון
 יענע אייגנאַרטיקע שמועסן פון אַמאָל, וואָס רבן יוחנן בן זכאי האָט
 געהאַט געפירט מיט די תלמידים:

שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי: וכי מה ראתה
 תורה להחמיר בגנב יותר מבגזלן? אָמר להם: גזלן הישועה
 כבוד עבד לכבוד קונו, גנב חלק כבוד לעבד יותר על כבוד
 קונו, כביכול, עשה גנב את עין העליונה כאילו אינה רואה,
 ואת האוזן שאינה שומעת, שנאמר: „הוי, המעמיקים מה'
 לסתיר עצה, והיה במחשך מעשיהם ויאמרו: מי רואנו
 ומי יודענו?!“ (ונאמר)²: „ויאמרו: לא יראה יה, ולא
 יבין אלהי יעקב“, (ונאמר)³: „כי אומרים: אין ה' רואה
 אותנו, עזב ה' את הארץ“⁴.

1. ישעיהו, כט, טו.
 2. תהלים, צד, ז.
 3. יחזקאל, ח, יב; ט, ט.
 4. תוספתא, בבא קמא, ז, א; בבלי, עט, ב. מכילתא, פרשת משפטים, כב, ו.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

די תלמידים האבן אמאל געפרעגט רבן יוחנן בן זכאי : פארוואס איז די תורה שטרענגער צו אַ גנב ווי צו אַ גולן : אַ גולן, אַ רויבער, באַצאלט נאָר דעם ווערט פון דער גולה, אָבער אַ גנב באַצאלט כּפּל, דאָפּלט !?

האָט זיי רבן יוחנן בן זכאי געענטפּערט, אַז אַ גנב, וואָס שעמט זיך נישט פאַר גאָט, נאָר פאַר מענטשן — איז ערגער ווי אַ גולן, וואָס שעמט זיך פאַר קיינעם נישט.

*

זעט מען דאָך גאַנץ קלאַר, ווי דאָס נישט זיין ערלעך מיט זיך גופא, דאָס נישט זיין אויפריכטיק, איז אַזאַ נידעריקע מדרגה און אַזאַ מידה מגונה ביי רבן יוחנן בן זכאי, דאָס אַפילו בנוגע פאַרברעכער רעכנט ער דאָס פאַר אַ האַרבער עברה, קאָן מען פאַרשטייען דאָס האַרץ פון רבן יוחנן בן זכאי, אַז פאַר דער פּטירה וואַרפט ער פאַר די נאָענטע אַרום זיך, אַז זיי באַגייען די דאָזיקע האַרבע זינד.

איז עס, אַלזאַ, לאַגיש אַנצונעמען, אַז יעדנפאַלס די עקסטרעמע יידישע פאַטריאַטן האָבן נישט אַזוי לייכט טאָלערירט די פירערשאַפט פון רבן יוחנן בן זכאי. עס איז אויך מעגלעך אַנצונעמען, אַז דאָס פאַרלאָזן יבנה און דאָס איבערנעמען דאָס נשיאות פון רבן גמליאל, איז אפשר אויך נישט צוגעגאַנגען אינגאַנצן אידייליש.

יעדנפאַלס, זעט זיך אויס, אַז יענע נאַכט, ווען רבן יוחנן בן זכאי האָט זיך אַרויסגעקריגן פון דעם באַלאַגערטן ירושלים, האָט אויף שטענ-דיק איבערגעלאָזט אַ שאַטן, וואָס איז מסתמא געוואָרן געדיכטער און שוואַרצער אין די לעצטע לעבנס-טעג.

איז עס דעריבער זער וואַרשיינלעך, אַז רבן יוחנן בן זכאי האָט געהאַט פאַראיבל אויף זיינע תלמידים, דאָס זיי זענען נישט גענוג אויפריכטיק, נאָר רעכענען זיך צופיל מיט די געגנער און דעריבער נעמען זיי אים נישט גענוג אין שוין.

די פטירה פון רבן יוחנן בן זכאי

פאר יציאת נשמה זאגט רבן יוחנן בן זכאי :

פנו כלים מפני הטומאה !

רוימט אלץ ארויס פון שטוב, צוליב דער טומאה !
מיט דעם דאזיקן זאג האָט רבן יוחנן בן זכאי, מסתמא, זיך מתכוון
געווען צו ווייזן, אז די דיני טומאה וטהרה, אז די אלע פאַרשריפטן וועגן
אומריינקייט און ריינקייט, און גאַנץ באַזונדער די דינים וועגן טומאת
המת, זענען ווייטער גילטיק, הגם עס עגזיסטירט שוין נישט דאָס בית
המקדש.

עס איז אויך אַנצונעמען, וואָס עס פאַסט, אגב, פאַר רבן יוחנן בן
זכאי, דאָס ער האָט געוואָלט אונטערשרייכן, אז עס איז נישטאָ קיין
שום אונטערשיד, ווער עס איז געשטאַרבן : אפילו רבן יוחנן בן זכאי,
איז זיין גוף דערנאָך מטמא אלץ, וואָס עס געפינט זיך אין שטוב.

*

אין די לעצטע מינוטן פון זיין לעבן האָט רבן יוחנן בן זכאי געזעען
פאַר זיך דאָס געשטאַלט פון חזקיהו מלך יהודה, פון דעם יידישן קעניג,
וואָס איז אים גייסטיק נאָענט.

מלכות, מאַיעסטעטישקייט, אָבער וואָס פאַר אַ מלכות ? — נישט
קיין מלכות פון מלחמות און פון נצחונות וואָס זענען פאַרבונדן
מיט בלוט-פאַרגיסונגען. נישט קיין מלכות פון פאַרשווענדערישן קעניג-
לעכן לוקסוס. נאָר אַזאַ מלכות, וואָס עס סימבאָליזירט מיט זיך חזקיהו
מלך יהודה : אַ מלכות פון שלום און יראת שמים.

רבן יוחנן בן זכאי האָט זיך געפילט נאָענט צו חזקיהו מלך יהודה,
וואָס איז געוואָרן שאַרף געטאָדלט דורך ישעיהו הנביא, צוליב זיין
מעסיקע און נאָכגיביקע פּאָליטיק, און וואָס ער איז געהאַט געווען צו
פיל צוגעלאָזן צו די שליחים פון מרודך מלך בבל.¹

האָט רבן יוחנן בן זכאי אין די לעצטע מינוטן פון זיין לעבן געזעען
חזקיהו מלך יהודה, ער האָט אים געזעען אַזוי קלאַר, רעאַל און, באַנוי,
ממשות'דיק, דאָס ער האָט געהייסן צוגרייטן פאַר אים אַ שטול, ווייל
אַט קומט ער...

1. מלכים ב', כ. ישעיהו, לט.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייט.

זענען דאָס טאַקע די לעצטע ווערטער פון רבן יוחנן בן זכאי :

הכיננו כמא לחזקיהו מלך יהודה, שבא...¹.

* * *

ניינצן הונדערט יאָר זייט רבן יוחנן בן זכאי איז געשטאַרבן און
ער לעבט נאָך אין זכרון און אין באַוווסטזיין פון יידישן פּאַלק. ביים דער-
מאַנען זיין נאַמען ווערט ליכטיק אין געדאַנק און גוט אויפן געמיט.
ווי עס איז שוין געוואָרן געזאָגט, איז דאָס כאַראַקטעריסטישע בנוגע
רבן יוחנן בן זכאי, דאָס נאַענטקייט און היימישקייט, וואָס עס פילט
צו אים יעדערער ייד, וואָס האָט נאָר געהאַט געלערנט יידישקייט, און
וועלכער ייד, אַמאָל, האָט דאָס נישט געהאַט געלערנט?

*

צו אַלעם מוז מען האָבן גליק, אַפילו אויך צו אומגליקן, צו נאַציאָ-
נאַלע קאַטאַסטראַפּעס: עס איז בייגעשטאַנען אַ גרויסער זכות, דאָס דאָ-
מאַלט איז יענעם טראַגישן מאַמענט, באַלד נאָך דעם אַזוי שרעקלעכן
חורבן, איז אינעם שפיץ פון יידישן פּאַלק געשטאַנען אַזאָ הערלעכע
פּערזענלעכקייט ווי רבן יוחנן בן זכאי.

1 ברכות, כה, ב.

די תלמידים פון רבן יוחנן בן זכאי

חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, ואלו הם: רבי אליעזר בן הורקנוס, רבי יהושע בן חנניה, רבי יוסי הכהן, רבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן ערך.

הוא היה מונה שבהן:

רבי אליעזר בן הורקנוס — בור סיד, שאינו מאכד מפה. רבי יהושע — אשרי יולדתו. רבי יוסי — חסיד. רבי שמעון בן נתנאל — ירא חטא. ורבי אלעזר בן ערך — מעין המתגבר.

הוא היה אומר:

אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ורבי אליעזר בן הורקנוס בכף שניה — מכריע את כולם.

אכא שאול אומר משמו:

אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הורקנוס אף עמהם, ורבי אלעזר בן ערך בכף שניה — מכריע את כולם.

אמר להם: צאו וראו, איזה דרך טובה שיודבק בה האדם!

רבי אליעזר אומר: עין טובה. רבי יהושע אומר: חבר טוב. רבי יוסי אומר: שכן טוב. רבי שמעון אומר: הרואה את הנולד. רבי אלעזר אומר: לב טוב.

אמר להם: רואה אני את דברי אלעזר בן ערך, שבכלל דבריו דבריכם¹.

פינף תלמידים האט געהאט רבן יוחנן בן זכאי: רבי אליעזר בן הורקנוס, רבי יהושע בן חנניה, רבי יוסי הכהן, רבי שמעון בן נתנאל און רבי אלעזר בן ערך.

האט רבן יוחנן בן זכאי זיי כאראקטעריזירט:

רבי אליעזר בן הורקנוס — זאמלט אלץ איין און עס ווערט ביי אים גארנישט פארלוירן. רבי יהושע בן חנניה — גליקלעך איז זיין

1. משנה, אבות, ב, ת-ט. מער באריכות אין אבות דרבי נתן, גי'א, יד * גי'ב, כט.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

מאַמע! רבי יוסי הכהן — דער חסיד. רבי שמעון בן נתנאל — דער רבי יוסף הכהן. רבי אלעזר בן ערך — דער זיך שטאַרקנדיקער קוואַל.

רבן יוחנן בן זכאי האָט געזאָגט: אויב אַלע חכמי ישראל וועלן זיין אויף איין וואַגשאַל און רבי אלעזר בן הורקנוס אויף דער צווייטער — וועט ער זיי אַלע איבערוועגן.

לויט אַבא שאול, זאָל רבן יוחנן בן זכאי האָבן געזאָגט: אויב אַלע חכמי ישראל, מיט רבי אלעזר בן הורקנוס צוזאַמען, זאָלן זיין אויף איין וואַגשאַל און רבי אלעזר בן ערך אויף דער צווייטער — וועט ער זיי אַלע איבערוועגן.

האַט רבן יוחנן בן זכאי געזאָגט צו זיינע תלמידים: קוקט זיך גוט אַרום, וועלכער עס איז דער בעסטער וועג פאַרן מענטש! זאָגט רבי אלעזר בן הורקנוס: אַ גוט אויג. רבי יהושע בן חנניה זאָגט: אַ גוטער חבר. רבי יוסי הכהן זאָגט: אַ גוטער שכן. רבי שמעון בן נתנאל זאָגט: דאָס פאַראויסזעען, וואָס עס וועט אַרויסקומען. רבי אלעזר בן ערך זאָגט: אַ גוט האַרץ.

זאָגט צו זיי רבן יוחנן בן זכאי: פון אַלע אייערע אַרויסגעזאָגטע מיינונגען, געפעלט מיר צום בעסטן די פון אלעזר בן ערך, ווייל זי אַנטהאַלט שוין אין זיך אַלץ.

*

ווי עס זעט זיך אויס, איז דאָס אַלץ געזאָגט געוואָרן פריער, פאַר חורבן ירושלים, ווען אַלע זענען נאָך געווען יונג.

*

וואָס ווייסט מען, אייגנטלעך, וועגן די דאָזיקע תלמידים פון רבן יוחנן בן זכאי, אויסער רבי אלעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה?

רבי יוסי הכהן און רבי שמעון בן נתנאל

פון רבי יוסי הכהן זענען געבליבן נאָר עטלעכע הלכות¹ און אויך די דריי דברי מוסר, וואָס ווערן אין זיין נאָמען געברענגט אין דער משנה אין אַבבות:

1. משנה, עדיות, ה, ב. שבת, יט, א. תענית, יג, א. כתובות, כו, ב.

רבי יוסי אומר: יהא ממון חברך חביב עליך כשלך. והתקן עצמך ללמוד תורה, שאינה ירושה לך. וכל מעשיך יהיו לשם שמים¹.

רבי יוסי הכהן זאגט: דיין חבר'ס געלד זאל דיר זיין אזוי ליב (זאלסטו היטן) ווי דיין אייגנס. דו זאלסט זיך צוגרייטן צו לערנען תורה, זי וועט דיר נישט קומען בירושה. און אלע דיינע מעשים זאלן זיין לשם שמים.

עס איז שוין אויבן געווארן געברענגט, ווי רבי יוסי הכהן האט איבערגעגעבן זיין רבי'ן, רבן יוחנן בן זכאי, די דרשה פון רבי יהושע בן חנניה וועגן מעשה מרכבה². אז עס וועט דא נאך ווערן צוגעגעבן דער אינטערעסאנטער עפיזאד וואס ווערט וועגן אים דערציילט, וועט עס זיין אלץ וואס מען ווייסט וועגן רבי יוסי הכהן:

שאלה בלוריה הגיורית את רבן גמליאל: כתוב בתורתכם: „אשר לא ישא פנים“, וכתוב: „ישא ה' פניו אליך“? ! נטפל לה רבי יוסי הכהן. אומר לה: אמשול לך משל למה הדבר דומה: לאדם שנושה בחברו מנה וקבע לו זמן בפני המלך, ונשבע לו בחיי המלך. הגיע זמן ולא פרעו. בא לפיים את המלך. אומר לו: עלכוני מחול לך, לך ופיים את חברך. הכא נמי, כאן — בעברות שבין אדם למקום, כאן — בעברות שבין אדם לחברו³.

בלאריא, די גר'טע, האט אמאל געפרעגט דעם נשיא, רבן גמליאל (עס זעט זיך אויס: איידער זי האט זיך מגייר געווען): אין אייערער תורה איז געשריבן: אשר לא ישא פנים, אז גאט שוינט נישט קיינעם, און עס איז אויך געשריבן: ישא ה' פניו אליך, גאט וועט דיך יא שוין גען. האט זיך מיט איר פארנומען רבי יוסי הכהן און איר געזאגט: איך וועל דיר ברענגען א משל:

אייער האט געמאנט ביים אנדערן הונדערט גילדן, האט ער אין

1 משנה, אבות, ב, יב.
2 אויבן אויף זייט 176.
3 דברים, פרשת עקב, י, יז.
4 במדבר, פרשת ושא, ו, כו.
5 ראש השנה, יז, ב.

דער געגנווארט פון מלך באשטימט א טערמין און האָט דאָרויף גע-
שווירן ביים לעבן פון מלך. צום טערמין האָט ער אָבער נישט באַצאָלט,
איז ער געקומען בעטן אַנטשולדיקונג ביים מלך. זאָגט אים דער מלך:
מיין באַליידיקונג בין איך דיר מוחל, אָבער דיין חבר זאָלסטו פאַרגיטיקן
זיין עוולה.

אַזוי אויך, פירט אויס רבי יוסי הכהן, איז עס דאָ ביי די דאָזיקע
ביידע פסוקים: 'ישא ה' פניו, איז געזאָגט געוואָרן בעברות שבין אָדס
למקום, ביי זינד פונעם מענטש לגבי דעם רבונו של עולם איז דער
רבונו של עולם יאָ מוחל. לא ישא ה' פניו, איז געזאָגט געוואָרן בעברות
שבין אָדס לחברו, ביי זינד צווישן מענטש און מענטש איז דער רבונו
של עולם נישט מוחל.

*

וועגן רבי שמעון בן נתנאל ווייסט מען כמעט גאַרנישט מער ווי
דאָס וואָס איז אויבן איבערגעגעבן און אויך די דריי דברי מוסר, וואָס
ווערן געברענגט אין זיין נאָמען אין דער משנה אין אָבות.

רבי אלעזר בן ערך

פון די אַלע אויבן-געברענגטע מאמרים איז צו זען, ווי רבי אלעזר
בן ערך איז געווען דער באַליבטסטער תלמיד פון רבן יוחנן בן זכאי.
ער האָט אים כאַראַקטעריזירט לויט דער משנה: כמעין המתגבר, און
לויט אָבות דרבי נתן:

נחל שוטף ומעין המתגבר, שמימיו מתגברין ויוצאין לחוץ,
לקיים מה שנאמר¹: יפוצו מעינותיך חוצה; ברחובות,
פלגי מים².

עס איז שוין אויבן געוואָרן געברענגט, ווי רבן יוחנן בן זכאי איז
געווען אַנטציקט פון זיין לערנען מעשה מרכבה און ווען עס איז גע-
שטאַרבן זיין זון, האָט ער ליבערשט אָנגענומען די טרייסט פון רבי
אלעזר בן ערך. אַזוי אויך האָט רבן יוחנן בן זכאי אָנגענומען זיין מיי-
נונג, אַז דער עיקר איז אַ גוט האַרץ³.

1. משלי, ה, טו.
2. אָבות דרבי נתן, גי'א, יד.
3. אויבן אויף זייט 174 און זייט 168.

לויט אבא שאול, האָט רבן יוחנן בן זכאי געזאָגט, אַז רבי אלעזר
בן ערך איז דער וויכטיקסטער צווישן אַלע זיינע תלמידים.

*

רבי אלעזר בן ערך איז געוואָרן גערימט, אַז זיינע גוטע עצות
האָבן שטענדיק דעם געהעריקן דערפאַלג. ווערט איבערגעגעבן:

אַמרוּ לו: נביא אַתָּה?! אַמר להם: לא נביא אָנכי ולא
בן נביא, אלא כַּךּ מקובלני מרבּוּתי, שכל עצה שהיא לשם
שמים — סופּה להתקיים!

האָבן זיי אים געפרעגט: ביזטו אַ נביא?! האָט ער זיי געענטפּערט:
נישט קיין נביא בין איך און נישט קיין זון פון אַ נביא. נאָר איך האָב
איבערגענומען פון מיינע לערער, אַז יעדערע עצה, וואָס איז מיט אַ
גוטע כוונה, לאָזט זיך אויס צום גוטן.

*

רבי אלעזר בן ערך איז, זעט זיך אויס, געשטאַרבן יונגעררהייט,
יעדנפאַלס, פּרעזער ווי זיינע חברים². אויסער עטלעכע הלכות איז גאָר-
נישט געבליבן פון זיין תורה.

עס איז מיט אים עפּעס געשעען, וואָס מען ווייסט נישט גענוי. עס
ווערט איבערגעגעבן:

חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי. כל זמן שהיה
קיים, היו יושבים לפניו; כשנפטר, הלכו ליבנה.

והלך רבי אלעזר בן ערך אצל אשתו לעמאוס, מקום מים
יפים ונוה יפה. המתין להם שיבואו אצלו ולא באו. כיון
שלא באו, ביקש לילך אצלם ולא הניחתו אשתו. אַמרה:
מי צריך למי?! אַמר לה: הם צריכים לי. אַמרה ליה וכיִן.
שמע לה וישב עד ששכח תלמודו³.

1. מדרש תהלים, א, יט.

2. תוספתא, נדרים, ו, ה.

3. מדרש רבה, קהלת, ז, טו. ילקוט שמעוני, קהלת תתקעג. אבות דרבי נתן,

נו"א, יד; נו"ב, כט. שבת, קמו, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

פינף תלמידים האָט געהאַט רבן יוחנן בן זכאי. כל זמן ער האָט געלעבט, זענען זיי געווען מיט אים; ווען ער איז געשטאַרבן, זענען זיי געגאַנגען קיין יבנה.

און רבי אלעזר בן ערך איז געגאַנגען צו זיין פרוי קיין עמאוס, אַן אַרט מיט גוט וואַסער און אַ שיינע לאַנדשאַפט. ער האָט געוואַרט, אַז זיי זאָלן קומען צו אים, אָבער זיי זענען נישט געקומען. האָט ער שוין געוואַלט גיין צו זיי, האָט אים די פרוי נישט געלאָזט. זי האָט אים געגעבן אַ פרעג: ווער דאַרפט וועמען?! — זיי דאַרפן מיד, האָט ער איר געענטפערט און האָט איר געפאַלגט און געבליבן זיצן אויפן אַרט, ביז ער האָט פאַרגעסן דאָס לערנען.

*

עס איז אינגאַנצן גאַרנישט צו פאַרשטיין, דאָס רבי אלעזר בן ערך, דער ליבסטער תלמיד פון רבן יוחנן בן זכאי, וואָס האָט אים געהאַלטן אַלס דעם גרעסטן צווישן די חכמים, זאָל גלאַט אַזוי אַלץ און אַלעמען פאַרלאָזן און אַוועק אין עפעס אַ קור-אַרט, אין אַ שיינ געגנד מיט גוט וואַסער.

עס האָט אויך גלאַט נישט קיין שום זין דער דאָ אויבן געברענגטער, אַזוי באַנאַלער, שמועס מיט זיין ווייב, וואָס פאַסט גאַרנישט אַפילו פאַר אַ סך אַ קלענערן מענטש ווי רבי אלעזר בן ערך; און ווי אַזוי דער דאָזיקער גרויסער חכם און גוטער יועץ פאַר אַנדערע, האָט ער גאַר געפאַלגט די עצה פון זיין ווייב בנוגע זיין באַציאונג צו זיינע אַזוי גרויסע חברים און ממילא בנוגע לערנען תורה!?

איז די מיינונג פון דעם ירושלים'ער היסטאָריקער, דער תלמיד חכם גדליה אַלון, אַז נישט נאָך דער פטירה פון רבן יוחנן בן זכאי, נאָר באַלד נאָך זיין אַוועק פון דעם באַלאַגערטן ירושלים, האָט זיין תלמיד, רבי אלעזר בן ערך, זיך דערווייטערט פון זיין רבי'ן, ווייל ער איז אוודאי געווען געגן דעם דאָזיקן שריט. נאָר שפעטער איז געוואָרן פאַרגעסן דער ריכטיקער מאַטיוו, אַדער צוליב אַנדערע סיבות, איז עס געוואָרן פאַרוואַנדלט אין דער אויבן געברענגטער זער נישט וואַרשיינלעכער, אויסטערלישער מעשה.

גדליה אַלון ברענגט אויך אַ ראיה, וואָס אין אַבות דרבי נתן, ווערט טאַקע דערציילט, דאָס באַלד ביים פאַרלאָזן ירושלים איז רבי אלעזר

דוד מלכי

בן ערך געגאנגען קיין עמאוס און זיינע חברים זענען געגאנגען קיין יבנה.¹

*

יעדנפאלט, וואָס עס זאָל נישט האָבן פּאַסירט מיט רבי אלעזר בן ערך, איז ער אין זיין גאַנצן פּראַכט געוואָרן אָפּגעהיטן אין דעם זכרון פון יידישן פּאָלק.

1. אבות דרבי נתן, נו"ב, כט.

באָמערקונג:

אין דעם ספר חערט כמעט אינגאנצן אויסגעמיטן צו באַנוצן ראשי תיבות. אויסער ביי אבות דרבי נתן, חערט אָנגעגעבן: נו"א און נו"ב, וואָס מיינט: נוסחא אלף און נוסחא בית אין שעכטערס אויסגאַבע.

רבי אליעזר בן הורקנוס
אז
רבי יהושע בן חנניה

י ב נ ה

ווען מען פארטראכט זיך וועגן דעם דאָזיקן פענאַמען, וואָס איז ווירקלעך אַן איין און איינציקע דערשיינונג, וואָס האָט נישט קיין שום פאַרגלייך אין דער גאַנצער געשיכטע: די עגזיסטענץ פון יידישן פּאַלק אין גלות אין משך פון כמעט צוויי טויזנט יאָר — מוז מען צוקומען צו דעם אויסגאַנגס־פּונקט, צו יבנה.

רבן יוחנן בן זכאי, דער גרינדער פון דער דאָזיקער ווונדערלעכער אינסטיטוציע, איז פון איר אַוועק, ווען זי איז נאָך געווען יונג, ווען זי האָט ערשט אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען זיך און אָננעמען קאָנקרעטע פאַרמען.

עס האָבן אין יבנה, על פי רוב, דאָמינירט די אידעען פון רבן יוחנן בן זכאי און פון בית הילל בכלל, אָבער די תורה פון בית שמאי איז פאַקטיש קיינמאָל נישט געוואָרן אינגאַנצן באַזייטיקט. נישט זעלטן איז זי אפילו גאָר שאַרף און בולט געקומען צום אויסדרוק און געשטעלט אַ שטאַרקן ווידערשטאַנד.

*

ווי שוין דערמאָנט אין דעם פריערדיקן קאַפיטל, איז די פירער־שאַפט אין יבנה איבערגעגאַנגען פון רבן יוחנן בן זכאי צו רבן גמליאל אויז איז באַלד געוואָרן אַנערקענט אַלס נשיא, וואָס דאָס נשיאות איז צו אים איבערגעגאַנגען בירושה פון זיין פאַטער, דער לעצטער נשיא פאַר חורבן ירושלים, רבן שמעון בן גמליאל.

דער נשיא רבן גמליאל, וואָס ווערט גערופן: רבן גמליאל דיבנה, האָט גרויסע פאַרדינסטן פאַר דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון יבנה, וואָס די הויפט־זיילן פון דער דאָזיקער אינסטיטוציע זענען געווען די צוויי באַרימטע יידישע חכמים, די גרויסע פּערזענלעכקייטן: רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה.

ביידע, גרויסע מענטשן; ערלעכע גאַנצע האַרמאָנישע נאַטורן; אויסגעהאַלטענע כאַראַקטערן — אָבער, געגנזייטיק עקסטרעמע קאָנטראַסטן און, גאַנץ אָפט, שטרענגע אידעאישע געגנער.

ביי דעם אַלעם האָט שטענדיק, במשך פון זייער לאַנגן לעבן, גע-

דוד מלכי

הערשט צווישן זיי א געגנזייטיקע געטרייע פריינטשאפט און אן אויפ־ריכטיקע פארערונג.

*

די דאזיקע צוויי גרויסע יידן, וואָס האָבן געלעבט און געווירקט אין יענעם גרויסן דור, וואָס האָט דעצידירט דעם גורל פון יידישן פּאָלק; די דאָזיקע צוויי גוטע און איבערגעגעבענע חברים, האָבן זער אָפט געפירט צווישן זיך אַ שאַרפן פּרינציפּיעלן אידעען־קאָמף. די אמת'ע מחלוקה לשם שמים.

צווישן רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה האָט זיך געפירט דער זעלבער שטרייט, וואָס האָט זיך געפירט פריער, פאַר חורבן ירושלים, צווישן בית שמאי און בית הלל. די דאָזיקע ביידע יסודות/דיקע שיטות אין יידישקייט: די תורה פון בית שמאי און בית הלל, זענען בשלמות געקומען צום אויסדרוק ביי רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה. זיי ביידע זענען די ווירדיקע און אויך די כאַראַקטעריסטישסטע נאַכפּאָלגער פון בית שמאי און בית הלל פון פאַרן חורבן ירושלים.

רבי אליעזר בן הורקנוס

רבי אליעזר בן הורקנוס, דער זון פון אַ גוט־באַזיצער, זאָל, לויט אַ לעגענדע, האָבן געאַרבעט אין פעלד און געאַקערט מיט אַקסן, נאָר אַמאָל אין מיטן דער אַרבעט האָט ער פאַרלאָזט דאָס פעלד און איז אַוועק קיין ירושלים לערנען תורה ביי רבן יוחנן בן זכאי.¹ מיט דער דויערהאַפטיקייט, וואָס איז אייגן פויערים און טאַקע דער עיקר: מיט זיין שטאַרקן כאַראַקטער און מיט זיין פענאַמענאַלן זכרון, האָט רבי אליעזר בן הורקנוס אויף אַן אידעאַלן אופן ריכטיק איבער־גענומען און דערוואָרבן די תורה. איז רבי אליעזר בן הורקנוס דער שטרענגער, געטרייער און דיס־ציפּלינירטער אָנהענגער פון דער מסורה, פון דער אַלטער יידישער

1. אבות דרבי נתן, נו"א, ו; נו"ב, יג. מדרש רבה, בראשית, פרשת לך לך, מב. לויט דער דאָזיקער לעגענדע האָט רבי אליעזר בן הורקנוס געזאָלט האָבן אָנגעהויבן לערנען תורה ערשט ווען ער איז אַלט געווען צוויי און צוואַנציק, אָדער לויט אַן אַנדערער ווערסיע, אַכט און צוואַנציק, יאָר. לויט דעם חלמוד ירושלמי (מגילה, א ט) האָבן רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה, שוין אַלט קינדער גע־לערנט צוזאַמען.

טראַדיציע און אַנערקענט שטענדיק דעם אויטאָריטעט פון דער תורה, וואָס ער האָט איבערגענומען פון זיינע לערער¹.

באַגאַבט מיט אַ פענאַמענאַלן זכרון, האָט רבי אליעזר בן הורקנוס גאַרנישט אָנגעוווירן פון דעם אַלעם, וואָס ער האָט געהאַט געהערט אַמאָל פון זיינע לערער און פאַרגייער. זיין רבי, רבן יוחנן בן זכאי, כאַראַקטעריזירט אים אַלס: בור סיד שאינו מאבד טפה, דאָס הייסט, אַז ביי אים ווערט גאַרנישט פאַרלוירן².

עס איז באַקאַנט דאָס איבער-מענטשלעכע איבערגעגעבנקייט צו דער תורה פון רבי אליעזר בן הורקנוס. ער האָט נישט פאַרנאַכלעסיקט קיין איין מאַמענט פון זיין לעבן, וואָס ער האָט שטענדיק אינגאַנצן גע-ווידמעט דער תורה, אַזוי ווייט, אַז ער אַליין איז געוואָרן באַטראַכט אַלס ספר תורה³.

ווען רבי אליעזר בן הורקנוס איז קראַנק געוואָרן, האָבן די חכמים, זיינע תלמידים, זיך אויסגעדריקט:

ספר תורה שריוי בצער ולא נבכה?!⁴

די ספר תורה איז אין צער, זאָל מען נישט וויינען?!

משמת רבי אליעזר, נגנז ספר תורה⁵.

ווען רבי אליעזר איז געשטאַרבן איז די ספר תורה געוואָרן באַהאַלטן. לויט אַן עלטערער קוועלע איז עס געקומען נאָך שטאַרקער צום אויסדרוק:

משמת רבי אליעזר במל ספר תורה⁶.

ווען רבי אליעזר איז געשטאַרבן איז די ספר תורה במל געוואָרן. אַזוי איז רבי אליעזר בן הורקנוס באַלד אין זיין צייט געוואָרן איי-דענטיפיצירט מיט דער תורה.

1. איז רבי אליעזר בן הורקנוס טריי דעם פרינציפ: יש אם למסורת. קדושין, יח, ב. כריתות, יז, ב.
2. משנה, אבות, ב, ה. מען קאָן דאָס אפשר אויך פאַרשטיין אין דעם בכלל אַלגע-מיינעם זין, אַז עס ווערט ביי אים גאַרנישט פאַרלוירן פון דער גאַנצער מסורה.
3. סנהדרין, סח, א.
4. סנהדרין, קא, א.
5. סוטה, מט, ב.
6. תוספתא, סוטה, טו.

דאָס כאַראַקטעריסטישסטע ביי רבי אליעזר בן הורקנוס איז זיין שטאַרקער כאַראַקטער, זיין אויסגעהאַלטנקייט, דאָס נישט איינגיין אויף קיין שום פשרות, אויף וועלכע עס איז קאָמפּראַמיסן, אָפּצווייגן פון זיינע איבערצייגונגען, פון דער מאַראַל, פון דער יידישער טראַדיציע, פון דער אייגנטלעכער תורה שבעל פה. זאָגט רבן יוחנן בן זכאי, אַז רבי אליעזר בן הורקנוס וועגט מער, ווי אַלע אַנדערע חכמי ישראל צוזאַמען:

אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה — מכריע את כולם.¹

רבי יהושע בן חנניה

דער געטרייעסטער תלמיד און דער פאַקטישער גייסטיקער נאָכ־פאַלגער פון רבן יוחנן בן זכאי — איז רבי יהושע בן חנניה. ער האָט געלערנט תורה ביים רבי'ן צוזאַמען מיט זיין חבר, רבי אליעזר בן הורקנוס. ער האָט אָבער, אויך איבערגענומען די גאַנצע וועלט־אַנשווי־אונג פון רבן יוחנן בן זכאי.

רבי יהושע בן חנניה איז, אין זיין גאַנצן מהות, אין זיין וועזן און אין זיין כאַראַקטער, זער נאָענט צו רבן יוחנן בן זכאי. ביידע, אי דער רבי, אי דער דאָזיקער תלמיד, זענען די שיינע און טאַקע אויך די כאַראַקטעריסטישסטע פּערזענלעכקייטן פון בית הילל.

אַזוי ווי רבן יוחנן בן זכאי, איז אַזוי אויך רבי יהושע בן חנניה געווען איבערגענומען מיט דער איבערצייגונג, אַז נאָר שלום איז דער וויכטיקסטער פאַקטאָר אינעם לעבן און צוליב אים מעג מען און מען דאַרפט איינגיין אויף די ווייט־גייענדיקסטע פשרות, אויף אַלע נאָר מעגלעכע קאָמפּראַמיסן.

רבי יהושע בן חנניה פאַרהערלעכט די תורה אַזוי ווי זיין רבי, רבן יוחנן בן זכאי און ווי זיין חבר, רבי אליעזר בן הורקנוס און ווייסט, אַז די תורה, די תורת חיים, לעבט מיטן פאַלק, מיט דעם באַווסטזיין פון פאַלק, פאַרן גליק פון פאַלק.

1. משנה, אבות, ב, ה.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

*

רבי יהושע בן חנניה איז דער גרויסער חכם צו וויסן, און די גרעסטע חכמה איז גוטסקייט, האָט ער טאַקע אויסגענוצט זיין חכמה צו ברענגען וואָס מער טרייסט און פרייד פאַרן פּאַלק, פאַרן גאַנצן פּאַלק צוזאַמען און פאַר יעדערן יחיד באַזונדער.

די חכמה פון רבי יהושע בן חנניה איז גוטסקייט און זיין גוטסקייט איז חכמה. איז ער באַרימט מיט זיין פּאַלקסטימלעך געמיטלעכקייט און האַרציק גוטסקייט.

*

רבי יהושע בן חנניה, דער לוי, איז אין דער יוגנט געווען אַ משורר אין בית המקדש, וואָס עס ווערט דערציילט ווונדער וועגן דער הויכער מדרגה פון דער דאָזיקער עבודת הקודש. איז אינטערעסאַנט דאָ צו ברענגען אַ בילדל, וואָס אין תלמוד ווערט דאָס איבערגעגעבן אַזוי דורכגייענדיק:

מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל רבי יוחנן בן גודגדא. אָמר לו: בני, חזור לאחוריך, שאתה מן המשוררים ולא מן השוערים.¹

עס האָט אַמאָל פּאַסירט, און רבי יהושע בן חנניה האָט געוואָלט העלפן דעם לוי רבי יוחנן בן גודגדא ביים פאַרשליסן די טויערן אין בית המקדש. האָט יענער צו אים געזאָגט: לאַז אָפּ, מיין קינד, דו גע- הערסט צו די זינגער, אָבער נישט צו די צוגעטיילטע צו די טויערן. רבי יהושע בן חנניה געהערט צו דעם סאַרט מענטשן, וואָס שטענ- דיק, ביי אַלע באַדינגונגען, אין יעדערן מצב און אויף יעדערן פּאַסטן — געפינען זיי שוין אַ מעגלעכקייט, ווי אַזוי צו העלפן אַנדערע.

אפשר טאַקע שוין דאָמאָלט אין דער יוגנט, ווען רבי יהושע האָט עוסק געווען אין דער דאָזיקער הייליקער עבודה און געזונגען אין בית המקדש — האָט ער זיך דערוויסט דעם סוד, וואָס איז אַנטפלעקט פאַר יחידי סגולה:

דאָס מען קאָן און מען דאַרפט דינען גאָט מיט געזאַנג, מיט פרייד און טאַקע דער עיקר, מיט שלום און מיט גוטסקייט.

*

1. ערכין, יא, ב. ספרי, במדבר, פרשת קרח, ית, ג.

דוד מלכי

ווערט געזאגט אין תלמוד ירושלמי :

משמת רבי יהושע — פסקה טובה מן העולם¹.

ווען רבי יהושע איז געשטארבן, האָט אויפגעהערט דאָס גוטסקייט
אויף דער וועלט.
אין דער תוספתא ווערט געזאגט :

משמת רבי יהושע — בטלו אָנשי עצה ומחשבה².

* * *

דער ערנסטער מאַראַליש־שטרענגער רבי אליעזר בן הורקנוס איז
דער אויסדרוק פון תורה און דיסציפלין.
דער געמיטלעכער, גייסטרייכער רבי יהושע בן חנניה איז דער
אויסדרוק פון חכמה און לעבנס־קונסט.
איז צווישן רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה פאַר־
געקומען, אין משך פון זייער גאַנץ לעבן, זער פיל מיינונגס־פאַרשידנ־
קייטן און אויך גאַר שאַרפע פלוגתות און זער ערנסטע מחלוקות,
וואָס עס האָט אָבער גאַרנישט געשטערט זייער אויפריכטיקער פריינד־
שאַפט, וואָס האָט טאַקע אָנגעהאַלטן אין משך פון זייער גאַנץ לעבן.

רבי אליעזר — שמותי הוא

רבי אליעזר בן הורקנוס איז אין פיל פאַרשידענע פרינציפיעלע
חילוקי דעות אויך מיט אַנדערע חכמים אין יענעם דור, אַזוי אויך מיט
זיין שוואַגער, דער נשיא רבן גמליאל.
איז זער אַפט אויסגעקומען רבי אליעזר בן הורקנוס צו בלייבן אין
דער מינדערהייט, אָבער ער איז נישט דערפון אַזוי נתפעל געוואָרן.
ער איז געווען זיכער מיט זיינע מיינונגען און געבליבן שטאַרק אין
זיינע איבערצייגונגען³.
געווענלעך האָלט רבי אליעזר ווי בית שמאי און רבי יהושע — ווי

1. ירושלמי, סוטה, ט, טז.
2. תוספתא, טו, ג. אין בבלי, מט, ב, אין : בטלה עצה ומחשבת.
3. ווי ער האָט, למשל, זיך אויסגעדריקט : אפילו אָתם משיבים כל היום
נולד וכיו. ספרא, פרשת תזריע, יב, ה. נדה, לח, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

בית הילל. אין דער תוספתא ווערט, ווי דער שטייגער איז אין אַזעלכע פּאַלן, געברענגט פשוט :

רבי אליעזר אומר כדברי בית שמאי ורבי יהושע אומר כדברי בית הילל¹.

רבי אליעזר האַלט אַזוי ווי בית שמאי און רבי יהושע — ווי בית הילל.

איז זער כאַראַקטעריסטיש, דאָס אי אין תלמוד בבלי² און נאָך אַפּטער אין תלמוד ירושלמי³ ווערט רבי אליעזר באַצייכנט מיט גאָר אַן אייגנאַרטיקער באַצייכענונג, וואָס ווערט אַנגעוואָנדן נאָר אויסשליס־לעך לגבי רבי אליעזר בן הורקנוס :

רבי אליעזר — שמותי הוא.

אויף אונזער יידיש וואַלט דאָס אפשר געדאַרפט ווערן איבער־זעצט: רבי אליעזר איז אַ שמאי־איסט.

עס ווערט קיינמאַל נישט באַנוצט לגבי אַן אַנדערן אַזאַ מין אויס־דרוק אין אַזאַ ענלעכן זין. איז נישט קיין ווונדער, וואָס רש"י איז נישט געווען זיכער אין דעם ריכטיקן פּשט און האָט אויפן אָרט גע־ברענגט צוויי מיינונגען וועגן דער באַדייטונג פון דעם וואָרט: שמותי. לויט איין מיינונג זאָל דאָס גאָר שטאַמען פון דעם אַראַמעאישן וואָרט שמתא, דער חרם, וואָס וועט ווייטער ווערן ברייט באַהאַנדלט.

די בעלי תוספות און טאַקע רש"י'ס אייניקלעך, דער רבנו תם און דער רשב"ם, דערקלערן קאַטעגאָריש, אַז שמותי הוא, איז דער טייטש: ער געהערט צו בית שמאי⁴.

די דאָזיקע אייגנאַרטיקע, נאָר דאָ אַנגעוואָנדענע באַצייכענונג, מיינט טאַקע אונטערזושטרייכן, דאָס עס גייט נישט דווקא בלויז אין די פּאַלן וווּ ער האַלט בפירוש ווי בית שמאי, נאָר עס מיינט צו זאָגן, אַז רבי אליעזר בן הורקנוס איז בכלל אין דער שיטה, אין דער איינשטעלונג און אין זיינע איבערצייגונגען — דער אויסדרוק פון בית שמאי.

1. תוספתא, ערכין, ד.

2. שבת, קל, ב. נדה, ז, ב.

3. ירושלמי, תרומות, ה, ב; שביעית, ט, ו; סוכה, ב, י; ביצה, א, ד;

ו; יבמות, יג, ו; גיר, ו, יא.

4. שבת, קל, ב, תוספות ד"ה: דרבי, נדה, ז, ב, ד"ה: שמותי.

די באציאונג צו געווער

לא יצא האיש לא בסיף ולא בקשת ולא בתרים ולא באלה ולא ברומח. ואם יצא, חיב חטאת. רבי אליעזר אומר: תכשיטין הן לו; וחכמים אומרים: אינן אלא לגנאי, שנאמר¹: „וכתתו חרכותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי הרב ולא ילמדו עוד מלחמה“².

די חכמים, די חכמי יבנה, האלטן, אז אום שבת טאר מען נישט ארויסגיין מיט קיין געווער, ווי למשל: א שווערד, א שפיז וכדומה. רבי אליעזר זאגט, אז דאס איז א צירונג, דאס הייסט, אז מען מעג יא. זאגן די חכמים, אז געווער איז נישט קיין צירונג נאר פונקט פארקערט. זיי פארופן זיך אויף דער נבואה פון ישעיהו הנביא, אז די שווערדן וועלן ווערן פארוואנדלט אין אקער-אייזנס און די שפיזן אין צווייגן-שערן. די פעלקער וועלן נישט הייבן קיין שווערד און וועלן שוין מער נישט פירן קיין מלחמה.

עס איז גארנישט שווער זיך פארצושטעלן, ווי אומפאפולער עס איז דאמאלט געווען ביי דער מערהייט פון די חכמי יבנה, אזא מין דראס-טישע אויסערונג פון רבי אליעזר בן הורקנוס און וואס פאר א דיסא-גאנץ זי האט מיט זיך פארגעשטעלט אין דער דאמאלטיקער אטמאספערע אין יבנה.

פון דער דאזיקער, גאנץ באשטימט, שטורמישער דיסקוסיע איז נאר פארבליבן א שוואכער אפהילך:

תניא, אמרו לו לרבי אליעזר: וכי מאחר דתכשיטין הן לו, מפני מה הן בטלין לימות המשיח? אמר להם: לפי שאינן צריכין, שנאמר: „לא ישא גוי אל גוי הרב“³. ואיכא דאמרי:

אמרו לו לרבי אליעזר: וכי מאחר דתכשיטין הן לו, מפני מה הן בטלין לימות המשיח? אמר להן: אף לימות המשיח, אין בטלין³.

די חכמים האבן געפרעגט רבי אליעזר בן הורקנוס: אויב געווער

1. ישעיהו, ב, ד.
2. משנה, שבת, ו, ז.
3. בבלי, סג, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

איז אַ צירונג, טאָ פאַרוואָס וועט עס ווערן אונטערגעברענגט, ווען משיח וועט קומען?

לויט איין ווערסיע זאל רבי אליעזר זיי האָבן געענטפערט: ווייל דאָמאָלט וועט מען שוין נישט דאַרפן קיין געווער, ווייל מען וועט שוין נישט פירן קיין מלחמות.

לויט אַן אַנדערער ווערסיע זאל רבי אליעזר זיי האָבן געענטפערט: אַפילו ווען משיח וועט קומען, וועט אויך נישט ווערן אונטערגעברענגט געווער.

*

דער תלמוד ירושלמי¹ ברענגט אין דער מאַטיווירונג פון רבי אליעזר בן הורקנוס דעם פסוק אין תהלים:

חגור חרבך על ירך, גבור, הודך והדרך!²

העלד, גורט אָן אויפן לענד דיין שווערד, דיין גלאַנץ און דיין פראַכט!

פונדעסטוועגן, פאַרשטייט זיך, אַז דער אויסדרוק: תכטיין, צירונג, איז אַוודאי לאַוו דווקא, נאָר דער עיקר מיינט רבי אליעזר בן הורקנוס די וויכטיקייט און די נויטווענדיקייט פון געווער אין יענע צייטן: צווישן חורבן ירושלים און דעם אויפשטאַנד פון ברי־כוכבא.

*

איז עס אויך גאַנץ פאַרשטענדלעך, דאָס ביי די דינים, למשל, וועגן באַפרייען פון מיליטערי־דינסט בעת אַ מלחמה, איז רבי אליעזר בן הורקנוס שטרענגער ווי די אַנדערע חכמים:

„ומי האיש אשר נטע כרם ולא חיללו, ילך וישוב לביתו“³ — נטע חמשה אילני מאכל מחמשת המינים, ואפילו חמש שורות — הרי זה חוזר. רבי אליעזר אומר: אין לו במשמע אלא כרם.⁴

1. ירושלמי, שבת, ו, ד.

2. תהלים, מה, ד.

3. דברים, פרשת שופטים, כ, ו.

4. תוספתא, סוטה, ז.

אויף דעם פסוק אין דער תורה ביי אַ מלחמה: "אויב עס איז עמע" צער דאָ, וואָס האָט געפלאַנצט אַ וויינגאַרטן און האָט נאָך נישט אָנגע- הויבן אים צו באַנוצן, זאָל ער זיך צוריק אומקערן אַהיים" — ווערט געזאָגט, אַז אויב ער האָט נאָר געפלאַנצט פינף פּרוכט־ביימער, אַפילו פון פאַרשידענע מינים און אַפילו, נישט אין איין רייע, גיט דאָס אים שוין די מעגלעכקייט צוריק אַהיימצוגיין. זאָגט רבי אליעזר בן הורקנוס: ניין, דער דין אין דער תורה איז נאָר ביי אַ וויינגאַרטן.

רבי יהושע בן חנניה באַרואיקט

משחרב בית המקדש, רבו פרושים בישראל, ולא היו אוכ- לים בשר ולא היו שותים יין. ניטפל להם רבי יהושע, אָמר להם: בני, מפני מה אין אַתם אוכלים בשר? אָמרו לו: נאכל בשר, שבכל יום היה תמיד קרב על גבי המזבח, ועכשיו בטל? אָמר להם: מפני מה אין אַתם שותים יין? אָמרו לו: גשתה יין, שממנו היה נתנסך על גבי המזבח, ועכשיו בטל? אָמר להם: אַף תאנים וענבים לא נאכל, שמהם היו מביאים ביכורים בעצרת? אָמר להם: לא נאכל, שממנו היו מביאים שתי הלחם ולחם הפנים? אָמר להם: לא נשתה, שמהם היו מנסכים בחג? אָמר להם: שלא להתאבל כל עיקר — אי אפשר, ועוד להתאבל יותר מדי — אי אפשר. אלא כן אָמרו חכמים: מד אָדם ביתו במיד ומשייר דבר מועט — זכר לחורבן. עושה אָדם כל צרכי סעודה ומשייר בה דבר מועט — זכר לירושלים. עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט — זכר לחורבן, שנאמר²: „אם אשכחך ירושלים, תשכח ימיני“.

נאָכדעם ווי דאָס בית המקדש איז חרוב געוואָרן, האָבן אַ סך יידן זיך צוריקגעצויגן אין לעבן און האָבן נישט געגעסן קיין פלייש און נישט געטרינקען קיין וויין. האָט רבי יהושע בן חנניה זיך געוואַנדן צו זיי: קינדער מיינע, פאַרוואָס עסט איר נישט קיין פלייש? האָבן זיי אים געענטפערט: ווי אַזוי קאָנען מיר עסן פלייש, וואָס יעדערן טאָג האָט מען געברענגט דעם קרבן תמיד און יעצט איז עס בטל גע-

1. תהלים, קלו, ה.
2. תוספתא, סוף סוטה. בבא בתרא, ס, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

וואָרן?! פרעגט ער ווייטער: פאַרוואָס טרינקט איר נישט קיין וויין?
ענטפערן זיי: ווי אַזוי קאָנען מיר טרינקען וויין, וואָס דערפון האָט
מען געגאַסן אויפן מזבח און יעצט איז עס בטל געוואָרן.

זאָגט זיי רבי יהושע: וואָלט מען דאָך אויך נישט געדאַרפט צו עסן
קיין פייגן און קיין וויינטרויבן, ווייל פון זיי האָט מען שבועות געברענגט
ביכורים, די ערשטע צייטיקע פרוכטן, אין בית המקדש. זאָל מען נישט
עסן קיין ברויט, ווייל מען האָט געהאַט געברענגט שתי הלחם און לחם
הפנים, און זאָל מען טאַקע נישט טרינקען קיין וואַסער, ווייל סוכות האָט
מען געגאַסן וואַסער אויפן מזבח?!
זענען זיי שטיל געבליבן.

זאָגט זיי רבי יהושע: אינגאַנצן נישט טרויערן — איז אוממעגלעך,
אַבער צופיל — איז אויך אוממעגלעך; דעריבער לערנען די חכמים:
מען קאָלעכט אויס דאָס הויז, נאָר עפעס דערפון לאָזט מען איבער
נישט געקאָלעכט — זכר לחורבן. מען גרייט צו אַ סעודה, נאָר עפעס ווע-
ניקער — זכר לירושלים. אַ פרוי אַרדנט זיך איין איר צירונג, אַבער
עפעס לאָזט זי איבער — זכר לחורבן. אַזוי ווי עס איז געזאָגט אין
תהלים:

אם אשכחך ירושלים, תשכך ימיני!

*

עס ווערט דערציילט, אַז די רוימישע מאַכט האָט שוין געזאָלט
דערלויבן צוריק אויפצושטעלן דאָס בית המקדש, אַבער באַלד חרטה
געקריגן און צוריקגעצויגן די דערלויבעניש. האָבן דאָמאַלט יידן זיך
פאַרזאַמלט אין בקעת רמון און די אויפֿרעגונג איז געווען זער גרויס.
אַז עס האָט אַזש געהאַלטן ביי אַן אויפֿשטאַנד.
האָט מען געדאַרפט באַרואיקן די פאַרזאַמלטע און איינשטילן זייער
כעס, איז געוואָרן באַשטימט, אַז קיינער איז נישט אַזוי פאַסיק דערצו,
ווי רבי יהושע בן חנניה. האָט טאַקע רבי יהושע אַלע באַרואיקט און
איינגעשטילט. ער האָט אויך דערביי זיך באַנוצט מיט אַ משל:

ארי טרף טרף ועמד עצם בגרונו. אָמר: כל דאָתי מפיך
ליה, אנא יחיב ליה אנריה. אַתא הדין קורא מיצרָאָה
דמקוריה אריך. יחיב מקוריה ואַפֿקיה. אָמר ליה: הב לי

אגרי. אמר ליה: זיל תהא מלגלג ואומר, דעילת לפומיה דארזיה בשלם ונפקת בשלם.¹

א לייב האט פארצוקט א פארציקונג און עס איז אים געבליבן שטעקן א ביין אין האלדו, האט ער געזאגט, אז ווער עס וועט אים ארויסנעמען דעם ביין, וועט ער אים באלוינען. איז געקומען א פויגל, וואס האט א לאנגן שנאבל. האט ער אריינגעשטעקט דעם שנאבל אינעם האלדו און ארויסגענומען דעם ביין. וויל ער די צוגעזאגטע באלוינונג. זאגט אים דער לייב: גיי און לאך פון אלע, אז דו ביזט אריין אינעם האלדו פון לייב און דו ביזט ארויס א לעבעדיקער!

*

והיכן היו מנענעין? — ב„הודו לה“, תחילה וסוף, וב„אנא ה' הושיעה נא“, דברי בית הילל; ובית שמאי אומרים: אף ב„אנא ה' הצליחה נא“. אמר רבי עקיבא: צופה הייתי ברבן גמליאל וברבי יהושע, שכל העם היו מנענעין את לולביהן, והן לא נענעו אלא ב„אנא ה' הושיעה נא“.²

וואו (ביי וועלכער שטעלע אין הלל) האט מען געשאקלט מיטן לולב? — ביי „הודו לה“, ביים אנהייב און ביים סוף (פון דער פרשה) און ביי „אנא ה' הושיעה נא“, אזוי זאגן די בית הילל. די בית שמאי זאגן: אויך ביי „אנא ה' הצליחה נא“. זאגט רבי עקיבא: איך האב זיך צוגעקוקט צו רבן גמליאל און רבי יהושע, ווען דאס גאנצע פאלק, ווען אלע, האבן געשאקלט זייערע לולבים, אבער זיי ביידע, האבן נאר געשאקלט ביי „אנא ה' הושיעה נא“.

די משכילים האבן געהאט די מעגלעכקייט אפצולאכן פון די חכמי ישראל: מיט וואס, מישטיינס-געזאגט, זיי האבן זיך פארנומען. קודם כל די פלוגתא אליין: ווען אלץ האט מען געשאקלט מיטן לולב? און רבי עקיבא דערציילט, ווי ער האט גוט אכטונג געגעבן, אז ער זאל עס וויסן גענוי.

1. מדרש רבה, בראשית, פרשת תולדות, סו, יא.
2. משנה, סוכה, ג, ט.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

*

בימי הבית, אין דער צייט פון בית המקדש, האָט דער יום־טוב סוכות געהאַט גאָר אַ גרויסע באַדייטונג און עס איז דאַמאַלט אויך פאַרגעקומען פאַרשידענע פייערלעכקייטן אין בית המקדש. אויך דאָס זאָגן הלל איז געווען זער פייערלעך און יעדערער ייד, האַלטנדיק אין דער האַנט דעם לולב מיט דעם אתרוג, האָט געלויבט גאָט און אים געדאַנקט פאַר אַלעם גוטן און הייס געבעטן אויסגעלייזט צו ווערן פון דער פרעמדער הערשאַפט.

הלל, ווי באַוווסט, באַשטייט פון געוויסע קאַפיטלען אין תהלים. איז די פראַגע: וואָס איז דאָך מער דער עיקר, וואָס מען דאַרפט באַזונדער אַקצענטירן.

ביי לויבן גאָט, זענען אייניק די בית שמאי מיט די בית הלל: הודו לה' כי טוב!

די פלוגתא איז נאָר וועגן דער תפילה, וועגן דער בקשה, צו ווערן אויסגעלייזט פון דער פרעמדער הערשאַפט.

די בית הלל זאָגן: "אנא ה' הושיעה נא!". די בית שמאי זאָגן: אויך "אנא ה' הצליחה נא!".

ביידע, אי די בית הלל, אי די בית שמאי, זענען אויך דאָ, אַזוי ווי שטענדיק און איבעראַל, קאָנסעקווענט צו זייערע שיטות:

די בית הלל האַלטן דאָך, אַז מען דאַרפט נישט אַרויסטרעטן אַקטיוו געגן דער פרעמדער מאַכט, נאָר בעטן גאָט, אַז ער זאָל שיקן די ישועה. דאַרפט מען אַלזאָ, אַקצענטירן נאָר ביי אַנא ה' הושיעה נא.!

דאָגעגן אָבער די בית שמאי, האַלטן זיי דאָך, אַז עס איז נישט גענוג נאָר בלויז צו וואַרטן פאַסיוו, ביז עס וועט קומען די געטלעכע ישועה, נאָר מען מוז אויך אַליין גאַנץ אַקטיוו טוען דערצו — דאַרפט מען בעטן גאָט, אַז עס זאָל געלונגען, אַז מען זאָל מצליח זיין; דאַרפט מען טאַקע אויך אַקצענטירן ביי אַנא ה' הצליחה נא.!

*

שפעטער, נאָך חורבן ירושלים, פאַר מרד בר־כוכבא, פאַר דעם אויפשטאַנד פון בר־כוכבא, וויל רבי עקיבא וויסן, ווי האַלט דאָס פאַלק: ווי בית הלל אָדער ווי בית שמאי.

דערציילט רבי עקיבא: איך האָב זיך צוגעקוקט צו רבן גמליאל און רבי יהושע און איך האָב געזעען, אַז דאָס גאַנצע פאַלק באַוועגט

זיך, אויסער נאָר רבן גמליאל און רבי יהושע, וואָס האַלטן זיך נאָר בלויז ביי אַנא ה' הושיעה נא!.

לאַמיר זשע נאַכאַמאָל לערנען די דאָזיקע משנה:

אָמר רבי עקיבא: צופה הייתי ברכן גמליאל וברבי יהושע, שכל העם היו מנענעין את לולביהן, והן לא נענעו אלא ב„אנא ה' הושיעה נא!“.

*

אגב, זעט מען דאָ, דאָס הגם די חכמי יבנה האָבן דעפיניטיוו דע- ציירט, אַז הלכה כבית הילל — איז אָבער דאַמאָלט געווען כל העם, דאָס גאַנצע פּאָלק, מיט בית שמאי:

אַנא ה' הצליחה נא!

עין תחת עין

אין דער תורה איז געשריבן: „עין תחת עין, שן תחת שן“, דאָס הייסט: אויב עמעצער האַקט יענעם אויס, גערנוויליק, אָן אויג אָדער אַ צאָן, איז: אָן אויג פאַר אָן אויג, אַ צאָן פאַר אַ צאָן!¹

די אַנדערע יידישע חכמים דאַמאָלט, האָבן אויסגעטייטשט, אַז מען דאַרפט נישט מיינען דווקא גענוי, דאָס מען זאָל אים אויסהאַקן אָן אויג אָדער אַ צאָן, נאָר ער זאָל באַצאָלן געלט פאַר אָן אויג, געלט פאַר אַ צאָן. רבי אליעזר בן הורקנוס האַלט: דברים ככתבם, פשוט אַזוי ווי עס איז געשריבן, און ווי זיין שטייגער איז, דריקט ער דאָס אויס קורץ און קלאַר:

אָמר רבי אליעזר: „עין תחת עין“ — ממש!²

די פּרושים, וואָס זייערע נאַכפּאָלגער און אויסטייטשער זענען די תנאים, האַלטן גאַנץ אַנדערש ווי זייערע געגנער, די קאַנסערוואַטיווע צדוקים און שומרונים, וואָס זענען אַנטשידן געגן איינפירן וועלכעס עס

1. שמות, פרשת משפטים, כא, כד.

2. בבא קמא, פד, א.

איז נייעס און געגן אויסטייטשן די תורה, נישט לויט דעם בוכשטעבלעכן, פראָסט פשוט'ן, פשט.

רבי אליעזר בן הורקנוס איז קאָנסערוואַטיווער ווי אַלע אַנדערע תנאים, די יידישע חכמים אין יענער צייט, און איז נישט לייכט איינגע-גאַנגען אויסצוטייטשן די תורה, נישט לויט דעם פשוט'ן פשט.

*

וואָס נוגע, זאָכלעך, אין דער פראַגע פון עין תחת עין, איז עס אַן און פאַר זיך אַ זער שווערער פראַבלעם :

איינער האַקט עמעצן אויס אַן אויג. דאָס מיינט מען, פאַרשטייט זיך, אַז ער טוט דאָס במזיד, נישט בשוגג, נאָר באַוווסטזיניק, בכוונה תחילה. זאָגן די דאַמאָליקע יידישע חכמים, אַז ער דאַרפט באַצאָלן געלט, וויפיל עס איז ווערט אַן אויג? ווי אַזוי ווייסט מען, וויפיל עס איז ווערט אַן אויג? זאָגן די חכמים, אַז מען שטעלט זיך פאַר, אַז דער געליטענער איז אַן עבר, אַ קנעכט, זעט מען, וויפיל ער איז ווערט יעצט, ווען ער זאָל וועלן זיך פאַרקויפן אַלס קנעכט און וויפיל ער וואָלט ווערט געווען פריער, ווען ער האָט נאָך געהאַט ביידע אויגן — טאָ דעם דיפערענץ קריגט ער באַצאָלט פון דעם שלעגער¹.

נו, איז דאָס טאַקע באַצאָלט פאַר אַן אויג?!

זאָל מען זיך פאַרשטעלן: צוויי רייכע מענטשן זענען זיך שונאים, האָט איינער דעם אַנדערן, באַוווסטזיניק, אויסגעהאַקט אַן אויג. טאָ זאָל דער אַזוי אומגליקלעך-געליטענער, קודם כל מוזן אַדורכגיין אַזאָ מין באַליידיקנדיקע און דערנידעריקנדיקע פראַצעדור: אים אָפּשאַצן אַלס קנעכט, כדי ער זאָל נאָך דעם אַלעם באַקומען אַזאָ, פאַרהעלטענישמעסיק, לעכערלעכע סומע פאַרן אויסגעהאַקטן אויג?!

ווי איז יושר?! ווי איז למען ישמעו וירא, מען זאָל מורא האָבן

צו באַגייען אַזאָ פאַרברעכן?!

האַלט טאַקע רבי אליעזר בן הורקנוס: אין רחמים בדין, מען טאַר נישט זיין ווייך-האַרציק ביים אויספירן גערעכטיקייט. דער פאַרברעכער מוז באַקומען זיין פאַרדינטע שטראַף!

אודאַי איז נישט אַזוי לייכט פאַר די ריכטער אַרויסצוגעבן אַזאָ מין אורטייל און עס איז טאַקע פינלעך צו לאָזן אויספירן אַזאָ מין עגועקוציע.

1. משנה, בבא קמא, ה, א.

דברים ככתבם

ווי עס איז באַווסט, האָבן די צדוקים, די אַריסטאָקראַטישע פאַרטיי, וואָס איז באַשטאַנען הויפטזעכלעך פון די רייכע קלאַסן און פון די כהנים, נישט אַנערקענט די תורה שבעל פה, וואָס האָט אויסגעטייטשט און גע- דרשינט די תורה שבכתב. די צדוקים זענען געווען געגן די אַלע דרשות און האָבן שטרענג זיך געהאַלטן נאָר ביי תורה שבכתב, אָבער: דברים ככתבם, בוכשטעבלעך אַזוי ווי עס איז געשריבן אין דער תורה אין די שפעטערדיקע יאָרן איז דער איינפלוס פון די צדוקים כסדר געפאַלן, ביז עס איז אינגאַנצן געוואָרן אַנגענומען די איינשטעלונג פון די פרושים.

אין יבנה, וואָס איז, ווי באַווסט, באַשטאַנען פון לויטער פרושים און גאָר באַזונדער צוליב די אַזוי ראַדיקאַלע ענדערונגען נאָך חורבן בית המקדש — איז גאַנץ נאַטירלעך, אַז דער סיסטעם פון דרשות האָט גע- האָט אַ הויכן אויפשוונג און אַ זער שנעלע ווייטערדיקע אַנטוויקלונג.

*

ווי שוין אויבן דערמאנט, איז רבי אליעזר בן הורקנוס דער קאַנסער- וואַטיווסטער צווישן די חכמי יבנה, איז ער אויך אין דעם דאָזיקן פראָב- לעם קאַנסערוואַטיוו און מער ווי אַלע אַנדערע חכמים פון יענער צייט, האַלט ער דברים ככתבם, פשוט אַזוי ווי עס איז געשריבן אין דער תורה. האַלט טאַקע רבי אליעזר בן הורקנוס: "עין תחת עין" — ממש! און אַזוי קומט זיין שיטה קאַנסעקווענט צום אויסדרוק אין פיל פלוגותות מיט די אַנדערע חכמים און נישט נאָר דווקא, ווען עס איז נוגע הלכה למעשה.

*

„וישב ישראל בשמים, ויחל העם לזנות אל בנות מואב“¹ — רבי אליעזר אומר: שמים, שמה. רבי יהושע אומר: שנת- עסקו בדברי שמות.

מה לשון „רפידים“? — רבי אליעזר אומר: רפידים, שמת.

1. במדבר, פרשת בלק, כה, א.
2. שמות, פרשת בשלה, יז, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

רבי יהושע אומר: שריפו עצמם מדברי תורה, שנאמר¹:
„ולא הפנו אבות אל בנים, מרפיון ידים“².

„שטים“ און „רפידים“, זאגט רבי אליעזר, פשוט, אָ דאָס זענען
נעמען פון יענע ערטער, וווּ די יידן האָבן דאָמאַלט געוואַנדערט, דאָגעגן
אַבער רבי יהושע גיט זיי צו גאָר אַנדערע באַדייטונגען.

*

„כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותי מארץ
מצרים“³ — רבי אליעזר אומר: סוכות ממש היו. רבי
עקיבא אומר: סוכות ענני כבוד⁴.

„אין סוכות, אין ביידלעך, האָב איך באַזעצט די יידן, ווען זיי זענען
אַרויס פון מצרים“ — זאָגט רבי אליעזר, אָ די תורה מיינט סוכות ממע, פשוטע
ביידלעך. רבי עקיבא זאָגט, אָ דאָס מיינט מען אַזעלכע סוכות
פון ספעציעלע וואַלקנס.

*

„ארץ נתנה ביד רשע“⁵ — רבי אליעזר אומר: בקש איוב,
להפוך הקערה על פיה. אָמר לו רבי יהושע: לא דבר איוב,
אלא כלפי שמן⁶.

רבי אליעזר זאָגט, אָ איוב האָט טאַקע געמיינט צו קריטיקירן דאָס
העכסטע, זאָגט צו אים רבי יהושע, אָ איוב האָט נאָר געמיינט דעם שטן.

*

1. ירמיהו, מז, ג.
2. סנהדרין, ק, א. בכורות, ה, ב. מכילתא דרשב"י, יו, ח.
3. ויקרא, פרשת אמור, כג, מג.
4. ספרא, פרשת אמור. אָזוי איז אויך אין דער מכילתא אויף דעם פסוק:
„ויסעו בני ישראל מרעמסס סוכותה“ (שמות, פרשת בא, יב, לו). נישט אָזוי ווי
אין מסכת סוכה דף יא, ב, וואָס על פי טעות זענען דאָרטן די מיינונגען איבערגע-
געבן פאַרקערט.

5. איוב, ט, כד.
6. בבא בתרא, טז, א. רבי אליעזר און רבי יהושע זענען אויך מחולק, צי
די שמות אין דער פרשה וועגן גבעת בנימין זענען קודש אָדער חול (שבועות, לה, ב).
אָזוי זענען זיי אויך מחולק אין דער איסטייטשונג פון דעם פסוק אין קהלת,
ג, טז: מקום המשפט, שמה הרשע. (מדרש רבה, ויקרא, ד, א).

„ובכתה את אביה ואת אמה“¹ — אביה ואמה ממש,
דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר: אין „אביה ואמה“,
אלא עבודה זרה, שנאמר²: „אומרים לעץ: אבי אתה!“³

אין מלחמה, אז עס ווערט גענומען א פרוי אין געפאנגענשאפט,
איז געשריבן אין דער תורה, אז קודם כל זאל מען איר לאזן צו רן
א חודש צייט, אז זי זאל באוויינען איר פאטער און איר מוטער. ביי
רבי אליעזר'ן איז עס פשוט: דער פאטער און די מוטער. רבי עקיבא
זאגט, אז דאס מיינט מען, זי זאל באוויינען די געטער, וואס זי האט גע-
האט געדינט.

*

פונדעסטוועגן האט רבי אליעזר בן הורקנוס גאנץ גוט געוואסט, אז
נישט שטענדיק איז טאקע בוכשטעבלעך, דברים ככתבם, נאר עס איז
אויך פארהאנדן, אז מען דארפט דעם אויסדרוק פארשטיין בילדלעך:

פילוסוף אחד שאל את רבי אליעזר: לא כך אמר הנביא:
„המה יבנו ואני אהרום“⁴, והלא כל הכנינים קיימין! אמר
לו רבי אליעזר: לא דבר הכתוב כנגד הכנין, אלא כנגד
העצות: כל מה שאתם יושבים ומחשבים בלבבכם לבנות
עלינו ולכלותנו, הוא הורם עצתכם.⁵

א פילאזאף האט אמאל געפרעגט רבי אליעזר'ן: דער נביא מלאכי
זאגט אין גאטס נאמען: „זיי וועלן בויען און איך וועל צעשטערן“, מען
זעט דאך אבער, אז די אלע בנינים האבן יא א קיום. האט רבי אליעזר
אים געזאגט, אז מען מיינט נישט די בנינים, נאר די אלע בייע געדאנקען
און שלעכטע עצות, וואס איר קלערט געגן אונז און גאט צעשטערט זיי.

* * *

הגם רבי אליעזר בן הורקנוס האט מער ווי אלע אנדערע חכמים

1. דברים, פרשת כי תצא, כא, יג.
2. ירמיהו, ב, כו.
3. ספרי, דברים, פרשת כי תצא, יבמות, מה, א. אויך ביי ופרשו השמלה
האלט רבי אליעזר בן הורקנוס: דברים ככתבם, אבער רבי עקיבא און רבי ישמעאל
האלטן אנדערש. (ספרי, כי תצא, כב, יז).
4. מלאכי, א, ד.
5. ילקוט שמעוני, תקפו.

געטייטשט די תורה לויט דעם פשוטן פשט, דברים ככתבם, איז ער דאך געווען אַ שטאַרקער געגנער פון די צדוקים:

„כגוי נבל אַכעיסם“¹ — רבי אליעזר אומר: אלו הצדוקים, וכן הוא אומר²: „אמר נבל בלבו, אין אלהים“³.

רבי אליעזר בן הורקנוס באַצייכנט די צדוקים אַלס גוי נבל, ער מאַכט טיוורט די דאָזיקע באַצייכענונג מיט דעם פסוק אין תהלים: אמר נבל בלבו, אין אלהים. זעט אויס, אַז רבי אליעזר האָט אינאַנגען נישט גע־האַלטן פון זייער אמונה.

דער אייגנטלעכער זין

רבי אליעזר בן הורקנוס האַלט טאַקע דברים ככתבם, אָבער דער עיקר איז ביי אים דער אייגנטלעכער זין און די ריכטיקע און עכטע באַדייטונג פון דעם באַטרעפנדיקן ענין.

עס איז שוין אַזוי אַן אַנגענומענע מיינונג, אַז רבי אליעזר בן הורקנוס איז אַ שטרענגער מחמיר און דערצו נאָך גלאַט אַזוי אַ קפדן, הגם דער אמת איז, אַז אין דער מערהייט פון די אַלע פלוגתות און מחלוקות מיט די אַנדערע חכמים, איז רבי אליעזר דער מקיל, דער וואָס פאַרלייכטערט. וואָס גוגע זיין קפדנות, איז עס זער ווייט פון דעם באַנאַלן זין פון דעם דאָזיקן באַגריף.

מחמירים און קפדנים זענען שטענדיק, דער עיקר, פעדאַנטיש אין דער פאַרמעלער אויספירונג פון די געזעצן און טראַדיציעס: דאָגען אָבער ביי רבי אליעזר בן הורקנוס זעט מען אַ פונקט פאַרקערטע, טאַקע געגגעזעצטע דערשיינונג: ביי אים איז דער עיקר: די ריכטיקע באַ־דייטונג, דער אינערלעכער גייסט און דער אייגנטלעכער זין.

„אל תחלל את בתך להזנותה“⁴ — רבי אליעזר אומר: זה, המשיא את בתו לזקן⁵.

1. דברים, פרשת האזינו, לב, כא.

2. תהלים, יד, א.

3. יבמות, סג, ב.

4. ויקרא, פרשת קדושים, יט, כט.

5. סנהדרין, עו, א.

אויף דעם פסוק אין דער תורה: "דו זאלסט נישט פארשווערן דיין טאכטער, זי צו מאַכן פאַר אַ זונה" — זאָגט רבי אליעזר: דאָס מיינט מען, אַז מען מאַכט חתונה די טאכטער מיט אַן אַלטן מאַן. פאַרמעל איז דאָך, לויט דעם אָנגענומענעם דין, אַלץ דאָ אין אַרדע־נונג: דער אַלטער ייד האָט דאָך חתונה מיט דעם יונגן מיידל "בחופה וקדושין כדת משה וישראל". אָבער רבי אליעזר בן הורקנוס באַניגנט זיך נישט בלויז מיט דעם אויסערלעכן פאַרמעלן אויספירן דעם דין, ביי אים איז דער עיקר: דער אמת'ער, דער אייגנטלעכער זין.

*

זאָל דאָ ווערן געברענגט נאָך אַזאַ פּאַל, וווּ רבי אליעזר בן הורקנוס רעכנט זיך נישט מיט פאַרמעלע דקדוקים, נאָר מיט דעם ריכטיקן זין:

ואינו חיב עד שיטלנו בתער. רבי אליעזר אומר: אפילו לקמו כמלקט או ברהימני, חיב.¹

אין דער משנה ווערט אויסגערעכנט אַ רייע עברות, וואָס מען ווערט פאַר זיי שטרענג באַשטראַפּט. צווישן זיי ווערט אויך גערעכנט דאָס אַראַפֿ־נעמען די באַרד, נאָר עס ווערט צוגעגעבן, אַז די שטראַף ווערט אויס־געפירט נאָר ווען מען נעמט די באַרד אַראַפֿ דורך אַ ראַזיר־מעסער. זאָגט רבי אליעזר, אַז עס איז נישטאָ קיין שום אונטערשיד אויף וואָס פאַר אַן אופן מען ראַזירט זיך — ווערט מען באַשטראַפּט.

א ה ב ת ה'

רבי אליעזר אומר: „ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך“² — אם נאמר: „בכל נפשך“, למה נאמר: „בכל מאודך“? — אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו, לכך נאמר: „בכל נפשך“; ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר: „בכל מאודך“³.

1. משנה, מכות, ג, ה.
2. דברים, פרשת ואתחנן, ו, ה.
3. סנהדרין, עז, א. ברכות, סא, ב. פסחים, כה, א. יומא, פב, א.

אויף דעם פסוק אין דער תורה, וואָס מען זאָגט אין "קריאת שמע":
"דו זאָלסט ליב האָבן גאָט מיט דיין גאַנץ האַרץ און מיט דיין גאַנץ
לעבן און מיט דיין גאַנץ פאַרמעגן" — זאָגט רבי אליעזר בן הורקנוס:
אַז עס איז שוין געזאָגט: "מיט דיין גאַנץ לעבן", טאָ צו וואָס ווערט
ווייטער געזאָגט: "און מיט דיין גאַנץ פאַרמעגן"?! נאָר אַזוי ווי עס
זענען פאַרהאַנדן מענטשן, וואָס דאָס פאַרמעגן איז ביי זיי טייערער ווי
דאָס לעבן, ווערט פאַר זיי געזאָגט: "און מיט דיין גאַנץ פאַרמעגן"!

*

רבי אליעזר בן הורקנוס פילט, ווי דער רבוננו של עולם באַרואיקט
זיך נישט וועגן חורבן ירושלים:

רבי אליעזר אומר: שלוש משמורות הוי הלילה, ועל כל
משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי, שנאמר¹:
„ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו, שאג ישאג על
נוהו"².

רבי אליעזר זאָגט: די נאַכט איז געטיילט אין דריי משמורות
(משמר = אַ וואַך) און ביי יעדערן משמר ברילט דער רבוננו של עולם
ווי אַ לייב, אַזוי ווי ירמיהו הנביא זאָגט: גאָט ברילט פון דער הייך
און פון זיין הייליקער רו לאַזט ער הערן זיין שטימע, ער ברילט וועגן
זיין רעזיסטענץ.

*

רבי אליעזר אומר: מפני מה נגלה הקדוש ברוך הוא משמי
מרום והיה מדבר עמו מהסנה? — אלא, מה הסנה הזה
שפל מכל אילנות שבעולם, כך ירדה ישראל למדרגה התחת-
תונה והקדוש ברוך הוא ירד עמהם וגאָלם, שנאמר³: „וארד
להצילו מיד מצרים"⁴.

רבי אליעזר זאָגט: ווען גאָט האָט זיך באַוויזן צו משה רבנו פון

1. ירמיהו, כה, ל.

2. ברכות, ג, א.

3. שמות, ג, ת.

4. מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, דף א.

די הויכע הימלען, פארוואס האָט ער צו אים גערעדט דורך דעם סנה? — נאָר אַזוי ווי דער סנה איז דאָך דער נידעריקסטער פון אַלע ביימער, אַזוי זענען די יידן, דאָמאַלט, געהאַט געווען אויף דער נידעריקסטער מדרגה און גאָט האָט צו זיי אַראָפּגענידערט, אַזוי ווי עס איז געזאָגט אין דער תורה: "איך האָב אַראָפּגענידערט, אים אויסצולייזן פון מצרים".

תפילה ביי רבי אליעזר בן הורקנוס

צווישן אַלע אַנדערע תקנות איז אין יבנה געוואָרן שטרענג איינגע-
פירט דאָס דאווענען דריי מאָל אין טאָג. עס איז אויך געוואָרן פעסטגע-
שטעלט אויף שטענדיק דער גענויער אָנגענומענער נוסח התפילה.
די דאָזיקע זער וויכטיקע תקנה ווערט דערמאָנט ווייטער אין דעם
קאַפיטל וועגן רבן גמליאל דיבנה און ברייטער באַהאַנדלט אין אַ ווייטער-
דיקן טייל. דאָ יעצט רעדט זיך וועגן תפילה ביי רבי אליעזר בן הורקנוס.
רבי אליעזר איז אפשר נישט געווען אַזוי שטאַרק מרוצה פון דעם
איינפירן אויף שטענדיק אַ גענויען פעסטגעשטעלטן נוסח־תפילה.
רבי אליעזר האָלט, אַז תפילה איז אַ פערזענלעכע, אינדיוידועלע
און אינטימע, רעליגיעזע איבערלעבעניש פון יעדן מענטש לויט זיין
שטייגער און לויט זיין השגה.
די דאָזיקע איבערצייגונג ווערט אויסגעדריקט, אַזוי ווי דער שטיי-
גער איז ביי רבי אליעזר בן הורקנוס, זער קורץ און אַנטשידן:

רבי אליעזר אומר: העושה תפילתו קבע — אין תפילתו
תחנונים¹.

*

וואָס איז אייגנטלעך תפילה?

וכשאתם מתפללים, דעו לפני מי אתם עומדים!²

1. משנה, ברכות, ד, ד. עס איז גאַנץ פאַרשטענדלעך, אַז דער אויסדרוק קבע
האָט ביי רבי אליעזר בן הורקנוס די זעלבע באַדייטונג ווי ביי שמאי הזקן אין זיין
מאמר: עשה תורתך קבע (אבות, א, טו).
2. ברכות, כה, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

און ווען איר זענט מתפלל, זאלט איר וויסן פאר וועמען איר שטייט!
אין די דאזיקע פאר, אזוי פשוט'ע, ווערטער פון רבי אליעזר בן
הורקנוס, איז דא דער ענטפער אויף דער פראגע: וואָס איז תפילה:
אַז דער מענטש, יעדער מענטש לויט זיין השגה, ווייסט טאָקע באמת,
אַז ער שטייט פאַר גאָט, ווייסט ער שוין ממילא, וואָס ער זאָל מתפלל זיין.
ווערט איבערגעגעבן:

רבי אליעזר היה מתפלל תפילה חדשה בכל יום.¹

רבי אליעזר האָט יעדערן טאָג מתפלל געווען אַ נייע תפילה.
דאָס מיינט, פאַרשטייט זיך, צו זאָגן, אַז תפילה איז ביי רבי אליעזר
בן הורקנוס צוגעפאַסט צו די באַדערפענישן, צו די אומשטענדן און, פאַר-
וואָס נישט טאָקע אויך, צו די שטימונגען און צום גייסטיקן מצב בכלל.

*

איז ביי רבי אליעזר בן הורקנוס דער עיקר נאָר אַזאָ תפילה, וואָס
פליסט אַרויס פון טיפן האַרצן און איז אַן עכטער און ערלעכער אויסדרוק
פון די אייגענע געפילן. ווערט אזוי, למשל, איבערגעגעבן:

מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר
והיה מאריך יותר מדי. אָמרו לו תלמידיו: רבנו, כמה אַרכן
הוא זה! אָמר להם: כלום מאריך יותר ממש רבנו, דכתיב
ביה: „ואתנפל לפני ה' את אַרבעים היום ואת אַרבעים
הלילה".² שוב מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה
בפני רבי אליעזר, והיה מקצר יותר מדאי. אָמרו לו תלמידיו:
כמה קצרן הוא זה! אָמר להם: כלום מקצר יותר ממש
רבנו, דכתיב³: „אל נא, רפא נא לה".⁴

עס האָט אַמאָל פאַסירט, אַז אַ תלמיד האָט געדאַוונט פאַרן עמוד
ביי רבי אליעזר בן הורקנוס, האָט ער זער מאַריך געווען, האָבן די תלמי-
דים געהאַט פאַראיבל. זאָגט צו זיי רבי אליעזר: איז ער דען מער

1. ירושלמי, ברכות, ד, ד.
2. דברים, פרשת עקב, ט, כה.
3. במדבר, פרשת בהעלותך, יב, יג.
4. ברכות, לד, א. מכילתא, בשלה, יד, טו; מכילתא דרשב"י, ספרי, במדבר,
פרשת בהעלותך יב יג.

מאריך ווי משה רבנו, וואָס עס איז געשריבן אין דער תורה, אָז ער האָט מתפלל געווען פּערציק טעג און פּערציק נעכט?! אָן אַנדערש מאָל האָט ווידער אָן אַנדערער תלמיד גאָר געדאַוונט זער קורץ, האָבן די תלמידים ווידער געהאַט פאַראיבל. זאָגט צו זיי רבי אליעזר: האָט ער דען מקצר געווען מער ווי משה רבנו, וואָס האָט אַמאָל פאַר זיין שוועס־טער מרים מתפלל געווען אַזאָ קורצע תפילה: "אל נא, רפא נא לה".

*

אָז מען איז געשטערט און מען קאָן נישט דאַווענען ווי געהעריק, דאַרפט מען על כל פנים מתפלל זיין אַ תפילה קצרה, אַ קורצע, אָבער קאַנדענסירטע, תפילה.

איזו היא תפילה קצרה? — רבי אליעזר אומר:

„עשה רצונך בשמים ממעל, ותן נחת רוח ליראיך בארץ, והטוב בעיניך — עשה. ברוך שומע תפילה“¹.

וואָס הייסט אַ תפילה קצרה? — זאָגט רבי אליעזר:

“טו דיין ווילן אויבן אין די הימלען און פאַרשאַף נחת רוח פאַר דייענע פּורכטיקע דאָ אויף דער ערד און טו דאָס וואָס עס געפּעלט דיר. געבענטשט איז דער צוהערער צו תפילה“.

אין דער דאָזיקער אַזוי קורצער תפילה קומען זייער שיין צום אויסדרוק די ריינע געפילן און די באַשיידענע פאַרלאַנגען פון אַ רעליגיעזער נשמה, וואָס איז איבערצייגט אין דער געטלעכער גוטסקייט און גערעכטיקייט.

*

עס איז אַ פּראַגע צווישן די חכמים, צי מען דאַרפט יום־כּפור מתווה זיין אויף די עברות, וואָס מען האָט שוין מתווה געווען פאַראַ יאָרן². האַלט רבי אליעזר בן הורקנוס, אָז עס איז יאָ גלייך, אַזוי זיך צו פירן און ער פאַרופט זיך אויף דעם פּסוק אין תהלים: וחטאתי נגדי תמיד, מיינע זינד איז שטענדיק פאַר מיינע אויגן³.

* * *

1. תוספתא, ברכות, ג. בבלי, כט, ב.
2. ירושלמי, סוף יומא.
3. תהלים, נא, ה.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

מען דארפט שטענדיק געדענקען די זינד, וואָס מען איז באַגאַנגען, אָבער דאָך נישט זיין דערשלאָגן, ווייל דער רבונן של עולם קאָן גאַנץ גוט די מענטשלעכע שוואַכקייטן.

רבי אליעזר הגדול אומר: אלמלי בא הקדוש ברוך הוא עם אברהם יצחק ויעקב בדין — אין יכולים לעמוד בפני תוכחה.¹

רבי אליעזר בן הורקנוס זאָגט: ווען דער רבונן של עולם וואָלט געווען שטרענג לגבי אברהם, יצחק און יעקב — וואָלטן זיי נישט גע- קאָנט אויסהאַלטן דעם עגזאָמען.

*

רבי אליעזר האָט געפלעגט דערמאַנען² דעם פסוק אין קהלת:
כי אדם, אין צדיק באַרין, אשר יעשה טוב ולא יחטא.

ווייל נישטאָ אַ מענטש, אַ צדיק, אויף דער ערד, וואָס זאָל טוען נאָר גוטס און נישט זינדיקן.³

תפילה און אייגענע מעשים

תפילה, ריינע אויפריכטיקע רעליגיעזע תפילה, אָבער זי זאָל נישט פאַרטרעטן מעשים און פאַרפליכטונגען.

עס איז אַן אָפטע דערשיינונג ביי אַ געוויסן סאַרט מענטשן, וואָס ווילן גילטן אַלס פרומע לייט, דאָס ביי נאַציאָנאַלע און געזעלשאַפטלעכע נויטן פּרעדיגן זיי שטענדיק, אַז מען זאָל זיין פאַסיוו און אינגאַנצן נאָר זיך פאַרלאָזן אויפן רבונן של עולם, אַז ער וועט שוין העלפן. זיי האָבן אויך דערצו שטענדיק גרייט אַ פסוק:

אם ה' לא יבנה בית, שוא עמלו בוניו בו.

1. ערכין, יו, א.
2. סנהדרין, קא, א.
3. קהלת, ז, כ.

אז גאט בוים נישט אַ הויז, באַמיען זיך בחינם די בויער¹.
עס פאַרשטייט זיך, אַז דעם דאָזיקן זער שיינעם פסוק אין תהלים,
וויילן יענע לייט אַנווענדן גאָר דווקא לגבי נאַציאָנאַלע, געזעלשאַפטלעכע
נויטן, אָבער חלילה נישט לגבי זייערע אייגענע אינטערעסן. מיט זייערע
אייגענע הייזער וואַרטן זיי נישט, אַז דער רבונן של עולם אַליין זאָל פאַר
זיי בויען.

איז זער כאַראַקטעריסטיש און גאָר באַלערנדיק אַן אינטערעסאַנטער
מאמר פון רבי אליעזר בן הורקנוס:

„וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: מַה תַּצַּעֵק אֵלַי? דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,
וַיִּסְעוּ“² — רבי אליעזר אומר: אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא,
לְמֹשֶׁה: מֹשֶׁה, בְּנֵי נְתוּנִים בְּצָרָה: הֵימָּן סוּגֵר וְשׁוֹנֵא רוּדֵף,
וְאַתָּה עוֹמֵד וּמְרַבֵּה בַתְּפִילָה? מַה תַּצַּעֵק אֵלַי? דַּבֵּר אֶל
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ!“³.

אויף דעם פסוק אין דער תורה: „גאט האָט געזאָגט צו משה'ן:
וואָס שרייטט דו צו מיר?! זאָג די יידן, זיי זאָלן ציען!“ — זאָגט רבי
אליעזר: דער רבונן של עולם האָט געזאָגט צו משה'ן: משה, מיינע
קינדער זענען אין אַ צרה: דער ים פאַרהאַלט און דער שונא פאַרפאַלגט,
און דו שטייטט זיך און ביזט אַזוי פיל מתפלל?! וואָס שרייטט דו צו
מיר?! זאָג די יידן, זיי זאָלן ציען!

*

די אמונה אין רבונן של עולם און די זיכערקייט, דער בטחון, אַז
ער פאַרלאָזט נישט דעם מענטש, קומט קלאָר צום אויסדרוק אין דעם
פאַלגנדיקן מאמר, וואָס ווערט געברענגט אין נאָמען פון רבי אליעזר
בן הורקנוס:

רבי אליעזר הגדול אומר: כל מי שיש לו פת בסלו ואומר:
מה אוכל למחר? — אינו אלא מקמני אמנה⁴.

רבי אליעזר בן הורקנוס זאָגט: דער מענטש וואָס האָט צו עסן

1. תהלים, קכז, א.
2. שמות, פרשת בשלה, יד, טו.
3. מכילתא און מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי.
4. סוטה, מה, ב. אין מכילתא דרשב"י בשלה, טו, ד: הרי זה מחוסרי אמנה.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

אויף היינט און האָט מורא, אַז מאַרגן וועט ער נישט האָבן — איז ער אַ קנאַפער מאַמין.

ברכות ביי רבי אליעזר בן הורקנוס

דורך תפילה און ברכה קומט צום אויסדרוק די רעליגיעזע באַציי-
אונג צווישן מענטש און גאָט.
תפילה איז נישט נאָר דאָס אויסרעכענען די ווונטשן און די פאַר-
לאַנגען, וואָס דער מענטש וויל, אָז גאָט זאָל אים העלפן. די דאָזיקע אַרט
תפילה איז די נידעריקסטע מדרגה פון תפילה בכלל.
תפילה אין דעם ריינעם זין, איז דער אויסדרוק פון איידעלע געפילן,
פון דער רעליגיעזער בענקשאַפט און פון דער דערהויבענער שטרעבונג
זיך צו דערנענטערן צו דער געטלעכקייט.
ברכה איז דער קורצער און קאָנדענסירטער אויסדרוק פון תפילה און
דאַנק און לויב דעם רבונו של עולם פאַר זיין געטלעכער גוטסקייט און
דערהויבנקייט.
ווערט דאָ געברענגט צוויי מאַמרים פון רבי אליעזר בן הורקנוס
וועגן ברכות:

רבי אליעזר אומר: כל שלא אָמר: ארץ חמדה טובה ורחבה
ב„ברכת הארץ“ ומלכות בית דוד ב„בונה ירושלים“ — לא
יצא ידי חובתו.¹

רבי אליעזר זאָגט, אָז ביים בענטשן (נאָכן עסן), אין דער ברכה
וועגן לאַנד, זאָל מען עס באַצייכענען אַלס: ארץ חמדה טובה ורחבה,
געגאָרט, גוט און באַקוועם לאַנד. דאָן ווען מען בעט אויף דער אויפריכ-
טונג פון ירושלים און בית המקדש, זאָל מען אויך בפירוש בעטן אויף
דער אויפריכטונג פון דער יידישער מלוכה, פון מלכות בית דוד.
עס איז איבעריק צוצוגעבן, וואָס פאַר אַ באַדייטונג און וואָס פאַר
אַ ווירקונג, די דאָזיקע צוויי פאַקטאָרן: די ליבע צו ארץ ישראל און די
שטרעבונג צו דער יידישער מלוכה, האָבן פאַר דער דערהאַלטונג פון
יידישן פאַלק אין משך פון דעם לאַנגן גלות.

*

1. ברכות, מה, ב.

רבי אליעזר אומר: הרי שגזל סָאָה של חטים ומחנה ואפָאָה והפריש ממנה חלה — כיצד מברך? ! אין זה מברך — אלא מנעין! ועל זה נאמר¹: „ובוצע ברך — נאין ה'“².

רבי אליעזר זָאָגט: איינער האָט גע'גזל'ט ווייץ און האָט עס גע'מאָלן, געבאָקן און האָט דערפון אָפּגעשיידט חלה — ווי אַזוי מאַכט ער אַ ברכה?! דאָס איז נישט קיין ברכה נאָר אַ לעסטערונג.

*

רבי אליעזר איז קאָנסעקווענט אין אַ פּלוגתא מיט די אַנדערע חכמים וועגן אַן ענלעך ענין:

סוכה גזולה, והמסכך ברשות הרבים — רבי אליעזר פּוּמל, וחכמים מכשירין³.

אַ גע'גזל'טע סוכה, אָדער מען שטעלט זי אויף אין רשות הרבים (איז עס דאָך: גזל הרבים) — האָלט רבי אליעזר, אַז דאָס איז נישט קיין כּשור'ע סוכה, אָבער די אַנדערע חכמים זענען נישט אַזוי שטרענג.

אהבת ישראל

עס זענען פאַרהאַנדן באַגריפן, וואָס אינעם לעבן זענען זיי געוואָרן פיל פאַרברייטערט, פאַרטיפט, אויסגעאיידילט און נעמען אַרום פיל מער ווי די געווענלעכע באַדייטונג פון די ווערטער, וואָס באַצייכענען זיי. אַט טאַקע, למשל, אהבת ישראל, וואָס איז אַ סך מער ווי סתם ליב האָבן יידן. עס איז אַ זער וויכטיקער באַשטאַנד־טייל אין דער יידישער וועלט־אנשוואַונג.

איז זער אינטערעסאַנט זיך צו באַקענען מיט דעם אהבת ישראל פון דעם שטרענגן און קאָמפּראַמיסלאָזן רבי אליעזר בן הורקנוס, וואָס אויך דערביי קומט אים אָפט אויס צו האָבן מיינונגס־פאַרשידנהייטן מיט

1. תהלים, י, ג.
2. סנהדרין, ו, ב.
3. סוכה, לא.

די אנדערע חכמים, אי מיט זיין חבר רבי יהושע בן חנניה, אי מיט זיין תלמיד רבי עקיבא.

*

ווי עס איז אלע באַווסט, איז איינגעפירט, אַז שבת און יום־טוב לייענט מען די תורה בציבור, און מען פאַרענדיקט מיט אַ פרשה פון די ספרי נביאים. דעריבער הייסט עס: הפטורה, ווייל דערמיט ענדיקט מען דאָס לייענען.

איז פאַרהאַנדן אין ספר יחזקאל אַ פרשה, וואָס הייבט זיך אָן מיט די ווערטער: הודע את ירושלים את תועבותיה, לאַז וויסן ירושלים אירע אומוירדיקייטן ווו דער נביא זאָגט מוסר די ירושלימער באַפעל־קערונג¹.

זאָגט רבי אליעזר בן הורקנוס:

אין מפטירין ב„הודע את ירושלים“².

מען נעמט נישט די דאָזיקע פרשה אַלס „הפטורה“. הגם עס זענען פאַרהאַנדן פיל הפטורות, וואָס אַנטהאַלטן זער שאַרפע און שטרענגע שטראַף־רייד פון די נביאים און טאַקע אויך פון דעם זעלבן נביא יחזקאל — אָבער די דאָזיקע פרשה האָט באַלד אַזא דראַס־טישן אָנהייב געגן ירושלים, וואָס איז נאָך דעם חורבן געוואָרן נאָך ליבער און טייערער, איז פאַרשטענדלעך, וואָס עס האָט אַזוי שאַקירט רבי אליעזר'ן, אויב מען זאָל זי לייענען בציבור. ווערט דערציילט:

מעשה באַדם אחד שהיה קורא למעלה מרבי אליעזר: „הודע את ירושלים, את תועבותיה“, אָמר לו: עד שאתה בודק בתועבות ירושלים, בודק בתועבות אמך! בדקו אַחריו ומצאו בו שמץ פסול³.

עס האָט אַמאָל עמיצער הויך געשריגן דעם דאָזיקן פסוק, האָט רבי אליעזר אים געזאָגט: איידער צו זוכן עברות אין ירושלים — זוך ליבערשט ביי דיין אייגענער מאַמע! האָט מען טאַקע זיך דערוואָסט, אַז עס איז נישט מיט אים אין אַרדענונג.

1. יחזקאל, טו.

2. משנה, סוף מגילה.

3. מגילה, כה, ב; תוספתא, ד; ירושלמי, ד, יב.

דוד מלכי

רבי אליעזר האט געזעען אין יענעם שרייענדיקער פרומקייט, אז ער איז נישט איידל; ער האט אויך געפילט, אז יענער האט נישט קיין פארשטענדעניש און קיין איינזעעניש פאר דער יידישער טראגעדיע, דאָ מאַלט, נאָך חורבן ירושלים — האַט ער ממילא געזעען, אז יענער איז נישט קיין גרויסער מיוחס.

*

רבי אליעזר בן הורקנוס האט שוין דאָמאַלט, באַלד ביי דער עצם-תחלה פון דעם לאַנגן גלות, גענוי עמפינדן די טיפע יידישע טראַגעדיע און איז געווען איבערגענומען נישט נאָר בלויז מיט דער דאָמאַלטיקער געגנוואַרט, נאָר אויך מיט דער פאַרגאַנגענהייט און אַוודאַי, פאַרשטייט זיך, מיט דער צוקונפט פון יידישן פאַלק. עס איז גאַנץ באַזונדער אינטערעסאַנט, ווי רבי אליעזר בן הורקנוס, ווען ער קומט-צו צו וועלכער עס איז עפאַכע אין דער פאַרגאַנגענהייט פון יידישן פאַלק, איז ער זער מילד צו יענע יידן און איז פשוט זייער מליץ יושר.

ווערט דאָ געברענגט עטלעכע פלוגתות, וואָס רבי אליעזר האַט געהאַט מיט זיין חבר רבי יהושע און מיט זיין געליבטן תלמיד רבי עקיבא וועגן יידן אין דער ווייטער פאַרגאַנגענהייט, אַזוי ווי עס איז איבער-געגעבן אין דער משנה:

דור המדבר, אין להם חלק לעולם הבא, ואין עומדים בדיון, שנאמר¹: „כמדבר הזה יתמו ושם ימותו“, דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר: עליהם הוא אומר²: „אספו לי חסדי, כורתי בריתי עלי זבח“.

עדת קורה, אינה עתידה לעלות, שנאמר³: „ותכם עליהם הארץ“ — בעולם הזה, „ויאבדו מתוך הקהל“ — לעולם הבא, דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר: עליהם הוא אומר⁴: „ה' ממית ומחיה, מוריד שאול ויעל“⁵.

1. במדבר, פרשת שלה, יד, לה.

2. תהלים, ג, ה.

3. במדבר, פרשת קורה, טז, לג.

4. שמואל א', ב, ד.

5. משנה, סנהדרין, י, ג תוספתא, יג, י; ירושלמי, י, ד; בבלי, קי, ב. אין אבות דרבי נתן (גו"א, לו) זענען די ביידע מיינונגען, על פי סעות, איבער-געגעבן פאַרקערט.

עס ווערט דאָ גערעדט וועגן דור המדבר, די יידן, וואָס זענען דאָ-מאָלט אַרויס פון מצרים און משה רבנו האָט מיט זיי געהאַט פיל שווע-ריקייטן אין דער מדבר און גאַנץ באַזונדער מיט קורח'ס עדה. זאָגט רבי עקיבא, אַז יענע אַלע יידן האָבן נישט קיין עולם הבא, דאָגעגן אַבער האָלט רבי אליעזר, אַז נישקשה, אַז אַפילו יענע יידן איז אויך נישט צו פאַרזינדיקן, און זיי האָבן טאַקע יאָ עולם הבא.

דער גרויסער אמורא פון ארץ ישראל, רבי יוחנן, ווונדערט זיך שטאַרק, וואָס רבי עקיבא האָט אַזאַ מיינונג וועגן די יידן אין דער מדבר און רבי יוחנן באַזוצט זיך געגן רבי עקיבא מיט גאַר אַ שאַרפן אויסדרוק:

שבקיה רבי עקיבא לחסידותיה! ?¹

*

אויך אין דער ווייטערדיקער פלוגתא מיט רבי יהושע בן חנניה קומט צום אויסדרוק די ליבע פון רבי אליעזר בן הורקנוס צו די יידן אין דער מדבר:

„ויסע משה את ישראל מים סוף“² — אָמר רבי יהושע: נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה, ושאר כל המסעות כולן נסעו על פי הגבורה, שנאמר: „על פי ה' יחנו בני ישראל, ועל פי ה' יסעו“³. אבל נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה, שנאמר: „ויסע משה“.

רבי אליעזר אומר: על פי הגבורה נסעו, שכן מצינו בשנים ושלשה מקומות שלא נסעו אלא מפי הגבורה. ומה תלמוד לומר: „ויסע משה את ישראל“? — להודיע שבחן של ישראל: שכיון שאמר להם משה: קומו סעו! לא אָמרו: „היאך אָנו יוצאין במדבר ואין לנו מחיה בדרך? !“ אלא האמינו והלכנו אַחר משה. ואליהם מפורש בקבלה: „הלך וקראת באזני ירושלים לאמור: זכרתי לך חסד נעורך, אַהבת כלולתיך, לכתך אַחרי במדבר, בארץ לא זרועה“⁴.

1. סנהדרין, קי, ב.
2. שמות, פרשת בשלח, טו, כב.
3. במדבר, פרשת בהעלותך, ט, כ.
4. ירמיהו, ב, ב.
5. מכילתא, פרשת בשלח, טו, כב.

*

אן ענלעכע פלוגתא צווישן רבי אליעזר'ן און רבי עקיבא קומט אויך פאר וועגן די עשרת השבטים, וואס זענען געווארן פארטריבן קיין אשור, ביים חורבן שומרון, אן ערך פון א הונדערט און פינף און דרייסיק יאר פארן ערשטן חורבן בית המקדש.

רבי עקיבא האלט, אן די דאזיקע יידן, די עשרת השבטים, זענען שוין פארלוירן אויף אייביק, דאגעגן אבער האלט רבי אליעזר, אן זיי וועלן זיך נאך פאראיניקן מיטן גאנצן יידישן פאלק:

עשרת השבטים אינם עתידים לחזור, שנאמר: ¹ „וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה“ מה היום הזה הולך ואינו חוזר, אף הם הולכים ואינם חוזרים, דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר: מה היום מאפיל ומאיר, אף עשרת השבטים שאפיל להם, כך עתיד להאיר להם.²

*

רבי אליעזר בן הורקנוס איז אזוי ווייט מגיין אויף די יידן אין דער מדבר, דאס ביי אים קומט אויס, אן דאס שלעכטס, וואס זיי האבן ארויס-געוויזן, האט געשטאמט פון דער פרעמד, ווייל זיי האבן מיט זיך מיטגע-נומען די עבודה זרה פון מצרים:

רבי אליעזר אומר: עבודה זרה עברה עם ישראל בים, שנאמר: ³ „ועבר בים צרה“ — ואי זה? זה צלמו של מיכה.⁴

* * *

די ליבע פון רבי אליעזר בן הורקנוס צום יידישן פאלק האט אים נישט געשטערט צו זאגן, אן אויב די יידן וועלן נישט וויסן,

1. דברים, פרשת נצבים, כט, כז.
 2. משנה, סנהדרין, י, ג; תוספתא, יג, יב.
 3. זכריה, י, יא.
 4. מכילתא, פרשת בא, יב, מא. ספרי, במדבר, פרשת בהעלותך, י, לת. ירושלמי, סוכה, ד, ג.

ווי זיך צו פירן און וועלן נישט תשובה טוען — וועלן זיי טאקע נישט ווערן אויסגעלייזט:

רבי אליעזר אומר: אם ישראל עושים תשובה — נגאָלים, ואם לאו — אין נגאָלים. אָמר ליה רבי יהושע: אם אין עושים תשובה אין נגאָלים? ! אלא הקדוש ברוך הוא מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן, וישראל עושים תשובה ומחזירם למוטב.¹

רבי אליעזר זאָגט: אַז יידן וועלן תשובה טוען — וועלן זיי ווערן אויסגעלייזט. וועלן זיי נישט תשובה טוען — וועלן זיי נישט ווערן אויסגעלייזט. זאָגט צו אים רבי יהושע: היתכן, אַז אויב יידן וועלן נישט תשובה טוען — זאָלן זיי נישט ווערן אויסגעלייזט? ! נאָר וואָס דען? — דער רבנו של עולם שיקט זיי שוין צו אַ "המן", טוען זיי שוין ממילא תשובה.

די באַציאונג צו גויים

עס איז נישט צופיל זיך צו ווונדערן, וואָס רבי אליעזר בן הורקנוס האָט דאָמאָלט געהאַט אַ זער שלעכטע מיינונג וועגן די דאָמאָלט אַזוי גרויזאַמע רוימער און אויך וועגן די אַנדערע געצנד־דינער דאָרטן. האָלט רבי אליעזר, אַז גויים האָבן נישט קיין חלק לעולם הבא. אָבער רבי יהושע בן חנניה איז אַנטשידן דאָגעגן און האָלט, אַז די גוטע גויים, די צדיקים באַומות, האָבן טאָקע יאָ עולם הבא:

רבי אליעזר אומר: כל גויים אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר:² „ישוּבו רשעים לשאולה, כל גויים שכחי אלהים.“ „ישוּבו רשעים לשאולה“ — אלו רשעי ישראל. אָמר לו רבי יהושע: אלו אָמר הכתוב: „ישוּבו רשעים לשאולה כל גויים“ ושוקק, הייתי אומר כדבר־ך, עכשיו שאָמר הכתוב: „שכחי אלהים“ — הא יש צדיקים באומות שיש להם חלק לעולם הבא.³

1. סנהדרין, צו, ב. ירושלמי, תענית, א, א.

2. תהלים, ט, ית.

3. תוספתא, סנהדרין, יג; בבלי, קה, א. דער ריכטיקער נוסח אין בבלי, איז אַזוי ווי עס איז אין עין יעקב.

* * *

עס איז שוין געוואָרן מערערע מאל אונטערגעשטרעכט די קאָנסע-
קווענץ, די אויסגעהאַלטנקייט פון רבי אליעזר בן הורקנוס¹. וועט דאָ
ווערן געברענגט אַ פאַרפאל, וואָס ווייזט, ווי שווער עס איז, מענכעס
מאל, געווען דעם אויסגעהאַלטענעם רבי אליעזר צו באַקעמפן זיינע
אייגענע געפילן, וואָס האָבן גראַד נישט האַרמאָנירט מיט זיינע אידעען.
דאָ האַנדלט זיך טאַקע אויך אין דעם פראַבלעם וועגן דערווייטערן
זיך פון די גוים, נאָר דאָ רעדט זיך וועגן עבדים כנענים, וועגן גויאישע
קנעכט און דינסטן.

אין יענע צייטן, אין דעם ערשטן יאָרהונדערט, ווען אין דער
גאַנצער וועלט איז געווען איינגעפירט שקלאַפּעריי, איז דאָס דאַמאלט
אין ארץ ישראל געווען אין אַ גאָר קנאַפּער מאָס: די רייכערע מענטשן
האָבן געווענלעך זיך באַנוצט מיט קנעכט און דינסטן אין דער שטוב-
באַדינונג. אַזוי האָבן זיך אויך געפירט רבן גמליאל און רבי אליעזר
בן הורקנוס.

איז אויך לגבי די אייגענע גויאישע קנעכט געווען דער פראַבלעם,
ווי אַזוי זיי צו האַלטן פונדערווייטנס, אַז זיי זאָלן נישט אַריין אין דער
פאַמיליע. איז אַזוי, למשל, געווען אויך די פראַגע, ווי אַזוי דאַרפט
מען זיך נוהג צו זיין, ווען עס שטאַרבט אַזאַ קנעכט אָדער דינסט, צי
דאַרפט מען נוהג זיין די דינים פון אבלות, פון טרויער, צי נישט. איז
אין דער דאָזיקער פראַגע אַ פלוגתא צווישן די חכמים. רבי אליעזר
בן הורקנוס איז ביי דער מיינונג, אַז נישט. ווערט דערציילט:

מעשה ומתה שפחתו של רבי אליעזר. נכנסו תלמידיו לנחמו.
כיון שראָה אותם, עלה לעליה, ועלו אחריו. נכנס לאפילוֹן,
נכנסו אחריו. נכנס למרקלין, נכנסו אחריו. אָמר להם:
כמדומה לי שאַתם נכוין בפּושרין, עכשיו אי אַתם נכוין
אפילוֹ בחמי חמין. לאַ כַּך שניתי לכם? : עבדים ושפחות
אין עומדים עליהם בשורה, ואין אומרים עליהם ברכת אבלים
ולא תנחומי אבלים².

1. אַזוי רימען, למשל, רבי אליעזר'ס אויסגעהאַלטענקייט „רבי אליעזר השוה
את מדתו“, רבי עקיבא רבי ישמעאל, רבי און שמואל. משנה, שקלים, ד, ז. תוספתא,
יבמות, יג, ד; ירושלמי, יג, ב; בבלי קת, א.
2. ברכות, טו, ב; ירושלמי, ב, ת.

עס איז אַמאָל ביי רבי אליעזר'ן געשטאַרבן אַ גויאישע דינסט, זענען די תלמידים געקומען אים טרייסטן. אַז רבי אליעזר האָט זיי דערזעען, איז ער אַרויף אויף דעם גאַרן. זענען זיי אים נאַכגעגאַנגען. איז ער אַריין אין אַ זייטיקן צימער, זענען זיי אים נאַכגעגאַנגען. איז ער אַריין אין סאַלאָן, זענען זיי אים נאַכגעגאַנגען. ביז ער איז געווען געצווונגען זיי פאַרצוהאַלטן, אַז זיי פאַרשטייען נישט, דאָס ער האָט געוואָלט אויסמיידן צו דאַרפן זיי זאַגן בפירוש, אַז דער דין איז, דאָס ביי עבדים כנענים דאַרפט מען נישט מנחם אבל זיין, וואָס דער דאָר זיקער דין איז אים געווען, זעט מען, זער נישט אַנגענעם.

*

עס איז דאָ כדאי צו באַמערקן, דאָס לויט דעם אַלטן יידישן דין, דער דין אין דער תורה, האָט אַן עבד כנעני, אַ גוי וואָס איז אַ קנעכט ביי אַ ייד, פיל רעכט און פאַר דערמאַרדן אַן עבד כנעני קומט טויט־שטראַף.

איז אינטערעסאַנט, אַז רבי אליעזר בן הורקנוס איז נאָך מער ווי די אַנדערע חכמים שטרענגער ביים אויסטייטשן דעם דאָזיקן דין.¹

* * *

אַז רבי אליעזר בן הורקנוס האָט געזעען אַ גוטע מדה ביי אַ גוי, האָט ער גאַנץ גוט געוויסט, ווי דאָס אַפצושאַצן:

שאלו את רבי אליעזר: עד היכן כבוד אָב ואם? אָמר להם: צאו וראו מה עשה נכרי אחד לאָביו באַשקלון, ודמא בן נתינה שמו: בקשו ממנו חכמים אכנים לאפוד בששים רבוא שכר, והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אָביו, ולא ציערו.²

מען האָט אַמאָל געפרעגט רבי אליעזר'ן: ווי ווייט דאַרפט מען מקיים זיין די מצוה כבוד אָב ואם, דאָס טייער האַלטן עלטערן? האָט ער זיי געענטפערט: גייט און זעט, ווי אַזוי עס האָט זיך געפירט מיט זיין פאַטער אַ גוי אין אַשקלון, דמא בן נתינה איז זיין נאָמען: די חכמים

1. בבא קמא, ז, א.

2. קדושין, לא, א. עבודה זרה, כג, ב.

האָבן אַמאַל געוואָלט ביי אים קויפן איידל־שטיינער צום אפוד (פאַרן כהן גדול), ווי ער האָט געקאַנט פאַרדינען אַ סך געלט, איז אָבער דער שליסל געלעגן ביי זיין פּאָטער צוקאַפנס, האָט ער אים נישט געוואָלט שטערן.

*

רבי אליעזר האָט זער שטאַרק מקפיד געווען אויף דער מצוה פון כבוד אָב ואם, ער האָט עס געהאַלטן זער הויך¹ און ער האָט באַגייס־טערט די תלמידים², אַז זיי זאָלן מקיים זיין די דאָזיקע מצוה אויף אַן אידעאַלן אופן — האָט ער גאָר דערביי געברענגט פאַר אַ מוסטער: אַ גוי פון אַשקלון.

עולם הבא

עס איז אויבן געוואָרן גערעדט: ווער עס האָט יאָ עולם הבא און ווער נישט. עס פאַרשטייט זיך, אַז ווען עס רעדט זיך וועגן עולם הבא, וועגן לעבן אויף דער צוקונפטיקער וועלט, מיינט מען דאָך וועגן דעם לעבן פון דעם מענטשלעכן גייסט, פון דער נשמה.

רבי אליעזר אומר: נשמתם של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד, שנאמר³: „והיתה נפש אדוני צרורה כצורח החיים את ה' אלהיך“; ושל רשעים, זוממות והולכות, שנאמר: „ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע“⁴.

רבי אליעזר זאָגט: די נשמות פון די צדיקים רוען אין דער געט־לעכער אַטמאָספערע, תחת כסא הכבוד. דאָגעגן אָבער, די רשעים, האָבן זייערע נשמות נישט קיין מנוחה, נאָר זענען פאַרוואַגלט און פאַרשטויסן. רבי אליעזר ברענגט די בילדלעכע שפּראַך פון אביגיל, ווי זי האָט געוונטשן דוד המלך, אַז זיין נשמה זאָל זיך געפינען אין דעם בונד

1. משנה, נדרים, ט, א.
2. קדושין, לב, א.
3. שמואל א, כה, כט.
4. שבת, קנב, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

פון לעבן ביים רבוננו של עולם און די נשמות פון זיינע שונאים זאלן ווערן געוואָרפן אין כף הקלע.
אין די ווייטערדיקע טיילן ווערט ברייטער אַנטוויקלט דער באַגריף
עולם הבא, ביי די חכמי התלמוד.

רבי אליעזר און רבי יהושע

רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה. די דאָזיקע צוויי
גרויסע יידישע חכמים, די גוטע חברים און שטאַרקע אויפריכטיקע
פריינד, אונטערשיידן זיך איינער פון אַנדערן אין דעם כאַראַקטער, אין
די אידעען, אין די איבערצייגונגען און אויך אין זייער מאַטעריעלער
לאַגע.

רבי אליעזר בן הורקנוס, דער זון פון אַ רייכן גוט־באַזיצער, איז
אַליין אויך געווען רייך.

אַזוי דורכגייענדיק ווערט, למשל, דערציילט, ווי רבי אליעזר בן
הורקנוס האָט געוואָלט מחמיר זיין לגבי זיך און מפקיר זיין לטובת די
אַרעמע לייט דאָס גאַנצע גערעטעניש, די אַלע פרוכטן, פון דעם פערטן
יאָר פון זיינעם אַ וויינגאַרטן (כרם רבעי), האָבן די תלמידים אים גע-
מאַכט אויפמערקזאַם אויף אַן אַנגענומענעם באַשלוס פון די אַנדערע
חכמים:

כרם רבעי היה לו לרבי אליעזר במזרח לוד, בצד כפר טבי,
וביקש רבי אליעזר להפקירו לעניים, אָמרו לו תלמידיו:
רבי, כבר נמנו חבריך עליו והתירוהו.¹

אַזוי ווערט אויך דערציילט, ווי רבי אליעזר בן הורקנוס איז אַמאָל
געקומען אין שוהל אַריין און עס האָט דאָרטן געפעלט איינער צום מנין,
האָט ער באַפרייט זיינס אַ קנעכט (אַן עבד כנעני) און אים צוגערעכנט
צום מנין:

1. ראש השנה, לא, ב. ביצה, לה, ב. תוספתא, מעשר שני, ה. עס איז אפשר
אַנצונעמען, אַז דאָס איז פאַרגעקומען שוין נאָך דעם אַזוי־גערופענעם חרם, וואָס וועט
ווייטער ווערן ברייטער באַהאַנדלט, דעריבער האָט רבי אליעזר נישט געוואָלט וועגן
דעם דאָזיקן באַשלוס פון די אַנדערע חכמים.

מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה,
ושחרר עבדו והשלימו לעשרה.¹

*

עס ווערט דערציילט, ווי דער אַלטער הורקנוס, דער פּאָטער פון
רבי אליעזר'ן, האָט אים געוואָלט איבערלאָזן זיין גאַנץ פאַרמעגן, האָט
רבי אליעזר דאָס נישט אָנגענומען און האָט נישט געלאָזט דעם פּאָטער
באַגיין קיין עוולה געגן די אַנדערע זין, די ברידער פון רבי אליעזר בן
הורקנוס:

אָמר: הרי הן עלי חרם, ואיני אלא שווה במ לאחי!²

האָט ער געזאָגט: חס וחלילה, נאָר גלייך מיט מיינע ברידער!

* * *

רבי יהושע בן חנניה איז געווען זער ווייט פון צו זיין מאַטעריעליש
רייך. עס האָט אים אָבער נישט געשטערט צו זיין שטענדיק אין אַ גוטער
שטימונג און איבעראַל אַריינברענגען צופרידנקייט און פרייד.
וועגן זיינע עלטערן ווייסט מען נאָר דאָס ער האָט געהאַט אַ טייערע
מאַמע, וואָס באַלד פון דער פריעסטער קינדערהייט אָן האָט זי שוין
געזאָרגט פאַר זיין גייסטיקער דערציאונג, ווי עס דערציילט רבי דוסא
בן הרכינס:

זכור אני, שהיתה אמו (של רבי יהושע בן חנניה) מולכת
עריסתו לבית הכנסת, בשביל שיתדבקו אָזניו בדברי תורה.³

איך געדענק, ווי די מאַמע פון רבי יהושע בן חנניה האָט געפירט
זיין וויג אין שוהל אַריין, אַז זיינע אויערן זאָלן זיך באַהעפטן מיט דברי
תורה.

* * *

1. ברכות, מו, ב. גטין, לח, ב.
2. מדרש רבה, בראשית, פרשת לך לך, מב, א; ילקוט שמעוני, עב. אבות
דרבי נתן, נו"ב, יג.
3. ירושלמי, יבמות, א ו.

עס איז שוין מערערע מאל געוואָרן דערמאָנט, אַז רבי אליעזר בן הורקנוס שטעלט מיט זיך פאַר די בית שמאי און רבי יהושע בן חנניה — די בית הלל.
אַט למשל עטלעכע הלכות:

אותו ואת בנו שנפלו לבור. רבי אליעזר אומר: מעלה את הראשון על מנת לשחוט ושוחטו, והשני עושה לו פרנסה במקומו בשביל שלא ימות. רבי יהושע אומר: מעלה את הראשון על מנת לשחוט ואינו שוחט, ומערים ומעלה את השני על מנת לשחוט, ורצה שלא ישחוט את אחד מהם, הרשות בידו.¹

*

שני מצורעים שנתערבו קרבנותיהם, קרב קרבנו של אחד מהם ומת אחד מהם? — זו ששאלו אֲנָשֵׁי אֶלְכַסְנַדְרִיא אֶת רבי יהושע. אָמַר לָהֶם: יכתוב נכסיו לאַחַר, ויבא קרבן עני.²

*

שני נזירים וכ"ו — אָמַר רבי יהושע: יבקש מאחד מן השוק שידור כנגדו בנזיר וכ"ו. אָמַר לוּ בן זומא: ומי שומע לו שידור כנגדו בנזיר?!³

די דאָזיקע דאָ געברענגטע דריי הלכות אילוסטרירן די מיינונג, וואָס איז אויבן געזאָגט געוואָרן וועגן בית שמאי און בית הלל ביי פרוזבל און עירוב.⁴

*

עס איז אויך כאַראַקטעריסטיש די פאַרשידענע מאַטיווירונג פון רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה:
עס ווערט אָנגעוויזן, דאָס ווען עס קומט אויס צו טוען עפעס וואָס

-
1. תוספתא, ביצה, ג. ירושלמי, פסחים, ג. ג. ביצה, לו, א. שבת, קכד, א.
 2. משנה ותוספתא סוף נגעים.
 3. משנה, נזיר, ח, א.
 4. אויבן, אויף זייט 133.

דוד מלכי

קאן פאראומרייניקן די האַנד, זאָל מען עס טוען מיט דער לינקער און נישט מיט דער רעכטער האַנד. פאָרוואָס?

רבי אליעזר אומר: מפני שאוכל בה, ורבי יהושע אומר: מפני שכותב בה.¹

רבי אליעזר זאָגט, ווייל מען עסט מיט דער רעכטער האַנד. רבי יהושע זאָגט: ווייל מיט דער רעכטער האַנד שרייבט מען (הייליקע שריפט).

* * *

רבי יהושע בן חנניה איז געמיטלעך און מיידט אויס מחלוקות.

שאלו את רבי יהושע: בני צרות, מה הן? אָמר להם: למה אַתם מכניסין אותי בין שני הרים גדולים, בין בית שמאי ובין בית הלל שיריצו את ראשי? אלא מעיד אני על משפחת בית עלובאי מצביים, ועל משפחת בית קיפא מבית מקושש, שהם בני צרות ומהם כהנים והיו מקריבין לגבי מזבח.²

מען האָט אַמאָל געפרעגט רבי יהושע בן חנניה אַזאַ שאלה ווי עס גייט אָן אַ שטאַרקע פלוגתא צווישן בית שמאי און בית הלל. האָט ער געזאָגט: צו וואָס ווילט איר מיך אַרריינציען צווישן צוויי גרויסע בערג, צווישן בית שמאי און בית הלל, אַז איך זאָל דערביי ברעכן דעם קאַפּ? פונדעסטוועגן האָט רבי יהושע צוגעגעבן, אַז ער קאָן מעיד זיין דאָס ער ווייסט פון געוויסע פּאַלן, וווּ מען האָט זיך געפירט ווי בית הלל און קיינער האָט נישט געשטערט.

*

אין אַ באַשטימטער פלוגתא צווישן בית שמאי און בית הלל האָט רבי יהושע בן חנניה געהאַט זיך אויסגעדריקט:

בושני מדבריכם, בית שמאי!

1. ברכות, סב, א.
2. תוספתא, יבמות, א, י; ירושלמי, א, ו; בבלי, טו, ב.

איך שעם זיך מיט אייערער מיינונג, בית שמאי!
און רבי יהושע האָט אינגאַנצן אָפּגעפרעגט די דאָזיקע מיינונג. איז
דאָרטן גראָד געווען איינער, אַ תלמיד פון בית שמאי, זאָגט ער צו רבי
יהושע'ן: רבי, אויב דו דערלויבסט מיר, וועל איך דערקלערן די מאַ-
טיוון פון בית שמאי.

אַז רבי יהושע האָט געהערט די דאָזיקע ריכטיקע דערקלערונג,
איז ער געווען זער גערירט און געהאַט גרויס חרטה און שווערע געוויסנס-
ביסן, וואָס ער האָט פריער אַזוי געהאַט זיך אויסגעדריקט געגן בית שמאי:

מיד הלך רבי יהושע ונשתטח על קברי בית שמאי. אָמר:
נעניתי לכם, עצמות בית שמאי! ומה סתומות שלכם כך,
מפורשות — על אַחת כמה וכמה!

אָמרו: כל ימיו הושחרו שיניו מפני תעניותיו.¹

*

עס ווערט פיל דערציילט וועגן דער באַשיידנקייט פון רבי יהושע
בן חנניה, ווערט אויך דערציילט:

רבי יהושע נתיב כהנתא, חלש. אָמר: לא ניהא ליה לאַהרן
דאדבק בזרעיה, דהוי ליה חתנא כי אנא.²

רבי יהושע האָט חתונה געהאַט מיט אַ כהנת, אַ בת כהן, און איז
שלאַף געוואָרן. האָט ער געזאָגט: עס זעט זיך אויס, אַז אַהרן הכהן איז
נישט צופרידן, אַז איך זאָל אַריין אין זיין משפחה און ער זאָל מיך האַבן
פאַר אַן איידעם.

*

איז זער כאַראַקטעריסטיש פאַר רבי יהושע בן חנניה דער פאַלגנ-
דיקער מאמר:

אָמר רבי יהושע בן חנניה: בשעה שהרוח יוצא לעולם,
הקדוש ברוך הוא משברו בהרים ומרשלו כגבעות ואומר לו:
תן דעתך שלא תזיק בריותי!³

1. חגיגה, כב, ב. תוספתא, אהלות, ה, יא.
2. פסחים, מט, א.
3. ירושלמי, ברכות, ט, ב.

דוד מלכי

רבי יהושע בן חנניה זאגט: ווען דער ווינט גייט אַרויס, צעברעכט אים דער רבונג של עולם ביי די הויכע בערג און שוואַכט אים אָפּ ביי די בערגלעך און זאָגט אים: גיב אַכטונג, אַז דו זאָלסט נישט שעדיקן מיינע באַשעפענישן!

*

עס איז אין ערגעץ נישט אנגעגעבן, צי רבי אליעזר בן הורקנוס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט קערפּערלעכער שיינקייט, מען ווייסט נאָר, אַז זיינע קינדער זענען געווען זער שיין. דאָרטן וווּ עס רעדט זיך וועגן קינדער, ווערט דערציילט, ווי מען האָט געפרעגט זיין פרוי, אימא שלום:

מפני מה בניך יפיפין ביותר?¹

פאַרוואָס זענען דיינע קינדער אַזוי שיין?
וועגן רבי יהושע בן חנניה ווייסט מען יאָ, אַז ער האָט זיך נישט אויסגעצייכנט מיט אַ באַזונדערער קערפּערלעכער שיינקייט. עס ווערט דערציילט:

אמרה ליה ברתיה דקיסר לרבי יהושע בן חנניה: אי חכמה מפוארת בכלי מכוּעַר!²

דעם קייסערס טאַכטער האָט אַמאָל געזאָגט צו רבי יהושע בן חנניה: וואָס פאַר אַ שיינע חכמה אין אַ מיאוס'ער כלי!
האָט ער איר געפרעגט: פאַרוואָס האָלט מען וויין אין ערדענע און נישט אין גאָלדענע אָדער אין זילבערנע כלים?
דאָס הייסט, אַז אַזוי ווי וויין האָלט זיך בעסער אין ערדענע כלים, אַזוי האָלט זיך חכמה בעסער ביי נישט קערפּערלעך־שיינע מענטשן. אַז בכלל פאַרט זיך נישט חכמה דווקא מיט קערפּערלעכער שיינקייט.

*

די חכמי ישראל און גאַנץ באַזונדער דאַמאָלט די חכמי יבנה איז שטענדיק אויסגעקומען צו פירן פאַרשידענע וויכוחים, דיסקוסיעס און

1. נדרים, כ, ב.

2. תענית, ז, א. נדרים, ג, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

דיספוטן, מיט די רוימישע פארשטייער. עס ווערט דערציילט וועגן פיל אַזעלכע וויכוחים פון רבן יוחנן בן זכאי, רבי אליעזר בן הורקנוס, רבן גמליאל, רבי עקיבא און אַנדערע חכמים, אָבער מער פון אַלע רבי יהושע בן חנניה, וואָס האָט זיך באַזונדער אויסגעצייכנט און איז געווען זער באַרימט מיט זיינע שיינע, קלוגע, שאַרפּזיניקע תשובות און שטאַרקע לאַגישע אַרגומענטן געגן אַלע קריטישע אַרויסטרעטונגען פון די גוי־ אישע דיסקוטאַנטן.

ווערט דערציילט וועגן פיל אַזעלכע דיסקוסיעס, וואָס רבי יהושע בן חנניה האָט געהאַט געפירט מיט פאַרשידענע רוימישע פאַרשטייער, אפילו מיט דעם רוימישן קייסער¹ און מיט פאַרשידענע געלערטע, מיט די פּילאָזאָפּן פון יענער צייט.

ווערט רבי יהושע בן חנניה באַצייכנט אַלס איסכולסטיקא דאָריתא², אין דעם זין, דאָס ער איז דער פאַרטיידיקער פון דער תורה. ווערט אויך איבערגעגעבן, ווי פאַר דער פטירה פון רבי יהושע בן חנניה האָבן די אַנדערע חכמים זער פאַרזאָרגט אים געפרעגט: ווי אַזוי וועט מען זיך ווערן געגן די אַלע געגנער, ווער וועט פאַרטיידיקן? האָט ער זיי דאָך ווי עס איז באַרואיקט:

כי קא ניהא נפשיה דרבי יהושע בן חנניה, אַמרו ליה רבנן: מה תיהוי עלן מן מינאי? אַמר להם: „אָבדה עצה מבנים, נסרחה חכמתם“³ — כיון שאָבדה עצה מבנים, נסרחה חכמתן של אומות העולם⁴.

*

עס איז אויסגעקומען די חכמי יבנה מערערע מאַל צו פאַרן קיין רוים צו דערלעדיקן פאַרשידענע ענינים ביי דער רוימישער רעגירונג. עס איז צו זען, אַז אין די אַלע דאָזיקע דעלעגאַציעס איז רבי יהושע בן חנניה געהאַט געווען דער ראש המדברים, הגם דער אַפיציעלער פאַרשטייער איז דאָך אַודאי געווען דער נשיא, רבן גמליאל דיבנה⁵. זאָל דאָ אַגב ווערן דערציילט, ווי אין רוים האָט אַמאָל רבי יהושע

1. חולין, נט, ב; ס, א. בכורות, ה, ב. שבת, קיט, א. מדרש רבה, רות, ג, ב.
2. מדרש רבה, בראשית, פרשת תולדות, סד, יא.
3. ירמיהו, מט, ז.
4. תגינה, ה, ב. לויט דעם נוסח פון „עין יעקב“.
5. ספרי, דברים, פרשת עקב, יא, טז. משנה, עבודה זרה, ז, ז. ירושלמי, סנהדרין, ז, יג. מדרש רבה, שמות, פרשת משפטים, ל, ט; דברים, פרשת ואתחנן, ב, טו.

בן חנניה זיך דערוויסט וועגן אַ זער שייך יינגל פון ירושלים, וואָס איז דאָרטן געפאַנגען און איז אויסגעשטעלט אויף אַ שענדלעך לעבן. איז רבי יהושע פאַרבייגעגאַנגען יענעם מיאוס'ן רוימישן אַנשטאַלט און פון דער ווייטנס זיך פאַרשטענדיקט מיט דעם דאָזיקן יינגל און זיך איבער-צייגט אין זיין ריינקייט.

האַט רבי יהושע בן חנניה אים אויסגעלייזט פאַר זער אַ סך געלד און אים אַהיימגעשיקט קיין ארץ ישראל. אין תלמוד בבלי ווערט צוגע-געבן, אַז דאָס יינגל איז געווען דער שפּעטער באַרימטער רבי ישמעאל בן אלישע.

מעשה שהלך רבי יהושע לרומי ואמרו לו: יש כאן תינוק אחד, ירושלמי, יפי עינים וטוב רואי, ועומד לקלון. והלך רבי יהושע לבדקו. כיון שהגיע לפתח אמר המקרא הזה¹: „מי נתן למשיסה יעקב, וישראל לבוזים?“ נענה אותו תינוק ואמר: „הלא ה', זו חטאנו לו“. באותו שעה אמר רבי יהושע: מעידני עלי שמים וארץ, שאיני זו מכאן עד שאפדה אותו. פדאו בממון הרבה ושיגרו לארץ ישראל. ועליו אמר²: „בני ציון היקרים, המסולאים בפז“³.

תורה און חכמה

עס איז אויבן ביים אַנפאַנג געוואָרן דערמאנט, ווי רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה שטעלן מיט זיך פאַר תורה און חכמה.

אויסער אין די אַלע אַנדערע פונדאַמענטאַלע ווערק פון דער תורה שבעל פה, ווערט בלויז אין דער משנה געברענגט מער ווי דריי הונדערט און צוואַנציק הלכות פון רבי אליעזר בן הורקנוס און מער ווי הונדערט פערציק הלכות פון רבי יהושע בן חנניה.

די דאָ אויבן-דערמאנטע איינטיילונג פון תורה און חכמה דאַרפט אייגנטלעך ווערן פאַרשטאַנען מער בדרך מליצה, ווייל רבי יהושע בן חנניה האָט אויך געהאַט גענוג תורה און רבי אליעזר בן הורקנוס — גענוג חכמה.

1. ישעיהו, מב, כד.

2. איכה, ד, ב.

3. תוספתא, סוף הוריות. גטין, נה, א. מדרש רבה, איכה, ד, ה.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

*

ווערט דאָ געברענגט עטלעכע אידעען פון רבי אליעזר בן הורקנוס בנוגע חכמת החיים, לעבנס חכמה. עס איז שוין מערערע מאל געוואָרן אונטערגעשטראַכן דער ווערט פון מענטש ביי די חכמי התלמוד. דער ווערט פון מענטש און אויך זיינע מעגלעכקייטן. האַלט רבי אליעזר בן הורקנוס, אַז דער מענטש אַליין נעמט אויף זיך דעם אייגענעם גורל, וואָס ער זעלבסט דעצידירט דורך זיינע מעשים, דורך זיין פירונג, און וואָס ווערט באַוירקט דורך זיין געמיט און, דער עיקר, דורך זיין גייסטיקער איינשטעלונג אין לעבן. אַזוי למשל, זאָגט רבי אליעזר בן הורקנוס, אַז ניין און ניינציק פון הונדערט מענטשן שטאַרבן פון פאַרביטערונג און נאָר איינער שטאַרבט מיט אַ נאַטירלעכן טויט:

דאָמַר רבי אליעזר: תשעים ותשעה מתים במרה, ואחד — בידי שמים.¹

אודאי איז די צאָל, ניין און ניינציק פון הונדערט, אַ גוזמא, וואָס מיינט צו אַקצענטירן די גרויסע צאָל מענטשן, וואָס שטאַרבן פון פאַר-ביטערונג.

*

דאָס געמיט פון מענטש, זיין דענקען און דער עיקר טאַקע דער גלויבן, ווירקן הויפטזעכלעך אויף אַלעם וואָס עס געשעט מיט אים, איז דעריבער, למשל, ביי חלומות, דער עיקר ווי אַזוי מען איז פּוּתֵר חלום. דאָס הייסט, ווי אַזוי מען טייטשט זיך אויס דעם חלום. האָט רבי אליעזר בן הורקנוס גאַנץ קאָטעגאָריש דערקלערט:

אין החלום הולך, אלא אחר הפתרון.²

אַ חלום איז נאָר אַזוי ווי מען איז פּוּתֵר חלום.

*

1. ירושלמי, שבת, יד, ג.
2. ירושלמי, מעשר שני, ד, ו.

דוד מלכי

צווישן די קללות אין דער תוכחה, ווו עס ווערט אויסגערעכנט, וואָס עס קומט אַליץ אויף דעם מענטש, ווען ער גייט נישט אין גלייכן וועג, ווערט אויך גערעכנט: עול ברזל על צווארך¹, אָן אייזערנער יאָך אויף דיין האַלדז. זאָגט רבי אליעזר בן הורקנוס: זה רעיון², דאָס הייסט, אַז די קללה איז, וואָס דער מענטש איז פאַרשקלאַפט און דער־דריקט פון אַנגסטן און פון מורא, וואָס ער זעלבסט נעמט אויף זיך דורך זיין פאַלשע איינרעדעניש.

*

איז צו פאַרשטיין די מיינונג פון רבי אליעזר בן הורקנוס אין דער פאַלגנדיקער פלוגתא מיט די אַנדערע חכמים:

רבי אליעזר אומר: מתנדב אדם אָשם תלוי בכל יום ובכל שעה שירצה. היה נקרא: אָשם חסידים. וחכמים אומרים: אין מביאים אָשם תלוי אלא על דבר שזודונו כרת ושגגתו חטאת³.

דער דין איז, אַז מען זינדיקט, דאַרפט מען קודם כל תשובה טוען און דאָן ברענגען אַ קרבן אָשם, אַ שולד־אַפּפּער. אויב מען איז נישט זיכער נאָר מען האָט אַ ספק, צי מען האָט געזינדיקט צי נישט, דאַרפט מען ברענגען אַן אָשם תלוי, אַן עווענטועלן קרבן אָשם. האַלט רבי אליעזר בן הורקנוס, אַז יעדערער מענטש האָט רעכט צו ברענגען אַן אָשם תלוי ווען נאָר ער וויל. עס ווערט גערופן: אָשם חסידים. די אַנדערע חכמים באַגרענעצן דאָס ברענגען אַן אָשם תלוי נאָר אין דעם פּאַל ווען מען האָט אַ ספק וועגן באַשטימטע באַגאַנגענע זינד. עס איז צו פאַרשטיין די מיינונג פון די אַנדערע חכמים, צו באַ־גרענעצן דאָס ברענגען צופיל קרבנות גלאַט אַזוי; אָבער רבי אליעזר בן הורקנוס האָט גענומען אין באַטראַכט, דאָס ביי רעליגיעזע מענטשן איז מענעס מאָל פשוט נויטווענדיק צו באַרואיקן דאָס געפיל: טאַמער האָב איך געזינדיקט?

1. דברים, פרשת כי תבוא, כח, מה.

2. ירושלמי, שבת, יד, ג.

3. משנה, כריתות, ו, ג; תוספתא, ד, ד. רבי אליעזר בן הורקנוס איז ביי

דער זעלבער מיינונג ווי בבא בן בוטא, געברענגט אויבן אויף זייט 152.

תורה ביי רבי אליעזר און רבי יהושע

עס איז גאנץ פאָרשטענדלעך, אַז רבי אליעזר בן הורקנוס האָלט אַזוי ווי שמאי: עשה תורתך קבע! די תורה זאָל זיין דיין שטענדיקע באַשעפטיקונג.

רבי אליעזר אומר: ספר וסיף ירדו כרוכים מן השמים. אָמר להם: אם עשיתם את התורה הכתובה בזה, אתם נצולים מזה; ואם לאו, הרי אתם לוקים בו. והיכן פירושו של דבר? הרי הוא אומר:¹ „ויגרש את האדם, וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת, לשמור את דרך עץ החיים“².

רבי אליעזר בן הורקנוס זאָגט: דער ספר און די שווערד צוזאַמען פאָרוויקלט זענען אַראָפּ פון הימל. אַז מען איז מקיים די תורה, ווערט מען געראַטעוועט פון דער שווערד, און אויב נישט ווערט מען דורך איר באַשטראַפּט. אַזוי ווי עס ווערט געזאָגט ביי אַדם הראשון, ווען ער האָט געזינדיקט און איז געוואָרן פאַרטריבן פון גן עדן, האָט אַ בלאַג-קענדיקע שווערד אים פאַרשטעלט דעם וועג צוריק צום גן עדן. עס איז צו פאַרשטיין, אַז רבי אליעזר בן הורקנוס האָט מיט דעם דאָזיקן מאמר:

ספר וסיף ירדו כרוכים מן השמים.

געמיינט צו זאָגן, אַז עס קומט אויס, דאָס מען מוז פאַרטיידיקן און באַשיצן די תורה, מיט דער שווערד אין האַנד

*

וועגן לערנען תורה, ווי בכלל אין אַלע אַנדערע ענינים, איז רבי אליעזר בן הורקנוס אין דער שיטה פון בית שמאי, און רבי יהושע בן חנניה אין דער שיטה פון בית הלל.

1. בראשית, ג, כד.
2. ספרי, דברים, פרשת עקב, יא, יב. מדרש רבה, דברים, פרשת ראה, ה, א; ויקרא, פרשת בחקתי, לה, ו.

רבי יהושע אומר: שונה אדם שתי הלכות בשחרית ושתים בערבית ועוסק במלאכתו כל היום, מעלין עליו כאלו קיים כל הורה כולה¹

רבי יהושע בן חנניה זאגט: און א מענטש לערנט נאָר אפילו צוויי הלכות אין דער פרי און צוויי הלכות אין אָונד און אַ גאַנצן טאָג איז ער עוסק אין זיין פאָך — איז אַזוי ווי ער וואָלט מקיים געווען די גאַנצע תורה.

דאַרפט מען וויסן, אַז דאָס איז ביי רבי יהושע בן חנניה, ווי מען וואָלט היינט זיך אויסגעדריקט, דער "מינימום-פּראָגראַם" ביי לערנען תורה. פאַקטיש באַנוגנט זיך נישט, רבי יהושע, מיט אַזאַ באַשרענקט לערנען.

אַמר רב ספּראַ משום רבי יהושע בן חנניה: מאי דכתיב:² „ושננתם לבניך“ — אַל תקרי „ושננתם“ אלא „ושלשתם“. לעולם ישלש אדם שנותיו: שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בגמרא. מי יודע כמה חיי? לא צריכא, ליומי³.

רבי יהושע בן חנניה זאָגט, אַז דער מענטש דאַרפט איינטיילן זיין צייט אויף צו לערנען תנ"ך, משנה און גמרא⁴.

רבי יהושע בן חנניה לערנט אונז אויך, אַז עס איז נישט גענוג נאָר צו לערנען תורה גלאַט אַזוי, נאָר מען מוז זיך מיען אין דער תורה:

שהיה רבי יהושע אומר: השונה ואינו עמל — כזורע ולא קוצר. והלומד תורה ושוכח — דומה לאשה שיוולדת וקוברת⁵.

רבי יהושע בן חנניה האָט געפּלעגט צו זאָגן: דער וואָס לערנט תורה און טוט זיך נישט מיען אין דער תורה — איז אַזוי ווי דער וואָס זייעט און שניידט נישט. דער וואָס לערנט תורה און פאַרגעסט — איז אַזוי ווי אַ פּרוי, וואָס געבירט קינדער און באַגראַבט זיי.

*

-
1. מכילתא, בשלח, טז, ד; מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי.
 2. דברים, ואתחנן, ו, ז.
 3. קדושין, ל, א.
 4. גמרא, מיינט מען דאָ, דאָס אויספירלעכע דערקלערן די משנה.
 5. תוספתא, אהלות, טז, ח. פריה, ג, ז.

איז זער אינטערעסאנט און גאָר באַלערנדיק, ווי רבי יהושע בן חנניה, וואָס ליבט שטאַרק די תורה און פאַרהערלעכט זי, ווייזט ער אָן, אַז די תורה טאָר נישט זיין אָפגעזונדערט פון לעבן, אַז ביים אורטיילן, ביי אַרויסגעבן הלכות, מוז מען אויך זיך רעכענען מיט דעם לעבן:

תנא, התנאים מבלי עולם. אָמר רבי יהושע: וכי מבלי עולם הם?! והלא מיישבי עולם הם! שנאמר¹: „הליכות עולם לו“; אלא שמורים הלכה מתוך משנתם².

דער גרים־פּראָבלעם ביי רבי אליעזר און רבי יהושע

די באַצייאונג צו דעם ענין גרים איז ביי רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה די זעלבע ווי פריער, פאַר חורבן ירושלים. ביי בית שמאי און בית הלל.

רבי אליעזר האָט אַ זאַלעכע, אַן אַביעקטיווע און אַן, אַזוי צו זאָגן, נייטראַלע באַצייאונג צו גרים: קומט אַ גוי און וויל באמת און ערלעך זיך מגייר זיין, דאַרפט מען אים אויפנעמען און נישט מאַכן אים קיין באַזונדערע שוועריקייטן.

רבי יהושע האַלט, אַז עס איז וועניק, דאָס בלויז נישט צו מאַכן קיין שוועריקייטן פאַר די גרים, נאָר מען דאַרפט פאַר זיי מאַכן אַלע פאַרלייכטערונגען און זיי אויפנעמען ביי אַלע באַדינגונגען.

רבי אליעזר אומד: נאמר למושה: „אני“ — אני הוא, שאמרתי, והיה העולם. אני המקרב ולא המרחק וכ”ו. אני שקרבתי את יתרו ולא רחקתיו. אף אתה, כשבא אדם אצלך להתגייר, ואינו בא אלא לשם שמים, אף אתה קרבהו ואל תרחיקהו³.

רבי אליעזר זאָגט, אַז דער רבנו של עולם האָט געזאָגט צו משה רבנו: איך, דער באַשעפער פון דער וועלט, דערנענטער, נישט דער־

1. חבוקק, ג, ר.

2. סוטה, כב, א.

3. מכילתא, פרשת יתרו, יח, ו; מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי.

דוד מלכי

ווייטער. איך האָב יתרון צו מיר דערנענטערט, נישט דערווייטערט. אַזוי אויך דו, אַז עס קומט צו דיר אַ מענטש, וואָס וויל זיך מגייר זיין, אָבער וואָס מיינט דאָס טאַקע נאָר ערלעך, לשם שמים — זאָלט דו אים נישט דערווייטערן, נאָר דערנענטערן. דאָס איז דער הויפט־באָדינג ביי בית שמאי און שפעטער ביי רבי אליעזר בן הורקנוס:

ואינו בא אלא לשם שמים.

ווען דער גר קומט צו יידישקייט נאָר וועגן דער ריינער אידעע, ווען ער מיינט נאָר לשם שמים.

*

רבי אליעזר אומר: גר, לפי שמורו רע, לפיכך מזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה.¹

רבי אליעזר זאָגט: דעריבער האָט די תורה אַזוי פיל מאָל גע-וואָרנט, אַז מען זאָל אַ גר גוט באַהאַנדלען און מען זאָל אים נישט דערייזערן, ווייל ער האָט דאָך אַ שלעכטע געווינהייט.

*

רבי אליעזר בן הורקנוס האָט גרים טאַלערירט און רבי יהושע בן חנניה האָט זיי פראָטעזשירט. רבי אליעזר האָט צו יעדערן גר באַ-זונדער געהאַט אַ בפירוש אינדיווידועלע שטעלונג, צי ער זאָל אים יאָ אויפנעמען, צי נישט. רבי יהושע האָט אַלע אויפגענומען.

מעשה באשה אחת שכאת אצל רבי אליעזר להתגייר. אַמרה לו: רבי, קרבני! אַמר לה: פרמי את מעשיך. אַמרה: בני הקטן מבני הגדול. נזף בה. הלכה אצל רבי יהושע, וקבלה.²

צו רבי אליעזרין איז אַמאָל געקומען אַ פרוי, זיך מגייר זיין. זאָגט

1. מכילתא און מכילתא דרשב"י, פרשת משפטים, כב, כ. בבא מציעא, גט, ב.
2. מדרש רבה, קהלת, א, כה.

זי אים: רבי, דערנענטער מיך! זאָגט ער איר: דערצייל דיין פירונג. דערציילט זי: מיין יינגערער זון איז פון מיין עלטערן זון. האָט ער זי אָנגעשריגן. איז זי געגאַנגען צו רבי יהושע'ן, האָט ער זי יאָ מגייר געווען.

* * *

עס איז אינטערעסאַנט, ווי ביים דאָזיקן פּראָבלעם, וועגן אויפנעמען גרים, ווידערהאַלט זיך ביי רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה אָן ענלעכע דערשיינונג, ווי פריער ביי בית שמאי און בית הלל:

רבי אליעזר איז שטרענג ביים אויפנעמען גרים און רבי יהושע — זער מילד; רבי אליעזר איז מחמיר און רבי יהושע איז מקיל. אָבער דאָס איז נאָר געזאָגט געוואָרן פריער, איידער מען האָט דעם גר אויפגענומען, דאָגעגן אָבער באלד נאָכדעם ווי מען האָט אים נאָר געהאַט אויפגענומען — איז שוין פונקט פאַרקערט: דאָמאָלט איז שוין רבי אליעזר מקיל און רבי יהושע מחמיר. די זעלבע דערשיינונג, וואָס איז געוואָרן געברענגט אויבן בנוגע בית שמאי און בית הלל.¹

גר שמל ולא טבל, טבל ולא מל — הולך אַחר המילה, דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר: אַף הטבילה מעכבת.²

ווי עס איז באַווסט, מוז אַ גר זיך מל'ע זיין און אויך טובל זיין. ווי איז דער דין, אַז ער האָט זיך מל'ע געווען, אָבער נישט טובל געווען? זאָגט רבי אליעזר, אַז ער איז שוין אַ ייד, דאָגעגן אָבער רבי יהושע זאָגט, אַז ניין, אַז ער איז נאָך אַ גוי.³

* * *

1. זע אויבן זייט 116 וועגן גר שנתגייר בערב פסח.
2. ירושלמי, קידושין, ג, יב. דער דאָזיקער נוסח אין תלמוד ירושלמי איז אַחוּדאי דער ריכטיקער און נישט דער נוסח פון תלמוד בבלי, בימות, מו, א.
3. לגבי רבי אליעזר בן הורקנוס און בית שמאי איז די דאָזיקע פלוגתא דאָ, נישט קיין שום סתירה צו דער פלוגתא צווישן בית שמאי און בית הלל, וואָס ווערט געברענגט אויבן אויף זייט 115 וועגן גר שנתגייר כשהוא מהול. דאָרטן איז ער געקומען שוין אַ גע'מל'טער און וויל זיך מגייר זיין, זענען די בית שמאי, ווי געווענלעך, מחמיר. דאָגעגן אָבער דאָ, ביי גר שמל ולא טבל, האָט ער זיך מל'ע געווען, ווייל ער איז שוין געהאַט געוואָרן אויפגענומען אַלס גר — איז רבי אליעזר מקיל, אַזוי ווי בית שמאי ביי גר שנתגייר בערב פסח.

דער גרים־פראַבלעם אין זיין גאַנצן אומפאַנג איז אַ זער שווערער און גאַר קאַמפּליצירטער ענין. עס איז אַ גרויסע שאַד, וואָס ביו צום היינטיקן טאַג איז גאַרנישט פאַרהאַנדן אָן ערנסט, ברייט־אַרומגעמענדיק ווערק, וואָס זאָל גרינדלעך און אויספירלעך באַהאַנדלען דעם דאָזיקן אַזוי וויכטיקן פראַבלעם.

עס וואַלט געווען אַ זער אינטערעסאַנטע געשיכטע פון פיל ווונ־דערלעכע דערשיינונגען און גאַנצע באַוועגונגען אין פאַרשידענע עפאַכן.

*

אויך אין דעם קרייז פון די חכמי יבנה האָט זיך געפונען אַ גר, אָן אינטערעסאַנטע פערזענלעכקייט, וואָס איז באַקאַנט מיט דעם נאָמען עקילס הגר. ער האָט פריש איבערגעזעצט די תורה אויף גרי־כיש, וואָס איז דאָמאַלט געווען אַ באַזונדערע נויטווענדיקייט, ווייל די אַלטע גריכישע איבערזעצונג, די אַזוי גערופענע סעפטאַגוינטאַ, דער תרגום השבעים, איז שוין געהאַט געווען פאַרעלטערט און האָט נישט געשטימט מיט די אויסטייטשוונגען פון די חכמי הפרושים, די תנאים. האָט עקילס הגר איבערזעצט די תורה אויף גריכיש לויט די אַנוויי־זונגען פון די חכמי יבנה: רבי אליעזר בן הורקנוס, רבי יהושע בן חנניה און רבי עקיבא. און זיי האָבן גערימט די דאָזיקע איבערזעצונג.¹

*

ווערט דערציילט אָן עפיזאָד וועגן עקילס הגר, וואָס איז, אין אַ געוויסער הינזיכט, ענלעך צו יענע עפיזאָדן, וואָס זענען געוואָרן גע־ברענגט אין דעם פריערדיקן קאַפיטל, וועגן יענע דריי גוים, וואָס זאָלן האָבן זיך מגייר געווען צוליב הילל'ס געדולד:

עקילס הגר נכנס אצל רבי אליעזר. אָמר לו: כל שבחו של גר, שנאמר²: „ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה!“ אָמר לו: וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט עליו אותו זקן, שנאמר³: „ונתן לי לחם לאכול וכגד ללבוש“, ובא זה

1. ירושלמי, מגילה, א. ט. בבלי, ג. א.
2. דברים, פרשת עקב, י. יח.
3. בראשית, פרשת ויצא, כח, ב.

והושיטו לו בקנה? ! נכנס אצל רבי יהושע. התחיל מפיסו בדברים: „לחם” — זו תורה, דכתיב¹: „לכו לחמו בלחמי.” „שמלה” — זו טלית. זכה אדם לתורה — זכה לטלית וכ”ו. אמרו: אלולי אריכות פנים שהאריך רבי יהושע עם עקילם, היה הוזר לסורו².

עקילס, דער גר, איז געהאט אמאל אריינגעגאנגען צו רבי אליעזרין און אים געפרעגט: איז דאס גאנצע פארדינסט פון דעם גר, דאס גאט האט אים אזוי ליב, אים צו באזארגן מיט ברויט און קליידונג?! זאגט אים רבי אליעזר: און דאס איז ביי דיר אזא קלייניקייט?! יעקב אבינו האט דאך אויך נישט מער פארלאנגט, ווי לחם לאכול ובגד ללבוש! איז עקילס אריינגעגאנגען צו רבי יהושע’ן, האט רבי יהושע אים אנגע- הויבן צו בארואיקן, בכך „לחם” — מיינט מען גאר תורה, אזוי ווי אזא אויסדרוק ווערט באנוצט אין ספר משלי. „שמלה” — מיינט מען טלית און אזוי ווייטער.

האט מען טאקע געזאגט, אז ווען נישט רבי יהושע’ס געדולד, וואס ער האט ארויסגעוויזן לגבי עקילס’ן, וואלט ער צוריק געגאנגען אויפן אלטן וועג.

די פארשע באשולדיקונג

רבי אליעזר בן הורקנוס געהערט צו יענע זעלטענע, גרויסע, שטארקע און ערלעכע פערזענלעכקייטן, וואס לאזן זיך קיינמאל נישט אראפפירן פון זייערן וועג און גייען נישט איין אויף קיין שום פשרות, ווען עס האנדלט זיך וועגן זייערע איבערצייגונגען, וועגן זייערע אידעען און אידעאלן.

ליידן נאר פאר זייערע אידעאלן, וואלט נאכנישט געווען אזוי שווער פאר די דאזיקע אידעאליסטן. גרויסע מענטשן, ערלעכע נאטורן, קומט געווענלעך אויס צו בלייבן אין דער מינדערהייט און גאנץ אפט, אפילו איינזאם, אדער גאר אינגאנצן אינאלירט. זיי זענען אבער אלץ מקבל

1. משלי, ט, ה.

2. מדרש רבה, בראשית, פרשת ויצא, ע, ה; קהלת, ז, כ.

באהבה, זיי נעמען געווענלעך אלץ פאר ליב, ווען עס האַנדלט זיך ביים פאַרטיידיקן זייערע אייגנטלעכע אידעען און איבערצייגונגען.

די צרה איז אָבער, דאָס די דאָזיקע אידעאָליסטן, וואָס אין זייער גאַנץ לעבן קעמפן זיי פאַר דער ריינקייט פון זייערע אידעען, וואַרפט מען גאַר אויף זיי פאַלשע באַשולדיקונגען און מען שרייבט זיי צו גאַנץ פרעמדע אידעען.

אַזא מעשה האָט זיך אויך געטראָפן מיט רבי אליעזר בן הורקנוס, וואָס איז דורך דער דאַמאָלטיקער רוימישער מאַכט אין ארץ ישראל געוואָרן באַשולדיקט אין סימפּאַטיע צו די דאַמאָליקע "יידן־קריסטן", די מינים, וואָס זענען דאַמאָלט געוואָרן שטאַרק פאַרפּאָלט דורך דער רוימישער מאַכט.

ווען מען זאָל האָבן רבי אליעזר בן הורקנוס באַשולדיקט, למשל, אין סימפּאַטיע צו די צדוקים, וואָלט עס אפשר אין פּלוג עקאָנט האָבן עפּעס אַ זין, ווייל רבי אליעזר איז דער קאַנסערוואַטיווסטער צווישן די יידישע חכמים אין זיין צייט. אגב, ווי שוין אויבן דערמאָנט, איז רבי אליעזר בן הורקנוס אַן אַנטשידענער געגנער פון די צדוקים.¹ וועגן סימפּאַטיע צו יענער יידיש־קריסטלעכער סעקטע, קאָן גאַרנישט זיין קיין גרעסערער אומזין, ווי חושד צו זיין דערינען רבי אליעזר בן הורקנוס.

וויפיל מען זאָל נישט לערנען, גריבלן, זוכן, פאַרשן און זיך פאַר־טיפּן אין דער תורה פון רבי אליעזר בן הורקנוס, וואָס איז פאַרשפּרייט אין די אַלע פונדאַמענטאַלע ווערק פון דער תורה שבעל פה — איז אַבסאָלוט אוממעגלעך צו געפינען אַפילו דעם מינדעסטן אַנשפּאַר פאַר דער דאָזיקער אַזוי אומזיניקער באַשולדיקונג.

*

דער שטאַרקער און אויסגעהאַלטענער רבי אליעזר בן הורקנוס, וואָס איז געווען געוויינט צו פאַרשידענע סכּסוכים און מחלוקות, איז דאָך געוואָרן טיף געטראָפן פון דער דאָזיקער אומזיניקער באַשולדי־קונג און אַזוי ווי גאַנץ אָפּט ביי פאַרשידענע פאַרלעגנהייטן און קריזיסן, איז אויך דאָ געקומען צו הילף רבי עקיבא, וואָס איז געבענטשט מיט דער פעאיקייט אַריינצוברענגען באַרואיקונג און טרייסט אין די שווער־טע און אין די פּינלעכסטע פאַרלעגנהייטן.

1. יבמות, סג, ב. גערענגט אויבן זייט 233.

מעשה ברבי אליעזר שנתפס על דברי מינות והעלו אותו לבמה לדון. אָמר לוֹ אותו הגמון: זקן כמותך יעסוק בדברים הללו? אָמר לוֹ: נאמן דיין עלי. כסבור אותו הגמון: שלא אָמר אלא לוֹ, ולא נתכוין אלא נגד אָביו שבשמים. אָמר לוֹ: הואיל והאמנתי עליך, אף אני כן אָמרת, אפשר שהסיכו הללו טועים בדברים הללו. דימום, הרי אַתָּה פֶּטוּר!

וכשנפטר מן הבמה היה מצטער שנתפס על דברי מינות. נכנסו תלמידיו לנחמו ולא קבל. נכנס רבי עקיבא ואָמר לוֹ: רבי, אומר לפניך דבר, שמא אין אַתָּה מיצר. אָמר לוֹ: אמור. אָמר לוֹ: שמא אחד מן המינין אָמר לך דבר של מינות, והנאך? אָמר: השמים, הזכרתי: פעם אַחת הייתי מהלך באיסתרטיא של צפורי, מצאתי יעקב איש כפר סכנין ואָמר דבר של מינות משום ישוע בן פנמרי והנאני ונתפסתי על דברי מינות, שעברתי על דברי תורה¹: „הרחק מעליה דרכיך ואל תקרב אל פתח ביתה².”

רבי אליעזר בן הורקנוס איז אַמאַל געוואָרן עפנטלעך באַשולדיקט אין סימפּאַטיע צו דער ייִדיש־קריסטלעכער סעקטע, צו די מינים. פרעגט אים דער רוימישער העגעמאַן: אַזאַ מאַן ווי דו, זאָלסטו זיך פאַרנעמען מיט אַזעלכע זאַכן?! האָט רבי אליעזר (וואָס איז געווען זער נידערגע־שלאָגן פון דער דאָזיקער באַשולדיקונג) געענטפּערט: מסתמא איז דער דיין גערעכט. רבי אליעזר האָט דערמיט געמיינט צו זאָגן, אַז דער רבונג של עולם איז אוודאי גערעכט, וואָס ער האָט אויף אים געשיקט אַזאַ אַנשיקעניש. דער העגעמאַן האָט אָבער נישט אַזוי פאַרשטאַנען, נאָר געמיינט, אַז רבי אליעזר איז זיך מודה און האָט חרטה. האָט ער אים באַפּרייט.

האָט רבי אליעזר בן הורקנוס געהאַט גרויס צער פון דעם דאָזיקן חשד. זענען די תלמידים געקומען אים טרייסטן, אָבער רבי אליעזר האָט נישט אָנגענומען קיין טרייסט. קומט רבי עקיבא און זאָגט: רבי, דערלויב מיר עפעס צו זאָגן, וועסטו אפשר נישט אַזויפיל זיך קוועהלן. איז רבי אליעזר מסכים.

1. משלי, ה, ח.
2. תוספתא, חולין, ב, הוצאת הרב צוקרמאנדל. מיט געוויסע ענדערונגען, עבודה זרה, טז, ב. מדרש רבה, קהלת, א, כד.

זאגט רבי עקיבא: אפשר האָט אַמאָל עמיצער פון די מינים דיר געזאָגט עפעס זייערס אַ געדאַנק און עס האָט דיר גראָד געפאַלן? זאָגט רבי אליעזר: השמים, (אַזוי ווי אַ שבועה) דו האָסט מיך דערמאַנט! איך בין אַמאָל געגאַנגען אויף דער עסטראָטע (אויף דעם ברייטן וועג) פון צפורי, האָב איך געטראָפן יעקב'ן פון כפר סכנין, האָט ער געזאָגט זייערס אַ געדאַנק פון ישוע בן פנטרי און עס האָט מיר גראָד געהאַט געפאַלן. בין איך, הייסט דאָס, געוואָרן געשטרויכלט, ווייל איך האָב עובר געווען אויף דעם פסוק: "דערווייטער פון איר דיין וועג און זאָלסט זיך נישט דערנענטערן צום אינגאַנג פון איר הויז".

*

דער דאָזיקער אויטענטישער מאמר אין דער תוספתא, וואָס איז נישט געוואָרן צענזורירט דורך די קריסטלעכע צענזורן, איז זער אינ-טערעסאַנט פון פיל שטאַנדפונקטן: קודם כל זעט מען, ווי די ערשטע, די אַזוי גערופענע "יידן-קריסטן", איז נאָך דאַמאַלט געווען, נישט אַזוי לייכט אונטערצושיידן פון יידן; אַזוי ווייט, אַז די רוימישע מאַכט האָט געקאַנט דערין חושד זיין אַזאַ גדול בישראל ווי רבי אליעזר בן הורקנוס. מען זעט אויך דערפון, ווי אומזיניק עס איז דער בלבול, אַז די יידישע סנהדרין זאָלן האָבן גערן געזעען די קרייצגינג, וואָס פיי-לאַטוס האָט אויסגעפירט.

בין אדם לחברו

עס איז שוין אויבן געוואָרן געברענגט פון די דריי קורץ-געפאַסטע דברי מוסר, וואָס דריקן אויס אין אַ זער קאַנדענסירטער פאַרם די עטיש-מאַראַלישע לערע פון די חכמי ישראל, וואָס ווערן געברענגט אין מסכת אבות לויט אַ כראָנאָלאָגישן סדר. ווערט דאָרטן איבערגעגעבן:

רבי אליעזר אומר: יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, ועל תהי נוח לכעום, ושוב יום אחד לפני מיתתך!¹

1. משנה, אבות, ב, י.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

רבי אליעזר פלעגט זאגן: דיין חבר'ס כבוד זאל דיר זיין אזוי ליב ווי דיין אייגענער כבוד, און דו זאלסט זיך נישט לאזן אזוי לייכט דער-בייזערן, און טו תשובה, כל זמן דו לעבסט!

וואָס פאַרלאַנגט ער אַלץ פונעם מענטש, דער רבי אליעזר בן הורקנוס, וואָס ווערט אזוי אָפּט פאַרגעשטעלט ווי עפעס אַ בייזער ייד, אַ קפּדן?

ערשטנס, דער כבוד, די ווירדע פונעם מענטש: דיין כבוד איז דאָך דיר ליב, גאַנץ ריכטיק; אָבער דיין חבר'ס כבוד זאל דיר אויך זיין אזוי ליב!

צווייטנס, מען איז דאָך מער נישט ווי אַ מענטש מיט די מענטש-לעכע שוואַכקייטן און אַז מען פאַלט אַריין אין כעס און אין בייזקייט, איז דאָך זער שלעכט — פאַרלאַנגט נישט רבי אליעזר פונעם מענטש צופיל, נאָר זע, על כל פנים, אַז דו זאלסט זיך נישט לאַזן דערבייזערן, אזוי לייכט!

דריטנס, אַוודאי זינדיקט דער מענטש, אָבער טו תשובה; טו תשובה כל זמן דו לעבסט!

וואָס קאָן מען נאָך וועניקער פאַרלאַנגען פון דעם מענטש?? רבי אליעזר פרעדיגט דאָ נישט קיין אויסערגעווענלעך פרומקייט. ער פאַרלאַנגט נישט פון קיינעם, אַז מען זאל זיך מוסר נפש זיין פאַר יענעם. ער הייסט נישט, חלילה, אונטערשטעלן אויך די צווייטע באַק, כדי צו קריגן נאָך אַ פאַטש.

מען מוז זיין אזוי מאַראַליש ריין און ערלעך, ווי רבי אליעזר בן הורקנוס, אַז מען זאל אזוי וועניק פאַרלאַנגען פון יענעם. דאָס קאָן נאָר דער, וואָס פון זיך אליין פאַרלאַנגט ער שוין יאָ, גאָר אַ סך.

שוב יום אחד לפני מיתתך!

שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: וכי אדם יודע איזהו יום ימית? אָמַר להם: וכל שכן, ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה.¹

טו תשובה אַ טאָג פאַר דיין טויט!
האַבן די תלמידים געפרעגט זייער רבי'ן רבי אליעזר בן הורקנוס:
ווייסט דען דער מענטש, ווען ער וועט שטאַרבן?! האָט ער זיי געענט-

1. שבת, קנג, א. אבות דרבי נתן, נו"א, טו; גו"ב, כט.

דוד מלכי

פערט: זאל ער טאקע באַלד היינט תשובה טוען, וועט ער לעבן אין תשובה.

*

מעסיק, נאַטירלעך, אַרנטלעך מענטשלעך, האָבן יושר לגבי אַנדערע, אָבער אויך לגבי זיך אַליין.

אין אַדם רשאי להקדיש כל נכסיו. אם הקדיש את כולם, הרי הם מוקדשים. אין אַדם רשאי להחרים כל נכסיו, ואם החרים את כולו, הרי הן מוחרמין. רבי אליעזר אומר: „מאדם”¹ — ולא כל אדם. „ובהמה” — ולא כל בהמה. „ומשדה אחוזתו” — ולא כל שדה אחוזתו. לפיכך, אם הקדיש את כולם, אין מוחרמין.²

מען טאָר נישט מקדיש זיין דאָס גאַנצע פאַרמעגן. מען טאָר נישט, אַפילו אויף אַ הייליקן צוועק, אַוועקגעבן אַלץ, וואָס מען פאַרמאַגט. ווי איז אָבער דער דין, אָז עמיצער האָט יאָ אַלץ מקדיש געווען? — האַלטן די אַנדערע חכמים, אָז עס איז גילטיק, אָז עס איז טאָקע הקדש. אָבער רבי אליעזר האַלט, אָז עס איז נישט גילטיק.

* * *

אגב, איז דאָ אינטערעסאַנט צו ברענגען אָן ענלעכע תקנה אין דעם זעלבן גייסט, וואָס עס גיט איבער רבי אילעאי, דער געטרייער תלמיד פון רבי אליעזר בן הורקנוס:

אמר רבי אילעאי: באושא התקינו: המבזבז — אַל יבזבז יותר מחומש.³

רבי אילעאי גיט איבער, אַז אין אושא (אושא), איז געווען נאָך חורבן ביתר, דאָס זעלבע, וואָס יבנה נאָך חורבן ירושלים) איז געוואָרן אייני-

1. ויקרא, פרשת בחקותי, כו, כח.
2. תוספתא ערכין, ד. לויט אַן אַנדערער ווערסיע: אם הקדיש את כולו, הרי הן מוקדשין; ואם החרים את כולו, אין מוחרמין, און עס איז זער לאַגיש דער דאָזיקער אונטערשיד צווישן הקדש און חרם.
3. כתובות, ג, א. ערכין, כח, א.

געפירט, און אפילו דער גרויסער נדבן, וואָס שפענדעט גערן אויף וויל-
טעטיקע צוועקן — טאָר נישט פאַרשפענדן מער ווי אַ פינפטל פון זיין
פאַרמעגן.

אויסער דאָס איידעלע מענטשלעכקייט, וואָס עס איז אַנטהאַלטן אין
דער דאָזיקער תקנה און פאַר זיך, אַנטפלעקט זיך דאָך ממילא אַזאַ
מין הערלעך בילד וועגן יענע יידן, וואָס האָבן ערשט געהאַט איבער-
געלעבט דעם טראַגישן דורכפאַל פון דעם בר-כוכבא-אויפשטאַנד מיט
דעם נאַכפאַלגנדיקן שוידערלעכן טעראָר פון די רוימער, און מען האָט
דאַמאַלט געמוזט אַרויסגעבן אַ תקנה, און מען זאָל נישט געבן צופיל
צדקה, מען זאָל אויך געדענקען אין זיך אַליין און נישט אַוועקגעבן
מער ווי אַ פינפטל פון פאַרמעגן!

* * *

זאָל דאָ ווערן צוגעגעבן נאָך אַ וויכטיקע לערע פון רבי אליעזר
בן הורקנוס:

שהיה רבי אליעזר אומר: לעולם יהא אדם בורח מן הכיעור
ומן הדומה לכיעור.¹

רבי אליעזר האָט געפלעגט צו זאָגן: דער מענטש זאָל שטענדיק
אַנטלויפן פון העסלעכקייטן און פון דעם, וואָס איז ענלעך דערצו.

* * *

וואָס שייך רבי יהושע בן חנניה וועגן זיין לערע און זיין באַציאונג
שבין אַדם לחברו, צווישן מענטש און מענטש, איז נאָכדעם וואָס מען
ווייסט שוין אַלץ וועגן אים, גענוג נאָר צו דערמאָנען זיינע דריי עטיש-
מאַראַלישע גרונד-פרינציפן, וואָס ווערן געברענגט אין מסכת אבות:

רבי יהושע אומר: עין הרע, ויצר הרע, ושנאת הבריות —
מוציאים את האדם מן העולם.²

צוליב דריי סיבות גייט דעם מענטש פאַרלוירן זיין וועלט: דאָס
בייזע אויג, די שלעכטע ליידנשאַפט און דאָס פיינט האָבן מענטשן.

1. תוספתא, חולין, ב.
2. משנה, אבות, ב, טו.

בין איש לאשתו

אין די הלכות און אַזוי אויך אין די פלוגתות מיט די אַנדערע חכמים בנוגע סכסוכים צווישן מאַן און פרוי איז, על פי רוב, רבי אליעזר בן הורקנוס, אַזוי ווי בית שמאי, לטובת דער פרוי.

המדיר את אשתו ונשבית, רבי אליעזר אומר: פודה ונותן לה כתובתה. רבי יהושע אומר: נותן לה כתובתה ואינו פודה¹

אַז דער מאַן האָט איבערגעריסן די באַציאונגען מיט דער פרוי און דערנאָך איז זי אַריינגעפאַלן אין געפאַנגענשאַפט — זאָגט רבי אליעזר: קודם כל מוז ער זי אויסלייזן און דערנאָך איר אויסצאָלן די כתובה. רבי יהושע זאָגט: זאָל ער איר אויסצאָלן די כתובה און דאַרפט זי נישט אויסצולייזן.

*

אויך אין דער פאַלגנדיקער פלוגתא איז רבי אליעזר בן הורקנוס לטובת דער פרוי און איז בכלל מקיל. עס ווערט אויך דערביי בפירוש צוגעגעבן, דאָס רבי אליעזר האַלט אַזוי ווי בית שמאי און רבי יהושע — ווי בית הלל:

המקדיש את נכסיו ונתן עיניו לגרש את אשתו, רבי אליעזר אומר: ידירנה הנאָה, וגובה כתובתה מן ההקדש, ואם רצה להחזיר — יחזיר. רבי יהושע אומר: אם רצה להחזיר — לא יחזיר. ובית הלל אומרים: אם רצה להחזיר — לא יחזיר. רבי אליעזר אומר כדברי בית שמאי, ורבי יהושע אומר כדברי בית הלל².

*

עס איז אינטערעסאַנט, ווי ווייט רבי אליעזר בן הורקנוס איז גע-

1. כתובות, נב, א.
2. תוספתא, ערכין, ד, ה.

גאנגען צו פארלייכטערן די דינים פון גטין, וואָס יעדערע אַזעלכע פאַר-
לייכטערונג איז לטובת דער פרוי.

המגרש את אשתו ואמר לה: הרי את מותרת לכל אדם,
אלא לפלוני — רבי אליעזר מתירה לינשא לכל אדם, חוץ
מאותו האישה.¹

אַז אַ מאָן פאַרטרייבט זיין פרוי און זאָגט איר (ביים געבן דעם גט),
דו מעגסט חתונה האָבן מיט אַלע מענער, אויסער מיט יענעם געוויסן
מאָן — האַלט רבי אליעזר, אַז אַזאָ גט איז גילטיק און זי מעג חתונה
האָבן מיט וועמען זי וויל, אויסער מיט יענעם געוויסן מאָן.
די דאָזיקע הלכה פון רבי אליעזר בן הורקנוס איז אַ שטאַרקע
קולא, אַ ווייט-גייענדיקע פאַרלייכטערונג אין די דינים פון גטין. ווערט
דאָרט ווייטער איבערגעגעבן:

לאַחר מיתתו של רבי אליעזר נכנסו אַרבעה זקנים להשיב
על דבריו: רבי טרפון ורבי יוסי הגלילי ורבי אלעזר בן
עזריה ורבי עקיבא.

נאָך דער פטירה פון רבי אליעזר בן הורקנוס זענען אַריינגעגאַנגען
אַפּווענדן די דאָזיקע הלכה, פיר פון די עלטסטע חכמים: רבי טרפון,
רבי יוסי הגלילי, רבי אלעזר בן עזריה און רבי עקיבא.
איז באַזונדער אינטערעסאַנט און גאָר כאַראַקטעריסטיש, דאָס דער
פרינציפיעלסטער געגנער פון רבי אליעזר בן הורקנוס: רבי יהושע
בן חנניה, האָט דאַמאָלט געזאָגט צו די דאָזיקע פיר חכמים, אַז נאָך
דער פטירה פון רבי אליעזר בן הורקנוס האָט מען נישט קיין רעכט
אים אַפּצווענדן:

אָמר להם רבי יהושע: אין אתם משיבים את הארי לאַחר
מיתה!²

האָט רבי יהושע צו זיי געזאָגט: איר וועט נישט אַפּווענדן דעם
לייב נאָך זיין טויט!

1. תוספתא, גטין, ט. ספרי, דברים, פרשת כי תצא, כה, א. משנה, גטין, ט, א.
2. ירושלמי, גטין, ט, א; בבלי, פג, א.

*

רבי אליעזר בן הורקנוס איז אָבער יאָ מחמיר ביי די סכסוכים צווישן מאָן און ווייב, ווען עס האַנדלט זיך אין מאַנס אייפערזוכט וועגן אַ באַשטימטן פרעמדן מאַן.¹
 עס זעט זיך אויס, אַז רבי אליעזר בן הורקנוס איז ביי דער מיינונג, דאָס אויב עס כאַפט זיך אַריין עפעס אַן אייפערזוכט־חשד געגן אַ באַ־ שטימטער פּערזאָן — דאַרפט מען עס אויסמיידן און אַלץ טוען, כדי אַריינצוברענגען אַ באַרואיקונג.

די פרוי און די פאמיליע

עס איז שוין אויבן געוואָרן געברענגט, ווי רבי אליעזר בן הורקנוס איז שטרענג געגן חתונה מאַכן יונגע מיידלעך מיט אַלטע מענער. אין אַזעלכע פּאַלן האָט ער, ווי נאָר מעגלעך, פאַרמינערט די רעכט פון מאַן.² רבי אליעזר בן הורקנוס איז אויך שטרענג געגן פרייע, נישט־ פאַרפליכטנדיקע, פאמיליאַלע באַציאונגען צווישן פריילידיקע:

„ומלאה האַרץ זמה“³. — רבי אליעזר אומר: זה, הפנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות.⁴

פונדעסטוועגן האַלט רבי אליעזר בן הורקנוס, אַז דער באַגריף „זונה“ איז נאָר חל לגבי אַ פאַרהייראַטע פרוי, וואָס לעבט מיט אַן אַנדערן מאַן. דאָגעגן רבי עקיבא האַלט, אַז אַפילו אַ פריילידיקע פרוי, אויב זי לעבט מיט פאַרשידענע מענער — איז זי אַ זונה:

„זונה“ — כשמה, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר: — זו מופקרת.⁵

*

רבי אליעזר בן הורקנוס האַלט, אַז די פרוי דאַרפט זיין באַשעפֿ־

-
1. משנה, סוטה, א. א.
 2. תוספתא, יבמות, יג. ג. בבלי, קח, א.
 3. ויקרא, פרשת קדושים, יט, כט.
 4. תוספתא, קידושין, א.
 5. יבמות, סא, ב.

טיקט אין דער שטוב-ווירטשאַפט. יעדנפֿאַלס איז נישט געוונטשן, אַז זי זאָל נישט זיין באַשעפטיקט און האָבן צופיל פרייע צייט. אין דער משנה איז אויסגעזעצט, וועלכע אַרבעט אין דער שטוב-ווירטשאַפט עס איז אַלץ די אויפגאַבע פון דער פרוי, למשל: מאַלן מעהל, באַקן, קאַכן, קאַרמען די קינדער, וואַשן, שטריקן, וכדומה. האָט זי אַבער, פון איר עלטערנס הויז, מיטגעברענגט מיט זיך אַ דינסט — איז זי באַפרייט פון אַ טייל אַרבעטן. צוויי דינסטן — איז זי באַפרייט פון אַ גרעסערן טייל. אַזוי אויך דריי דינסטן. האָט זי מיטגעברענגט פיר דינסטן — דאַרפט זי שוין גאַרנישט צו טוען. זאָגט רבי אליעזר: ניין, אַפילו זי האָט מיטגעברענגט הונדערט דינסטן — זאָל זי, מינדעסטנס, זיין פאַרנומען מיט שטריקן וואָל, ווייל דאָס מין ליידיק-גיין ברענגט נישט מיט זיך קיין גוטס¹.

*

רבי אליעזר בן הורקנוס איז זער נישט צופרידן, אַז פרויען זאָלן לערנען תורה:

רבי אליעזר אומר: כל המלמד את בתו תורה, כאלו מלמדה תפלות.²

עס ווערט דערציילט, אַז אַ באַקאַנטע מאַטראָנע האָט אַמאָל גע-פרעגט רבי אליעזר'ן עפעס אַ קשיא אין דער תורה, האָט ער איר געזאָגט, פּראָסט פשוט, אַז דאָס איז נישט קיין ענין פאַר פרויען: אין חכמתה של אשה אלא בפילכה, די חכמה פון דער פרוי איז אין שפינדל. אַזוי ווי זי איז געווען, זעט זיך אויס, באַהאַונט אין דער תורה, האָט ער אויף אַ שאַרפזיניקן אופן איר געברענגט אַן אַנטשפּרעכנדיקן פּסוק אין דער תורה: וכל אשה חכמת לב בידיה טוּו³.

נאָכדעם ווי זי איז שוין געהאַט אַוועקגעאַנגען, האָבן די תלמידים געפרעגט רבי אליעזר'ן: רבי, לזו דחית, לנו מה אַתה משיב, רבי, זי האָסטו אַוועקגעשיקט, אַבער אונז, וואָס וועסטו דאַרויף ענטפערן? האָט רבי אליעזר זיי געוויזן, אַז די קשיא איז קיין קשיא נישט.⁴

*

1. משנה, כתובות ה, ה.
2. משנה, סוטה, ג, ד.
3. שמות, פרשת ויקהל, לה, כה.
4. ירושלמי, סוטה, ג, ד. יומא, טו, ב. מדרש רבה, במדבר, נשא, ט, נד.

דוד מלכי

רבי יהושע בן חנניה האט לגמרי נישט קיין געהויבענע מיינונג
וועגן פרויען :

רבי יהושע אומר : רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה
קבים ופרישות.

בכלל זענען די תנאים נישט געווען דערפאר, אז פרויען זאלן
לערנען תורה, אויסער רבי שמעון בן עזאי, וואס האלט :

חייב אדם ללמד את בתו תורה.¹

מען איז יא מחויב צו לערנען די טאכטער תורה.

זאל דא ווערן צוגעגעבן, אז אזוי ווי בן עזאי האט נישט חתונה
געהאט,² איז גאנץ נאטירלעך, אז זיין מיינונג וועגן פרויען האט גע-
קאנט זיין אן אנדערע ווי אלע יענע חכמים, וואס האבן יא געהאט
די מעגלעכקייט צו האבן אן אייגענע דערפארונג. גאנץ באזונדער טאקע
רבי אליעזר בן הורקנוס, וואס זיין ווייב, אימא שלום, איז געווען, אי
א מלומדת, אי א מיוחסת ; די טאכטער פון לעצטן נשיא פארן חורבן,
רבן שמעון בן גמליאל און ממילא די שוועסטער פון רבן גמליאל דיבנה.³

*

אז עס זאל נארמאל פונקציאנירן א ריכטיק פאמיליען-לעבן, וואס
איז דער יסוד, דער באזיס, פון א נארמאל און געזונט פאלק, מוזן זיין ווי
געהעריק פארטיילט די פליכטן און די אויפגאבן פון מאן און פרוי.
די פרוי האט גאנץ גענוג אויפגאבן צו פארזארגן די שטוב, די היים,
די פאמיליע און טאקע די פליכט צו האבן קינדער, וואס שטארקער ווי
ביי אנדערע חכמים, קומט דאס צום אויסדרוק ביי רבי אליעזר בן
הורקנוס :

רבי אליעזר אומר : כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה,

1. משנה, סוטה, ג, ד.
2. יבמות, סג, ב.
3. בבא מציעא, נט, ב.

כאילו שופך דמים, שנאמר¹: „שופך דם האדם באדם, דמו ישפך“, וכתוב בתריה: „ואתם פרו ורבו“².

*

עס איז כדאי נאך צו ברענגען די פלוגתא: ווי לאנג מעג א קינד זיגן ביי דער מוטער. רבי אליעזר האלט, אן דער מאקסימום איז ביז צוויי יאָר. רבי יהושע האלט, אן אפילו ביז פינף יאָר:

תינוק יונק והולך עשרים וארבע חודש, מכאן ואילך — כיונק שקץ, דברי רבי אליעזר; ורבי יהושע אומר: יונק תינוק והולך, אפילו בן חמש שנים³.

*

אם ענדע וועגן פייערן די ימים טובים צוזאמען מיט דער פאמיליע:

ומעשה ברבי אילעאי שהלך אצל רבי אליעזר ללוד. אָמר לו: מה זה אילעאי, אי אתה משובתי הרגל? ! ולא אָמרו: אין שבחו של אדם להניח ביתו ברגל? ! שנאמר⁴: „וש-מחת אתה וביתך“⁵.

רבי אילעאי, דער תלמיד פון רבי אליעזר בן הורקנוס, איז אַמאָל געקומען צום רבי'ן, קיין לוד, אויף יום טוב — האָט ער אים שטאַרק אויסגעערעדט, אָז עס איז זער נישט ריכטיק, אָז מען זאָל אויף יום טוב פאַרלאָזן די אייגענע היים. ער האָט אים אויך דערמאַנט דעם פסוק אין דער תורה, אָז יום טוב דאַרפט מען זיך פרייען מיט דער אייגענער פאַמיליע.

1. בראשית, פרשת נח, ט, ו.

2. יבמות, סג, ב.

3. תוספתא, גדה, ב. ירושלמי, כתובות, ה, ו; גדה, א, ד.

4. דברים, פרשת ראה, יד, כו.

5. תוספתא, סוכה, ב; ירושלמי, ב; בבלי, כה, ב.

סימבאָלן און רעאליטעטן

הזאב והארי והדוב והנמר והכרדלם והנחש — מיתתן בעשרים ושלשה. רבי אליעזר אומר: כל הקודם להרגן — זכה¹.

אין דער משנה ווערט אויסגערעכנט די צאל ריכטער ביי פארשי-
דענע פראצעסן. למשל, ביי געלט-ענינים איז גענוג אַ קאלעגיום פון
דריי ריכטער. ביי וויכטיקערע פראצעסן, ווי למשל, ביי פארברעכנס,
וואָס דראָען מיט טויט-שטראַף, מוז זיין אַ קאלעגיום פון דריי און צוואַנ-
ציק ריכטער.

איז די פראַגע, וויפיל ריכטער דאַרפן זיין, ווען עס האַנדלט זיך
ביים אומברענגען אַ באַשעפעניש, אַ חיה, וואָס האָט, למשל, גע'הרג'עט
אַ מענטש און מען דאַרפט זי אומברענגען.

האַלטן די אַנדערע יידישע חכמים, אַז מען דאַרפט דערצו אַ קאַ-
לעגיום פון דריי און צוואַנציק ריכטער, דאָס זיי זאָלן אַרויסגעבן דעם
דאָזיקן אורטייל. דאָגעגן אָבער רבי אליעזר בן הורקנוס האַלט, אַז מען
דאַרפט אינגאַנצן נישט דערצו קיין שום געריכט, נאָר יעדערער ווער
עס קאָן, זאָל זי אומברענגען וואָס פריער, ווייל זי באַדראָט מענטשלעכע
לעבנס.

*

אויך די דאָזיקע פלוגתא איז אַן אַקטועלער פראַבלעם עד היום הזה:
עס זענען שטענדיק פאַרהאַנדן איידעלע מענטשן, וואָס באַציען זיך
מיט רחמנות צו אַלע באַשעפענישן אויף דער וועלט. ווי עס איז אַלע
באווסט, זענען פאַרהאַנדן פיל אַזעלכע חברות און געזעלשאַפטן, וואָס
זייערע אויפגאַבע איז צו אַגיטירן געגן צער בעלי חיים און קעמפן
געגן אַלע מיני עוולות אויף דעם דאָזיקן געביט. מען קאָן אויך, אין
אַ געוויסן זין, צורעכענען צו זיי די אַלע אַרט אַזוי גערופענע וועגע-
טאַריאַנער.

לעולם איז דאָס אַ גאַנץ שיינע אידעע, וואָס פרומע יידן דערמאָנען

1. משנה, סנהדרין, א, א.

דאָס דריי מאָל אין טאָג, אין "אַשרי": ורחמיו על כל מעשיו. איז פשוט אַנצונעמען, דאָס אויב מען האָט רחמנות אויף אַלע אַנדערע באַשע- פענישן, טאָ האָט מען דאָך אַוודאי און אַוודאי רחמנות אויף מענטשן. נאָר וואָס דען? די דערפאַרונג שטימט עפעס נישט מיט דעם דאָזיקן קל-חומר. אין דער צייט פון אַ מלחמה, למשל, זעט מען עפעס נישט, אַז די דאָזיקע אַלע חברות געגן צער בעלי חיים און געגן אומ- ברענגען בהמות, חיות און אַנדערע באַשעפענישן, זאָלן עפעס פראָבירן צו טוען געגן בלוט-פאַרגיסונג, ווען עס האַנדלט זיך וועגן מענטשלעך בלוט. פונקט אַזוי האָט מען נישט געהערט, אַז די דאָזיקע אַזוי פיל באַרמהאַרציקע חברות זאָלן האָבן עפעס פראָבירט צו ווירקן געגן דער שוידערלעכסטער שאַנדע פון דער מענטשהייט, געגן אוישוויץ, מיידאַנק און טרעבלינקע.

*

לאָמיר צוריקגיין צו דער אויבן-דערמאַנטער משנה:
עס איז פאַרשטענדלעך די מיינונג פון יענע אַנדערע יידישע חכמים, אַז ביים אומברענגען אפילו אַ חיה, דאַרפט זיין אַ קאַלעגיום פון דריי און צוואַנציק ריכטער, וואָס דערמיט מיינען זיי אונטערצושטרייכן דעם ווערט פון אַלע לעבעדיקע באַשעפענישן.
אַבער רבי אליעזר בן הורקנוס, אַזוי ווי בית שמאי בכלל, רעכנט זיך וועניקער מיט סימבאָלן, נאָר דער עיקר איז ביי אים די רעאָליטעט, די ווירקלעכקייט. האַלט רבי אליעזר: צו וואָס דאַרפט מען קלערן וועגן דעם ווערט פון אַנדערע באַשעפענישן, ווען עס באַדראָט דירעקט מענטש- לעכע לעבנס. דריקט ער זיך אויס, ווי זיין שטייגער איז, גאַנץ קאַטע- גאָריש:

כל הקודם להרגן — זכה.

* * *

דער כהן גדול און אַ נזיר — ווער איז וויכטיקער?
וואָס הייסט, ווער איז וויכטיקער?! וואָס פאַר אַ פאַרגלייך איז דאָס?! ווי קאָן מען פאַרגלייכן דעם כהן גדול, דעם אַפיציעלן העכסטן פאַרשטייער פון אַלע כהנים, דעם סימבאָל פון דער ממלכת כהנים — מיט עפעס אַ נזיר, וואָס יעדערער פראָסטער ייד, אַפילו דער פחות שבפחותים, זאָל ער נאָר וועלן, קאָן ער זיין אַ נזיר?!

טא זאל מען לערנען די משנה:

היו מהלכין בדרך ומצאו מת מצוה — רבי אליעזר אומר:
 יטמא כהן גדול, ואל יטמא נזיר. וחכמים אומרים: יטמא
 נזיר ואל יטמא כהן גדול!

א כהן גדול און א נזיר זענען געגאנגען אין וועג און האבן געפונען
 א מת-מצוה, א פארלאזענער מת, וואס האט נישט קיין קרובים, טא
 ווער פון זיי זאל זיך מיט אים פארנעמען? עס פארשטייט זיך, אז דאס
 דארפט טוען דער, וואס באזיצט א קנאפערע קדושה.
 זאגט רבי אליעזר, אז דער כהן גדול זאל ליבערשט זיך מטמא זיין
 איידער דער נזיר. אבער די חכמים זאגן פארקערט.
 די מיינונג פון די חכמים איז דאך גאנץ פארשטענדלעך, אבער רבי
 אליעזר?!

נאר דער אמת איז, אז אויך דא איז רבי אליעזר גענצלעך קאנסע-
 קווענט צו זיין אייגנטלעכער שיטה:

דער כהן גדול איז טאקע דער אפיציעלער פארשטייער פון די
 כהנים, אבער דער נזיר האט דאך גערנוויליק גענומען אויף זיך די
 דאזיקע קדושה, איז ביי רבי אליעזר בן הורקנוס דער דאזיקער, אפילו
 פשוט'ער, רעליגיעזער מענטש וויכטיקער ווי דער אפיציעלער פאר-
 שטייער, וואס סימבאליזירט די כהונה.

* * *

זאל דא ווערן געברענגט אן עפיזאד, וואס ווייזט, אז רבי אליעזר
 בן הורקנוס אליין האט פונדעסטוועגן זיך אויסגעצייכנט מיט דיסציפלין
 לגבי דעם אפיציעלן נשיא, אפילו לגבי זיין אייגענעם שוואגער, רבן
 גמליאל; הגם עס זענען זער אפט פארגעקומען צווישן זיי גאר ערנסטע
 חילוקי דעות, אזעלכע פארשידענע פרינציפיעלע מיינונגס-פארשידנקייטן.
 דער דאזיקער עפיזאד איז גלאט אינטערעסאנט אויך מיט דער גע-
 מיטלעכער אונטערהאלטונג אויף א שמחה ביים נשיא:

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובין
 בבית המשתה בנו של רבן גמליאל. והיה רבן גמליאל

1. משנה, נזיר, ז, א.

עומד ומשקה עליהם. נתן הכוס לרבי אליעזר, ולא נמלו. נתנו לרבי יהושע, וקבלו. אָמר לו רבי אליעזר: מה זה יהושע, אנו יושבים ורבן גמליאל עומד ומשקה עלינו? אָמר ליה: מצינו גדול ממנו ששמש: אברהם גדול הדור היה וכתוב בו: „והוא עומד עליהם“¹, ושמא תאמרו: כמלאכי השרת נדמו לו? לא נדמו לו אלא לערביים — ואָנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו? אָמר להם רבי צדוק: עד מתי אַתם מניחים כבודו של מקום ואַתם עוסקים בכבוד הבריות?! הקדוש ברוך הוא משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורך שולחן לפני כל אחד ואחד, ואָנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו? ²!

רבי אליעזר, רבי יהושע און רבי צדוק זענען געווען אויף אַ סעודה ביי רבן גמליאל אויף אַ שמחה ביי זיין זון. שטייט אַזוי רבן גמליאל, באַדינענדיק די געסט, און גלאַנגט רבי אליעזר'ן אַ בעכער וויין. לאַזט זיך נישט רבי אליעזר באַדינען דורך רבן גמליאל'ן. גלאַנגט ער דעם בעכער רבי יהושע'ן, לאַזט ער זיך יאָ באַדינען.

פרעגט אים רבי אליעזר: וואָס איז דאָס, יהושע, מיר זיצן און רבן גמליאל זאָל שטיין אונז באַדינען?!

ענטפערט רבי יהושע: מען געפינט אַ גרעסערן פון אים, וואָס האָט באַדינט: אברהם אָבינו איז דאָך געווען דער גדול הדור, פונדעסט־וועגן האָט ער באַדינט די מלאכים. וועסטו אפשר זאָגן: מילא, מלאכים! אָבער ער האָט דאָך געמיינט, אַז זיי זענען געווענלעכע אַראַבער.

זאָגט זיי רבי צדוק: וואָס דאַרפט איר ברענגען אַ ראיה פון מענטשן, פאַרוואָס נישט פון רבוננו של עולם אַליין?!: בלאַזט ווינטן, דערהייבט וואַלקנס, נידערט אַראָפּ רעגנס, מאַכט בליען די ערד און גרייט דעם טיש פאַר אַלע — טאָ זאָל נישט רבן גמליאל אונז באַדינען?!

* * *

נאָך אַ מאמר, וואָס איז זער כאַראַקטעריסטיש פאַר רבי אליעזר בן הורקנוס:

1. בראשית, פרשת וירא, יח, ח.
2. קדושין, לב, ב. מכילתא דר"י, הוצאת האַראַוויטץ, זייט 195. מכילתא דרשב"י, יתרו, יח, יב. ספרי, דברים, עקב, יא, י.

וְעוֹד הָיָה רַבִּי אֲלִיעֶזֶר אוֹמֵר: גְּדוּלָּה הִיא מְלֹאכָה, שְׂכֵשֶׁם שֶׁנִּצְטַוּוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַשַּׁבָּת, כִּךְ נִצְטַוּוּ עַל הַמְּלֹאכָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעִשִּׂיתָ כָּל מְלֹאכֶתְךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ.'¹

און נאָך האָט געזאָגט רבי אליעזר בן הורקנוס: גרויס, וויכטיק, איז אַרבעט! וואָרום, אַזוי ווי די יידן זענען גע- וואָרן באַפוילן וועגן שבת, אַזוי זענען זיי אויך געוואָרן באַפוילן וועגן אַרבעט. ווי עס איז געזאָגט אין דער תורה: זעקס טאָג זאָלסטו אַרבעטן און טוען דיין מלאכה. אָבער דער זיבעטער טאָג איז שבת צו גאָט. זעט מען, אַז ביי רבי אליעזר בן הורקנוס איז דאָס איין גאַנצעס: זעקס טאָג אַרבעטן און אין דעם זיבעטן טאָג רוען.

רבן יוחנן בן זכאי און רבי אליעזר בן הורקנוס

עס איז אַלע באַקאַנט די משנה אין אבות וועגן די פינף תלמידים פון רבן יוחנן בן זכאי, וועגן זייערע מעלות, וואָס ער האָט זיי גערִימט און אַז רבי אליעזר בן הורקנוס איז וויכטיקער פון זיי אַלע.² איז אָבער זייער אויפפאַלנדיק, דאָס רבי אליעזר בן הורקנוס, וואָס איז זער שטרענג מקפיד ביים אָפּהיטן דעם כבוד פון אַ רבי, אַ לערער,³ זאָל כמעט קיינמאַל נישט דערמאַנען זיין רבי'ן, רבן יוחנן בן זכאי און נישט נאָכזאָגן קיין תורה אין זיין נאָמען.⁴ מען דאַרפט דערביי אויך געדענקען, ווי רבי אליעזר בן הורקנוס ווערט גערִימט דערמיט, וואָס ער האָט געלערנט זער פיל תורה און דער- פון גאַרנישט פאַרגעסן — טאָ זאָל אים קיינמאַל נישט אויסקומען צו דערמאַנען עפעס אַ תורה פון זיין אַזוי גרויסן רבי'ן, רבן יוחנן בן זכאי?!

1. שמות, פרשת יתרו, כ, ט.

2. אבות דרבי נתן, נו"ב, כא.

3. משנה אבות, פרק ב.

4. ספרא, פרשת שמיני, י, א. ירושלמי, גיטין, א, ב. ברכות, כז, ב.

עירובין, סג, א.
5. איין מאל האָט רבי אליעזר בן הורקנוס יאָ דערמאַנט ביי אַ הלכה, אַז ער האָט דאָס איבערגענומען פון רבן יוחנן בן זכאי. ער האָט דאָס אָבער געטוען, כדי צו באַרואיקן די איבעריקע חכמי יבנה, אַז זייער באַשלוס איז אַ ריכטיקער און שטימט מיט דער מיינונג פון רבן יוחנן בן זכאי (תוספתא, ידים, ב). זע ווייטער אויף זייט 293.

עס איז אויך אינטערעסאנט דאָס ווען רבי אליעזר בן הורקנוס מאַכט דעם לעצטן חשבון און רעדט וועגן די תורה, וואָס ער האָט געלערנט — רעדט ער וועגן זיינע לערער סתם און בלשון רבים, אין דער מערצאל: רבותי, מיינע לערער¹.

איז פאַרהאַנדן אַן השערה, אַזאַ היפּאָטעזע, וואָס האָט טאַקע נישט קיין באַשטעטיקונג, אבּל למיחש מיבעי, נאָכדענקען דאַרפּט מען און זיך פאַרטיפּן אין דעם דאָזיקן ענין: צי האָט נישט רבי אליעזר בן הורקנוס, נאָך חורבן ירושלים, זיך דערווייטערט פּון זיין רבי'ן, רבן יוחנן בן זכאי?

*

ווען עס וואָלט טאַקע געווען אַ גרונד אַנצונעמען די דאָזיקע השערה, וואָלט געווען לייכטער צו פאַרשטיין, פאַרוואָס ווערט רבי אליעזר בן הורקנוס דערמאָנט פּריער ווי רבן יוחנן בן זכאי אין דעם פּאָלגנדיקן מאמר:

תנו רבנן: „צדק, צדק תרדוף“² — הלך אחר בית דין יפה: אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל³.

אויף דעם פסוק אין דער תורה: „נאָך גערעכטיקייט, נאָך גערעכט־טיקייט, זאָלסטו זיך יאָגן!“ — זאָגן די חכמים: דו זאָלסט זיך ווענדן צו אַ שיינעם בית דין: צו רבי אליעזר קיין לוד, צו רבן יוחנן בן זכאי קיין ברור חיל.

זאָל דאָס זיין נאָר אַ צופאַל אָדער אַ טעות, וואָס רבי אליעזר בן הורקנוס ווערט דערמאָנט פּריער ווי זיין רבי, רבן יוחנן בן זכאי? איז אָבער זער מערקווירדיק, דאָס אויף דעם זעלבן עמוד אין דער גמרא, ווערט נאָך אַ מאָל געברענגט דער דאָזיקער מאמר, נאָר מער אויספירלעך, און אויך דאָרטן ווערט ווידער דערמאָנט רבי אליעזר בן הורקנוס פּריער, ווי רבן יוחנן בן זכאי:

תנו רבנן: „צדק, צדק תרדוף“ — הלך אחר חכמים ליישיבה: אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל, אחר רבי יהושע לפקיעין, אחר רבן גמליאל

1. סנהדרין, סח, א.
2. דברים, פרשת שופטים, טו, כ.
3. סנהדרין, לב, ב.

ליבנה, אחר רבי עקיבא לבני ברק, אחר רבי מתיא לרומי,
אחר רבי חנניה בן תרדיון לסיכני, אחר רבי יוסי לציפורי,
אחר רבי יהודה בן בתירה לנציבין, אחר רבי חנניה בן
אחי רבי יהושע לגולה, אחר רבי לבית שערים.

"צדק, צדק תרדוף" — דו זאלסט זיך ווענדן צו די חכמים לערנען
ביי זיי: צו רבי אליעזר קיין לוד, צו רבן יוחנן בן זכאי קיין ברור חיל,
צו רבי יהושע קיין פקיעין, צו רבן גמליאל קיין יבנה, צו רבי עקיבא
קיין בני ברק און אזוי ווייטער.

*

עס איז אויך פארהאנדן אַ מאמר אין אַ מדרש, וואָס איז אינגאַנצן
אומפאַרשטענדלעך און האָט גאַרנישט קיין שום זין, אויב מען זאָל נישט
געמען אין באַטראַכט די דאָ אויבן־דערמאַנטע השערה:

„כולם אחזוי חרב מלומדי מלחמה“¹ — ביום שישב רבי
אליעזר בן הורקנוס, שבו ביום שמו „איש חרבו על ירחו
מפחד כלילות“, שהיו מעבירין פורענות מישראל.²

אויף דעם פסוק אין שיר השירים: „אַלע האַלטן די שווערד און
זענען געניט אין מלחמה“ — ווערט געזאָגט אין מדרש, אַז דאָס מיינט
מען, ווען מען האָט אויפגענומען³ רבי אליעזר בן הורקנוס, וואָס אין יענעם
טאָג האָט אויך פאַסירט דאָס וואָס עס איז געזאָגט אין אַנדערן האַלבן
פסוק: „יעדערער האָט די שווערד אין דער זייט, פאַר דער מורא פון
דער נאַכט“, וואָס זיי האָבן באַקעמפט די צרות אויף יידן.

*

שטעלט זיך אָבער ממילא די פראַגע: טאָ ווי קומט דאָס, אַז רבי
אליעזר בן הורקנוס זאָל צוהעלפן רבן יוחנן בן זכאי דאַמאַלט, אין יענער
נאַכט, ביים אַרויסקריגן זיך פון באַלאַגערטן ירושלים??
די דאָזיקע אַגדה — וואָס ווערט, אגב, אינגאַנצן נישט געברענגט

1. שיר השירים, ג, ח.
2. מדרש זוטא, שיר השירים, הוצאת שלמה בוכר.
3. ביום שישי, מיינט מען געווענלעך: ביום שישי בראש.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

אין די פריערדיקע קוועלן, נאָר ערשט אין תלמוד בבלי, אַבּוּת דרבי נתן און אין מדרש — וואָלט מען געקאָנט פשוט פאַרענטפערן מיט דער שטאַרקער ליבע און מיט דעם גרויסן כבוד, וואָס רבי אליעזר בן הורקנוס האָט זיך באַצויגן צו זיין גרויסן רבי'ן, רבן יוחנן בן זכאי. עס איז גאַנץ נאַטירלעך, דאָס ביי זיין, עווענטועלער, גאַנצער געגן־נערשאַפט צו דער איינשטעלונג פון רבן יוחנן בן זכאי, זאָל רבי אליעזר בן הורקנוס דאָך זיך נישט אַפּזאָגן צו העלפן דעם רבי'ן אין דער נויט און אים נישט באַגלייטן אין אַזאַ געפערלעכן וועג. אויב אַזוי וואָלט מען געדאַרפט אָננעמען, אַז רבי אליעזר בן הורקנוס און, עווענטועל, אויך רבי אלעזר בן ערד,¹ זענען נישט אַריינגערעכנט צווישן די פינף תלמידים, וואָס זענען געווען מיט רבן יוחנן בן זכאי אין ברור חיל און ערשט נאָך זיין פטירה געגאַנגען קיין יבנה, ווי עס ווערט געזאָגט אין מדרש, וואָס איז אויבן געוואָרן געברענגט.²

דער קאַנפּליקט

די חילוקי דעות און די פרינציפיעלע מיינונגס־פאַרשידנהייטן צווישן רבי אליעזר בן הורקנוס מיט דער מערהייט פון די חכמי יבנה זענען געוואָרן אַלץ שאַרפער און מער אָנגעשטרענגט. אַלע, אַפילו די שאַרפסטע געגנער, האָבן גאַנץ גוט געוואוסט, ווי געהעריק אַפּצושאַצן דעם דאָזיקן גרויסן אויטאָריטעט אין דער תורה, זיין ערלעכע נאַטור און שטאַרקע מאַראַלישע קראַפט, דער אויסדרוק פון אמת און גערעכטיקייט.

וואָלט, אייגנטלעך, רבי אליעזר בן הורקנוס, דער געטרייער נאָכ־פאַלגער פון די בית שמאי, געדאַרפט זיין דער נאַטירלעכער געגן־געוויכט געגן די אַנדערע חכמי יבנה, די אויספירער פון דער שיטה פון די בית הילל.

איז אָבער רבי אליעזר בן הורקנוס אַ צו גרויסע פערזענלעכקייט, אַ צו שטאַרקע נאַטור און שטענדיק אויסגעהאַלטן, אַז עס זאָל קאָנען ווערן געשאַפן דער געהעריקער גלייכגעוויכט און די ריכטיקע האַרמאָניע צווישן די חכמי יבנה.

1. זע אויבן אויף זייט 211.

2. אויף זייט 198.

עס איז כאַראַקטעריסטיש די פּאָלגנדיקע פּלוגאָט צווישן די חכמי יבנה:

תנו רבנן. כל שירות ותשבחות שאמר דוד כספר תהלים — רבי אליעזר אומר: כנגד עצמו אמרן. רבי יהושע אומר: כנגד צבור אמרן. וחכמים אומרים: יש מהן כנגד צבור ויש מהן כנגד עצמו: האמורות בלשון יחיד — כנגד עצמו, האמורות בלשון רבים — כנגד צבור.¹

רבי אליעזר האַלט, אַז די אַלע שירות ותשבחות, די אַלע לידער און לויב־געזאַנגען, אין ספר תהלים, האָט דער משורר געמיינט לגבי זיך, דאָס הייסט: פון זיין אייגענעם שטאַנדפּונקט. רבי יהושע האַלט, אַז דאָס האָט ער געזאָגט לגבי דעם גאַנצן צבור. די אַנדערע חכמים האַלטן, אַז עס זענען פאַרהאַנדן ביידע אַרטן: דאָס וואָס איז איבערגעגעבן בלשון יחיד, אין איינצאַל — איז עס לגבי דעם משורר אַליין; וואָס עס איז איבערגעגעבן בלשון רבים, אין דער מערצאַל — איז עס לגבי דעם גאַנצן ציבור.

*

מען זאָל נישט האָבן קיין טעות צו מיינען, אַז רבי אליעזר בן הורקנוס זאָל האָבן געהאַט וועלכע עס איז אינדיווידועלע אָפּנייגונגען. עס איז שוין דאָ מערערע מאָל געוואָרן אונטערגעשטראַכן, דאָס רבי אליעזר בן הורקנוס איז דער קאָנסערוואַטיווסטער צווישן די חכמי יבנה. ער האַלט זיך שטרענג אין דער ריינער אַריגינעלער מסורה, אין דער אייגנטלעכער אַלטער יידישער טראַדיציע. דערביי איז ער אָבער די גרויסע פּערזענלעכקייט און צייכנט זיך באַזונדער אויס מיט זיינע שאַרפע פּערזענלעכע אייגנשאַפטן, מיט זיין שטאַרקן כאַראַקטער און מיט זיין קאָנסעקווענט אויסגעהאַלטנדיקייט. האָט רבי אליעזר בן הורקנוס, זעט זיך אויס, גאָר וועניק זיך גע־רעכנט מיט דער מיינונג פון די אַנדערע חכמים. איז ער, גאַנץ באַזונדער צוליב זיין גרויסן אויטאָריטעט, געוואָרן וואָס מער אַן ערנסטע שטערונג פאַר דער נויטווענדיקער אַנטוויקלונג פון יבנה, וואָס די נייע אומשטענדן האָבן אויפגעצווונגען אויף דער דאָזיקער גייסטיקער אָנפירונג פון פּאָלק, לויט דער איבערצייגונג פון די אַנדערע חכמי יבנה.

1. פסחים, ק"ה, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

צוליב די גרויסע מאַראַלישע קראַפט און זיין אומגעהויערן איינפלוס, האָבן די חכמי יבנה נישט געפונען קיין אַנדערן אויסוועג, ווי דערווייטערן דעם דאָזיקן גרויסן רבי אליעזר בן הורקנוס פון דער אַנפירונג אין יבנה און אים אַפילו אינגאַנצן נישט צולאָזן צו נעמען וועלכן עס איז אַנטייל אין די דיסקוסיעס אין יבנה.

ווי אַזוי איז פאַרגעקומען די דאָזיקע דערווייטערונג, דער אַזוי גע-
רופענער חרם אויף רבי אליעזר בן הורקנוס?

לאַמיר זעען, ווי אַזוי דאָס ווערט איבערגעגעבן טאַקע דורך זיינע געגנער, דורך די אייגנטלעכע אויספירער פון דעם דאָזיקן אַזוי גער-
פּענעם חרם:

דער אַזוי-גערופענער חרם

באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קבלו הימנו. אָמר להם: אם הלכה כמותי, חרוב זה יוכיח! נעקר חרוב ממקומו מאַה אַמת, וְאָמרי לה: אַרבע מאות אַמה. אָמרו לו: אין מביאין ראייה מן החרוב! חזר וְאָמר להם: אם הלכה כמותי, אַמת המים יוכיחו! חזרו אַמת המים לאחוריהם. אָמרו לו: אין מביאין ראייה מאַמת המים! חזר וְאָמר להם: אם הלכה כמותי, כותלי בית המדרש יוכיחו! הָמו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אָמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה, אַתם מה טיבכם? לא נפלו — מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו — מפני כבודו של רבי אליעזר; ועדיין מטין ועומדים. חזר וְאָמר להם: אם הלכה כמותי, מן השמים יוכיחו! יצתה בת-קול וְאָמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר, שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו וְאָמר: „לא בשמים היא“¹, (מה „לא בשמים היא“? — אָמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני) אין אָנו משגיחין בבת-קול, שכבר כתבת בתורה, בהר סיני: „אחרי רבים להטות“².

1. דברים, פרשת וצבים, ל, יב.
2. שמות, פרשת משפטים, כג, ב.

אָמרו: אותו היום הביאו כל מהרות שמייהר רבי אליעזר, ושרפום באש. ונמנו עליו וברכוהו. ואמרו: מי ילך ויודיעו? אָמר להם רבי עקיבא: אני אלך, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו ונמצא מחריב את כל העולם כולו.

מה עשה רבי עקיבא? לבש שחורים ונתעמף שחורים וישב לפניו ברחוק ארבע אמות. אָמר לו רבי אליעזר: עקיבא, מה יום מיומים? אָמר לו: רבי, כמדומה לי, שחברים בדלים ממך!

אָף הוא, קרע בגדיו, וחלץ מנעליו, ונשמט וישב על גבי קרקע. זלגו עיניו דמעות.

תניא: אָך גדול היה באותו יום, שבכל מקום שנתן בו עיניו רבי אליעזר — נשרף.¹

אין יענעם טאָג האָט רבי אליעזר בן הורקנוס געברענגט אַלע אַרט אַרגומענטן, אָבער די חכמים האָבן זיי נישט אָנגענומען.

זאָגט רבי אליעזר: זאָל דער דאָ באַקסן־בוים באַווייזן, אָז איד האָב רעכט! איז דער בוים געוואָרן אַרויסגעריסן אויף הונדערט, אָדער גאָר אויף פיר הונדערט, איילן. זאָגן אים די חכמים: מען ברענגט נישט קיין ראיה פון קיין בוים!

זאָגט ווידער רבי אליעזר: זאָל דאָס וואַסערל, וואָס גייט דאָ אַדורך, באַווייזן, אָז איד האָב רעכט! איז דאָס וואַסער געגאַנגען אויף צוריק. זאָגן אים די חכמים: מען ברענגט נישט קיין ראיה פון קיין וואַסער!

זאָגט ווייטער רבי אליעזר: זאָלן די ווענט פון בית המדרש באַווייזן, אָז איד האָב רעכט! האָבן די ווענט זיך אָנגעהויבן איינצובייגן, אומצור צופאַלן, האָט זיי רבי יהושע אָנגעשריגן: אָז די תלמידי חכמים שפּאַרן זיך אין הלכה, טאָ וואָס מישט איר זיך דאָ אַריין?!

זענען די ווענט נישט איינגעפאַלן צוליב רבי יהושע'ס כבוד, זיי האָבן זיך אָבער אויך נישט צוריק גלייכגעשטעלט צוליב רבי אליעזר'ס כבוד. שטייען זיי אַזוי איינגעבויגן.

זאָגט רבי אליעזר: אויב איד האָב רעכט, זאָל דאָס ווערן באַווייזן פון הימל! איז אַרויס אַ בת־קול, וואָס ווילט איר פון רבי אליעזר'ן, ער איז שטענדיק גערעכט!

1. בבא מציעא, נט, ב. ירושלמי, מועד קטן, ג, א.

האָט רבי יהושע זיך אויפגעשטעלט און געזאָגט: די תורה איז נישט אין הימל, זי איז אונז געגעבן געוואָרן פון באַרג סיני, רעכענען מיר זיך נישט מיט קיין בת־קול, נאָר ווי עס איז געשריבן אין דער תורה: אַחרי רבים להטות, נאָר די מערהייט דעצידירט!
ווערט דערציילט, אַז אין יענעם טאָג האָט מען געברענגט אַלץ, וואָס רבי אליעזר האָט געהאַט מטהר געווען, און דאָס אַלץ פאַרברענט, און נאָך אַן אָפּשטימונג איז געוואָרן באַשלאָסן אים צו דערווייטערן.
שטעלט זיך די פּראָגע: ווער זאָל דאָס מודיע זיין רבי אליעזר'ן?
רופט זיך אַן רבי עקיבא: איך וועל דאָס טוען. איך האָב מורא, אַז אַן אַנדערער וועט נישט זיין גענוג פאַרזיכטיק, קאָן די וועלט חרוב ווערן, דאָס הייסט: עס קאָן נאָך פאַרשאַטן רבי אליעזר'ן.
האָט רבי עקיבא זיך אָנגעטוען אין שוואַרצן און זיך איינגעהילט אין שוואַרצן און זיך געזעצט אָפּגערוקט פיר איילן פון רבי אליעזר'ן.
פּרעגט אים רבי אליעזר: עקיבא, וואָס איז דאָס?!
זאָגט אים רבי עקיבא: רבי, עס דאַכט זיך מיר, אַז די חברים זענען אָפּגעזונדערט פון דיר.
האָט רבי אליעזר געריסן זיך די קליידער, אויסגעטוען די שיד, זיך אַראָפּגערוקט זיצן אויף דער ערד און טרערן האָבן געריניען פון די אויגן.
ווערט ווייטער איבערגעגעבן, דאָס עס איז געווען אַ גרויסער באַך אין יענעם טאָג און וווּ נאָר רבי אליעזר האָט געוואָרפן זיין בליק — האָט געברענט.

*

מען מוז זיין באַהאַונט אין דער רייכער, מעכטיקער און בילדלעכער שפּראַך פון תלמוד, אַז מען זאָל ווי געהעריק פילן די פּאָעטישע שיינקייט אין דער שילדערונג פון דעם דאָזיקן פיינלעכן קאָנפליקט צווישן די חכמי יבנה.

פיל מער ווי די פּאָעטישע שיינקייט קומט דאָ צום אויסדרוק די מאַ-ראַלישע, די ווונדערלעכע מענטשלעכע שיינקייט פון די דאָזיקע חכמי יבנה אַליין.

אייגנטלעך קומען פאַר, נישט גאַנץ זעלטן, אַזעלכע פּאַלן, ווי צוליב פאַרשידענע סיבות ווערט עמיצער אויסגעשלאָסן פון אַ קאָלעקטיוו. עס גלויבט זיך אָבער נישט, צו קאָנען געפינען נאָך, אַפילו אַן איין איינציקן ביישפּיל, ווי די אויסשליסער זאָלן זיך געבן אַזוי פיל די מי, כדי קלאַר

ארויסצוברענגען די גערעכטיקייט, די מאַראַלישע קראַפט און די אַזוי הויכע מענטשלעכע מדרגה פון דעם אויסגעשלאַסענעם פון זייער גע- זעלשאַפט, אַזוי ווי עס האָבן דאָס דאָ געטוען די חכמי יבנה לגבי זייערן געגנער, רבי אליעזר בן הורקנוס, וואָס זיי האָבן זיך געפילט געצווינגען אים צו דערווייטערן פון יבנה.

אַזוי האָט אויסגעזען די דערווייטערונג פון רבי אליעזר בן הורקנוס, וואָס ווערט, זער שטאַרק איבערגעטריבן, אַנגערופן: חרם.

*

אין תלמוד בבלי, ווו עס איז איבערגעגעבן די דאָ אויבן־געברענגטע שילדערונג, ווערט איבערגעגעבן אַלס אוממיטלבראַרע סיבה צו דעם דאָזיקן קאָנפליקט אַ גאַנץ אומשולדיקע דורכשניטלעכע פלוגתא וועגן אַ געוויסן סאַרט ערדענעם אויוון, וואָס ווערט באַצייכנט מיט דעם נאָמען: תנוד של עכנאי, צי ער האָט דעם דין פון אַן ערדענע כלי וועגן טומאה, צי נישט.

עס פאַרשטייט זיך, אַז נאָר צוליב אַזאַ מין פלוגתא וואָלט נישט פאַרגעקומען אַזעלכעס, וואָס האָט נישט קיין שום פאַרגלייך אין דער גאַנצער געשיכטע פון דער תורה שבעל פה.

יעדנפאַלס איז זער אינטערעסאַנט צו באַמערקן, וואָס ווערט דאָרט דערציילט, אַז אוחו היום, אין יענעם טאַג, האָט מען געברענגט אַלין, וואָס רבי אליעזר בן הורקנוס האָט געהאַט מטהר געווען און דאָס אַלין פאַרברענט. זעט מען אויך דערפון, אַז רבי אליעזר האָט געפלעגט מתיר זיין געגן דער מיינונג פון די אַנדערע חכמי יבנה.

אגב, ווערט אין דער משנה איבערגעגעבן, צוויי מאָל, ווי די חכמים זאָגן, אין באַשטימטע הלכות, אַז רבי אליעזר בן הורקנוס האָלט, אַז עס איז אַסור, זאָגט זיי רבי עקיבא:

שתוקו, לא אומר לכם מה שרבי אליעזר אומר בו!¹

שווייגט ליבערשט, וועל איך איך נישט זאָגן, וואָס רבי אליעזר זאָגט דערביי!

ווי עס זעט אויס, זענען די פלוגתות, מענכעס מאָל, בכונה געוואָרן איבערגעגעבן פאַרקערט, כדי עס זאָל ווערן אַנגענומען להלכה די מיינונג פון רבי אליעזר. ווערט טאַקי געזאָגט אין ספרי, אַז מען טאַר נישט אַזוי טוען, און מען איז דערביי עובר אויף דעם לאָ: „לא תסיג גבול רעדן“.

1. משנה, שביעית, ח, ט—י. 2. ירוש, מויק, ג, א. 3. ספרי, שופטים, יט, יד.

רבי אליעזר אָפּגעזונדערט פון זיינע חברים

נאָך דעם אַלעם איז רבי אליעזר ווייטער געבליבן — רבי אליעזר און טאַקע: רבי אליעזר הגדול, דער גרויסער רבי אליעזר. ער איז אָבער שוין נישט געקומען קיין יבנה, נאָר געבליבן אין זיין שטאָט, אין לוד, און דאָרטן ווייטער געפירט זיין ישיבה.¹

*

עס איז פאָרהאָנדן אַ רירנדיקע שילדערונג, ווי רבי אליעזר בן הורקנוס האָט געבענקט קיין יבנה:

אָמר רבי יוסי בן דורמוסקים: אני הייתי עם זקנים הרא-
שונים כשבאין מיבנה ללוד. ובאתי ומצאתי את רבי אליעזר
שהיה יושב בחנות של נחתומים בלוד. אָמר: מה החדוש
היה לכם בכית המדרש? אָמרתיו לו: תלמידיך אָנו ומימך
אָנו שותים. אָמר לי: אָף על פי כן, מה הידוש? אָמרתיו
לו את ההלכות ואת התשובות במנין, וכשהגעתי לזה (עמון
ומואָב מעשרין מעשר עני בשביעית), זלגו עיניו דמעות.
אָמר: „סור ה' ליראיו ובריתו להודיעם“² ואומר: „כי
לא יעשה ה' אלהים דבר, כי אם גלה סודו אל עבדיו
הנביאים“³. צא אמור להן: אַל תחושו למניניכם, מקובלני
מרבן יוחנן בן זכאי שקיבל מן הזוגות, והזוגות מן הנביאים,
ונביאים ממשה, הלכה למשה מסיני, שעמון ומואָב מעשרין
מעשר עני בשביעית.⁴

רבי יוסי בן דורמוסקים דערציילט: איך בין געווען צוזאַמען מיט
די ערשטע, וואָס זענען געקומען פון יבנה קיין לוד. האָב איך דאָרטן
אויף אַן אָרט געטראָפן רבי אליעזר, האָט ער מיך געפרעגט: וואָס
האָט איר אויפגעטוען עפעס נייעס אין בית המדרש? האָב איך אים

1. ירושלמי, ברכות, ג, א. מועד קטן, כה, א.
2. תהלים, כה, יד.
3. עמוס, ג, ז.
4. תוספתא, ידים, ב, טו.

געזאָגט: מיר זענען דיינע תלמידים און מיר טרינקען דיין וואַסער! זאָגט רבי אליעזר: דאָך, וואָס האָט איר מחדש געווען? האָב איך אים דערציילט וועגן יענע אַלע הלכות און אָפּשטימונגען. ווען איך בין צוגעקומען צו דעם באַשלוס, אַז אין עמון און אין מואָב (ווי עס האָבן דאָמאָלט געוווינט פיל יידן) איז יאָ נוהג מעשר עני (וואָס איז זער וויכטיק פאַר די אָרעמע־לייט), איז רבי אליעזר געווען אַזוי גערירט, אַז טרערן זענען אים גערינען פון די אויגן און האָט אויסגערופן דעם פּסוק אין תהלים: סוד ה' ליראיו און אויך פון עמוס הנביא: כי לא יעשה ה' אלהים דבר, כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. זאָגט ווייטער רבי אליעזר: גיי און זאָג זיי, אַז זיי זאָלן נישט צווייפלען וועגן זייערע אָפּשטימונגען; אַזוי האָב איך איבערגענומען פון רבן יוחנן בן זכאי, אַז דאָס איז הלכה למעשה מסיני.

*

פון יענע טעג, זעט זיך אויס, שטאַמט דער פּאָלגנדיקער מאמר פון רבי אליעזר בן הורקנוס:

והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים. והוי זחיר בגחלתן שלא תכוה, שנשיכתן — נשיכת שועל, ועקיצתן — עקיצת עקרב, ולחישתן — לחישת שרף, וכל דבריהם כגחלי אש!

דו זאָלסט זיך וואַרעמען ביים פייער פון די חכמים, דו זאָלסט אָבער זיין פּאַרזיכטיק, נישט אָפּצובריען זיך ביי זיי; ווייל זייער ביס — איז דער ביס פון אַ פּוקס, זייער שטאַך — איז דער שטאַך פון אַן עגדיס, זייער מורמלען — איז דער מורמל פון אַ שלאַנג און אַלע זייערע רייד — זענען אַזוי ווי ברענענדיקע קוילן.

1. משנה, אבות, ב, י.

חביבים יסורים

ווי עס זעט זיך אויס, האָבן שפעטער די עלטערע חכמים, די חברים פון רבי אליעזר בן הורקנוס, אים באַזוכט נאָר אין באַזונדערע פּאַלן, ווערט איבערגעגעבן :

כשחלה רבי אליעזר, נכנסו ארבעה זקנים לבקר, רבי טרפון, ורבי יהושע, ורבי אלעזר בן עזריה, ורבי עקיבא.

נענה רבי טרפון ואמר: טוב אתה לישראל מטפה של גשמים, שטפה של גשמים בעולם הזה — ורבי, בעולם הזה ובעולם הבא.

נענה רבי יהושע ואמר: טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה, שגלגל חמה בעולם הזה — ורבי, בעולם הזה ובעולם הבא.

נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר: טוב אתה לישראל יותר מאב ואם, שאב ואם בעולם הזה — ורבי, בעולם הזה ובעולם הבא.

נענה רבי עקיבא ואמר: חביבים יסורים!

אמר להם: סמכוני ואשמעה דברי עקיבא תלמידי שאמר: חביבים יסורים¹.

ווען רבי אליעזר בן הורקנוס איז קראַנק געוואָרן, זענען פיר פון די עלטסטע חכמים אַריינגעגאַנגען אים מבקר־חולה זיין, רבי טרפון, רבי יהושע בן חנניה, רבי אלעזר בן עזריה און רבי עקיבא.

רופט זיך אָן רבי טרפון און זאָגט: דו ביזט פאַר יידן בעסער ווי רעגן, רעגן איז אויף דער וועלט, בעולם הזה — אָבער דער רבי איז אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט, בעולם הזה ובעולם הבא.

רופט זיך אָן רבי יהושע בן חנניה און זאָגט: דו ביזט פאַר יידן בעסער ווי די זון, די זון איז אויף דער וועלט — אָבער דער רבי איז אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט.

רופט זיך אָן רבי אלעזר בן עזריה און זאָגט: דו ביזט פאַר יידן

1. סנהדרין, קא. א. ספרי, דברים, פרשת ואתחנן, ה. ה. מכילתא, יתרו, כ. כ.

בעסער ווי טאטע־מאמע, טאטע־מאמע זענען אויף דער וועלט — אָבער דער רבי איז אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט.

רופט זיך אָן רבי עקיבא און זאָגט: חביבים יסורים, יסורים זע־נען ליב!

זאָגט רבי אליעזר צו די תלמידים: לענט מיך אונטער און איך וועל הערן די רייד פון מיין תלמיד עקיבא, וואָס זאָגט: חביבים יסורים.

*

זעט מען, ווי רבי אליעזר בן הורקנוס איז נישט אַזוי שטאַרק נתפעל געוואָרן פון די אַלע אַזוי הויכע שבחים, וואָס ער האָט געהערט פון זיינע דריי גרעסטע חברים, נאָר פון דעם געדאַנק וואָס עס האָט אַרויסגעברענגט זיין ליבער תלמיד רבי עקיבא.

עס איז אָן ענין פון יסורים של אַהבה, פון ליבע־ווייען.

יחידי סגולה, איינצלנע אויסדערוויילטע, זענען זוכה צו דעם גרויסן גליק וואָס הייסט ליבע.

קודם כל, דאָס זיין באַשאַנקען מיט דער גליקלעכער אייגנשאַפט צו קאַנען ליבן, און טאַקע ליבן, בפועל ממש.

אַז מען איז זוכה צו עכטער אמת'ער ליבע, זענען די ליבע־ווייען ליב און טייער און ברענגען מיט זיך אַ באַזונדערן גייטיקן גענוס.

טאָ ווער נאָך אַזוי ווי רבי עקיבא זאָל קאַנען משיג זיין די אַהבת ה', די אינטימע געטלעכע ליבע פון זיין רבי'ן, רבי אליעזר בן הורקנוס.

רבי עקיבא, וואָס איז געווען אינגאַנצן איבערגענומען אין זיין הויכער באַגייסטערונג, האָט ער — ווי דער שטייגער איז אין אַזעלכע פאַלן — קוים געקאַנט אַרויסברענגען נאָר צוויי ווערטער. אָבער די דאָזיקע צוויי ווערטער זענען אַנגעלאַדנט מיט אַ גאַנצער וועלט פון רעליגיעזער באַגייסטערונג:

חביבים יסורים!

*

ווען רבי אליעזר בן הורקנוס איז קראַנק געוואָרן, בערוב יומו, ווען עס האָט געהאַלטן ביי ווערן אויסגעלאַשן זיין לעבן, האָבן אַרום דעם בעט פון דעם קראַנקן ריז זיך פאַרזאַמלט די עלטסטע פון די חכמי יבנה. זיינע גוטע חברים און אינטימע פריינד האָבן אים געוואַלט אויס־דריקן אַנערקענונג און אים ווייזן, ווי הויך זיי שעצן אים. זאָל עס זיין,

לכל הפחות, עפעס אַ שטיקל פאַרגיטיקונג פאַר די אַלע ליידן, וואָס זיי האָבן אים דאָך פאַרשאַפט.

האַבן די דאָזיקע טרייע פריינד נישט געקאָרט קיין שבחים און לויב. וואָס קאָן נאָך זיין גרעסער און העכער ווי — בעסער ווי רעגן, בעסער ווי די זון, און בעסער ווי טאָט־מאַמע.

רבי אליעזר בן הורקנוס האָט דאָס אַלץ נישט געדאַרפט און, ווי עס זעט זיך אויס, איז ער צו דעם אַלעם געבליבן גלייכגילטיק. יעדנפאַלס האָט ער דאָך גאַרנישט רעאַגירט אויף די אַלע אַזעלכע איבערמענטש־לעכע שבחים.

רבי עקיבא האָט באַלד באַגריפן די גאַנצע סיטואַציע און האָט אַלץ אויסגעדריקט אין די אַרויסגעברענגטע צוויי ווערטער: חביבים יסורים. דאָס הייסט, אַז רבי אליעזר דאַרפט נישט קיין שום שבחים. זיין שבח איז, די יסורים וואָס ער האָט גערנוויליק אויף זיך גענומען כדי צו בלייבן ערלעך מיט זיך, מיט זיינע אידעאַלן און איבערצייגונגען.

האַבן די דאָזיקע צוויי ווערטער אויפגעלעבט רבי אליעזר'ן, אַז ער האָט געבעטן די תלמידים, אַז זיי זאָלן אים אונטערלענען, כדי צו קאָנען זיך אויפזעצן און גוט איבערנעמען די רייד פון זיין ליבן תלמיד רבי עקיבא.

*

אַזוי האָט רבי עקיבא זיך אויסגעדריקט אין דער געגנוואָרט פון די עלטערע חכמי יבנה, די חברים פון רבי אליעזר בן הורקנוס, וואָס צוויי פון זיי, רבי טרפון און רבי יהושע, זענען געהאַט געווען די לערער פון רבי עקיבא.

אַן אַנדערט מאָל, אויך ביי דער קראַנקהייט פון רבי אליעזר בן הורקנוס, אָבער דאָמאַלט איז ער געווען נאָר מיט זיינע חברים, מיט די תלמידים פון רבי אליעזר בן הורקנוס — האָט רבי עקיבא שוין ברייטער אַנטוויקלט דעם זין פון חביבים יסורים:

כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו. אָמר להם: חמה עזה יש בעולם! התחילו הם בוכים ורבי עקיבא משחק. אָמרו לו: למה אתה משחק? אָמר להם: וכי מפני מה אתם בוכים? אָמרו לו: אפשר, ספר תורה שרוי בצער ולא נבכה?! אָמר להם: לכך אני משחק: כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ, ואין פשתנו לוקה, ואין שמנו

מכאיש, ואין דבשנו מדביש — אַמרתִי: שמא חס ושלום
קבל רבי עולמו! ועכשיו שאני רואה רבי בצער, אני
שמח! ¹

*

ווען רבי אליעזר בן הורקנוס איז קראַנק געוואָרן, זענען זיינע
תלמידים אַריינגעגאַנגען אים מבקר חולה זיין. זאָגט זיי רבי אליעזר:
עס איז אַ שטאַרקער צאַרן אויף דער וועלט! האָבן די תלמידים זיך
צעוויינט, אויסער רבי עקיבא, וואָס איז גאָר געווען צופרידן. פרעגן
זיי אים: פאַרוואָס ביזט דו צופרידן? פרעגט זיי רבי עקיבא: פאַר-
וואָס וויינט איר? ענטפערן זיי אים: ספּר תורה שרוי בצער, ולא
נבכה?! די ספּר תורה איז אין צער, זאָלן מיר נישט וויינען?!
ענטפערט זיי רבי עקיבא, אַז דערפאַר איז ער טאַקע יאָ צופרידן.
ווען ער וואַלט געזען, אַז ביים רבי'ן גייט אַלץ גלייך, אַז אַלץ געלונגט
אים און ער איז שטענדיק מיט אַלעם אין אַרדענונג — וואַלט ער נישט
געווען לגבי דעם רבי'ן אַזוי זיכער. זעענדיק אַבער, זיינע ליידן —
איז ער יאָ אינגאַנצן זיכער און דעריבער איז ער צופרידן.
רבי עקיבא האָט, קענטיק, גוט געוויסט דעם ווערט פון די מענטשן,
די געלערטע און די פירער, וואָס זענען שטענדיק אין אַרדענונג, שטענ-
דיק זענען זיי גערעכט, אַלץ געלונגט זיי און די וועלט איז זייער.
ווי רבי עקיבא דריקט זיך אויס:

אַמרתִי: שמא, חס ושלום, קבל רבי עולמו!

*

נאָך אַ דערפאַרונג פון איבער טויזנט אַכט הונדערט יאָר האָט מען
די מעגלעכקייט צו קאַנטראָלירן, צי די דאָזיקע מיינונג פון רבי עקיבא
וועגן גרויסע מענטשן איז טאַקע אַ ריכטיקע.

1. סנהדרין, קא, א.

די פטירה פון רבי אליעזר בן הורקנוס

רבי אליעזר בן הורקנוס איז געשטאָרבן ערב שבת עס חשכה, דאָס הייסט: ביי ליכט צינדן. ווערט דערציילט:

נכנס רבי יהושע וחלץ את תפיליו והיה מגפפו ומנשקו
ובוכה ואומר: רבי, רבי, הותר הנדר, רבי, רכב ישראל
ופרשיו! ¹

איז אַריינגעגאַנגען רבי יהושע און האָט רבי אליעזר'ן אויסגעטוען
די תפילין און האָט אים געהאַלדזט און געקושט און האָט געוויינט:
רבי, רבי, עס איז אַראָפּגענומען דער נדר! און רבי יהושע האָט זיך
געזעענט אַזוי ווי אלישע הנביא האָט זיך געזעענט מיט זיין רבי'ן אליהו
הנביא ².

ווערט ווייטער דערציילט:

למוצאי שבת פגע בו רבי עקיבא מן קיסרי ללוד, היה מכה
בבשרו עד שדמו שותת לארץ ³.

מוצאי שבת האָט רבי עקיבא, קומענדיק פון קיסרי קיין לוד גע-
טראָפן רבי יהושע'ן, האָט רבי עקיבא זיך געריסן דאָס פלייש, אָז דאָס
בלוט האָט געשטראָמט אויף דער ערד.

*

דאָס, וואָס ווערט דאָ ווייטער דערציילט, איז אוודאי פאַרגעקומען
שוין נאָך דער פטירה פון רבי אליעזר בן הורקנוס:

בית מדרשו של רבי אליעזר היה עשוי כמין רים, ואבן אחת
היתה שם, והיתה מיוחדת לו לשיבה. פעם אחת נכנס רבי

1. ירושלמי, שבת, ב, ז.
2. מלכים ב', יג, יד.
3. סנהדרין, סח, א.

דוד מלכי

יהושע, והתחיל לנשק אותה האבן ואמר: האבן הזאת
דומה להר סיני, וזה שישב עליו דומה לארון הברית.¹

דאָס בית המדרש פון רבי אליעזר'ן איז געווען אַזוי ווי אַ סטאַדיאָן
(דאָס הייסט: אַ גרויסער רונדיקער בנין) און עס איז דאָרטן געווען
אַ שטיין, וואָס איז געווען באַשטימט פאַר רבי אליעזר'ן צו זיצן אויף
אים. איז אַמאָל דאָרטן אַריינגעגאַנגען רבי יהושע, האָט ער גענומען
קושן דעם שטיין און געזאָגט: דער דאָזיקער שטיין איז אַזוי ווי דער
באָרג סיני און דער, וואָס איז אויף אים געזעסן, איז אַזוי ווי דער ארון
מיט די שני לוחות הברית.

¹ מדרש רבה, שיר השירים, א. כ.

רבז נמליאל דיכנה

די פירערשאפט אין יבנה

נאך חורבן ירושלים, נאכן פארלירן דאָס לעצטע ביסל פּאָליטישע אומאַפּהענגיקייט, איז די אינערלעכע פירערשאפט פון יידישן פּאָלק אינ־גאַנצן איבערגעגאַנגען צו די חכמים, צו די יידישע געלערטע. אויף דעם פּאָליטישן לשון וואָלט דאָס געקאַנט הייסן, אַז עס איז געוואָרן איינגע־שטעלט אַן אינערלעכע זאַפיקראַטישע אָרדענונג.

נאך רבן יוחנן בן זכאי איז די פירערשאפט אין יבנה איבער־געגאַנגען צו די אַנדערע חכמים, ווו דעם גרעסטן איינפלוס האָבן דאָ־מאַלט געהאַט רבי אליעזר בן הורקנוס, רבי יהושע בן חנניה און, דער עיקר, דער נשיא רבן גמליאל, וואָס ווערט גערופֿן: רבן גמליאל דיבנה. רבן גמליאל דיבנה איז איינער פון די וויכטיקסטע און אינטערע־סאַנטסטע פּערזענלעכקייטן אין יענעם גרויסן דור פון די אַזוי־גערופענע ערשטע תנאים. אַ גרויסער געלערטער און גוטער אָרגאַניזאַטאָר, פול מיט קראַפט, מיט ענערגיע, מיט מוט און מיט גלויבן.

ווען רבן גמליאל האָט איבערגענומען דאָס נשיאות, איז יבנה נאָך געווען אַ גאָר יונגע אינסטיטוציע, האָט ער פאַרפעסטיקט, פאַרברייטערט און ווייטער אַנטוויקלט דאָס דאָזיקע פענאַמענאַלע ווערק פון זיין גרויסן פאַרגרייער, רבן יוחנן בן זכאי.

*

רבן גמליאל דיבנה האָט גאַנץ גוט געוואוסט, וואָס עס איז זיין אייגנט־לעכע אויפגאַבע, זיין היסטאָרישע מיסיע, און אַז קודם כל מוז ער אויפשטעלן אַ שטאַרקע, גוט־אָרגאַניזירטע און איינפלוס־רייכע יידישע זעלבסט־פאַרוואַלטונג, וואָס דאַמאַלט, אין יענע באַדינגונגען, האָט דאָס געקאַנט קומען צום אויסדרוק נאָר אויסשליסלעך דורך דעם נשיאות. האָט טאַקע רבן גמליאל דיבנה, וואָס זיין נשיאות איז אויסגעפאַלן אין יענער אַזוי קריטישער איבערגאַנגס־עפּאָכע, אויסגעפירט אַ גאָר גרויסע זער וויכטיקע היסטאָרישע מיסיע, וואָס האָט געהאַט אַ דעצי־דירנדיקע ווירקונג אויף דער ווייטערדיקער עגזיסטענץ און אַנטוויקלונג פון יידישן פּאָלק אין ארץ ישראל און אין חוץ לארץ.

*

רבן גמליאל דיבנה איז געווען געבענטשט מיט גאר גוטע מענטש-
לעכע אייגנשאפטן: איידל, צאָרט, זער באַרמהאַרציק און גאַר באַשיידן.
איז אויף דעם דאָזיקן רבן גמליאל דיבנה אויסגעפאַלן צו זיין נשיא
אין יענער אַזוי שווערער עפאַכע, ווען דאָס נשיאות איז געוואָרן, דער-
ווייל, דער איין און איינציקער סימבאָל און אויסדרוק פון דער זער
באַשרענקטער און קוים-אַנערקענטער יידישער זעלבסט-פאַרוואַלטונג.

עס איז גאַנץ פאַרשטענדלעך די באַזונדערע נויטווענדיקייט דאַמאָלט,
צוזאָגעבן וואָס-מער קראַפט און אַ וואָס גרעסערן פרעסטיזש און אַנוועזן
דאָס דאָזיקע נשיאות, וואָס איז דאָס איין און איינציקע איבערבלייבעניש
פון דער אַמאָליקער יידישער זעלבסטשטענדיקייט.

האַט דאַמאָלט אין יבנה זיך איינגעשטעלט אַזאַ מין צוויי-אַרטיקער
טענדענץ, אַזאַ מין פּאָליטישער דואַליזם. פון איין זייט איז דאַמאָלט אין
יענע באַדינגונגען געווען זער נויטווענדיק צו פאַרגרעסערן און וואָס מער
צו שטאַרקן דעם אַנוועזן און די קאַמפּעטענץ פון דעם נשיא; אָבער
גאַרנישט ווייניקער וויכטיק און נויטווענדיק איז דאַמאָלט אויך געהאַט
געווען, וואָס מער צו שטאַרקן און באַזונדער אונטערצושטרייכן דעם אָנ-
זעען, דעם אויטאָריטעט און די השפּעה פון די חכמים, די יידישע גע-
לערטע, וואָס זיי, און נאָר זיי, דאַרפן פירן און באַאיינפלוסן דאָס ווייטער-
דיקע יידישע לעבן.

איז עס גאַנץ נאָטירלעך, דאָס ביי אַזאַ לאַגע זאָל קומען צו שווערע
ראַנגלענישן און צו ערנסטע צוזאַמענשטויסן צווישן דעם נשיא מיט די
אַנדערע גרויסע חכמים אין יענער זער קריטישער און אויך דעצידירנ-
דיקער איבערגאַנגס-עפאַכע אינעם לעבן פון יידישן פּאָלק.

באַשיידנקייט

זומור לדוד, ה', מי יגור באחליך? מי ישכון בהר
קדשך? — הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו.
לא רגל על לשונו, לא עשה לרעהו רעה והרפה לא נשא
על קרובו. נבזה, בעיניו נמאס, ואת יראי ה' יכבד, נשבע
להרע ולא ימיר. כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא
לקח — עושה אלה, לא ימוט לעולם.¹

1. תהלים, טו.

כשהיה רבן גמליאל מגיע למקרא הזה, היה בוכה. אָמר: מאן דעביד להו לכולהו — הוא דלא ימוט, הא חדא מינייהו — ימוט? ¹!

א קאָפיטל תהלים:

מזמור לדוד. גאָט, ווער קאָן וווינען אין דיין געצעלט? ווער קאָן רוען אויף דיין הייליקן באַרג? — דער וואָס גייט ערלעך, טוט גערעכ־טיקייט און רעדט אמת פון האַרצן. נישט פאַראַטן מיט זיין צונג, נישט געטוען זיין חבר קיין שלעכטס און נישט געברענגט קיין חרפה אויף זיין קרוב. דער נבזה איז פאַראַכטעט אין זיינע אויגן, די גאָטס־פורכטיקע איז ער מכבד און ווען ער האָט געשווירן געגן זיך, ענדערט ער נישט. זיין געלט האָט ער נישט געגעבן אויף בייסיקע צינזן און שוחד געגן אַן אומשולדיקן האָט ער נישט גענומען. דער, וואָס פירט זיך אַזוי, וועט קיינמאַל נישט ווערן דערשיטערט.

ווען נאָר רבן גמליאל איז צוגעקומען צו דעם דאָזיקן קאָפיטל תהלים, האָט ער זיך צעוויינט, נישט זייענדיק זיכער, צי ער איז טאָקע דאָס אַלץ מקיים ווי געהעריק.

רבן גמליאל האָט זיך אויך שטענדיק צעוויינט, ווען ער איז נאָר צוגעקומען צו דעם קאָפיטל אין ספר יחזקאל, ווו עס ווערט אויסגערעכנט, פון וואָס אַלץ דאַרפט אַ צדיק זיך אויסהיטן ²:

ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה. אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל, ואת אשת רעהו לא טמא, ואל אשה נדה לא יקרב. ואיש לא יונה, חבולתו חוב ישיב, גזלה לא יגזול, לחמו לרעב יתן וערום יכסה בגד. בנשך לא יתן ותרבית לא יקח, מעול ישיב ידו, משפט אמת יעשה בין איש לאשה. בחוקתי יהלך ומשפטי שמר לעשות אמת — צדיק הוא, היה יחיה, נאום ה' אלהים ³.

יעדער מענטש, יעדער פשוט/ער יידישער מענטש, וואָס צעוויינט זיך אויפריכטיק ביי אַזעלכע צוויי קאָפיטלען אין תנ"ך, איז דאָך באמת באַשיידן; טאָ וואָס איז ערשט צו זאָגן ווען עס רעדט זיך וועגן דעם

1. מכות, כה, א.
2. סנהדרין, פא, א.
3. יחזקאל, יח, ה—ט.

נשיא, דער נשיא פון יענעם גרויסן דור, וואָס האָט אויפגעטוען אַזעלכעס, וואָס עד היום הזה געניסן מיר פון זיין זכות.

*

אַז רבן גמליאל'ס זון איז קראַנק געוואָרן, האָט ער געשיקט צוויי תלמידים צו רבי חנינה בן דוסא, לבקש עליו רחמים, דאָס ער זאָל בעטן רחמים, אַז ער זאָל געזונט ווערן.¹
עס ווערט אויך איבערגעגעבן:

מעשה ברבן גמליאל שהלך אצל חלפא בן קרויה. אָמר לו: התפלל עלי! אָמר לו: יתן לך כלבכך, ימלא ה' כל משאלותיך.² זו תפילה מה שאין מתפללים לכל אדם, למה? פעמים שיש בלב של אדם, לגנוב, או לעבור עבירה, או דבר שאינו ראוי לו, ויאמרו: יתן לך כלבכך? ! אלא על ידי שהיה לבו שלם לפני בוראו, התפלל עליו כך.³

רבן גמליאל איז געגאנגען צו חלפא בן קרויה, אַז ער זאָל פאַר אים בעטן. האָט ער אים געבענטשט מיט די צוויי פסוקים אין תהלים: גאָט זאָל דיר געבן, וואָס דיין האַרץ גליסט און דערפילן אַלע דייע פאַרלאַנגען! ווערט דאָרטן צוגעגעבן, אַז לעולם ווינטשט מען קיינעם נישט אַזעלכעס, ווייל ווי אַזוי קאָן מען דאָס ווינטשן אַ מענטש, אַז עס זאָל אים ווערן געגעבן אַלץ, וואָס זיין האַרץ גליסט? ! אפשר וויל ער גאָר באַגיין אַ זינד! נאָר רבן גמליאל'ן, וואָס ער איז שלם לפני בוראו, וואָס איז אויפריכטיק פאַרן באַשעפער, מעג מען יאָ אַזוי ווינטשן.

*

רבן גמליאל דיבנה האָט זער מחמיר געווען לגבי זיך אַליין. אין געלט־ענינים האָט ער זיך געפירט לפנים משורת הדין און האָט פון זיין זייט מוותר געווען, אפילו ווען דער דין איז געווען לטובת אים.⁴

1. ברכות, לה, ב.
2. תהלים, כ, ה—ו.
3. ילקוט שמעוני, תהלים, תרפ. מדרש שוחר טוב.
4. משנה, בבא מציעא, ה, ח.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

אזוי האָט ער זיך געפירט לחומרא אין די דיני טהרות¹ און גאַנץ באַזונדער אין די דיני שבת. עס ווערט פיל מאָל געברענגט: של בית רבן גמליאל, ביי רבן גמליאל אין הויז, האָט מען זער מחמיר געווען². עס ווערט געברענגט, ווי אין מענכע פּאַלן, ווען רבן גמליאל האָט זיך געפירט לקולא, איז געווען גענוג, אַז עמעצער זאָל אים מאַכן אויפֿ־ מערקזאַם, דאָס אַנדערע זענען דערביי יאָ זיך נוהג לחומרא, דאָס ער זאָל באַלד אָננעמען פאַר זיך יענע חומרא, הגם די הלכה איז אַזוי, ווי ער האָט זיך געפירט³.

*

עס איז אויך כאַראַקטעריסטיש, ווי רבן גמליאל דיבנה האָט גערימט די פּערסיער, דאָס ער האָט זיי ליב, ווייל זיי זענען באַשיידן און צניי־ עות'דיק:

אַמר רבן גמליאל: בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים: הם צנועים באכילתם, וצנועים בבית הכסא, וצנועים בדבר אַחר⁴.

יראת שמים

כדי צו האַבן אַן אָנונג וועגן דער איידעלער רעליגיעזער באַשיידנ־ קייט, וועגן דאָס ריינע געלייטערטע יראת שמים פון רבן גמליאל דיבנה, דאַרפט מען זיך פאַרטיפּן אין דעם פּאַלגנדיקן מאמר:

אַבא יודן איש צידון אומר משום רבן גמליאל: מניין שלא יאמר אדם: איני כדאי שאתפלל על בית המקדש ועל ארץ ישראל? — תלמוד לומר: „שמוע אשמע צעקתו“⁵. וכי איזו מידה מרובה, מידת הטוב או מידת הפורענות? הוי אומר: מידת הטוב; ומה מידת הפורענות המועטת, היחיד מתפלל

1. תוספתא, תגינה, ג.

2. תוספתא, שבת, א; ז; יב; בבלי, יט, א; קנז, ב. תוספתא, ביצה, א. ב.

3. תוספתא, סוף מועד קטן; שבת, יג. בבלי, קטו, א.

4. ברכות, ח, ב.

5. שמות, פרשת משפטים, כב, כב.

והמקום שומע תפילתו — מידת הטוב המרובה, דין הוא שהיחיד מתפלל והמקום שומע תפילתו.¹

אבא יודן פון צידון זאָגט אין נאָמען פון רבן גמליאל: מניין שלא יאמר אָדס, פון וואָנען איז געדרינגען אָז דער מענטש זאָל נישט זאָגן: איני כדאי, איך בין נישט ווערט מתפלל צו זיין וועגן בית המקדש און וועגן ארץ ישראל? — עס איז געדרינגען פון דעם פסוק אין דער תורה, ווי גאָט זאָגט: שמוע אשמע צעקתו, איך וועל זיך צוהערן צו זיין געשריי געגן זיינע אונטערדריקער. טאָ אויב צו שטראָפן איז אַזוי — איז צום גוטן אוודאי אָז גאָט הערט זיך צו, צו יעדן יחיד.

*

ווען רבן גמליאל זאָגט: מניין שלא יאמר אָדס, מיינט ער נישט דווקא אַנדערע פשוט'ע מענטשן פון פאָלק, נאָר קודם כל זיך אַליין, אַזוי ווי אַלע אַנדערע גרויסע חכמי המשנה והתלמוד, וואָס לערנען נישט בלויז יענעם, נאָר דער עיקר זיך אַליין.

אין דעם דאָזיקן מאמר פון רבן גמליאל דיבנה קומען ממילא צום אויסדרוק צוויי הויכע, ווונדערלעכע אייגנשאַפטן: ערשטנס, די איידעלע, ריינע, רעליגיעזע באַציאונג צום רבונן של עולם.

צווייטנס, די אויפריכטיקע צניעות, די עכטע באַשיידנקייט פון דעם נשיא רבן גמליאל דיבנה.

דער נשיא אין יבנה זוכט אָן אַנשפּאַר צו האָבן די דרייַסטקייט זיך צו האַלטן פאַר ראוי מתפלל צו זיין וועגן בית המקדש און וועגן ארץ ישראל.

דאָס איז נישט קיין פאַראיינצלטער מאמר פון רבן גמליאל דיבנה, נאָר עס איז אַ שטאַנדאָפּטיקע רעליגיעזע אינאין דער סביבה אַרום, אין יבנה.

מעשה ברבן גמליאל שהיה בא כספינה והיו תלמידיו עמו, ועמד עליהם סער גדול כים. אָמרו לו: רבי, התפלל עלינו! אָמר: אלהים, רחם עלינו! אָמרו לו: רבי, כדאי אַתה שיחול שם שמים עליך. אָמר: אלהי, רחם עלינו!²

1. מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי.
2. לקוטי מכילתא לספר דברים, וואָס ר' דוד צבי האַפּמאַן ברענגט אין ש. למורה, לכבוד ר' עזריאל הילדעסהיימער.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

רבן גמליאל איז געווען אויף אַ שיף צוזאַמען מיט זיינע תלמידים און עס איז געוואָרן אַ גרויסער שטורם אויפן ים. האָבן די תלמידים אים געבעטן: רבי, זיי מתפלל פאַר אונז. האָט ער מתפלל געווען: גאַט, דערבאַרעם זיך אויף אונז! בעטן אים די תלמידים: רבי, דו ביסט ראוי צו אַ פּערזענלעכער ווענדונג צו גאַט. האָט דאָן רבן גמליאל מתפלל געווען: מיין גאַט, דערבאַרעם זיך אויף אונז!
עס איז אַ זער איידעלער ענין, וואָס יעדער רעליגיעזער מענטש קאָן דאָס משיג זיין. נאָר לויט זיין אייגענער השגה.

*

איז פון פאַרשידענע שטאַנדפונקן זער אינטערעסאַנט דער פּאָלגענ-דיקער שמועס צווישן די חכמי יבנה:

„וואמר משה לחותנו: כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים“¹.
אָמרו: הדבר הזה שאל רבי יהודה איש כפר עכו את רבן גמליאל: מה ראה משה לומר: „כי יבוא אלי העם“? אָמר לו: אם לאו, מה יאמר? אָמר לו: יאמר: „כי יבוא העם לדרוש אלהים“. אָמר לו: כשהוא אומר: „לדרוש אלהים“, יפה אָמר².

וועגן דעם פסוק אין דער תורה: 'משה האָט געזאָגט זיין שווער: ווייל דאָס פּאָלק קומט צו מיר פרעגן ביי גאַט', האָט רבי יהודה פון דאָרף עכו געפרעגט רבן גמליאל: ווי פּאָלט עפעס אויס משה רבינו צו זאָגן: „כי יבוא אלי העם“? „ווייל דאָס פּאָלק קומט צו מיר“? פרעגט אים רבן גמליאל: ווי דען האָט ער געדאַרפט זאָגן? ענטפערט רבי יהודה: כי יבוא העם לדרוש אלהים. זאָגט אים רבן גמליאל: האָט דאָך טאַקע משה רבינו געזאָגט, אַז זיי קומען צו אים פרעגן ביי גאַט.

רבן גמליאל האָט גאַנץ גוט פאַרשטאַנען דאָס איידעלע געפיל פון רבי יהודה איש כפר עכו. האָט ער אים נישט אָנגעשריגן, נאָר אים געזאָגט אַז משה רבינו האָט גאַנץ גוט אַקצענטירט, לדרוש אלהים.

1. שמות, פרשת יתרו, יח, טו.
2. מכלתא דר"י, הוצאת האַראַוויץ, זייט 196. מכלתא דרשב"י.

רחמנות

מעשה באשה אחת, שכנתו של רבן גמליאל, שמת בנה והיתה בוכה עליו כלילה. שמע רבן גמליאל קולה ובכה כנגדה עד שנשרו ריסי עיניו. למחר הכירו בו תלמידיו והוציאו משכנתו.¹

ביי א פרוי, וואס האָט געוויינט בשכנות פון רבן גמליאל, איז גע-
שטאַרבן אַ זון, האָט זי אים באַוויינט ביינאַכט. רבן גמליאל האָט געהערט
איר געוויינ, האָט ער מיט איר מיטגעוויינט, אַז עס איז אים אַזש אַרויס-
געפאַלן די וויעס פון די אויגן. צומאַרגנס, ווען די תלמידים זענען גע-
קומען און דאָס געזעען, האָבן זיי געמוזט די דאָזיקע פרוי פון דאָרטן
דערווייטערן, ביז זי וועט זיך באַרואיקן.

*

עס איז אינטערעסאַנט, ווי אַזוי רבן גמליאל דיבנה טייטשט אויס
אַ פסוק אין דער תורה וועגן רחמנות:

„ונתן לך רחמים ורחמך“² — אָמר רבן גמליאל: כל זמן
שאַתה מרחם על הבריות — מרחמים עליך מן השמים.³

דעם פסוק אין דער תורה: „און גאָט וועט דיר געבן רחמים און
וועט זיך מרחם זיין אויף דיר“ — טייטשט רבן גמליאל: גאָט וועט דיר געבן
רחמים, רחמנות, דו זאָלסט זיך מרחם זיין אויף אַנדערע, וועט גאָט זיך
מרחם זיין אויף דיר.

*

רבן גמליאל איז געווען דער פאַרזאָרגער פון יתומים:

רבן גמליאל ובית-דינו, אביהם של יתומים היו.⁴

-
1. סנהדרין, קי, ב. מדרש רבה, איכה, א, כה.
 2. דברים, פרשת ראה, יג, יח.
 3. ספרי. תוספתא, בבא קמא, ט; ירושלמי, ת, ז. שבת, קנא, ב.
 4. בבא קמא, לו, א.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

רבן גמליאל און זיין בית-דין האָבן געהאַט די יורידישע קאַמפּעטענץ אַלס די טאַטעס, אַלס די פּאַרזאָרגערס פּון די יתומים. איז אויך כדאי דאָ צו ברענגען ווי ערנסט רבן גמליאל האָט זיך באַצויגן צו זיין געזעלשאַפּטלעכער טעטיקייט:

אָמר רבי אלעזר ברבי צדוק: כשהיה רבן גמליאל ובית-דינו ביבנה עסוקים בצורכי צבור לא היו מפסיקים, שלא להסיע מלבם.¹

רבי אליעזר בן רבי צדוק גיט איבער וועגן רבן גמליאל דיבנה, דאָס ווען ער און זיין בית-דין האָבן עוסק געווען בצורכי צבור, האָבן זיי נישט איבערגעריסן זייער אַרבעט ביי זמן תפילה און ביי זמן קריאת-שמע, כדי עס זאָל נישט דערביי ווערן שוואַכער זייער אויפּמערקזאַמקייט.

רבן גמליאל אַלס נשיא

רבן גמליאל דיבנה, ביי זיין גאַנץ באַשיידנקייט, איז אָבער געווען אינגאַנצן איבערגענומען מיט זיין גרויסער מיסיע און מיט דער נויטווענד-דיקייט, וואָס מער צו שטאַרקן דאָס נשיאות און וואָס העכער צו דער-הייבן דעם פרעסטיזש.

עס איז דאָ אינטערעסאַנט צו ברענגען אַ דערציילונג פון תלמוד בבלי, וואָס כאַראַקטעריזירט רבן גמליאל'ס פּאַרשטעלונג וועגן הויכע אַמטן, וואָס מענטשן פאַרנעמען.

עס ווערט דאָרטן דערציילט, ווי רבן גמליאל דיבנה און רבי יהושע בן חנניה זענען געפאַרן אין אַ שיף אויפן ים. רבן גמליאל האָט מיט זיך געהאַט נאָר ברויט און רבי יהושע האָט געהאַט, אי מעל. האָט זיך געמאַכט, אַז די רייזע האָט זיך לענגער פאַרצויגן, ווי מען האָט געהאַט פריער געמיינט, האָט זיך אויסגעלאָזט דאָס ברויט און רבן גמליאל האָט זיך געמוזט באַנוצן מיט דעם מעל פון רבי יהושע. פּרעגט אים רבן גמליאל, פון וואָנען ער האָט געהאַט געוויסט זיך צו פאַרזאָרגן מיט מעל. האָט ער אים געזאָגט, דאָס עס איז פאַרהאַנדן אַ געוויסער שטערן, אַז ער באַווייזט זיך, ווערן די שיפן דאָדורך פאַרפירט. האָט רבן

1. תוספתא, ברכות, ב.

גמליאל זיך געוונדערט, דאָס רבי יהושע ווייסט אַזויפיל און פונדעסט-
וועגן אַרבעט ער שווער אויף פרנסה, ווערט דאָרטן ווייטער דערציילט:

אָמר לו: עד שצאתה תמה עלי, תמה על שני תלמידים
שיש לך ביבשה: רבי יוחנן בן גודגדא ורבי אלעזר חסמא
שיודעין לשער כל מפין שבים ואין להם לחם לאכול ובגד
ללבוש. נתן דעתו להושיבם בראש. כשעלה ליבשה שלח
להם ולא באו. חזר ושלח להם ובאו. אָמר להם: כמדומין
אתם ששררות אני גותן לכם? ! עבדות אני גותן לכם! .¹

האָט רבי יהושע געזאָגט רבן גמליאל'ן: אַנשטאָט זיך צו ווונדערן
אויף מיר, ווונדער זיך ליבערשט אויף דיינע צוויי תלמידים, וואָס דו
האָסט אויף דער יבשה: רבי יוחנן בן גודגדא און רבי אלעזר חסמא,
וואָס האָבן אַן אָנונג וועגן יעדן טראָפּן וואָסער אינעם ים און זיי האָבן
נישט אויף קיין ברויט און אויף באַקליידונג. האָט רבן גמליאל זיך גענו-
מען אין זינען אַריין, דאָס ער זאָל זיי באַשטימען אויף הויכע אַמטן.

ווערט דאָרטן ווייטער דערציילט, ווי רבן גמליאל האָט דאָס זיי צו-
וויסן געטוען, זענען זיי נישט געקומען (צוליב זייער באַשיידנקייט). האָט
רבן גמליאל ווידער נאָך זיי געשיקט און זיי געזאָגט:

איר מיינט, אַז איך גיב אייך איבער אַ הערשאַפט? ! פאַרקערט: אַן
עבדות, אַ קנעכטשאַפט, גיב איך אייך איבער!

עס איז בלתי שום ספק, דאָס אויך זיין אייגענעם אַמט, דאָס נשיאות,
האָט רבן גמליאל דיבנה נישט באַטראַכט אַלס הערשאַפט איבערן פּאָלק,
נאָר פּונקט פאַרקערט: נישט ער הערשט איבערן פּאָלק, נאָר ער דינט
דעם פּאָלק.

*

עס ווילט זיך דאָ, אגב, מאַכן צוויי באַמערקונגען וועגן רבי יהושע
בן חנניה.

ערשטנס, טאָקע דאָס גוטסקייט פון רבי יהושע בן חנניה, אַן און
פאַר זיך:

דער נשיא איז אַזוי באַגייסטערט און פאַרווונדערט פון דעם וויסן

1. הוריות, י, א. לויט דעם נוסח פון עין יעקב.

פון רבי יהושע בן חנניה, לענקט ער גאר דאָס אַלץ אָפּ לטובת די צוויי אַנדערע חכמים: רבי יוחנן בן גודגא און רבי אלעזר חסמא.

דאָן דערמאָנט זיך אַ בילדל וואָס איז שוין אויבן געוואָרן איבער-געגעבן, ווי רבי יהושע בן חנניה, דער לוי, דער משורר, דאָמאָלט אין בית המקדש, האָט אַמאָל געוואָלט העלפן אַן אַנדערן לוי, רבי יוחנן בן גודגא, ביים פאַרשליסן די טויערן פון בית המקדש, נאָר יענער האָט נישט געלאָזט און אים געזאָגט:

מיון קינד, לאָז אָפּ, דו געהערסט צו די משוררים, צו די זינגער, אָבער נישט צו די צוגעטיילטע צו די טויערן!¹

טאָ זאָל מען נאָכאַמאָל זיך פאַרשטעלן די דאָזיקע ביידע בילדלעך צוזאַמען:

פריער זעט מען, ווי אין בית המקדש וויל דער משורר, רבי יהושע בן חנניה, העלפן זיין חבר, רבי יוחנן בן גודגא, ביים פאַרשליסן די טויערן.

שפעטער זעט מען אין דער שיף אויפן ים, ווי דער זעלבער רבי יהושע בן חנניה לענקט אָפּ זיין אייגענעם רום לטובת דעם זעלבן רבי יוחנן בן גודגא.

אין דער צייט, צווישן די דאָזיקע ביידע געשעענישן, איז דאָך עפעס פאַרגעקומען, חורבן ירושלים מיט די אַלע אומגליקן אַרום און אַרום, וואָס אַלץ האָט זיך אַזוי געענדערט, אָבער נישט רבי יהושע! רבי יהושע איז געבליבן — רבי יהושע!

*

זאָל מען, אַלזאָ, צוריקגיין צו רבן גמליאל דיבנה. עס איז שוין אויבן געוואָרן איבערגעגעבן, ווי נאָך גאַנץ שווערע ראַנגלענישן עס איז געוואָרן אַרויסגעגעבן אַזאָ מין חרם אויף רבי אליעזר בן הורקנוס, כדי אים צו דערווייטערן פון דעם בית המדרש אין יבנה, אַז ער זאָל נישט מיט זיין גרויסן אויטאָריטעט צופיל משפיע זיין אין די אַלע פלוגות, אין די פאַרשידענע חילוקי דעות צווישן די חכמי יבנה ביים געשטאַלטיקן דאָס ווייטערדיקע לעבן פון יידישן פּאָלק. איז זער כאַראַקטעריסטיש אַ מאמר אין תלמוד בבלי וועגן דעם געמיט פון רבן גמליאל דיבנה ביי דער דאָזיקער דערווייטערונג פון זיין שוואַגער, רבי אליעזר בן הורקנוס.

1. ערכין, יא, ב. געברענגט אויבן אויף זייט 219.

באכדעם ווי עס ווערט געשילדערט די דערשיטערונגען, וואָס דער דאָזיקער חרם האָט גורם געווען, ווערט דאָרטן צוגעגעבן :

וואָף רבן גמליאל היה באַ כּספינה, עמד עליו נחשול למבעו,
אָמר : כּמדומה לי, שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן
הורקנוס. עמד על רגליו ואָמר :

רבּונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי,
ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך : שלא ירבו
מחלוקת בישראל!¹

און רבן גמליאל, ווען ער איז דאָמאָלט געהאַט געפּאַרן אויף אַ שיף,
האָט זיך געשטעלט אַ וואָל זי צו דערטרינקען, האָט ער געזאָגט : עס
זעט זיך אויס, אַז דאָס איז צוליב רבי אליעזר בן הורקנוס. האָט ער זיך
אויפגעשטעלט און געזאָגט :

רבּונו של עולם, דו ווייסט דאָך יאָ, אַז איך האָב דאָס נישט געטוען
פּאַר מיין כבוד וועגן און נישט פּאַרן כבוד פון טאַטנס הויז (פּאַר דער
נשיאות־דינאַסטיע), נאָר פּאַר דיין כבוד וועגן, כדי עס זאָל זיך נישט
מערן קיין מחלוקת ביי יידן!

רבן גמליאל ריבנה און רבי יהושע בן חנניה

אין יענעם שווערן געראַנגל אין דעם בית המדרש, בכרם ביבנה,
דאָמאָלט, ביי דער דערווייטערונג פון רבי אליעזר בן הורקנוס, וווּ רבי
יהושע בן חנניה האָט געהאַט גענומען אַזאַ לעבהאַפטן אָנטייל — איז
אים אוודאי נישט איינגעפאַלן, דעם דאָזיקן גרויסן חכם, אַז ער קעמפט
געגן זיך אליין גאַרנישט אַ סך ווייניקער ווי געגן זיין חבר רבי אליעזר
בן הורקנוס.

אין פּלוג גענומען האָט דאָמאָלט רבי יהושע בן חנניה פּערזענלעך
געהאַט דעם פּולשטענדיקן זיג. ער האָט טאַקע געזיגט אין זיין קאַמף צו
ווייזן, אַז דער יחיד, מעג ער זיין ווי גרויס, ווי ערלעך און אפּילי ווי
גערעכט — מוז ער זיך אונטערוואַרפּן דער דיסציפּלין פון דער געזעל־
שאַפט, אין יענעם פּאַל האָט דאָס געמיינט די מערהייט פון די חכמים

1. בבא מציעא, נט, ב.

נאָר וואָס דען? — די דאָזיקע מטבע האָט אָבער באַלד לכתחילה געהאַט צוויי זייטן:
פון איין זייט: דער אַזוי־גערופענער דעמאָקראַטישער פּרינציפ פון אַחרי רבים להטות, דאָס שטענדיק דעצידירט די מערהייט. פון דער אַנ־דערער זייט אָבער: דער פּרינציפ פון דיסציפּלין.
דער גרויסער חכם רבי יהושע בן חנניה האָט דאָמאַלט נאָר געזען די ערשטע זייט און אינגאַנצן מסיח דעת געווען פון דער אַנדערער זייט.

*

עס איז שוין אויבן געוואָרן דערמאַנט דער, אַזוי צו זאָגן, פּאָליטי־שער דוּאַליזם אין יבנה: פון איין זייט, דער דאָמאַלט זער ריכטיקער און טאַקע גאָר נויטווענדיקער טענדענץ, וואָס מער צו שטאַרקן די קראַפט פון דעם נשיא און וואָס העכער דערהייבן זיין פּרעסטיזש; אָבער פון דער אַנדערער זייט, איז עס גאַרנישט געווען ווייניקער וויכטיק און נויטווענדיק, וואָס מער צו פאַרפעסטיקן דעם יסוד פון דער דאָמאַלט איינגעשטעלטער, אַזוי צו זאָגן, זאָפיקראַטישער אָרדענונג, פון דעם דעצי־דירנדיקן איינפלוס פון די חכמים, די יידישע געלערטע, די טרעגער פון דער תורה.

רבי יהושע בן חנניה האָט דאָמאַלט געהאַט געמיינט, אַז אַזוי נאָר ווי די שטאַרקע פּערזענלעכקייט און דער גרויסער תורה־אויטאָריטעט, רבי אליעזר בן הורקנוס, איז געוואָרן דערווייטערט פון יענעם בית המדרש, פון דעם כּרם ביבנה, וועט דאָרטן ווערן איינגעשטעלט פולשטענדיקע רב און אָרדענונג, וווּ אַלץ וועט ווערן גאַנץ פּרידלעך דעצידירט לויט דער מיינונג פון דער מערהייט פון די יידישע געלערטע, די חכמי יבנה.
דאָס איז טאַקע געהאַט געווען דאָמאַלט די מיינונג און די שטרעבונג פון רבי יהושע בן חנניה, אָבער גאַנץ אַנדערש האָט דאָס אַלץ זיך אָפּגע־רופן ביי דעם זער איבערגעגעבענעם און ענערגישן נשיא, רבן גמליאל דיבנה, וואָס נאָך דער באַזייטיקונג פון רבי אליעזר בן הורקנוס האָט ער זיך געפילט פרייער און לייכטער ביים איינפירן אין יבנה אַ שטרענגע דיסציפּלין, וואָס זאָל שטאַרקן דעם אויטאָריטעט פון נשיא.

*

ביי די ווייטערדיקע פּלוגותות און מחלוקות, קאַנפּליקטן און צוואַמענ־שטויסן צווישן די חכמי יבנה מיט דעם נשיא, רבן גמליאל דיבנה, איז

אין שפיץ פון די חכמים געשטאנען רבי יהושע בן חנניה. ער איז טאקע געווען אַ גרויסער חכם, אָבער ווייט נישט אַזאָ שטאַרקער כאַראַקטער און אויך נישט אַזאָ אויטאָריטעט ווי רבי אליעזר בן הורקנוס — איז אים אויסגעקומען כסדר אַפצוטערעטן און זיך צוריקציען ביי אַלע זיינע קאַנפּליקטן און אין די אַלע צוזאַמענשטויסן מיט דעם נשיא רבן גמליאל דיבנה.

עס איז אינטערעסאַנט, ווי רבי יהושע בן חנניה איז געווען דער אמת'ער, כאַראַקטעריסטישער און טיפּישער פאַרשטייער און אויסדרוק פון די בית הילל — נישט דער נשיא רבן גמליאל, דאָס אור-איניקל פון הילל הזקן, וואָס איז אַנגענומען אַלס דער ערשטער נשיא פון דער נשיאים-דינאַסטיע.

באַלד די אַרדענונג, וואָס רבן גמליאל האָט אינגעפירט אין יבנה, איז אינגאַנצן בהחלט לויט דעם גייסט און לויט דער שיטה פון די בית שמאי:

שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר:
כל תלמיד שאינו תוכו כברו — לא יכנס לבית המדרש!¹

רבן גמליאל האָט פּראַקלאַמירט, דאָס אין בית המדרש אין יבנה, ווערן אַריינגעלאָזט נאָר די ערלעכע, די גוט-אויספּראַכירטע תלמידים. דער תלמיד, וואָס איז נישט תוכו כברו, וואָס זיין אינערלעכקייט איז נישט אַזוי ווי זיין אויסערלעכקייט (איין קלייניקייט), ווערט ער נישט אַריינגעלאָזט אינעם בית המדרש אין יבנה.

*

ווי עס איז שוין אויבן געוואָרן געברענגט, איז דאָס טאָקע די שיטה פון די בית שמאי, אַז ביי לערנען תורה איז דער עיקר. די ווערטפולע מענטשן אינעם גייסטיקן, אינטעלעקטועלן און אין דעם מאַראַלישן זין. זיי זאָלן שטענדיק עוסק זיין אין דער תורה בקביעות. דאָקעגן אָבער האַלטן די בית הילל, אַז דער עיקר איז צו פאַרשפּרייטן די תורה צווישן גאַנצן פּאָלק.²

ווי עס איז שוין געוואָרן מערערע מאַל דערקלערט, זענען בית שמאי און בית הילל צוויי פאַרשידענע שיטות אין לעבן, צוויי באַזונ-

1. ברכות, כה, א.
2. אויבן, זייט 137.

דערע וועלט־אנשוואונגען. עס איז נישט קיין ענין פון דינאסטיע, וואָס גייט איבער בירושה פון עלטערן צו קינדער. עס ליגט אין דער נאַטור פון מענטש, אין זיין כאַראַקטער און אין זיין פערזענלעכקייט. איז גאַר אינטערעסאַנט און זער באַלערנדיק, ווי אין יבנה, אין יבנה פון רבן יוחנן בן זכאי, האָט דער נשיא אַליין, דאָס אור־אייניקל פון הילל הזקן און דער איינציקער, וואָס זיין נאָמען איז אויף שטענדיק פאַרבונדן מיט יבנה, רבן גמליאל דיבנה, האָט ער אויף דעם וויכטיקסטן און עמפּינדלעכסטן געביט פון יידישקייט: אין לערנען תורה — שטרענג און קאָנסעקווענט איינגעפירט די שיטה פון די בית שמאי. ווערט דאָרטן דערציילט, ווי ביי דער טיר פון דעם אַזוי־באַרימטן בית המדרש אין יבנה איז געשטאַנען אַ שומר, וואָס האָט געהאַט די אויפגאַבע שטרענג אָפּצוהיטן די דאָזיקע אָרדענונג. עס וועט דאָ ווייטער ווערן איבערגעגעבן, וואָס פאַר אַ רעוואָלוציע עס האָט אַזש געמוזט פאַרקומען אין יבנה, אַז דער דאָזיקער שומר זאָל ענדלעך ווערן באַזייטיקט און דער איינטריט אין דעם בית המדרש, בכרם ביבנה, זאָל זיין פריי פאַר אַלע¹.

די קאָנפליקטן צווישן רבן גמליאל און רבי יהושע

זענען די חילוקי דעות, די מיינונגס־פאַרשידנהייטן, צווישן רבן גמליאל דיבנה מיט די אַנדערע חכמי יבנה און גאַנץ באַזונדער מיט רבי יהושע בן חנניה, געוואָרן אַלץ אָפטער און שאַרפער, ביז עס איז געקומען צו גאַנץ ערנסטע קאָנפליקטן. ווערט אַזוי, למשל, דערציילט וועגן איינעם פון די ניי־אַנטשטאַנענע פראַבלעמען נאָך חורבן בית המקדש, וועגן בכורות.

ביי רבי צדוק, דער כהן, איז געהאַט געווען עפעס אַ שאלה וועגן אַ בכור. האָט ער געפרעגט רבי יהושע בן חנניה, האָט ער אים מתיר געווען. שפעטער האָט ער די זעלבע שאלה געפרעגט רבן גמליאל דיבנה, האָט ער געענטפערט, אַז עס איז אַסור. פרעגט אים רבי צדוק: היתכן, רבי יהושע האָט דאָך מתיר געווען? ווערט דאָרטן ווייטער דערציילט, ווי רבן גמליאל האָט דערפאַר אַנגעוואָנדן געגן רבי יהושע'ן אַ דיסצי־

1. עס איז אויבן, אויף זייט 105, געוואָרן דערמאַנט, אַז רבן גמליאל דיבנה האָט אַליין זיך נוהג געווען אַזוי ווי בית שמאי, ביי אַזאַ האַרבן ענין ווי מצות יבום.

פלינארע סאנקציע, ער האט אים געלאזט אַ לאַנגע צייט שטיין, וואָס עס האָט אַרויסגערופֿן אַ גרויס אומצופרידנקייט ביי די אַנדערע חכמים.¹

*

רבי אליעזר בן הורקנוס איז שוין געהאַט געווען דערווייטערט פון בית המדרש און איז שוין אינגאַנצן נישט געוואָרן גענומען אין באַ-טראַכט. רבי עקיבא איז נאָכנישט געהאַט געווען גענוג אויפגעוואַקסן. איז דאַמאַלט געהאַט געווען דער וויכטיקסטער פאַרשטייער פון די חכמי יבנה, דער גרויסער חכם, אָבער זער נאָכגעביקער און, בכלל, נישט קיין צו שטאַרקער כאַראַקטער, רבי יהושע בן חנניה.

עס איז גאַנץ נאַטירלעך, אַז דאָרטן וווּ עס זענען פאַרהאַנדן גאַנץ ערנסטע מיינונגס-פאַרשידנהייטן, וואָס פירן צו קאָנפליקטן און דערביי איז אין צד שטענדיק קאָנסעקווענט אויסגעהאַלטן אין זיין שיטה און דער אַנדערער צד איז שטענדיק נאָכגעביק — ווערט דער ערשטער צד כסדר אַלץ שטאַרקער, ביז ער באַזיגט פולשטענדיק דעם נאָכגעבנ-דיקן צד, סיידן עס געשעט פּלוצלינג אַ שטאַרקע געגן-רעאַקציע. איז טאַקע אַזוי געגאַנגען די אַנטוויקלונג: רבי יהושע בן חנניה האָט געהאַלטן אין איין נאָכגעבן און רבן גמליאל האָט כסדר איינגעפירט אַ שטרענגערע דיסציפלין וואָס זאָל שטאַרקן דעם אויטאָריטעט פון נשיא.

רבי יהושע פאַר אַ שווערן נסיון

דאַמאַלט, אין יענע צייטן, איז נאָכנישט געהאַט געווען איינגעפירט אַ לוח קבוע, אַ שטענדיקער, גענויער, סטאַבילער קאַלענדאַר, נאָר יעדן חודש איז געוואָרן באַשטימט, צי דער פאַרגאַנגענער חודש האָט געציילט ניין און צוואַנציק אָדער דרייסיק טעג. הגם עס איז שוין דאַמאַלט געהאַט געווען באַוווסט אַ מער-ווייניקער גענויער חשבון, האָט מען נאָך, פונ-דעסטוועגן, זיך געשטיצט אויף דעם זעען פון דער נייער לבנה, וווּ עס איז געווען גענוג, אַז צוויי מענטשן זאָלן זי האָבן געזעען. דאָס באַשטימען דעם חודש, קידוש החודש, איז זער וויכטיק, ווייל דערפון זענען אָפהענגיק די יידישע ימים טובים, האָט דאָס געהערט נאָר אויסשליסלעך צום נשיא.

1. בכורות, לו, א.

אזוי ווי דאָס נשיאות דאָמאָלט, נאָך חורבן ירושלים, איז געהאַט געווען זער באַשרענקט און באַגרענעצט, איז קידוש הַחודש, וואָס האָט געהערט נאָר צום נשיא, געווען כמעט דער איינציקער, יעדנפאָלס דער וויכטיקסטער, אויסדרוק פון דעם נשיא'ס קאָמפּעטענץ.

טרעפט זיך אַמאָל, ראש חודש תשרי, ווי רבן גמליאל דיבנה נעמט אָן אַ צו שנעלע דעציזיע ביים באַשטימען דעם חודש און די אַנדערע חכמים האַלטן, אַז ער האָט אינגאָנצן זיך טועה געווען; טאָ וועט דאָך, ממילא, יום־כּפּור נישט אויסקומען אין דעם ריכטיקן טאָג.

ווערט אין דער משנה איבערגעגעבן, ווי די דאָזיקע מיינונג האָט גאַנץ קאָטעגאָריש אויסגעדריקט דער גרויסער געלערטער, דער רייכער רבי דוסא בן הרכינס, און רבי יהושע בן חנניה האָט מיט אים מסכים געווען.

האַט דאָמאָלט רבן גמליאל דיבנה נישט נאָר בלויז נישט צוריקגע- צויגן זיך פון זיין פריערדיקער דעציזיע, נאָר אַדרבא, פונקט פאַרקערט: ער איז אַרויסגעטרעטן זער שטרענג, קאָטעגאָריש און אָן שום ריקזיכט, יאָ אויסצופירן זיין אַנגענומענע דעציזיע:

שלח לו רבן גמליאל: גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבוניך!

הלך ומצאו רבי עקיבא מצר. אָמר לו: יש לי ללמוד שכל מה שעשה רבן גמליאל, עשוי שנאמר¹: „אלה מועדי ה', מקראי קודש, אשר תקראו אותם" — בין בזמנם, בין שלא בזמנם, אין לי מועדות אלא אלו.

בא לו אצל רבי דוסא בן הרכינס, אָמר לו: אם באין אָנו לדון אַחר בית דינו של רבן גמליאל, צריכין אָנו לדון אַחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו.

נמל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונו.

עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו, אָמר לו: בוא בשלום רבי ותלמידי! רבי בחכמה, ותלמידי שקבלת את דברי².

1. ויקרא, פרשת אמור, כג, ד.
2. משנה, ראש השנה, סוף פרק ב.

האָט רבן גמליאל געשיקט צו רבי יהושע'ן: איך בין אויף דיר גוזר, אַז דו זאָלסט צו מיר קומען מיטן שטעקן און מיט געלט (דאָס הייסט: אינגאַנצן וואַכעדיק) אין דעם טאָג, וואָס עס איז יום־כּפּוּר לויט דיין חשבון!

איז רבי עקיבא געקומען צו רבי יהושע'ן, ווי ער האָט זיך זער געקוועהלט, זאָגט ער אים: איך קאָן אַרויסלערנען פון דער תורה, אַז אַלץ, וואָס רבן גמליאל האָט דעצידירט — איז דעצידירט: ביי די ימים טובים ווערט אין דער תורה צוגעגעבן: דאָס זענען די געטלעכע הייליקע ימים טובים, וואָס איר וועט אויסרופן. אַלזאָ, צי יאָ אין דער גענוי־ריכ־טיקער צייט, צי נישט, זענען דאָס די יידישע ימים טובים.

איז רבי יהושע געגאַנגען צו רבי דוסא בן הרכינס, האָט ער אים געזאָגט: אויב מיר זאָלן אַפּווענדן דאָס בית דין פון רבן גמליאל, וועט מען דאָך אויך קאַנען אַפּווענדן יעדערן בית דין פון משה רבנו ביז יעצט.

אינעם דאָזיקן טאָג, ווען עס איז געווען יום כּפּוּר לויט זיין רעכע־נונג, האָט רבי יהושע גענומען אין דער האַנט אַריין דעם שטעקן און געלט און איז געגאַנגען קיין יבנה צו רבן גמליאל.

האָט רבן גמליאל זיך אויפגעשטעלט און אים געקושט אינעם קאַפּ און געזאָגט: זיי באַגריסט מיין רבי און מיין תלמיד; מיין רבי אין חכמה, און מיין תלמיד, וואָס דו האַסט מיך געפאַלגט.

דער מוסר השכל

פון דער דאָזיקער פּאַסירונג קאָן מען זיך זער אַ סך לערנען. קודם כל איז זער אינטערעסאַנט און גאָר באַלערנדיק, ווי כבוד, פּרעסטיזש און מאַכט, אפילו נאָר בלויז גייטיקע מאַכט, קאַנען גאַנץ ווייט פאַרפירן, אפילו, די בעסטע מענטשן מיט די ריינסטע כוונות. רבן גמליאל דיבנה איז ווירקלעך געווען געבענטשט מיט פיל מידות טובות. זיינע געפילן זענען אוודאי געקומען גאַנץ ערלעך און אויפריכטיק צום אויסדרוק אין זיינע, אויבן געברענגטע, זער פייערלעכע ווער־טער, דאָמאָלט אויף דער שיף, ווען ער איז געהאַט געווען אין אַ סכנה:

רבנו של עולם, גלוי וידוע לפניך, שלא לכבודי עשיתי,

ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך: שלא ירבו מחלוקות בישראל.¹

דער זעלבער רבן גמליאל דיבנה איז צוליב זיינע, אן און פאר זיך, זער ערלעכע שטרעבונגען צו דערהייבן דעם פרעסטיזש פון נשיא, געוואָרן כסדר אַזוי האַרב נכשל:

קודם כל דאָס נישט-אַנערקענען דעם טעות אין זיינער אַזוי שנעל-אַנגענומענער דעציזיע. מען זעט דאָך, ווי אי רבי דוסא בן הרכינס, אי רבי יהושע בן חנניה, אי רבי עקיבא, האָבן זיי אַלע געהאַלטן, אַז רבן גמליאל האָט אינגאַנצן זיך טועה געווען.

דאָן איז בכלל אין דעם דאָזיקן אויפצווינגען אַזעלכעס אויף רבי יהושע בן חנניה אַנטהאַלטן אַ שייַן ביסל אַכזריות.

אין דער גמרא ווערט טאַקע איבערגעגעבן, ווי רבי יהושע זאָגט רבי עקיבא'ן, דאָס הלוואי וואָלט ער ליבערשט אויף אַ גאַנץ יאָר אַוועק-געפאַלן אַ קראַנקער, איידער עס זאָל אויף אים קומען אַזאַ שווערע גזירה.²

*

דאָס דאָ אויבן-געזאָגטע געהערט צו דער שאַטן-זייט פון דער דאָ-זיקער געשעעניש, וואָס האָט אָבער אויך ליכטיקע זייטן.

באַלד די האַנדלונג פון די חכמי יבנה, וואָס נישט נאָר בלויז וואָס זיי האָבן נישט אויסגענוצט די דאָזיקע אַזוי האַרבע שטרויכלונג פון דעם שטרענגן נשיא, נאָר גאָר פונקט פאַרקערט: זיי האָבן אַלץ געטוען, כדי זי צו מילדערן און באַרואיקן די געמיטער.

גאַנץ באַזונדער טאַקע רבי יהושע בן חנניה אַליין, וואָס ער האָט געברענגט אַזאַ שווערן קרבן, כדי צו דערהאַלטן דעם דאַמאַלט, פון אַלע שטאַנדפונקטן, אַזוי נויטיקן פרעסטיזש פון נשיא, הגם ער איז געהאַט געווען אַזוי אומגערעכט.

*

זאָל, אגב, אויך ווערן באַמערקט די אויסגעהאַלטנקייט פון די חכמי יבנה: דאָ, ביי רבי יהושע בן חנניה, האָבן די חכמים אים געראַטן זיך אונטערצוואַרפן דער דיסציפלין און נאָכגעבן דעם פאַרלאַנג פון נשיא,

1. געברענגט איבן אויף זייט 314.
2. ראש השנה, כה, א.

הגם ער איז אומגערעכט. דאָגעגן אָבער אין דעם סכסוך צווישן רבי אליעזר בן הורקנוס מיט די איבעריקע חכמי יבנה און רבן גמליאל בתוכם — האָבן זיי נישט אפילו פּראָבירט צו ווירקן אויף רבי אליעזר'ן, אַז ער זאָל דאָך איינגיין אויף פּשרות. ווייל דאָס וואָס עס פּאַסט פאַר רבי יהושע בן חנניה, פּאַסט נישט פאַר רבי אליעזר בן הורקנוס.

אַן אינטערעסאַנטע פּסיכאָלאָגישע דערשיינונג

פונדעסטוועגן, אַז מען פּאַרטיפּט זיך גוט אין דעם דאָזיקן גאַנצן ענין, קאָן מען באַמערקן אַ גאַר אינטערעסאַנטע און זער מערקווירדיקע פּסיכאָלאָגישע דערשיינונג:

אייגנטלעך איז עס דאָך ממש אַ רעטעניש: ווי אַזוי איז עס באַלד מעגלעך געווען, ווי אַזוי האָט עס בכלל געקאָנט קומען דערצו, אַז רבן גמליאל דיבנה זאָל אַזוי ווייט און אַזוי האַרב נכשל ווערן? עס איז נאָך האַרבער דערמיט, וואָס נישט איין מאָל, נאָר מינדעסטנס דריי מאָל, האָט דאָס זעלבע זיך איבערגעחזרט: ביי דער שאלה פון רבי צדוק וועגן אַ בכור¹, וועגן תפילת ערבית², און טאַקע דער אַזוי אויס-טערלישער פּאַל ביי יום כפור.

קומט מען צו צו אַ זער מערקווירדיקער פּסיכאָלאָגישער דערשיינונג, וואָס אין פּלוג גענומען קאָן דאָס אויסזען זער פּאַראַדאָקסאַל: טאַקע די גוטע מידות פון רבן גמליאל דיבנה: די אויפריכטיקע באַ-שיידנקייט און צניעות, די אמת'ע געוויסנהאַפטיקייט און די שטרענגע פּאַראַנטוואָרטלעכקייט — אַט די אַלע דאָזיקע מידות טובות צוזאַמען האָבן גורם געווען און צוגעפירט צו אַזעלכע אומפּאַרשטענדלעכע האַנד-לונגען.

רבן גמליאל איז געווען אינגאַנצן איבערגענומען מיט זיין הויכער און אַזוי שווערער פּאַראַנטוואָרטלעכער מיסיע אַלס נשיא אין יבנה אין יענער דעצידירנדיקער עפּאַכע. ער האָט געוואוסט, דאָס ער מוז וואָס מער שטאַרק און וואָס העכער דערהייבן דעם אויטאָריטעט פון נשיא בכלל. איז טאַקע דערפאַר וואָס רבן גמליאל איז געווען באַמת באַשיידן און נאַטירלעך צניעות'דיק, האָט ער נישט געהאַט קיין שום פּערזענלעכע

1. געברענגט איבן אויף זייט 317.
2. עס ווערט געברענגט ווייטער, אויף זייט 326.

נאָטירלעכע באַציאונג צו דעם גאַנצן ענין כבוד לגבי דעם נשיא און דאָס אַלץ איז ביי אים געווען אַן אויפגעצוינגענע זאָך. עס איז ביי אים געווען אינגאַנצן אומנאָטירלעך און פרעמד צו זיין גייסטיקער איינשטעלונג, צו זיין געמיט־צושטאַנד, צו זיין כאַראַקטער און צו זיין גאַנצער נאַטור.

איז דאָס וואָס דער מענטש טוט אויפגעצוינגענערהייט געגן זיין נאַטור, דאָס וואָס ער האָט נישט דערצו קיין ריכטיק פאַרשטענדעניש — האָט ער נישט, ממילא, די געהעריקע קאָנטראָלע און דאָס ריכטיקע געפיל, וואָס זאָלן אים פאַרהיטן פון איבערטרײַבונגען, פון איבערכאַפן צופיל די מאָס.

רבן גמליאל דיבנה איז אין דער נאַטור געווען אַזוי ווייט פון פערזענלעכע אַמביציעס און פון שטרעבן נאָך אייגענעם כבוד, דאָס ער האָט אינגאַנצן נישט געהאַט צו אַזעלכע ענינים קיין שום פאַרשטענדעניש און קיין פערזענלעכע געפילן, וואָס זאָלן אים אויסהיטן פון אפילו גאָר שרייענדיקע איבערטרײַבונגען.

איז טאַקע אויך דער מוסר השכל, ווי ווייט דער מענטש דאַרפט זיך אויסהיטן פון אומנאָטירלעכקייטן אפילו ווען עס זענען דערביי די בעסטע און ריינסטע כוונות.

פיל מער ווי בנוגע געווענלעכע פשוטע מענטשן, איז דאָס בנוגע גרויסע פערזענלעכקייטן. וואָס גרעסער און ערלעכער דער מענטש איז — אַלץ מער דאַרפט ער זיך אויסהיטן נישט צו זיין אומנאָטירלעך, וואָס עס ברענגט מיט זיך דער שווערע פאַלגן.

די דאָזיקע דערקלערונג שטאַמט נישט דווקא פון אַפּאָלאָגעטישע טענדענצן, צו וועלן ביי אַלע אומשטענדן פאַרטיידיקן רבן גמליאל דיבנה. אַז מען לעבט זיך איין גוט אין יענער סביבה, אין דער גייסטיקער וועלט אין יבנה, און מען באַקענט זיך ריכטיק מיט יענע אַזוי גרויסע און ערלעכע מענטשן — קאָן מען גאַנץ דרייסט אָנעמען אָט די דאָזיקע דערקלערונג וועגן די אַזוי אומפאַרשטענדלעכע האַנדלונג פון רבן גמליאל דיבנה.

ווען איז יום כפור

אין די פריערדיקע קאפיטלען איז שוין אויסגעקומען צו ברענגען עטלעכע אַזעלכע פּאַלן, וווּ רבי עקיבא איז געקומען צו-הילף ביי פּאַר-שידענע פּאַרלעגנהייטן.¹

ביי די אַלע אַנדערע גאַר הויך-מענטשלעכע אייגנשאַפטן, איז רבי עקיבא געווען געבענטשט אויך מיט דער ווונדערלעכער פעאיקייט באַלד צו דערשיינען ביי יעדערער עמעצנס שווערער פּאַרלעגנהייט, כדי צו ברענ-גען די געהעריקע הילף אַדער, מינדעסטנס, על כל פנים צו לינדערן די ליידן, ווי עס וועט אויסקומען נאָך מערערע אַזעלכע פּאַלן צו ברענגען אין דעם צווייטן טייל.

אַז רבי עקיבא האָט געזען, ווי זיין ליבער רבי, רבי יהושע בן חנניה, געפינט זיך אין אַזאַ שווערער פּאַרלעגנהייט און דערביי האָט ער אויך גאַנץ גוט געווסט, אַז רבן גמליאל וועט בשום אופן זיך נישט צוריקציען — האָט ביי אים, אַזוי זוכנדיק אַן אויסוועג, אויפגעבליצט אַזאַ געדאַנק, וואָס איז פשוט אַ התגלות, אַן אַנטפלעקונג.

פּאַרטיפּנדיק זיך אין דער הייליקייט פון יום כפור, האָט רבי עקיבא זיך דערגרונטעוועט צו דעם יסוד פון דעם דאָזיקן יידישן הייליקן טאַג, לויט דער ריינער יידישער השגה וועגן דער הייליקייט פונעם מענטש-לעכן לעבן.

וואָס? דער טאַג, אַן און פאַר זיך, איז אַנדערש ווי אַלע אַנדערע טעג?!

דער מענטש, דער יידישער מענטש, גיט אין אים אַריין הייליקייט. ער מאַכט אים הייליק דערמיט, וואָס ער פילט אים אויס מיט הייליקייט. דאָס יידישע פּאַלק הייליקט דעם טאַג אַלס יום כפור. דאָס גאַנצע יידישע פּאַלק, דורך זיין פּאַרשטייער, דורך דעם נשיא פון יידן. דאַמאַלט, דער נשיא, רבן גמליאל דיבנה.

אַזוי ווי עס איז ביי רבי עקיבא'ן געוואָרן קלאַר דער דאָזיקער עכטער, אַריגינעלער, יידישער געדאַנק, איז אים באַלד אַקעגנגעקומען דער ריכטיקער פסוק אין דער תורה, וואָס באַשטעטיקט דעם דאָזיקן אמת:

1. געברענגט אויבן, זו. 269, 290, 295 און 298.

אלה מועדי ה', מקראי קודש, אשר תקראו אותם במועדם.

וואָס איר וועט זיי אויסרופן, וואָס איר וועט זיי פראַקלאַמירן, די יידישע ימים טובים.

אין דער גמרא ווערט דער דאָזיקער געדאַנק אויספירלעכער דער-קלערט און שטאַרקער אַקצענטירט און רבי עקיבא ווייזט רבי יהושע'ן, אַז די דאָזיקע לערע איז, אייגנטלעך, אויסגעהאַלטן לויט רבי יהושע'ס אייגענער שיטה. זאָגט רבי עקיבא :

רבי, תרשיני לומר לפניך זבר אחד שלמדתני!

רבי, דערלויב מיר עפעס דיר צו זאָגן, וואָס דו האָסט מיך אַמאָל געלערנט!¹

*

האָט אפשר טאַקע זיך געלוינט די גאַנצע דאָזיקע אַזוי פיינלעכע געשעעניש, ווייל צוליב איר איז דורך רבי עקיבא אַזוי קלאַר געקומען צום אויסדרוק אַזאָ הערלעכע לערע, וואָס כאַראַקטעריזירט די הויכע רעליגיעזע מענטשלעכע השגה פון די חכמי יבנה.

הפסקה אין רבן גמליאל'ס נשיאות

אַלע זענען געווען זער גערירט און איבערגענומען פון דער דאָזי-קער אויפפירונג פון רבי יהושע בן חנניה. אויך רבן גמליאל אַליין איז געווען גאָר באַגייסטערט און אויך שטאַרק גערירט דערפון. אין דער גמרא ווערט איבערגעגעבן, ווי רבן גמליאל האָט דאָרויף געזאָגט :

אשרי הדור שהגדולים נשמעין לקטנים, קל וחומר — קטנים נשמעין לגדולים!

ווייל איז דעם דור, וואָס די גרויסע הערן זיך צו צו די קליינע, טאָ פאַרשטייט זיך, אַז די קליינע דאַרפן אוודאי זיך צוהערן צו די גרויסע.

1. ראש השנה, כה, א.

וואַלט, לויט דעם פשוטן שכל, געווען גאַנץ נאַטירלעך דאָס רבן גמליאל דיבנה זאָל זיין דערפון פולשטענדיק צופרידן און זיך באַניגן לאַזן מיט אַזאַ מין אויסדריקן הכנעה פון רבי יהושע בן חנניה, וואַלט רבן גמליאל געדאַרפט זוכן געלעגנהייטן, כדי וואָס מער מכבד צו זיין רבי יהושע'ן, וואָס איז געווען פעאיק אַנצונעמען פון אים, אפילו, אַזאַ גזרה.

מען קאָן נישט וויסן גענוי, וואָס עס איז דאָרטן אַלץ פאַרגעקומען, עס איז נאָר באַוווסט פון נאָך אַזאַ ענלעכן קאָנפליקט צווישן די דאָזיקע צוויי חכמים. עס האָט זיך דאַמאָלט געהאַנדלט וועגן דער פראַגע: תפילת ערבית רשות או חובה, צי מוז מען דאָווענען מעריב. דאָס הייסט: צי מוז מען דאָווענען דריי מאָל אין טאָג, אָדער עס איז גענוג צוויי מאָל. איז רבן גמליאל נישט געווען צופרידן פון רבי יהושע'ן, וואָס ער איז דערביי מקיל און האָט אים ווידער באַלידיקט.

רבן גמליאל דיבנה האָט דאָ ווידער צופיל איבערגעכאַפט די מאָס און דאָס מעסטל איז איבערגעאַנגען.

די חכמי יבנה האָבן שוין מער נישט געקאָנט אויסהאַלטן די באַליי-דיקונג פון רבי יהושע בן חנניה און עס איז, פשוט, אויסגעבראַכן אַ רעוואָלוציע, וואָס רבן גמליאל דיבנה איז דערביי געוואָרן באַזייטיקט פון נשיאות און אויף זיין אָרט איז אַלס נשיא געוואָרן באַשטימט רבי אלעזר בן עזריה.

צווישן אַנדערע מאַטיוון וואָס האָבן משפיע געווען אויף דעם אויס-וואַל פון רבי אלעזר בן עזריה אַלס נשיא, איז אויך דאָס געהערן צו אַ מיוחס'דיקער משפחה פון כהנים און דער צענטער דור פון עזרא הסופר. ווערט איבערגעגעבן, ווי די ערשטע טאָט איז דאָרטן דאַמאָלט געהאַט געווען, דאָס באַזייטיקן דעם שומר פון דער טיר און עפענען אינגאַנצן פריי פאַר אַלע דעם אַריינגאַנג אינעם בית המדרש אין יבנה.

האָבן טאַקע באַלד אָנגעהויבן צו שטראָמען גרויסע מאַסן און עס זענען צוגעקומען אַזוי פיל תלמידים, דאָס באַלד אינעם ערשטן טאָג האָט מען געמוזט צושטעלן פיר הונדערט און לויט אַן אַנדער ווערסיע, זיבן הונדערט, נייע בענק.

ווערט איבערגעגעבן, ווי עס איז דאַמאָלט אין דעם בית המדרש אין יבנה אָנגעגאַנגען אַ זער פיבערהאַפטע טעטיקייט, אַזוי ווייט, אַז עס איז נישט פאַרבליבן קיין שום נישט-געלעזטער פראַבלעם:

ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בכית המדרש שלא פירשוהו.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

*

צו דעם גרויסן שבה פון רבן גמליאל דיבנה ווערט דארטן צוגעגעבן:

ואף רבן גמליאל לא מנע את עצמו מבית המדרש אפילו
שעה אחת.

און רבן גמליאל האָט נישט אויסגעמיטן דאָס בית המדרש אפילו
אין שעה.

רבן גמליאל דיבנה איז נאָך דעם אַלעם נישט ברוגו געוואָרן. ער
האָט אַלץ אָנגענומען דיסציפלינירט און מיט ווירדע. ער האָט נישט
פאַרלאָזט דאָס בית המדרש. נאָר דאָרטן ווייטער געבליבן און זער אַקטיוו
זיך באַטייליקט אין די אַלע דיסקוסיעס און אין די אַפּשטימונגען גלייך
ווי יעדער איינער פון די חכמי יבנה.

*

רבן גמליאל דיבנה איז ענדלעך געקומען צו דער איבערצייגונג. דאָס
יעדנפאַלס איז ער נישט געווען גערעכט.

ווערט דערצייילט:

אָמר רבן גמליאל: הואיל והכי הוי, איזיל ואפיסיה לרבי
יהושע. כי מטא לביתיה חזינהו לאשיתא דביתיה דמשחרן.
אָמר לו: מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה. אָמר לו:
אוי לו לדור שאַתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערן של
תלמידי חכמים, במה הם מתפרנסים וכמה הם ניוונים! אָמר
לו: נענית לך, מחול לי! לא אשגה ביה. עשה בשביל כבוד
אבא! פייס.

האָט רבן גמליאל געזאָגט: אויב עס איז יאָ אַזוי וועל איך גיין
מפייס זיין. איבערבעטן, רבי יהושע בן חנניה. ווען ער איז צו אים געקומען
האָט ער געזען ווי די ווענד זענען שוואַרץ. זאָגט רבן גמליאל צו רבי
יהושע'ן: פון דינע ווענד זעט מען אַז דו ביזט גאָר אַ שמיד. זאָגט צו
אים רבי יהושע: אוי לו לדור שאַתה פרנסו, וויי איז צו דעם דור, וואָס
דו ביזט זיין פאַרזאָרגער! דו ווייסט אפילו נישט ווי די תלמידי חכמים

קוועה'לן זיך, מיט וואָס זיי פאַרנעמען זיך און ווי אַזוי זיי שפּייזן זיך!
 זאָגט רבן גמליאל: איך בעט דיך איבער, זיי מיר מוחל!
 איז רבי יהושע דאָרויף נישט איינגעגאַנגען ביז רבן גמליאל האָט
 אים געזאָגט: עשה בשביל כבוד אַבא, טו דאָס צוליב דעם כבוד פון
 מיין טאָטן!
 ווי עס איז שוין אויבן געוואָרן דערמאָנט, איז דער טאָטע פון רבן
 גמליאל דיבנה, דער נשיא רבן שמעון בן גמליאל, אומגעקומען דורך
 די רוימער.¹
 רבי יהושע האָט דערמיט געוויזן, דאָס ער איז אים מוחל, נישט אין
 זיין אייגענעם זכות, נאָר אין זכות פון זיין טאָטן, רבן שמעון בן גמליאל.

*

אַז רבי יהושע בן חנניה האָט אים מוחל געווען, האָבן די חכמי יבנה
 באַשלאָסן צוריק אויפצונעמען רבן גמליאל'ן אַלס נשיא, אָבער רבי אלעזר
 בן עזריה איז נישט געוואָרן אינגאַנצן באַזייטיקט.
 עס איז דאָמאָלט געוואָרן איינגעשטעלט אַ נייע און שטענדיקע אַר-
 דענונג:
 רבן גמליאל דיבנה פירט צוויי וואָכן און רבי אלעזר בן עזריה —
 איין וואָך.²
 לויט דעם תלמוד ירושלמי איז רבי אלעזר בן עזריה געוואָרן דאָמאָלט
 באַשטימט אַלס אַב בית-דין, אַלס פאַרזיצער פון געריכט.³
 די דאָזיקע ביידע ידיעות, פון בבלי און פון ירושלמי זענען זיך
 נישט סותר, איינע שליסט נישט אויס די אַנדערע, ביידע צוזאַמען קאָנען
 זיין ריכטיק.

1. געברענגט אויבן, אויף זייט 198.

2. ברכות, כז, ב; כח, א.

3. ירושלמי, ברכות, ד, א.

נאך דער הפסקה

עס איז נישט באקאנט, ווען איז פאָרגעקומען די דאָזיקע זער וויכ־
טיקע געשעעניש, די הפסקה אין רבן גמליאל'ס נשיאות, וואָס האָט
אוודאי גורם געווען פיל ענדערונגען אין דער אָנפירונג און בכלל אין
דער גאַנצער אָרדענונג אין יבנה.
ווי דער שטייגער איז אין אַזעלכע ענלעכע פּאַלן, האָבן ביידע צדדים
געהאַט זיך צו לערנען גאַנץ גענוג פון דער דאָזיקער אויסערגעווענלעכער
געשעעניש:

קודם כל האָט רבן גמליאל דיבנה אַליין איינגעזעען, אַז יבנה קאָן
גאַנץ גוט ווייטער עגזיסטירן, אפילו אַן רבן גמליאל דיבנה. פון דער
אַנדערער זייט ווידער, האָבן די חכמים גאַנץ גוט איינגעזעען, אַז קיין
אַנדערער קאָן גאַרנישט זיין בעסער ווי טאַקע רבן גמליאל דיבנה אַליין.
דאַן איז דאָך אויך טאַקע געווען זער וויכטיק דער יחוס פון רבן גמליאל
דיבנה און זיין זכות אבות.

*

פיל, זער פיל יידישע מענטשן, יידישע קעמפער פאַר פרייהייט און
אומאַפהענגיקייט, זענען דאַמאַלט ווונדערלעך העלדיש געפאַלן, אין יענעם
שרעקלעך פאַרביטערטן קאַמף געגן דער ריזדיקער רוימישער אַרמעע.
אַבער זער זעלטן הערט מען בכלל, אַז אויך דער העכסטער פירער פון
פאַלק זאַל פאַלן, צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע העלדישע קעמפער פון פאַלק.
קאָן טאַקע דאָס יידישע פאַלק שטאַלצירן, דאָס דער ערשטער
יידישער קעניג, שאול המלך, איז גערנוויליק געפאַלן אין קאַמף. אַזוי
אויך אין דער גרויסער ווונדערלעך־העלדישער פאַרמעסטונג מיט דער
אַזוי מעכטיקער רוימישער אימפעריע, איז דער אַפיציעל גרעסטער ייד,
דער נשיא רבן שמעון בן גמליאל — געפאַלן, צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע
יידישע העלדן, די אויפשטענדלעך און קעמפער געגן דער ברוטאַלער
פּרעמדער מאַכט.

איז, פאַרשטייט זיך, דער דאָזיקער אַזוי גרויסער און בכלל זעלטענער
זכות, טאַקע אויך בייגעשטאַנען זיין זון רבן גמליאל דיבנה.

אפילו דער געטרייעסטער תלמיד פון רבן יוחנן בן זכאי, רבי יהושע בן חנניה, וואָס איז מערערע מאל געוואָרן באַליידיקט און געקרענקט פון רבן גמליאל דיבנה, אַז ער האָט טאַקע נישט געוואָלט אים מוחל זיין — איז געווען גענוג אַז רבן גמליאל זאָל אים דערמאָנען זיין טאַטן, אַז ער זאָל אים שוין מוחל זיין.

רבי יהושע בן חנניה איז טאַקע דער געטרייעסטער נאַכפּאָלגער פון רבן יוחנן בן זכאי און איז אוודאי מיט אים געווען אינגאַנצן איינשטימיק לגבי זיין פּאָליטישער איינשטעלונג, אָבער דער זעלבער רבי יהושע בן חנניה האָט גאַנץ גוט געוואָסט אָפּצושאַצן דאָס הערלעכע מסירת נפש פון דעם לעצטן נשיא פאַר חורבן ירושלים, רבן שמעון בן גמליאל.

די שטעלונג פון רבי יהושע בן חנניה

ווי עס זעט זיך אויס, האָט דאָמאַלט רבי יהושע בן חנניה אינגאַנצן אָפּגעטרעטן און גוטמוטיק פּאַרלאָזט יבנה.

עס זענען פאַרשטענדלעך די מאַטיוון וואָס האָבן אים באַווויגן צו דעם דאָזיקן שריט :

קודם כל, דאָס וועלן אויסמיידן ווייטערדיקע סכסוכים מיט רבן גמליאל'ן. דאָן איז גאַנץ וואַרשיינלעך אַנצונעמען, דאָס ביי זיין עכט און אמת'דיק באַשיידנקייט איז אים ווירקלעך געווען אינגאַנצן דערווידער זיין זיג איבערן נשיא.

האָט רבי יהושע בן חנניה פּאַרלאָזט יבנה און אויף זיין אָרט איז רבי אלעזר בן עזריה באַשטימט געוואָרן אַלס אַב בית-דין.

עס ווערט געברענגט ווי רבי יהושע בן חנניה האָט זער גערימט רבי אלעזר בן עזריה. אַזוי ווערט למשל דערציילט, ווי די תלמידים וואָס זענען געהאַט געווען שבת אין יבנה זענען געקומען קיין פּקיעין צו רבי יהושע'ן. פּרעגט ער זיי: וואָס איז פאַרגעקומען עפעס נייעס אין יבנה? ענטפערן זיי: מיר זענען דיינע תלמידים! (דאָס הייסט: זיי לערנען תורה נאָר ביי אים). זאָגט זיי רבי יהושע: דאָך, דערציילט עפעס; קודם כל, וועמענס שבת איז עס געווען? (פון רבן גמליאל אָדער פון רבי אלעזר בן עזריה). ענטפערן זיי: פון רבי אלעזר בן עזריה. זאָגט רבי יהושע: איז דען מעגלעך אַז רבי אלעזר בן עזריה זאָל נישט זאָגן קיין נייעס?

ווערט ווייטער דערציילט ווי די תלמידים האָבן איבערגעגעבן דעם אינהאַלט פון דער דרשה פון רבי אלעזר בן עזריה, האָט דאָס רבי יהושע שטאַרק גערימט און מיט באַגייסטערונג האָט ער אויסגערופּן:

אין הדור יתום, שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו!¹

*

פון די גרויסע חכמי יבנה איז פריער פון אלע געשטארבן רבן גמליאל², דערנאך רבי אליעזר בן הורקנוס און דערנאך רבי יהושע בן חנניה. ווערט דערציילט וועגן א הלכה, וואס כל זמן רבן גמליאל האט געלעבט האט מען זיך נוהג געווען אזוי ווי ער, אבער נאך זיין פטירה האט רבי יהושע בן חנניה געוואלט מבטל מאכן די דאזיקע הלכה, האט רבי יוחנן בן גורי שטארק פראטעסטירט:

כל ימיו של רבן גמליאל קבענו הלכה כמותו, עכשיו אתה מבקש לבטל את דבריו?! יהושע, אין שומעין לך, שכבר נקבעה הלכה כרבן גמליאל ולא היה אדם שערער בדבר כלום.³

ווען רבן גמליאל האט געלעבט האט מען זיך געפירט אזוי ווי ער, טא ווילסט דו יעצט דאס מבטל זיין?! יהושע, מען וועט דיך נישט פאלגן, ווייל עס איז געווארן באשטימט די הלכה ווי רבן גמליאל און קיינער איז נישט געהאט געווען דאגעגן.

*

עס איז אינטערעסאנט דא צו דערמאנען, וואס עס איז שוין אויבן געווארן געברענגט:

לאחר מיתתו של רבי אליעזר נכנסו ארבעה זקנים להשיב על דבריו: רבי טרפון ורבי יוסי הגלילי ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא וכ"ו. אמר להם רבי יהושע: אין אתם משיבים את הארי לאחר מיתה!⁴

נאך דער פטירה פון רבי אליעזר בן הורקנוס זענען זיך צוזאמען-

1. מכילתא, פרשת בא, יג, א. תוספתא, סוטה, ז. חגיגה, ג, א.
2. ירושלמי, ברכות, ג. מועד קטן, כז, ב.
3. עירובין, מא, א. תוספתא, תענית, ב, ה.
4. ירושלמי גטין, ט, א; בבלי, פג, א. געברענגט אויבן אויף זייט 275.

געקומען די פיר עלטערע חכמים: רבי טרפון, רבי יוסי הגלילי, רבי אלעזר בן עזריה און רבי עקיבא, כדי אפצווענדן א געוויסע הלכה ווי רבי אליעזר איז זער מקיל לטובת דער פרוי. זאגט צו זיי רבי יהושע: איר וועט נישט אפוענדן דעם לייב נאך זיין טויט!

עס פארשטייט זיך אז אין די דאזיקע צוויי פאלן קומען גאנץ בולט צום אויסדרוק די גאר פארשידענע מיינונגען וואס רבי יהושע בן חנניה האט געהאט וועגן די דאזיקע צוויי חכמי יבנה, וועגן רבי אליעזר בן הורקנוס און וועגן רבן גמליאל דיבנה.

*

אויך ביי אן אנדערער פלוגתא צווישן רבי אליעזר בן הורקנוס און רבי יהושע בן חנניה, ווי רבי אליעזר איז מקיל לטובת דער פרוי, ווערט איבערגעגעבן, אז כל זמן רבי אליעזר האט געלעבט איז געהאט געווען די הלכה אזוי ווי רבי יהושע, אבער נאך דער פטירה פון רבי אליעזר'ן האט רבי יהושע איינגעפירט, אז די הלכה זאל זיין אזוי ווי רבי אליעזר.¹

די גרויסע היסטארישע מיסיע פון רבן גמליאל דיבנה

ווי עס איז באוואוסט האט דאס נשיאות עגזיסטירט ארום פיר הונדערט יאר. ביז בערך דעם יאר 430 לויט דער אנגענומענער צייט רעכענונג. זענען אין משך פון דער דאזיקער צייט געווען זעקס נשיאים מיטן נאמען גמליאל, פיר — יהודה, דריי (אדער צוויי) — שמעון, צוויי — הלל. כדי אונטערצושיידן צווישן די רבן גמליאל'ס, ווערט דער ערשטער גערופן רבן גמליאל הזקן, און דער צווייטער, זיין אייניקל, רבן גמליאל דיבנה.

הגם דאס פארבינדן דעם נאמען רבן גמליאל מיט יבנה איז איינגנטלעך געווען צוליב א צופעליקע סיבה — האט ער אבער גאנץ כשר פארדינט אז זיין נאמען זאל טאקע אויף אייביק זיין פארבינדן מיט דער דאזיקער ווונדערלעכער אינסטיטוציע, וואס ווערט באצייכנט מיט דעם נאמען יבנה.

*

1. ירושלמי, נדה, א, ב; בבלי, ז, ב. אנדערשט אין דער תוספתא, נדה, א, ה.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

רבן גמליאל דיבנה איז געווען אינגאנצן איבערגעגעבן בלב ונפש צו זיין גרויסער היסטארישער מיסיע:

צו פארוואַנדלען דאָס אויסגעבעטענע, טאַלערירטע און קוים קוים אַנערקענטע יבנה — אין אַן אמת'דיקע גוט אַרגאַניזירטע עכט יידישע זעלבסט פאַרוואַלטונג, וואָס זאָל ווירקלעך רעגירן און געשטאַלטן דאָס יידישע לעבן אין יענע אַזוי שווערע קריטישע באַדינגונגען, אונטער דער ברוטאַלער הערשאַפט פון דער רוימישער אַקופירנדיקער מאַכט.

אַזוי האָט דאַמאַלט רבן גמליאל דיבנה אויך צוריק איינגעפירט אין לעבן דאָס יידישע געריכטס־וועזן מיט דעם העכסטן געריכט, דאָס בית דין הגדול ביבנה, די יידישע סנהדרין.

רבן גמליאל דיבנה האָט זיך נישט באַניגענט בלויז מיט דער אַנפיר־רונג פון די צענטראַלע אינסטיטוציעס אין יבנה גופא, נאָר ער האָט געפּלעגט אַרומפּאַרן אין גאַנצן לאַנד, ווי עס ווערט אויסגעדריקט: שיהיה עובר ממקום למקום¹, כדי אליין איבעראַל אַכטונג געבן אויף דער אַרדענונג און דאָרטן אַרויסגעבן די אַלע געהעריקע, פון אַ לאַקאַלן כאַראַק־טער, נויטווענדיקע תקנות.

*

צווישן אַלע אַנדערע וויכטיקע תקנות פון רבן גמליאל ובית דינו ביבנה, קאָן מען אויך רעכענען דעם איינגעפירטן סדר של פסח, וואָס האָט דאַמאַלט, נאָך חורבן בית המקדש, געמוזט אַננעמען אַנדערע פאַרמען. זאָגט מען אין דער הגדה של פסח די משנה:

רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו וכ"ו.²

און אַזוי ווערן אין דער הגדה דערמאָנט אויך די אַנדערע גרויסע חכמי יבנה:

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי טרפון ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא שהיו מסובים בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותה הלילה וכ"ו.

1. תוספתא, תרומות, ב, יג.
2. משנה, פסחים, י, ה.

*

קומט מען צו צו גאר א וויכטיקער תקנה, וואָס האָט געהאַט דאַמאַלט און האָט נאָך עד היום אַ זער וויכטיקע באַדייטונג, אויסער אַלעם אויך פאַר דעם באַוווסטזיין פון יידישן פּאָלק:

רבן גמליאל דיבנה האָט איינגעפירט דעם גענויען און אויף שטענדיק גילטיקן נוסח התפילה, וואָס איז טאַקע געוואָרן אָנגענומען פון יידישן פּאָלק אויף אַלע דורות: דעם גענויען נוסח פון די שמונה עשרה, די אַכטצן ברכות, וואָס יעדער ייד דאַרפט מתפלל זיין דריי מאל יעדן טאָג. אַזוי ווי דאָס יידישע פּאָלק האָט טאַקע באמת אָנגענומען די דאָזיקע תקנה און במשך דער גאַנצער צייט (אַרום טויזענט ניין הונדערט יאָר), דאָווענט מען דריי מאל אין טאָג, איז מען געווענלעך — אויסער יחידי סגולה — געוואָרן אַזוי צוגעוויינט צו דער שמונה עשרה, דאָס זי ריפט נישט אַרויס קיין באַזונדערע אויפּמערקזאַמקייט.

אַז מען פאַרטיפט זיך אָבער ווי געהעריק אין דער דאָזיקער, אַזוי פּאַפּולערער שמונה עשרה, ווערט מען דערשטוינט פון דעם גרויסן אוצר פון געדאַנקען און געפילן, פון דער ריינער עטיק און געלייטערטן רעלי- גיעזן גלויבן, פון דער באַוווסטזיניקער נאַציאָנאַלער אייגנאַרטיקייט און פון דער בענקשאַפט צו אַבסאָלוטער געטלעכער גערעכטיקייט און דער- הויבנקייט, וואָס דאָס אַלץ שטעלט ממילא מיט זיך פאַר דעם פּאַקטישן אני מאמין פון יעדן ייד באַזונדער און פון גאַנצן פּאָלק צוזאַמען.

דאָס אַלץ קומט צום אויסדרוק אין אַן אייגנאַרטיקער, פשוטער און האַרציקער שפּראַך, וואָס רעדט צום האַרצן און צו די געפילן פון יעדן פשוטן פּאָלקס־מענטש, פונקט אַזוי ווי צום פאַרשטאַנד און צו דער הויכער השגה פון די גרויסע תלמידי חכמים.

*

עס איז אינטערעסאַנט צוצוגעבן, דאָס הגם דער גענוי פעסטגעשטעל- טער נוסח איז געוואָרן אָנגענומען דורך רבן גמליאל הנשיא, איז אָבער דערביי געוואָרן אויפּגעהאַלטן דער נאָמען פון דעם מחבר, דער מסדר פון דער דאָזיקער שמונה עשרה, אַזוי ווי עס ווערט איבערגעגעבן אין תלמוד בבלי:

שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה.¹

1. ברכות, כה, ב. מגילה, יז, ב.

דער תלמוד און זיינע פערזענלעכקייטן

שמעון דער פלאַקס־הענדלער (אָדער שפינער) האָט צוזאַמענגעשטעלט כסדר די אַכטצן ברכות פֿאַר רבן גמליאל אין יבנה. עס איז כדאי צוצוגעבן, דאָס דער דאָזיקער נאָמען: שמעון הפקולי, ווערט מער אין ערגעץ נישט דערמאָנט. ער איז געוואָרן פֿאַראַייביקט בלויז צוליב דער דאָזיקער לייסטונג.

*

שפעטער איז אויך געוואָרן צוגעגעבן נאָך אַ ניינצענטע ברכה, וואָס ווערט גערופן: ברכת המינים, געגן די אַלע פֿאַרשידענע מינים סעקסטעס, צווישן זיי אויך די ייִדיש־קריסטלעכע סעקטע, וואָס זענען דאָמאַלט געוואָרן דערווייטערט פֿון פֿאַלק, ווייל זיי האָבן אַריינגעברענגט אַ צערור־דערונג און זענען געוואָרן אַ דראַענדיקע סכנה פֿאַרן קיום האומה, פֿאַר דער עקזיסטענץ פֿון ייִדישן פֿאַלק.

* * *

רבן יוחנן בן זכאי האָט געשטעלט דעם פֿונדאַמענט פֿאַר יבנה און רבן גמליאל האָט עס אויפגעבויט. רבן גמליאל דיבנה האָט אויף זיך אַויסגעטראָגן אַלע פֿאַרשידענע זאַרגן, וואָס דאָס דאָמאַלטיקע זער שווערע ייִדישע לעבן האָט אַרויסגעריקט. אַן ערך דרייסיק יאָר האָט רבן גמליאל טאַג טעגלעך אַויסגעפירט די אויפגאַבן וואָס זענען אויף אים געוואָרן אַרויפגעלייגט און וואָס ער גופא האָט גערנוויליק גענומען אויף זיך. אַזוי ווי ביי זיין לעבן האָט ער גאָר געזאַרגט פֿאַרן פֿאַלק, האָט ער אַזוי זיך געפירט אויך ביי זיין פטירה. עס ווערט דערציילט, ווי פֿון קדמונים אָן איז געהאַט געווען איינ־געפירט קובר צו זיין די מתים אין גאָר טייערע מלבושים און בכלל אין אַ גרויסן לוקסוס, וואָס איז געווען פֿאַרבינדען מיט זער גרויסע אויסגאַבן. דער דאָזיקער אַזוי זינלאָזער מנהג איז געווען אַ שווערע פֿלאַג, וואָס האָט אָנגענומען אויסטערלישע פֿאַרמען, עס איז אָפט געגאַנגען אַזוי ווייט, אַז די קרובים וואָס האָבן דאָס אַלץ נישט געקאַנט נאָכקומען, האָבן פֿאַר גרויס חרפה, אַזש איבערגעלאָזט דעם מת און זענען אָנטלאָפֿן. האָט רבן גמליאל דיבנה איבערגעלאָזט אַ צוואַה, דאָס מען זאָל אים גופא קובר זיין אין די ביליקסטע — אין פֿלאַקסענע — קליידער. איז טאַקע דאָמאַלט בטל געוואָרן אויף שטענדיק יענער אַזוי אומ־זיניקער און אויסטערלישער מנהג:

בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו, עד שהיו קרוביו מניחים אותו ובורחים. עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן. ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן.¹

*

די דאזיקע תקנה אין רבן גמליאל'ס צוואָה, וואָס זי איז אָן און פאַר זיך געווען זער ניצלעך און גאַנץ נויטווענדיק, ענטהאַלט אין זיך נאָך אַ טיפּן זין:

דעם יידישן גרונד־פּרינציפּ, דאָס די תורה איז תורה חיים, די לעבנס־לערע וואָס איז נאָר חל אויף לעבעדיקע מענטשן — אין געגנזאָץ צו יענע אַלע רעליגיעס וואָס האָבן אַ גאַנצן קולט פאַר טויטע. דער דאָזיקער עיקר אין יידישקייט קומט אַרויס זער קלאַר ביי דעם גרויסן אמורא פון ארץ ישראל, רבי יוחנן:

כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצוות.²

אזוי ווי דער מענטש שטאַרבט ווערט ער פריי פון דער תורה און פון מצוות.

*

איז זער אינטערעסאַנט און כאַראַקטעריסטיש דאָס ביי ביידע נשיאים אין יבנה, אי ביי רבן יוחנן בן זכאי,³ אי ביי רבן גמליאל, איז פאַר דער פטירה געקומען צום אויסדרוק דער דאָזיקער כלל וועגן דער תורה, די תורה חיים, די לעבנס־לערע אין דעם פולן זין פון דעם דאָזיקן באַגריף.

1. תוספתא, סוף גדה. מועד קטן, כו, ב. כתובות, ח. ב.

2. שבת, ל, א.

3. זע אויבן, זייט 204, וועגן פנו כלים מפני הסומאחו וואָס רבן יוחנן בן זכאי האָט געזאָגט פאַר יציאת נשמה.

א י נ ה א ל ט

זייט

7	הקדמה צו דער ערשטער אויפלאַגע
15	הקדמה צו דער צווייטער אויפלאַגע

אַרײַנפיר

19	וואָס איז ייִדישקײט
20	די פונדאַמענטאַלע ווערק פון דער תורה שבעל פה
21	תורת חיים
23	די תנאים און די אמוראים
23	די אייגענטימלעכקייט פון תלמוד
24	תורת הנגלה
26	צוקומען צום קוואַל
27	איבערזעצונג און קאַמענטאַרן
29	דער תלמוד — דער נאַטירלעכער המשך פון תנ"ך
32	די געגענער פון תלמוד
34	לערנען תורה
35	לערנען תורה ברבים
38	דאָס ליכט פון דער תורה
40	די פרייד פון דער תורה
44	די ליבע צו דער תורה
47	די תורה און באַשיידנקייט
49	די תורה און אירע טרעגער
52	תלמידי חכמים
55	די תלמידי חכמים צווישן זיך
61	די חכמי התלמוד אין דעם פאַלקס-באַווסטזײַן
62	די חכמי התלמוד אַזוי ווי זיי זענען
63	מענטשלעכע שוואַכקײטן
67	שברי לוחות
68	פרייע קריטיק

בית שמאי און בית הלל

73 לאַמיר אָנהייבן ביי הילל און שמאי

75 די מחלוקות צווישן בית שמאי און בית הלל

79 די דעציזיע אין יבנה

80 די פּאַליטישע סיטואַציע

83 חנניה בן חזקיה בן גוריון

86 שמונה עשר דבר

90 שמאי דער מחמיר

92 שמאי דער קנאי

93 ווען פאַרלייכטערן די בית שמאי

94 פּאַטריאַטישע מאַטיוון

98 בית שמאי לטובת די אַרעמע און שוואַכע

104 בית שמאי לטובת דער פרוי

111 דער גרים פּראָבלעם ביי הילל און שמאי

116 די באַציאונג צום גר
געמיטלעכע דיסקוסיע

118 אָפטימיזם און פעסימיזם

119 אמת און העפלעכקייט

120 פרומקייט און באַקוועמלעכקייט

121 הימל און ערד

121 שבת און די וואַכעדיקע טעג

122 דאָס וואַרט און די באַדייטונג

123 די קאַליר פון ליכט

123 ביאַגראַפישע ידיעות וועגן הילל און שמאי

125 דער נשיא און דער אב בית דין

132 מדות שהתורה נדרשת בהן

132 הילל'ס תקנות

133 שמאי'ס שטעלונג צו הילל'ס תקנות

135 הילל'ס ליבע צו דער תורה

138 הילל'ס געדולד

141 שמאי'ס קפּדנות

143 דער באַוווּסטזיין פון דער אייגענער ווערט

144 הילל'ס גוטסקייט און העפלעכקייט

זייט

147	רוח הקודש
150	תלמידי בית שמאי
151	בבא בן בוטא
154	תלמידי בית הלל
156	פארוואס איז הלכה כבית הלל
159	איז שטענדיק הלכה ווי בית הלל ?

רבן יוחנן בן זכאי

163	רבן יוחנן בן זכאי אין פאלקס באווסטזיין
166	פשוט מענטשלעכע נאטירלעכקייט
169	תורה ביי רבן יוחנן בן זכאי
173	תורת הנגלה און תורת הנסתר
178	די ווירדע פון מענטש
179	יידן און גויים
182	פאטריאָטיזם און פאציפיזם
184	דער געזעלשאַפּטלעכער אידעאל
186	די טראַגעדיע פון רבן יוחנן בן זכאי
188	דער שווערער נסיון
190	חורבן ירושלים
191	ירושלים און יבנה
194	די תקנות פון רבן יוחנן בן זכאי
198	רבן יוחנן בן זכאי פאַרלאָזט יבנה
200	די לעצטע טעג פון רבן יוחנן בן זכאי
204	די פטירה פון רבי יוחנן בן זכאי
206	די תלמידים פון רבן יוחנן בן זכאי
207	רבי יוסי הכהן און רבי שמעון בן נתנאל
209	רבי אלעזר בן ערך

רבי אליעזר בן הורקנוס

און

רבי יהושע בן חנניה

215	יבנה
216	רבי אליעזר בן הורקנוס

זייט

218	רבי יהושע בן חנניה
220	רבי אליעזר שמותי הוא
222	די באציאונג צו געווער
224	רבי יהושע בן חנניה באַרואיקט
228	עין תחת עין
230	דברים ככתבם
233	דער אייגנטלעכער זין
234	אהבת ה'
236	תפילה ביי רבי אליעזר בן הורקנוס
239	תפילה און אייגענע מעשים
241	ברכות ביי רבי אליעזר בן הורקנוס
242	אהבת ישראל
247	די באציאונג צו גויים
250	עולם הבא
251	רבי אליעזר און רבי יהושע
258	תורה און חכמה
261	תורה ביי רבי אליעזר און רבי יהושע
263	דער גרים פראבלעם ביי רבי אליעזר און רבי יהושע
267	די פאלשע באשולדיגונג
270	בין אדם לחברו
274	בין איש לאשתו
276	די פרוי און די פאמיליע
280	סימבאלן און רעאליטעטן
284	רבן יוחנן בן זכאי און רבי אליעזר בן הורקנוס
287	דער קאָנפליקט
289	דער אַזוי גערופענער חרם
293	רבי אליעזר אָפגעזונדערט פון זיינע חברים
295	חביבים יסורים
299	די פטירה פון רבי אליעזר בן הורקנוס

רבן גמליאל דיבנה

303	די פירערשאפט אין יבנה
304	באשיידענקייט
307	יראת שמים
310	רחמנות

זייט

311 רבן גמליאל אלס נשיא
314 רבן גמליאל דיבנה און רבי יהושע בן חנניה
317 די קאנפליקטן צווישן רבן גמליאל און רבי יהושע
318 רבי יהושע פאר אַ שווערן נסיון
320 דער מוסר השכל
322 אן אינטערעסאַנטע פסיכאָלאָגישע דערשיינונג
324 ווען איז יום כפור
325 הפסקה אין רבן גמליאל'ס נשיאות
329 נאָך דער הפסקה
330 די שטעלונג פון רבי יהושע בן חנניה
332 די גרויסע היסטאָרישע מיסיע פון רבן גמליאל דיבנה

ביים אָפּשליסן דעם באַנד זאָל ווערן דערמאָנט צום גוטן
דער אינהאַבער פון דער דרוקעריי

יהודה שאַפּניק

וואָס ווייזט אַרויס אַ גרויסן אינטערעס צום דאָזיקן ספר און
ווידמעט פּערזענלעך פיל צייט און מי, אַז עס זאָל אַלץ זיין גענוי
און פינקטלעך און אין אַלע הינזיכטן על צד היותר טוב.

אַזוי אויך דער לינאַטיפיסט

אַבראַם זשילבערג

וואָס איז עוסק באמונה אין זיין איידעלער מלאכה.

בקרוב וועט ארויס פון דרוק דער צווייטער באַנד:
רבי עקיבא, זיינע חברים און תלמידים

ACHEVE D'IMPRIMER LE 30 JANVIER 1969
SUR LES PRESSES DE L'IMPRIMERIE
« LES EDITIONS POLYLOTES »
232, RUE DE CHARENTON, PARIS